

“KOROĞLU” DASTANI

(Əli Kamali arxivindəki variantlar)

BAKI – 2009

ӘЛІ КАМАЛІ

1944-ъи ил мартын 30-да Иранын Яраг останындакы (вилайят) Гяраъан бяхшинин (район) Бянд-ямир кяндиңдя анадан олан Яли Якбяр оьлу Камали кичик йашларында моллаханада, сонра ися Савя вя Тещран шящярляриндя тящсил алмышдыр. 1966-ъи илдя Тещран Университетинин щцгуг факцлтясини битириб ясэари хидмятя эетмиш, орада ики ил щцгугдан дярс демишдир. Ясэари хидмяти баша вуруб йенидян Тещран Университетиня дюнряк фювгц лисанс (маэистратураны) битирмишдир.

1971-ъи илдяң Тещранда ядлийя вякили кими иша башламыш вя биринъи дяряъяли ядлийя вякилийиня йцксялмишдир. Ушаглыгдан ядябийяата бюйцк мараг эюстярян, эяньлийиндя "Няфля", "Аь камал" имзалары иля шеирляр йазараг "Тевфиг" дярэисиндя чап етдирян Яли Камали 1979-ъу илдя Тещранда няшр етдирдийи сатирик шерляр китабына да «Няфля» адыны вермишдир. Иран Ислам Ингилабынын онда доьурдуьу овгатын тясириля ингилаб эцнляриндя кцця вя мейданларда суйлянилян щцарлары топлайараг 1981-ъи илдя китаб кими няшр етдирмишдир.

Ингилабын йаратдыьы мцщитдяң истифадя едяң зийалылар фикирярини халга чатдырмаг цццн чохла гязет

вя журнал няшр етмяя башлайырлар. Яли Камали дя «Варлыг» журналы ятрафында бирляшян зийалылыра гошулур. Бойа-баша чатдыы болэнин фолклорунун, мяданийятинин диггятдя кянар галдыыны эюрярк вар эцъйля бу ишя эиришир. XVIII йцзиллийин икинъи йа-рысында йашамыш, ясаян щеъа вязнидя шерляр йазмыш Телимханын адынын щеч бир китаба дцшмямси, шерляринин топланыб няшр едилмямси Яли Камалинин бир вятяндаш кими наращат едир. Яраг Останындакы Нцбяран (кечмиш Мялязьан) бяхшинин Мараъа (Мяряей) кяндилян олан Телимхан шерлярини топламаъа башлайыр. "Варлыг" дярэисинин 1360-ъи ил (милади 1981) 25-ъи сайында "Гара булуддан чыхан ай Телимхан" мягалясини профессор Гуламщцсейн Бекдилинин "Йени тапынтылар вя мядяни ирсимизя бир нязяр" адлы тягди-маты иля чап етдирир. Щямин вахтдан та 1989-ъу илядяк "Варлыг"да ардыгъыл арашдырмалары ишыг цзц эюрцр.

100-э йахын дастан, набыл вя унудулмагда олан ел шаиринин, ашыыын ясарини топлайан вя топладан, онлары няшря щазырламаъа чалышан Яли Камали 1996-ъы ил августун 1-дя Тещранда цряк хястялийиндя дцнйасыны дя-йишир вя тяссцф ки, узун илляр цяриндя ишлядийи вя няшря щазырладыы «Телимхан диваны»нын, «Дастанлар»ын ишыг цзц эюрмясиня наил ола билмир.

Чапа щазырладыымыз «Корольу» дастаны да онун архивиндяни онларла материалдан биридир.

*AMEA Folklor İnstitu Elmi Şurasının
qərarı ilə nəşr olunur*

LAYİHƏ RƏHBƏRİ: Hüseyn İSMAYILOV
filologiya elmləri doktoru

ELMİ REDAKTORU: Əfzələddin ƏSGƏROV
filologiya elmlər namizədi

**ÇAPA HAZIRLAYANI
VƏ ÖN SÖZ :** Əli ŞAMİL

RƏYÇİ: Elçin Abbasov
filologiya elmlər namizədi

NƏŞRİNƏ MƏSUL: Əziz ƏLƏKBƏRLİ
filologiya elmləri namizədi

“Koroğlu” dastanı, (Əli Kamali arxivindəki variantlar),
Bakı, “Nurlan”, 2009. – 396 səh.

Kitaba daxil edilmiş “Koroğlu” dastanının variantları ilk dəfədir çap olunur. İxtisasça hüquqşünas olan və ömrünün sonunadək Tehrandə vəkil işləyən Əli Kamalinin arxivindən alınmış bu mətnlər ilk baxışda qüsurlu görünür. Çünki söyləyicinin üslubu, həvəskar toplayıcıların yazıya aldıkları mətnlər və həmin mətnləri çapa hazırlayanların etdikləri düzəlişlər olduğu kimi saxlanmağa çalışılmışdır. Yaranmış qarışıqlığa ön söz və izahlarda aydınlıq gətirilməyə çalışılmışdır. Əslində bu nəşr geniş oxucu üçün deyil, folklorçular, dil tarixçiləri, dialektoloqlar, etnoqraflar, tarixçilər və b. araşdırıcılar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

A 4603000000 Ærèflè nýsr
Í-098-2009

© Folklor Ínstitutu, 2009.

FOLKLORUMUZUN ÜFÜQLƏRİ

Dunay üçüncü minilliyə başqa bir ovqatla daxil oldu. Bir zamanlar yer üzündən bəzi xalqları silən, onların mədəniyyətini məhv edən və ya az bir qismini özünüküləşdirməyə çalışan, necə deyərlər, dünyaya meydan oxuyan dövlətlər belə kiçik xalqlara və etnik qruplara belə sayqı ilə yanaşmağa çalışır, onların dillərini, mədəniyyətlərini qorumalarına səy göstərirlər. Onlar sanki indi qəflət yuxusundan ayılmışlar. Anlayırlar ki, kiçik bir xalqın və ya etnik qrupun məhv edilməsi ümumbəşər mədəniyyətinə vurulmuş zərbədir. Bu zərbə dolayısı ilə gəlib onların özlərinə dəyir. Bunu özləri görməsə də övladları, nəvə-nəticələri görür.

Ümumdünya mədəniyyətini qoruyub saxlamaq, təbliğ etmək və dəyərləndirmək üçün onlarla təşkilatlar, iqtimai birliklər yaradılmışdır ki, bu qurumlar da hər il milyardlarla manat vəsait xərcləyir. Onların xərcləri bir çox dövlətlərin illik büdcəsindən çoxdur. Bunu YUNESKO-nun timsalında aydın görmək olar. YUNESKO-nun Azərbaycan mədəniyyətinin qorunmasında və təbliğindəki rolu geniş bir mövzudur. Biz isə Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri, tədqiqi və təbliğindən söz açacağıq.

Zəngin mədəniyyətimiz olmasına baxmayaraq ata-babalarımız onu gərəyincə qoruyub təbliğ edə bilməmişlər. Ötən yüzilliklərdə Avropada sənayenin inkişafı elmin, mədəniyyətin inkişafına güclü təkan verdiyi bir halda yaşadığımız bölgədə məhəlli müharibələr, qüdrətli dövlətlərin çöküşü və parçalanması baş vermişdi. 19 yüzildən ziyalılarımız bu geriliyi aradan qaldırmaq, necə deyərlər, dünya ilə ayaqlaşmaq üçün Avropa dəyərlərini yaşatmağa və təbliğ etməyə başlamışlar. Folklorumuzun toplanması, təbliği və tədqiqi də XX yüzilin əvvəllərindən Avropa metodlarıyla aparılmağa başlanmışdır.

Folklor – xalqın yaddaşdır: fərd yaddaşı, etnos yaddaşı, millət yaddaşı və xalq yaddaşı...

Xalqın varlığı söz və sənət kodları ilə onun yaddaşında inikas olunur...

Yaddaş «qalar-qopar» dünyada «gəlimli-gedimli» ritmlə öz yaşamını gerçəkləşdirən xalqın fiziki-mənəvi mövcudluğunun fəvqünə qalxır:

yaddaşı yaradan xalqın mövcudluğu yenə də birbaşa onun yaddaşına müncər olunur...

Milli yaddaşda millətin tarixi bütöv xalqın taleyindən keçdiyi kimi, hər bir fərdin taleyindən də keçib gələcəyə gedir...

Folklor xalqın taleyidir: hər bir etnosun taleyi onun milli yaddaşa nə dərəcədə bağlılığından asılıdır. Yaddaşına qayıda bilən xalq onu millətlər içində millət edən zirvəyə qalxa bilir...

Hər bir xalqın bir millət kimi bütövlüyü, ölkə kimi tamlığı və təhlükəsizliyi etnokosmik yaddaşın onu hansı şəkildə ayaqda saxlamasından birbaşa asılıdır...

XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycan folklorunun toplanması uğrunda millətin fədai ziyalıları, sözün gerçək anlamında ağır bir mübarizə apardılar. «Yoxdur millətimin xətti bu imzalar içində» məfkurəsini əldə rəhbər tutub, millətimizin mənəviyyət imzasını imzalar içində bərqərar etmək üçün hər cür çətinliyə sinə gərdilər. Çoxsaylı folklor mətnləri toplandı və çap edildi.

20-30-cu illərdə isə Azərbaycan folklorşünaslıq elmi nəzəri baxımdan inkişaf etdi. Türkiyədə və Avropada təhsil alan gənclər, xüsusən də Azərbaycana dəvət edilmiş sovet alimləri burada özlərinin tədqiqatlarını davam etdirməklə gənc Azərbaycan folklorşünaslarının nəzəri biliklərinin formalaşmasına həm mənəvi, həm də təcrübi baxımdan istiqamət verdilər. Çox təəssüf ki, bu proses uzun sürmədi. 30-cu illərdə millətin intellektual potensialının qaymaqları, o cümlədən folklorşünasları amansız şəkildə məhv edildi və Azərbaycan folklorşünaslığının bütün səviyələri üzrə mütərəqqi inkişafına balta çalındı.

Sovet imperiyasına sədaqətlə qulluq edən manqurt folklorşünaslar isə Azərbaycan folklorunu sovet-sosialist ideologiyasının standartlarına uyğunlaşdırmağa, bu, alınmadıqda isə, ümumiyyətlə, saxta folklor mətnləri yaratmağa başladılar.

Həmin dövrdə Azərbaycanın mütərəqqi folklorşünasları öz fəaliyyətləri çərçivəsində folkloru və folklorşünaslığımızı xilas etməyə cəhd göstərsələr də, onların təşəbbüsləri kütləvi fəaliyyətə çevrilərək, azsaylı folklor nəşrləri və tədqiqatlarından irəli getmədi.

XX yüzilin 70-80-ci illərindən rejimdə yumşalma hiss olunağa başlasa da, folklorşünaslıqda kök atmış və hər yanı bürümüş «avtoritetlərin» sovet elmi düşüncə stereotipləri dirçəlməyə imkan vermədi. Folklor

mətnlərinin saxtalaşdırılması, ümumiyyətlə, əsl olmayan yalançı mətnlərin yaradılması təcrübəsi daha da inkişaf etdi.

Bununla yanaşı Sovetlərin İrana təzyiqlə göstərmə, onu xof içərisində saxlama strategiyasından yararlanan milli mədəniyyətli ziyalılarımız Cənubi Azərbaycan folklorundan nümunələr də çap etdirə bildilər. Əslində, bu, dəryadan damla kimi bir şeydi.

Azərbaycan folkloru və folklorşünaslığını məhv girdabından XX əsrin sonunda AMEA-nın Folklor İnstitutu xilas etdi. O, tarixin süzgəci rolunu oynayaraq XX əsrlə XXI əsrin, II minilliklə III minilliyin arasında dayanıb, bütöv bir epoxanı öz içindən keçirdi və millətin gələcəyinə gedən işıqlı yolun əsasını qoydu. Azərbaycan Folklor antologiyalarının nəşrinə başlandı. Bu, yalnız Azərbaycan Respublikası sərhədləri daxilində yaşayan xalqımızın bölgəsəl folklor toplusu deyildi, həm də Azərbaycan türklərinin yaşadığı bütün bölgələri əhatə edir. Belə ki, antologiyanın 2-ci cildi İraq-Türkman folkloruna, 14-cü cildi Rusiya Federasiyasının Dağıstan Respublikasında toplum yaşayan soydaşlarımız - dərbəndlilərin folkloruna, III, VII, VIII, X, XII, XV, XIX cildləri isə Ermənistan Respublikasından qovulmuş göyçəlilərin, qaraqoyunluların, ağbabalıların, irəvanlıların, zəngəzurluların, dərələyəzlilərin folkloruna həsr edildi. Beləcə, indiyədək Azərbaycan Folklor Antologiyasının 19 cildi işıq üzü gördü. Elə bölgələrimiz oldu ki, oradan toplanmış folklor nümunələri 2-3 kitaba sığmadı. Bu iş hələ davam edir.

Folklor daşıyıcılarının qocalıb dünyalarını dəyişmələri, şəhərləşmə, radio-televizya və mətbuat, Avropa və Rusyaya aludəçilik və s. amillər folklor nümunələrimizin getdikcə azalmasına səbəb olmuşdur.

İran İslam Respublikasında yaşayan soydaşlarımız arasında isə folklorumuzun yaşaması və folklor söyləyicilərinin sayı Azərbaycan Respublikası ilə müqayisədə olduqca çoxdur. Nə yazıq ki, orada milli dildə təhsil qadağan olduğundan və bəzi yasaqlar ucbatından folklorumuzu elmi əsaslarla toplayıb nəşr edəcək kadrlarımız yoxdur.

AMEA-nın Folklor İnstitutu yarandığı gündən bu məsələni diqqətdə saxlamış, kadr hazırlığına xüsusi önəm vermişdir. Siyasi səbəblərdən bu proses uzun sürdüyündən institutumuz gözləmə mövqeyi tutmamışdır. Yeni folklorşünaslar nəslə fəaliyyətə başlayanadək biz İrandan toplanmış və Sovet İttifaqında çap olunmuş folklor nümunələrini, İranda çap olunmuş və ya toplansa da müəyyən səbəblərdən çap olunmamış folklor

nümunələrini elmi əsaslarla yenidən çap etməklə layihəimiz başlamağı qərara aldıq. Layihəimizin sonrakı mərhələlərində istər İran İslam Respublikasında yaşayan, istərsə də bu gün müxtəlif siyasi, iqtisadi və s. səbəblərdən dünyanın hansı güşəsində olursa-olsun yaşayan folklorşünasların və folklor həvəskarlarının toplamış olduqları nümunələri, eləcə də İran İslam Respublikasında soydaşlarımızın toplu yaşadıkları bölgələrdən toplanmış nümunələri çap edəcəyik.

İran İslam Respublikasında yaşayan soydaşlarımız sayca Azərbaycan Respublikasında yaşayanlardan çox və oradakı folklor söyləyiciləri daha fəal olduğundan çap edəcəyimiz kitabların sayı 50-ni keçəcəkdir.

Layihəmizdə S.Behrəngi, M.Fərzanə, Ə.Kamali və başqalarının arxivindəki folklor nümunələrini çap etməklə bölgələrdən toplananların çap edilməsi paralel aparılacaqdır. İlk olaraq ixtisasca vəkil olan, mənalı ömrünün çoxunu folklorumuzun toplanmasına həsr edən Əli Kamalinin arxivindəki “Koroğlu” dastanını nəşr edirik. Əminik ki, dünya dastanşünaslarının diqqət mərkəzində olan “Koroğlu” dastanının yeni nəşri maraqla qarşılanacaqdır.

Bu layihə, əslində dünya mədəniyyətinə xidmət etməkdə və yoxa çıxmaqda olan folklor nümunələrini qorumaqla ümumbəşər mədəniyyətinə xidmət deməkdir. Əminik ki, İran İslam Respublikasının qabaqcıl ziyalıları, dünyanın gedişini aydın görən hökumət məmurları belə bizə yaxından kömək göstərəcək, beynəlxalq təşkilatlar isə layihəmizi dəstəkləyəcəklər.

Hüseyin İSMAYILOV
filologiya elmləri doktoru, proffessor

«KOROĞLU» DASTANININ ƏLİ KAMALI ARXIVİNDƏKİ VARIANTLARI

Tehranda vəkil işləyən Əli Kamalının (1944-1996) 1991-ci ildə qonağı oldum. Ofisin bir tərəfindən yüzə yaxın qovluq vardı. Bunlar ofisdəki məhkəmə üçün hazırlanan yaşıl rəngli qovluqlardan fərqlənirdi. Müştərilərinin məhkəmə işləri ilə bağlı qovluqları rəfə dikinə yığılmış və arxalarındakı ağ kağızda nömrələr yazılmışdı. Ağ rəngli kağızdan hazırlanmış qovluqlar isə ayrıca bir rəfdə üst-üstə qalanmışdı.

Biz ədəbiyyatdan, folklardan, tarixdən söhbət edəndə Əli Kamali əl atıb üst-üstə qalanmış qovluqlardan birini götürər açaraq oradakı vərəqlərə baxar və ya fikrinin doğruluğunu isbatlamaq üçün oradan parçalar oxuyardı. Qovluqların bir neçəsində XVIII-XIX yüzillərdə yaşamış Tilimxanın şeirləri, şeirlərin makina yazıları və xəttatların səliqə ilə köçürdükləri mətinlər idi. O, bu qovluqlara daha çox önəm verir və onlara tez-tez müraciət edirdi. Ciddi-cəhdlə Tilimxan divanını çapa hazırlayırdı. Divana geniş izahlar və sözlük də yazdığını söyləyirdi.

Qovluqların bir neçəsində də «Koroğlu» dastanının əlyazmalar, çap üçün hazırladığı mətinlər, maqnitofon lentinə yazılmış kasetlər vardı.

Əli Kamali ilə söhbət edərkən qovluqlardakı materialların bəzilərinin surətini çıxarıb mənə verirdi ki, Azərbaycan mətbuatında çap etdirim və ya məqalələrimdə istifadə edim. Mən də onun arzularını yerinə yetirməyə çalışırdım. Həmin illərdə mətbuatda Tilimxanın bir neçə şeirini çap etdirməklə haqqında bilgilər də vermişdim.

Onun verdiyi materiallar mənim üçün çox önəmli olsa da çap etdirməyə o qədər də səy göstərmirdim. Düşünürdüm ki, Əli Kamalının zəhmətinin bəhrəsi olan bu materialları özü çap etdirər. Buna maddi imkanı da vardı, böyük həvəsi də. Topladığı materialları çap etdirmək üçün Azərbaycan türkcəsinin yazı qaydalarını özündən yaxşı bilənlərdən, Tehranda yaşayan gənclərin gücündən istifadə edirdi.

1996-cı ilin avqustun 31-də qəfil ölüm Əli Kamalini yaxaladı. Dəfnində iştirak edə bilməsək də bir qrup ziyalı ilə birlikdə qırxında iştirak etmək üçün Tehrana və doğulduğu Bəndəmir kəndinə də getdik¹.

Əli Kamalinin yasından geri döndükdən sonra mənə vermiş olduğu folklor nümunələrini Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun arxivinə vermək istədim. Arzu edirdim ki, folklorşünaslarımız həmin materiallardan araşdırmalarında istifadə edəcəklər.

AMEA Folklor İnstitutunun direktoru, f.e.d. Hüseyn İsmayılov Əli Kamalini Azərbaycan Respublikasında daha yaxşı tanımaq üçün bir kitabça hazırlamağı tapşırırdı və “Koroğlu” dastanının Əli Kamali arxivindəki nüsxələri mövzusunda iş planıma daxil etdi. Beləliklə, beş ilə yaxın bu materiallar üzərində işlədim.

Əli Kamali peşəkar folklorçu deyildi. Ətrafındakı dar düşüncəli-lərin «Türklərin ədəbiyyat və folkloru yoxdur. Bu dildə gözəl bədii nümunələr yaratmaq olmaz!» dedi-qoduları onu doğulub boya-başa çatdığı bölgənin ədəbi nümunələrini toplamağa təhrik etmişdir. Sanki zəngin bir xəzinə ilə rastlaşdığını görən gənc hüquqşünas sonralar dairəni genişləndirmiş, İranın güneyində və doğusunda yaşayan türklərdən də folklor nümunələri toplamağa başlamışdı.

İranda islam inqilabından sonra türkcə qəzet və jurnalların nəşri, xüsusən də “Varlıq” jurnalı onu bu sahədə ardıcıl işləməyə həvəsləndirmişdi. Həmişə deyirdi ki, xarici ölkədə hüquq təhsili almış və doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək İrana qayıtmış Həmid Nütqünün ədəbiyyatımız, dilimiz, tariximiz haqqında məqalələri ona ana dilini dərindən öyrənməyə güclü təkan göstərmişdi. “Varlıq” jurnalı Əli Kamalinin ömür yolunu dəyişmişdi.

Beləliklə, Savə, Həmədan, Qəzvin, Xorasan, Şiraz və b. bölgələrdən XVII-XX yüzillərdə yaşamış şairlərin, aşıqların heç yerdə çap olunmamış şeirlərini, dastanlar, nağıllar, bayatılar, atalar sözləri və s. toplamağa başlamışdı. Özü gedə bilmədiyi yerlərə başqalarını gön-

¹ Şamil Əli. Əli Kamali Tehrandə və Bakıda. “Tanıdığım insanlar” kitabı, Birinci kitab, “Sumqayıt” nəşriyyatı, Bakı, 2000, səh. 110.

dərmiş, onların məsrəflərini ödəmiş, söyləyicilərə də həvəsləndirmək üçün müəyyən məbləğdə pul vermişdi². Bunu Aşıq Əliəkbərin “Koroğlu” dastanını lentə köçürərkən işlətdiyi yarı zarafat, yarıgiley dolu ifadədən də aydın görmək olur.

Topladığım araşdırmağa səy göstərən, «Varlıq» jurnalına 20-dək məqalə yazan, bir kitab çap etdirən Əli Kamali nə yazıq ki, uzun illər üzərində işlədiyi və nəsrə hazırladığı «Tilimxan divanı»nın, «Dastanlar»ın işıq üzü görməsinə nail ola bilməmişdir³.

Sağlığında Əli Kamalının topladığı materiallar və elmi fəaliyyəti Azərbaycanda, Türkiyədə, İranda, İsveçdə yaşayan ziyalıların və elm adamlarının da diqqətini özünə çəkmiş, haqqında məqalələr yazılmışdır. Lakin onun topladığı materialların nəşri çox ləng getmişdir. Səbəbi də Ə.Kamalının bu işlə davamlı məşğul ola bilməməsi idi. Kitablar çap etdirmək və ailəsini dolandırmaq üçün vaxtının çoxunu vəkilliyə həsr edir, insanların haqqını qoruyurdu.

Ölümündən sonra isə onun arxivi araşdırıcıların üzünə bağlandı.

Ə.Kamalının doğulub boya-başa çatdığı bölgə Mərkəzi İranda yerləşsə də, daha çox Savə şəhərinin adı ilə tanınır. XX yüzilin başlanğıcınadək burada soykökü Xələc, Əfşar və Şahsevən tayfalarına bağlı türklərin 800-ə yaxın kəndi olmuşdu. Yüzilliyin sonlarına yaxın isə hökumətin yeritdiyi siyasət və şəhərləşmə nəticəsində kəndlərin sayı 450-yə enmişdi⁴. Ə.Kamali folklor materiallarının çoxunu məhz bu kəndlərdən toplamışdı.

² Məmmədxani Hüseyn. Rəhmətlik Əli Kamali.(Əlyazma hüququnda) Tehran, 1993, səh.12, .Güneyli Məmmədxani Hüseyn. Ustad Əli Kamali ədəbiyyətə qovuşdu. «Ümidi Zəncan» qəzeti, 1375-ci il, 21 şəhrivərd(11 sentyabr 1996), 1375-ci il, 28 şəhrivərd(18 sentyabr 1996)

³Şamilov Əli. Bakıya bir də dönməyinə əcəl aman vermədi. “Müxalifət” qəzeti, 1996, 21 avqust, №63 (463), s.8.

⁴ Kamali Əli. Qara bulutdan çıxan ay-Tilimxan. «Varlıq» jurnalı (Tehran), 1981, sayı 25, səh.51, Kamali Ali. Save türklərinin böyük şairi: Tilimhan-1, 2(Kara bulutdan çıxan ay). Aktaran nəsrə hazırlayan: Yavuz Akpınar. Kardaş edebiyatlar (Erzurum), 1997, sayı 38, 39, səh.9-17, 26-29.

Şahsevənlər deyəndə, öncə nəzərimizə Azərbaycan Respublikasında və İran İslam respublikasının Savalan dağı ətrafında toplu yaşayan Şahsevənlər gəlir. Lakin İran İslam Respublikasının ayrı-ayrı bölgələrində də Şahsevənlərin yaşadığını unutmamalıyıq. Şahsevənlərin hamısının soykökü eyni tayfalara dayanmır. Səfəvi hökmdarı I Şah Abbasın (1587-1629) siyasi məqsədlərlə formalaşdırdığı Şahsevən elləri ayrı-ayrı tayfalardan ibarətdir. Belə ki, Azərbaycanda Şahsevən eli dursunxocalılar, məstəlibəylilər, zərcərdilər, quzatlılar, inanlılar, rzabəylilər, poladbəylilər, talışmikayılılar, novruzbəylilər, qocabəylilər və b. tayfa, tirə və qoldan ibarətdirsə,⁵ Savə bölgəsində yaşayan Şahsevən eli əfşar, xələc, bayat, qaraqoyunlu, dögər, mosul, bozçalı, əlqutlu, lək, aruxlu, inanlı, satlı, çələbi, sulduz, qarluq və b. tayfa və tirələrdən formalaşib⁶.

400 ilə yaxın bölgənin əsas gücü olan, elat həyatı yaşayaraq-yayda yaylağa, qışda qışlağa köçən Şahsevənlərin tayfa qanunları XX yüzillikdən zəifləməyə başlayır və İkinci Dünya Savaşından sonra tədricən oturaq həyata keçirlər.

Qafqaz Rusiya tərəfindən işğal ediləndən sonra Azərbaycanın quzeyi ilə güneyi arasında əlaqələr zəifləsə də tam kəsilməmişdi. Amma Xorasan, Şiraz, Savə ətrafında yaşayan türklərlə əlaqələr, demək olar ki, tamamilə kəsilmişdi. Həmin bölgələrdə yaşayan qacarların, qaşqayların, şahsevənlərin, əfşarların, xələclərin və b. tayfaların dialektləri, folkloru, adət-ənənələri layiqincə öyrənilib təhlil edilməmişdi.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra da əlaqələrimizi lazımi səviyyədə qura bilmədik. Hələ də araşdırıcılarımız həmin bölgələrə ekspedisiyaya gedib materiallar toplaya bilmirlər. Buna görə də Əli Kamalının topladığı materiallardan yararlanmaq olduqca önəmlidir.

Əli Kamalının arxivində gördüyüm «Koroğlu» dastanının materiallarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

⁵ ASE. X cild, «ASE» nəşriyyatı, Bakı, 1987, s.478

⁶ Kamali Əli. Qara bulutdan çıxan ay-Tilimxan. «Varlıq» jurnalı (Tehran), 1981, sayı 25, s.53

1. Qara mürəkkəblə, səliqəli xətlə A-4 formatlı kağıza yazılmış, üzərində işlənmiş bir mətn. Mətnin ilk iki səhifəsi əlyazmanın pasportu rolunu oynayır. Birinci səhifənin başında «tarix 12.4.1353» (miladi 3 iyul 1974-Ə.Ş.) yazılıb. Ardınca nəzmlə 14 misrada dastanın yazıya alınma səbəbi və şəraiti təsvir edilir.

Yazacağam mən bu hekayəti bu gün qardaşuma,

İki ildür ki, salub dörd dəfə minnət başuma.

Əhd edüb üç gecədə vaxtimi dutdum özüm,

Yazmuşam, var bu kitab içrə nə həngamə sözüüm –

misraları ilə başlayan nəzm bitdikdən sonra nəslrlə yazır: «Ay dastanum oxuyan və talib olan din qardaşlarum! «Koroğlu» dastanı 12 məclisdür. Hər məclisi bir dastan, eşidməli hekayətlər var. 11 dastanını gyazmuşam. gon ikiminci cildi ta kunun yazılmamuşdı. Bu tarixdən onı yazaram».

Buradan aydın olur ki, «dustu-əzizəm, ağeyi Qulamhəsən fərzəndə Məhəmmədhəsən, sakene Musaxanı Bulağı» deyə tanıtılan şəxsin sifarişi ilə yazılmış “Koroğlu” dastanının bu qolu üç gecəyə yazdığı və «bu hekayət ta kunun heç aşiq bilməyüb».

Mətn üzərindəki üç tarix isə yazıyaalmanın 2 ilə yaxın çəkdiyini göstərir.

Bu qeydlərlə yanaşı katib özünü nəzm parçasında «taniyullar məni, aləmdə cəhan əncüməni», nəslrlə isə İslam Əfşar Xələci kimi təqdim edib. Sonda «tarix 29.8.1354» (miladi 20 noyabr 1975-cı il-Ə.Ş) qeydini qoyub. Sonda isə “İslam Əfşar. Fitarixe 9.8.1354” yazılıb.

Əlyazmadakı şeirlərdən ikisində Əfşarın adı aşağıdakı kimi hallanır:

Sözlərümi Əfşar çəkər əsarə,

Oxuyanlar şerü-qəzəl diyəllər.

* * *

Əşarı yazulur Əfşar zəmanı,

Oxu sən xəttü–inşanı, Koroğlu.

Əfşar bu dastanı heç bir aşığın bilmədiyini yazsa da, ona inamsız yanaşmamaq olmur. Belə ki, özünün yazdığı məclisdə aşağıdakı bəndlər var.

*Koroğlu yetişüb bu saat cana,
Vurun, çapın, dəlilərim, hər yana,
Desün Abbas bu sözləri yazana,
Ondan bircə xəbər alun gətürün.*

* * *

*Mənəm həqiqət aşığı,
Məclislərin yaraşığı,
Abbasun qəlbi, işığı,
Dua oxur səhər sənə.*

“Desün Abbas bu sözləri yazana” və “Abbasun qəlbi, işığı” misraları açıq-aydın dastanı Aşıq Abbasın söylədiyi və hətta misralar arasında özünü də tanıtdığı görünür.

«Koroğlunun Türkmən səfəri» qolunun katibi yazır: «Qərar budur, dastan əvvəldən ta axıracək yazulsun. Çün Aşıq Cunun Çamlıbeldən qəhr edüb getmişdi və Türkmən vilayətinə və onun dastanun yazmuşam. Aşıq Abbas nəvərə salub». Bunlar da əsas verir ki, Əfşarın Aşıq Abbasın ya özündən, ya da lentə yazdırdıqlarından yararlanaraq bu qolu qələmə aldığı söyləyək. Çox təəssüf ki, «aləmdə cəhan əncüməni» olan İ.Ə.Xələcini nə biz tapa bildik, nə də Əli Kamali ilə birgə işləyənlər.

«Koroğlunun Türkmən səfəri» qolunun başlanğıcındakı katib qeydində mətninə nə vaxt, harada, kimdən topladığını və kim tərəfindən yazıya aldığı haqqında bir bilgi yoxdur. «Koroğlunun Türkmən səfəri ki, on birinci dastandır, dübarə yazaram» qeydindən belə anlaşılır ki, 10 qol yazılıbmış. İndi isə 11-ci qol yazılır. “Dübarə yazaram» ifadəsində isə anlaya bilmədik dastanı yazıya alan 11 qolun hamısını dübarə-ikinci dəfə yazıb, yoxsa yalnız 11-ci qolu ikinci dəfə yazıb. Bu mətn Əfşarın yazıya aldığıyla dil-üslub baxımından yaxın olsa da, mövzuca bir-birindən fərqlənir.

«Dastani Koroğlu və Nigar xanım» əlyazması «Eşidənləri və ağayı Kəmalinin saluğuna» qeydlə bitir. Buradan aydın olur ki, Əli Kəmalinin sifarişilə yazılıb. Amma nə vaxt, harada, kimdən topladığını və kim tərəfindən yazıldığına dair heç bir bilgi yoxdur.

2. «Koroğlu» dastanının bir neçə qolu da düz xətləli məktəbli dəftərinə qara mürəkkəblə, səliqəli şəkildə yazılıb. Savə ətrafında yaşayan türklərin ləhcəsində yazıldığından və üzərində düzəlişlər edildiyindən çətin oxunur. Əlyazmadakı «Dastan-i Koroğlu və Nigar xanım», «Eyvazın durna gətirməyə getməsi», «Koroğlunun Şilat səfəri» məclisləri - qolları tam, «Koroğlunun Sərdar paşa dastanı» isə yarımcıqdır. Nə vaxt, harada, kimdən toplandığına və kimin yazıya alındığına dair heç bir qeyd yoxdur.

3. 20-30 il əvvəllər qələmə alınmış 18 səhifəlik bir qarışıq əlyazmanın sonunda Əleyi xan Qasimi qeydi var.

Bundan başqa 20 səhifəlik «Koroğlunun qurtarmaq dastanı», 24 səhifəlik «Dastanı Eyvaz ki, istir gedə gəgkuhuna», 43 səhifəlik «Eyvazın durna gətirməyə getməsi», 35 səhifəlik «Koroğlunun Eyvazı götürmək dastanı», 30 səhifəlik «Koroğlu Aşıq Cünundan Eyvaz xanın», 17 səhifəlik «Koroğlunun Şilad şəhərindəki», 17 səhifəlik «Koroğludan şerlər», 2 səhifə «Koroğlunun İstanbul səfəri», 12 səhifə başlıqsız əlyazmalarda tarixə və yazıya alanın adına, soyadına rast gəlmədik.

4. A-4 formatlı kağıza, qara mürəkkəblə, səliqəli xətlə köçürülmüş, hər biri 25 səhifə «Koroğlunun Türkmən səfəri» və «Aşıq Cünunun Çəmlibeldən qaçması» qolları yazılmış və sonda «Söyləyən: Əfşar» qeydi verilmişdi. Bu qeyddən belə anlaşılırdı ki, Əfşar söyləyib, kimsə yazıya alıb. Mətnin dili bugünkü yazılı ədəbi dilimizə çox yaxındır. Bu da mətnin Əfşardan yazıya alındığına şübhə doğurur.

Hüseyn Məmməd xani Güneyninin Ə.Kamali ilə birgə işlədiyindən xəbərdardım. Ona görə də 2003-cü il yanvarın 9-11-də Bakıda keçirilən «Ortaq türk keçmişindən orta q türk gələcəyinə» folklor konfransına gəlmiş H.M.Güneyniyə mənə olan əlyazmaları göstərdim. Səliqəli xətlə köçürülmüş əlyazmaların onun olduğunu, 1990-1995-ci

illərdə Ə.Kamalinin tapşırığıyla çap üçün hazırladığını söylədi. Redaktə zamanı ədəbi dil normalarını əsas götürdüyünü, mətnlərin dil-üslubunu qorumadığını bildirdi.

Əli Kamalinin arxivində gördüyümüz əlyazmaların bizdə surəti olmayanları da var. Onların da söyləyicidən qələmə alındığını, yoxsa hər hansı bir əlyazmadan köçürüldüyünü müəyyənləşdirə bilmədik.

5.Hər biri bir saatlıq 7 kasetə «Koroğlu» dastanının qolları köçürülüb. 4 qolun hər biri bir kasetə yerləşdirilib. Kasetlər köçürülərkən başlanğıcında və sonunda səs qırıqlığı yaranıb. Bu hala kasetin bəzi yerlərində də rast gəlinir. Söyləyənin kimliyi kasetlərdən bilinmir.

Dolaşılıqlara aydınlıq gətirmək üçün söyləyici ilə görüşmək lazım idi. Onu tapmaq isə o qədər də asan olmadı. Uzun illər soruqladıqdan sonra H.M.Güneyli söyləyicinin Aşıq Əliəkbər olduğunu yazdı. Teh-randa 2004-ci ilin dekabrında keçirilən simpoziuma gedərkən Aşıq Əliəkbərlə də görüşməyi planlaşdırdım. Dekabrın 31-də ədəbiyyatımız və dilimizin vurğunlarından H.M.Güneyli, Dərviş Bəhrəvan İnal-lı, Əskər Yaşılı və Aşıq Əhədlə birlikdə hazırda Kərəc yaxınlığındakı Səidabad kəndində yaşayan aşıqla görüşdük. Aşıq Əliəkbər Qurbaninin çalib-oxumasını, danışığını lentə almaq üçün özümüzə kamera və dik-tofon da götürmüşdük. Yaxşı ki, «Koroğlu» dastanının lentdən kağıza köçürdüyümüz mətn və aşığın Əli Kamali üçün söylədiyi lentlər də yanımızda idi.

Lentdən kağıza köçürdüyümüz mətndəki pərakəndəliyi və anlaşıl-mazlığı aradan qaldırmaq üçün Aşıq Əliəkbərə müraciət etdik. Bizi mehriban və qonaqpərvər qarşılayan aşıq yazıya aldığımız mətnləri eşidəndə yad-yad üzümüzə baxırdı. Sanki bu mətnlərdən onun heç xə-bəri yoxmuş. Aşıq Əliəkbər dastanı yazıya aldığımız kimi söylənmə-diyini bildirdi. Lentləri səsləndirmək zorunda qaldıq. Aşıq heyrətlən-di. Səmimi etiraf etdi ki, 1986-1988-ci illərdə söylədiklərini unudub.

Biz ondan lentə qulaq asarkən anlaya bilmədiyimiz və fikir dola-şılıqlığı olan parçaları yenidən söyləməsini xahiş etdik. Aşıq lentdə-kindən nisbətən fərqli bir variant danışmağa başladı. Onun söy-lədiklərini yenidən lentə köçürsəydik yazıya köçürüb çapa hazırladı-

ğımızdan fərqli bir variant yaranacaqdı. Buna isə aşığın həvəsi və vaxtı yox idi.

Aşığın yardımını ilə kağıza köçürdüyümüz mətndəki pərakəndəliyi və anlaşılmazlığı aradan qaldıra bilməyəcəyimizi gördük. Odur ki, dastanı kimdən öyrəndiyini, məhəlli sözlərin mənasını xəbər aldığımız və bəzi parçaları təkrar söyləməyi xahiş etdik. Aşıq Əliəkbər Qurbani Ustadının Savənin Səngək Mərəğeyi kəndindən (Tilimxan da bu kənddə doğulub) Aşıq Əbülqasım olduğunu və ondan 20-ci yüzilin 50-ci illərində 18 dastan öyrəndiyini söylədi.

Aşıq Əliəkbərdən «Koroğlu qarını ilə harada görüşüb?»- deyər soruşduq. “Əlyazmalardakı mətnlərdə- “Dastanı Koroğlu və Nigar xanım”- da və «Koroğlunun Türkmən səfəri»ndə Koroğlunun qarını ilə görüşdüyü yazılıb. Siz isə «Bu Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki ərz elədim» qolunu danışarkən Koroğlunun qarını ilə görüşdüyünü söyləyirsiniz» - deyər xəbər aldığımızda gülümsəyərək dedi ki, orada elə bir yanlışlıq yoxdur. Koroğlunun qarını ilə, çərçi ilə görüşləri və ona bənzər ikinci dərəcəli süjetlərin hansı qolda söylənməsi məclisdəkilərdən, vaxtdan və aşığın ovqatından asılıdır. Məclis iki gün davam edəcəksə aşığı da «Koroğlunun durna səfərinin dastanı payama çatırı» başlasaydıbsa ona Koroğlunun qarını ilə, çərçiyə görüşməsinə və ya əlavə bəzəklər verməyə imkanı olmur. Dastanın kiçik qollarını danışdıqda isə vaxtı doldurmaq üçün belə əlavə edirik.

Məclisdə əyləşənlər yaşlı, oturuşmuş adamlar olanda da, kənddə tək yaşayan el ağbırçəyi olanda da “onun xətrinə dəyər – deyər qarını ilə görüşməsinə danışmırıq. Aşığın özünün ovqatı ciddi olanda da Allahdan, peyğəmbərdən, igidlikdən, düzlükdən, doğruluqdan oxumaqla vaxtı doldurur, şəhər əhvalında olduqda isə o cür gülüş doğuran parçalara üstünlük verir.

Məclisdə kimlərin əyləşdiyinə də aşıqlar çox önəm verirlər. Koroğlu və onun dəlilərinin adını dəyişməsək də, düşmənlərinin adı məclisdəki nüfuzlu bir şəxsin adıyla eyni olduqda ona hörmət əlaməti olaraq dəyişir, əsasən də həmqafiyə başqa bir adı çəkirik. Bəzən ça-

lib-oxuduğum vaxt məclisə Cəfər adlı bir nüfuzlu şəxs daxil olduğunu pıçıltıyla mənə çatdırırlarsa, ondan sonra Cəfəri Səfərlə əvəzləmişəm.

Ayrı-ayrı məclislərdə dastan danışarkən adlarda bu cür dəyişikliyə rast gələsən, bil ki, məclisdə əyləşən nüfuz sahiblərinin adıyla bağlıdır.”

Aşıq Əliəkbərin dediklərini bütün variantlara tətbiq etmək olmur. Belə ki, istər onun danışdığı «Bu da Eyvazın durna səfərinin dastanıdır ki, payama çatır» qolunda, istərsə əlyazmadakı «Eyvazın durna gətirməyə getməsi» qolunda söhbət Hasan paşadan getdiyi halda, birdən mövzu dəyişir. Dəliləri meydana asmağa gətirəndə Koroğlu:

*Sənə deyim Cəfər paşa,
Mustafaxan yoldadı.*

Və ya

*Sənə deyim Cəfər paşa,
Bu meydan yaxçı meydana. –*

deyə oxuyur.

Əlyazmadakı «Bu dastan Aşıq Cünunun qaçmağı dastanıdır»ında da Yumuğ Əhməd deyir: «Qaz və ördək bu mahalda tapulmaz. Ərzurumda Cəfər paşanın göllü bağunda ola. Ora da gidmaq müşküldür. Çox çətin dağlar qabaqda var. Xətərli yolları vardır və bir də Cəfər paşa bir qüdrətli paşadır.

Koroğlu gəlüb dəliləri çağurub dedi:

– Kim gidə bilür Ərzurumdan Cəfər paşanın bağundan qaz və ördək gətürə?»

Burada da şeirlər Cəfər paşaya müraciətlə söylənilir. Sonda yenə də Hasan paşadan söhbət gedir.

«Dastanı Koroğlu və Nigar» da Nigar xanım Çənlibelə çatanda onu qarşılayan dəlilər arasında Eyvazı nişan verməsini Koroğludan xahiş edir. Buradan belə aydın olur ki, Nigar xanım Eyvazın şan-şöhrətindən xəbərdardır. Əksər variantlarda isə övladı olmadığına görə Koroğlu gedib Eyvazı gətirir və Nigar da onu oğulluğa götürür. Belə fərqliliklərə ayrı-ayrı aşıqların söylədiklərində deyil, bir aşığın söylədiyini ayrı-ayrı qollarda da rast gəlinir.

Aşıq Əliəkbər Həmzənin Qıratı aparmasından sonra Koroğlunun narahatlığını təsvir edəndə Nigar xanımın dilindən deyir: «Bolu Sərdar, Koroğlu çox narahatdı. Bu sözlərinnən əslən giriftarlığ tüğyan elir, beləsi. Yığılın bunun ürəgin alın. Qırat əlinnən gedif, divana olacaxdı». Aşıq «dəlilirin başı», sərdar kimi tanıtdığı Bolu Sərdar haqqında «Bu da Eyvazın durna səfərinin dastanıydı ki, payama çatır» qolunu danışarkən ikibaşlı danışır. Durna ovuna Eyvazla birlikdə Dəmirçioğlunun, İsaballının, Bolu Sərdarın getdiyini söyləyən aşıq Bolu Sərdarın iki tərəfə işlədiyini sözarası qeyd etməklə qalmır, son-da Eyvazın dilindən deyir:

*Bolu Sərdar burdan qaçup,
Başımıza bəla açup.*

«Bu dastan da Koroğlunun Bolu Sərdarı axtarmağıdı» qolunda isə Koroğlunun dəlilərə Bolu Sərdarı axtarır tapmalarını əmr edəndə Dəmirçioğlu və dəlilərin bir çoxu onu tanımadıqlarını deyirlər. Koroğlu Bolu Sərdarı axtarmağa gedəndə İstanbulda qarşılaşırlar. Koroğlu onu tanısa da Bolu Sərdar Koroğlunu oxşadır. Amma tam yəqinliklə Koroğlu olduğunu deyə bilmir. Bolu Sərdar Çənlibelə hücum etməyə qoşun toplayanda Eyvazla Dəmirçioğlu onun dəstəsinə qoşulur. Bolu Sərdar isə onların Koroğlu dəlilərindən olduğunu tanımır.

Uzun illərlə apardığımız müşahidələrdən və Aşıq Əliəkbərin söhbətlərindən bu qənaətə gəlmişik ki, aşıqlar dastanın əsas süjetini yadda saxlayır, ikinci dərəcəli detallardan isə məclisin və özünün əhvalruhiyyəsinə uyğun olaraq istifadə edirlər. İkinci dərəcəli surətlərin adlarını hansı qola münasib bilirlərsə, orada da işlədirlər.

Çapa hazırladığımız variantda:

*Səfər oldu Dağıstana,
Mənimnən gedən gəlsin,
Namərd meydana girməsin,
Mərd badəsin içən gəlsin.*

- kimi şeir parçalarına, eləcə də Türkmənistan ifadəsinə dəfələrlə rast gəlinir. «Koroğlu» dastanının Paris və Təbriz nüsxələrilə müqayisəli təhlili onu göstərir ki, istər Dağıstan, istərsə Türkmənistan bugünkü

inzibati ərazi vahidləri anlamında deyil, dağlıq yer, türkmənlər yaşayan yer anlamında işlədilir. Bunu bilməyən Aşıq Əliəkbər dastanı danışarkən türkmənlərdən söhbət açanda onu Türkmənistanla uyğunlaşdırmağa çalışaraq «Türkmənsəhra» ifadələrini işlədir. Nəsrə hazırladığımız variantlarda Eyvazın Qaşqay türkmənlərindən olduğu özünü qabarıq büruzə verir.

1. Aşıq Əliəkbərin lentə söylədiyi qollar bunlardır: «Bu, Koroğlunun Çəmlibələ gəlməgidi və Ərəp Reyhanı görməgidir», «Bu da Koroğlunun dəgirməndə Qıratı Həməyə verməgi və onu geri almağıdır», «Bu, Koroğlunun Nigar səfəriydi ki, dastanı Nigarı getdi gətirə», «Bu da Koroğlunun Eyvaz dastanıydı ki, getdi Eyvazı gətirdi», «Bu, Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki, ərz elədim», «Bu da Eyvazın durna səfərinin dastanıydı ki, payama çatı», «Bu da Eyvazın Türkmənə getməgidi və ata, anasını toyuna dəvət etməgidi», «Bu dastan da Koroğlunun Bolu Sərdarı axtarmağıdır».

Qolların adlandırılması «Kitabi-Dədə Qorqud»un boylarının adını, M.Füzulinin «Leyli və Məcnun» poemasının fəsilələrinin başlıqlarını və b. orta əsr qaynaqlarını yada salır. Məzmunca da bir oxşarlıq var. Belə ki, «Dədə Qorqud» boylarında olduğu kimi, Aşıq Əliəkbər də bir neçə qolun sonunda dastanın adını çəkir. Aşığın söylədiyi qolların heç birində «Aşıq Cünun» adı çəkilmir. Bunu diqqətsizlik kimi qiymətləndirmək olmaz. Çünki söyləyici bir neçə dəfə kitabda Aşıq Cünunun adı olduğunu, lakin yaşadığı bölgədə yayılmış «Koroğlu» dastanlarında belə bir adın olmadığını söyləyir.

İranda «Koroğlu» dastanının bir neçə nəşri olsa da, Aşıq Əliəkbərin Qulamhüseyn Sədri Əfşarın 1347-ci ildə (miladi 1968) Tehrandakı İbn Sina nəşriyyatında çap etdirdiyi kitabla tanış olduqlarını öyrəndik. Bu da Hümmət Əlizadənin Bakıda 1941-ci ildə Azərənşərdə çap olunmuş kitabı əsasında çapa hazırlanıb.

Lakin İslam Əfşar Xələcin yazıya aldığı qollarda Aşıq Cünun hadisələrdə fəal iştirak edir, şeirlər söyləyir, çalıb oxuyur. İ.Ə.Xələci öz şeirlərini də yazıya aldığı qolda verir və başqa bir qeydində bunu aşıqların da oxuduğunu söyləyir. Bu da onu göstərir ki, bölgədə hələ də

«Koroğlu» dastanının qolları formalaşmaqdadır. Aşıqlar və el şairləri mövzu ilə bağlı şeirlərini dastana əlavə edə bilirlər.

Aşıq Əliəkbər Koroğlunun İrana gəlmədiyini bir neçə dəfə vurğulayır. Onun Ərzurum ətrafında yaşadığını və Osmanlıya səfər etdiyini söyləyir. «Bu da Koroğlunun Eyvaz dastanıydı ki, getdi Eyvazı gətirdi» qolunu danışanda Türkmənsəhradan söz açır. Ərzurum ətrafında yaşayan Koroğlu İrandan keçmədən Türkmənsəhraya gedə bilməzdi. Bu da onu bir daha göstərir ki, aşığın söylədiyi və əlyazmalardakı variantlarda Türkmənistan, Türkmənsəhra, Təkə Türkmən məlum bir coğrafi məkan deyil, ümumiyyətlə türkmənlərin yaşadığı yer anlamındadır.

2. İstər Aşıq Əliəkbərin söylədiyi, istərsə də əlyazmalardakı variantlarda Yumuğ Əhməd, Qulu bəy kimi maraqlı obrazlar var. Koroğlu Nigar xanımı gətirərkən yolda Qulu bəyin ox atmağına heyran olur. Onu zorla atasından ala bilməyəcəyini gördükdə Nigar xanım işə qarışır. Atasını, anasını dilə tutaraq Qulu bəyi özünə qardaş kimi Çənlibelə gətirir. Yumuğ Əhməd və Qulu bəyin adıyla bağlı ayrıca qollar olmasa da, onlar əksər qollarda ən fəal iştirakçılardır.

Koroğlu dəlilərindən bəzilərinin adının sonuna “balı” sözü əlavə edilir. İsabalı, Eyvazbalı, Əhmədbalı və b. Görünür, balı sözünün də xüsusi bir anlamı, mənası var.

3. Bir qolda Çənlibeldə olduğu, hadisələrdə fəal iştirak etdiyi göstərilən dəli başqa bir qolda hələ Çənlibelə gəlməmiş təsvir edilir. Məs: İsabalı Nigar xanımın xidmətçisi kimi onun məktubunu Çənlibeldə Koroğluya gətirir. Başqa variantda Nigar xanımı gətirməyə gedəndə Koroğlu Çənlibeldə nizam-intizamı qorumağı İsabalıya həvalə edir.

4. Bölgədə aşıqlar əsasən çögür çalırılar. Onlar “saz” sözünü əsasən musiqi aləti anlamında işlədirlər. Onlar çöür, çöqür, çögür kimi tələffüz etdikləri musiqi alətinə tək-tək hallarda saz da deyirlər. Ehtimal ki, Əfrasiyab Bədəlbəylinin «Musiqi lüğəti» kitabında yazdığı: «çöğör-beş simli qədim Azərbaycan musiqi aləti»⁷ izahı da çögürə aiddir.

⁷ Bədəlbəyli Əfrasiyab. Musiqi lüğəti. «Elm» nəşriyyatı, Bakı, 1969, səh. 79.

Azərbaycanda geniş yayılmış qoltuq sazdan azacıq böyük olan çögürün qolu nisbətən uzun, sinə taxtası isə bizdə olduğu kimi nisbətən qabarıq yox, düzdür. Əsasən səkkiz simlidir.

5. Bölgənin aşıqları bizlərdə olduğu kimi, sazın kökünü tez-tez dəyişirlər. Havaların əksəriyyətini şur kökü üstündə oxuduqlarından ritmi dəyişməklə effekt yaradırlar. Buna görə də dastanda şeirlərin əksəriyyəti gəraylıdır, qoşmaya az-az rast gəlinir. Divani, müxəmməs, tənris və b. şeir növlərinə isə demək olar ki, rast gəlinmir.

6. Aşıq misralardakı heca fərfini musiqinin ahəngilə tənizmləyir. Buna görə də bəzi misralar özündən əvvəl və ya sonra gələndən nəinki bir-iki heca, bəzən dörd-beş heca fərqli olur.

Çapa hazırladığımız mətnlərdə Koroğlunun nəslı və qohumları ilə bağı maraqlı faktlar var. Belə ki, «Dastan-ı Koroğlu və Nigar xanım» qolunda evində qonaq qaldığı qarı Koroğlunu hədələyəndə deyir:

*Yedigün boynuna almaz,
Heş kim belə qılıc çalmaz,
Əmisi Şabannan qalmaz,
Bir utanmaz vardır üzi.*

*Zərə deyər baxsın süzə,
Əbəs qonax oldu bizə,
Dədəsi miləxor Mirzə,
Qırat üssə çıxdı gözi.*

«Koroğlunun Türkmən səfəri» qolunda da deyilir:

*Yalan sözündən utanmaz,
Yedigün boynuna almaz,
Əmisi Şabannan qalmaz,
Heş yoxdur utanan üzü.*

*Mən qurbanam ala gözə,
Xəşm eyləyüb baxdı bizə,
Atasıdır Xacə Mirzə,
Qırat üstə çıxdı gözü.*

*Koroğlıdur, Roşən xanay,
Mənim bu cismimə canay,
Qeys qızı Səlbidür anay,
Qırat vurub sınıb dizi.*

Dedi: –Koroğlı, mən səni kamilən tanudum. Sən Roşən Əli xan Xacə Mirzənin oğlu və nəşəbi Səlbə xanum Qeysəri Rumin qızı və əmisi adı Şəban xan. Qırat vurub nənəsün dizi çatılıb».

Belə faktların sayını artırmaq olar. Variantlarda Ərəb Reyhanın, Mustafa bəyin də tərcümeyi-hallarına, Koroğlı və Eyvazla qohumluqlarına diqqət yetirilir. Azərbaycanca çap olunan variantlarda Koroğlıya darda yardım edən, qarşılaşdıqda isə “Koroğlınu çaya basan” Gizir oğlu Mustafabəy haqqında Əli kamali arxivindəki variantlarda da maraqlı bilgiler var. Belə ki, Təkə Türkmən elindən olduğu söylənilən qəhrəman Mustafa bəy Qəcər kimi tanınır. Koroğlı adıyla məşhurlaşan Rövşən isə sadə bir ilxıçı oğlu deyil, əsilzadə bir nəslin-Əli xan Xacə Mirzənin və Qeysər-i Rumun qızı Səlbə xanımın övladı olduğu haqqında maraqlı fikirlər söylənilir.

Dastançılıq ənənələrimizdə qəhrəmanlar sadə xalqdan deyil, əsilzadələrdən seçilir. Qəhrəman hətta kasıb bir ailənin övladı kimi təsvir edilsə də, sonda onun hansısa bir əsilzadədən olduğu, müxtəlif səbəblərdən kasıb ailəyə düşdüyü təsvir edilir. Bu baxımdan Əli Kamali arxivindəki «Koroğlı» dastanının variantlarında qəhrəmanın əsilzadə kimi göstərilməsi təbii görünür.

Nəşrə hazırladığımız variantlarda sinfi mübarizə özünü göstərmir. Koroğlunun dostları arasında xanlar, paşalar, tacirlər də var, kasıbkusub da. Yəni Koroğlı bir orta əsr cəngavəridir. Onun dostları və düşmənləri var. Onlar da hər təbəqədən ola bilər. İnsanlara sifi münasibətə görə deyil, şəxsi münasibətə görə qiymət verir. Hətta Koroğlunun qorxusundan Çənlibəldən qaçmış Aşıq Cününü geri qaytaranda Türkmənbaşı ərklə ona deyir: “Əgər sənə çəb baxa (yəni Koroğlı-Ə.Ş.) gözdərin çıxardaram. Və bəd Koroğlı heç vədə mənsiz Çənlibəldə dura bilməz”.

Onun Əli Kamali arxivində ciddi araşdırma aparmağa imkanımız

olmayıb. Ola bilsin ki, orada başqa mətnlər də vardır. Aşığın söylədiyi «Koroğlunun durna səfərinin payama çatır» qolundakı bir gəraylıda «Topu tufənglər atuldu» misrası var. Bu da Koroğlunun tufəng çıxdıqdan sonra meydandan çəkilməsi fikr ilə uyğun gəlmiş.

Əli Kamali arxivindən alınmış materialları çapa hazırlayarkən üç fəslə ayırdıq.

Birinci fəsildə Aşıq Əliəkbər Qurbaninin lentə söylədiklərini olduğu kimi kağıza köçürməyə çalışdıq.

İkinci fəslə müxtəlif xətlə yazılmış əlyazmaları əski əlifbadan latın əlifbasına çevrilmişləri daxil etdik. Bunlar ləhcələrdə yazıldığından bir-birindən xeyli fərqlənirdi. Biz dialektoloji mətn hazırlamağı qarşımıza məqsəd qoymadığımızdan “Koroğlu” dastanının Təbriz variantını çapa hazırlamış E.Tofiq qızı onları ortaq bir məxrəcə gətirdi. Mətnşünaslıqla və dialektologiya ilə məşğul olan araşdırıcılar lazım gəlsə folklor institutunun arxivindən istifadə edə bilərlər.

Üçüncü fəslə Ə.Kamalinin rəhbərliyi ilə H.M.Güneylinin çap üçün hazırladığı iki qolu – əski əlifbadan latın əlifbasına çevrilmiş mətni daxil etdik. Bu da müasir ədəbi dilimizə uyğun olduğundan elə bir izahlara ehtiyac olmadı.

Çalışmışıq ki, aşığın dastanı necə söylədiyi, mətnin necə yazıya alındığı və çapa necə hazırlandığı haqqında təsəvvür yaradaq.

«Koroğlu» dastanının yeddi kasetə söylənmiş qollarını yazıya köçürərkən tanış olmayan ləhcəni anlamaqda çətinlik çəkdik. Lentə bir neçə dəfə qulaq asdıqdan sonra söyləyicinin səs ahənginə alışdıq. Amma bəzi səsləri yazarkən problemlə rastlaşdıq. Çünki əlifbamızda bu səslərin işarələri yoxdur. Odur ki, səs əlifbamızda hansı hərfə daha yaxın səslənirdisə, o cür yazdıq.

Söyləyicinin özü də səsləri iki, bəzən üç şəkildə deyir. Məs: **məgər-məyər, ayaq-ayaq, ağıl-əqil, cavannıq-cavannıq-cavannıx, heç-heş, vilayət-vəlayət, Eyvaz-Eyvəz-Ayvəz, düşmən-düşman, üç-üş, heç-heş** və s. Söz sonunda səs düşür. Məs: gəl əvəzinə gə, dükandan əvəzinə dükanda və s. deyir. Söz ortasında səs düşür. Məs: **şəhər** əvə-

zinə **şær**, **kövşæn** əvəzinə **kööşæn**, **gətirəm** əvəzinə **gärəm** və s. Söz ortasında səs artır. Məs: **nərə** əvəzinə **nəhrə**.

Ümumiyyətlə, “Koroğlu” dastanının çapa hazırladığımız nüsxələ-rində Azərbaycan türkcəsinin doğu və güney dialektlərinə məxsus olan bu çox xüsusiyyətlər özünü göstərməkdədir. Bu xüsusiyyətlər daha çox fonetik səviyyədə səs əvəzlənmələri ilə səciyyələnir. Mə-sələn:

u-i: Koroğlu, unutmuşdılar

ü-i: gülirəm, düşdi

ı-u: sazuni, basub, qalasan, danuş, salub

i-ü: məclisün, sifarişün, versünnər

y-g: gənə, dimdigünnən, əgməz

L səsinin d-ya (doymazlar-doymazdar), d səsinin t-ya (ad-at), z səsinin s-ya (olmaz-olmas), ç səsinin ş-ya (açdı-aşdı) çevrilməsi də xarakterikdir.

Dilimizə xarakterik olan səs əvəzlənməsindən başqa diftonqlar da var. «Koroğlu»nu söyləyən də diftonqlardan- qovuşuq səsdən geniş istifadə edir. Mətni dialektoloji baxımdan deyil, folklorçular üçün hazırladığımızdan onları xüsusi işarələrlə vermədik. Söz sonunda n səsilə y səsinin qarışığı kimi tələffüz edilən səsi y hərfilə verdik.

Bəzi sözlər isə bugünkü ədəbi dilimizdən fərqli olaraq orta yüzilliklərin ədəbi dilindəki kimi işlədilir. Məs: **qaranlıq** əvəzinə **qaranquluq**, **otlayır** əvəzinə **otuşur**, **öpmək** əvəzinə **öpməlik**, **ikisi** əvəzinə **ikiləri**, **çalğıcı** əvəzinə **çalçı** və s. Onları da olduğu kimi saxladıq.

Aşiq Əliəkbər dastanı danışarkən ərəb sözlərini heç də fars sözlərindən az işlətmir.

Aşığın danışığı aydın başa düşülür. Lakin onun dediklərini olduğu kimi yazıya köçürüb oxuduqda anlaşılmaqlıq yaranır. Mətnə xələl gətirməmək üçün aydınlıq gətirən əlavə söz və ifadələri [] işarəsi arasında verdik.

Mətni çapa hazırlayanda çatışmayan, aydın olmayan parçaları dəqiqləşdirmək üçün Aşiq Əliəkbərlə görüşdükdə onun bizə danışdıqlarını və izahlarını { } işarəsi arasında verdik. Aşiq oxuyarkən mətni

aydınlatmaq və ya musiqinin ritminə uyğun olaraq söylədiyi söz və ifadələri () işarəsi arasında yazdıq. Aşığın mövzudan kənara çıxıb izahlar verdiyi yerlərdə* işarəsi qoyaraq söylədiklərini səhifənin əmək yazısına keçirdik. Lentdəki mətnlərin başlanğıcında, içərisində və sonunda səs qırılıb fikir tamamlanmayan yerlərə üç nöqtə qoyduq.

Lentlər üzərində işimizi bitmiş hesab etdiyimizdən onları AMEA Folklor İnstitutunun arxivinə bağışladığımız ki, lazım gələndə dil tarixçiləri, dialektoloqlar, etnoqraflar həmin materiallardan istifadə edə bilsinlər.

Mətn anlaşılıq olsun deyərək, fars sözlərinin və bəzi məhəlli sözlərin lüğətini hazırladıq. Eyni sözlər təkrarlanmasın və hər səhifənin ətəyində çox yer tutmasın deyərək sonunda sözlük verdik.

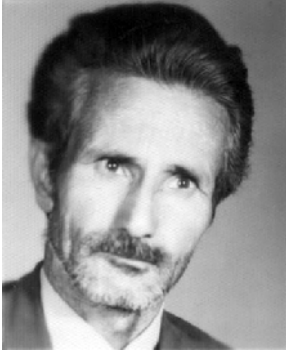
Bütün bunlar yəqin ki, araşdırıcılarımız üçün dastanı yenidən incələməyə şərait yaradacaqdır.

Dastanı nəşrə hazırlayarkən H.M. Güneylinin çapa hazırladığını Səkinə Qaybalyeva, qalan əlyazmaları isə Lalə Cavanşir və Neda Nəcəfi əski əlifbadan latın əlifbasına çevirdilər. Yalnızlıqlara yol verilməsin deyərək mətnlərin oxunuşunu H.M.Güneyli və Aqşın Ağkəmərlilə yenidən yoxladıq. Lakin bu oxunuşlar və yoxlamalar da qane edici deyildi. AMEA Folklor İnstitutunun 2005-ci ildə çap etdiyi «Koroğlu» dastanını oxuyanda tərəddüd etməkdə haqlı olduğumuz təsdiqləndi. Mərhum araşdırıcı Dilarə Əliyevanın başladığı işi gənc mətnşünas Elnarə Tofiq qızı tamamlamışdır. Bu nəşri mükəmməl sayaraq nəşrə hazırladığımız mətni yoxlamaq üçün ona verdik. Elnarə xanım gərgin əməyi sayəsində çoxlu yalnızlıqları aradan qaldırdı. Biz də onun oxuyub düzəltdiyi variantı əsas kimi qəbul edərək nəşrə verdik.

Dastanın çapa hazırlanmasında f.e.n. Əfzələddin Əsgərov yaxından iştirak etdi və oxuyaraq dəyərli məsləhətlər verdi. Şərqsünaslıq İnstitutunun əməkdaşı f.e.n. Elmira Fikrətqızına da bizə göstərdiyi köməyə görə minnətdarlığımızı bildiririk.

Əli Şamil
15.09.2005

AŞIQ ƏLİƏKBƏR

Aşiq Əliəkbər Zəbiulla oğlu Qurbani 1932-ci ilin iyunun 2-də Qəzvin ostanının (vilayət) Bunizəhra mahalının İpək kəndində doğulmuşdur. Soydaşları arasında yaşayan rəvayətlərə görə, ulu babaları elliklə Muğandan Şiraz ətrafına, XVIII yüzilliyin sonlarında isə Qəzvinə köçmüşlər. Aşığın babası Sərxoş İpək kəndində doğulub və orada dünyasını dəyişib.

Əsgəri xidmətini başa vurduqdan sonra Tehrana gələn Aşiq Əliəkbər Qurbani burada Savənin Səngək-Mərəğey kəndindən olan (Tilimxan da bu kənddə doğulub.) Aşiq Əbülqasımla tanış olur və ona şagirdlik edir. Aşiq Əbülqasımdan 18 dastan öyrənib məclislər aparmağa başlayır. 1980-ci illərin ikinci yarısında Əli Kamali ilə tanış olan Aşiq Əliəkbər onunla əməkdaşlıq edir. «Koroğlu» dastanının bir neçə qolunu və Tilimxanın onlarla şeirini lentə yazıb Əli Kamaliyə verir.

Hazırda Kərəc yaxınlığındakı Səidabad kəndində yaşayır. Mehdi və Bəhmən adlı iki oğlu və dörd qızı, bir neçə nəvəsi var.

Aşıq Ələkbərin söylədikləri
(Lentdən köçürülmüşdür)

**BU, KOROĞLUNUN ÇƏMLIBELƏ GƏLMƏGİDİ
VƏ ƏRƏB REYHANI GÖRMƏGİDİ**

{Bəli, Koroğlunun atası Əli bir şahın yanında at becərərdi. Bir gün gördü bir bulağıdı, bulağın suyu çuşdu gəldi, çuşdu gəldi, bu bulağdan at çıxdı⁸ çölə. At çıxdı çölə qarışdı ilxıların içinə. Yeridi bir dənə madyannan nəzdiklik oldi, getdi, gənə girdi o bulağın içinə.

Koroğlunun atası ki, meytərliq elərdi, [yadında] saxladı. Gözdədi, gözdədi ta bu at doğdı. Həmin at ki, bulağdan gəlmişdi, döl tutmuşdu, doğdu. Gördü bir təhərdi, [qulun] bir parça ətdi, qıçları çıxıb, başı çıxıb, bir bədrix, pis şeydi. Dedi, nəmə mən bunu bu cür aparsam şadın yanına yamanı gələr, deyər, bunu sən hardan tapmışan, gətimisən? Bədi gələr mənən. Bunu mən gizlədərəm, deyərəm, o at ölü doğdu, atdım qurd-quş yedi.

Bunu gizlətdi ilxıların içində. Ta bu at gəldi vəsilə yetdi, bəd, gəldi. O ayrı məmləkətdən şaha qonax gəldi. Qonax gəldi, dedi:

– Mənim atdarımı, sən gəlibəsən ha, görmüşən ki, mənim atdarım necədi? Sən də bir atdarıy gətir görüm nə cürdi.

[Şah] meytərə dedi:

– Gedərən, beytərin mənim atdarımdan bir dənə götürən gəllənən. Bu şah da baxa, görə mənim atdarım pəs nə cürdi.

Bu dedi, xub, dəryadan çıxma atdan döl tutmuşam, buni gətirim. Getdi o atı gəttdi. O atı gətirəndə istirdi şaha yaxılıq eləsin. Şah baxdı-gördü o atın qiyafəsi pisdı. O şah bu şaha dedi:

– Elə atdarın budu? Heş dərdə dəyməz. Biz bu cür atdarı atarıy qurd-quş yeər.

O şahın yanında Koroğlunun atası Əliyə bir şey demədi. Gedənnən sora dedi:

– Sən mənim abırımı apardın. Mən onun atdarın o məmləkətdə

⁸ Aşıq Dəmirçioğlunun Çənlibelə dəlməsindən danışanda Qıratın dəryadan çıxmış atdan törədiyini deyir.

görmüşdüm. Bu gəldi mənim atdarım vurdu yerə, xarab elədiy. Səniy mən mücazat eliyəcəm, gözlərin çıxaralar.

Dedi:

– Gəl, mənim gözüümü çıxartma.

Dedi:

– Olmaz. Gərək çıxadam.

Bunun iki gözün də çıxartdı. Çıxartdı, dedi:

– Xub, dünyada insanın dərdə dəyəni gözdi. Bədəninin yarısı, sultanı gözdi.

Dedi:

– Bə sən mənim gözüümü çıxartdın, mənə hədiyyə olaraq o atdar ki pisti, onu ver mənə.

Dedi:

– Onu veriy, bu aparsın.

O, Düratnan, Qıratı, oğlu Roşanı da götdü şəərdən çıxdı. Hələ indi o şəərin adı deməmişəm nəymiş, o şəərin adı Toqat. Şəəri-Toqatdan çıxdı, haydı gediri. Gəldi [oğluna, başına gətirilənləri söylədi və] dedi:

– Gedirik, hər yerə ki çatdıx, mən sənə deyərəm.

Gəldi, dedi:

– Bu yer nə cür yerdi?

Dedi:

– Ata, düzdi. Hər yer düzdi. Nə dağ var, nə daş var. Elə baxırsan düz görükir.

Dedi:

– Burda baş saxlıya bilmənük.

Bir qədir getdilər, dedi:

– Bala, bu nə cür yerdi?

Dedi:

– Dədə, bura da tərə-tərədi. Tərəsi çoxdu, dağ deyü.

Dedi:

– Burda da baş saxlıya bilmərik.

Çatdıılar bir dərbəndə. Dedi:

– Bura?

Dedi:

– Ata bura? Dağın başı gedib çox göyə. Dərbənddi, ayrı yana yol

yoxidi gedə.

Dedi:

– Ha, bura bizim yerimizdi.

Buranın adını qoydu burda, Çəmlibel. Burda düşdülər. Dedi:

– Bala, dolanı gör, burda qəmiş (biz deyərih, qəmiş) vardı?

Dedi:

– Bu dağdı, dağın başında qəmiş çıxıbdı.

Dedi:

– Orda su olar.

Dedi:

– Ata, su yoxdi.

Dedi:

– Çıxar, qeyri mümkündi su çıxımıya.

O bulağın da ki, (ərz eləmişəm buracək) doqquz ay suyu qururdu, üç ay gələrdi.

Dedi:

– Ata, su yoxdi. Susuzdan öldük, süyumuz qurtarıp.

Dedi:

– Bala, bu bulağı əş.

Oğlan bir az oranı eşələdi, su coşdı.

Dedi:

– Coşanda mənə xəbər elə. Su gəldi çıxdı mənə xəbər elə bir içim ver mən içim, vurum üzümə. Ama özün içmiyə ha! Ağa, içəy məriz ollay. Mənə xəbər elə.

Bu oğlan çox zirək idi. Dedi, görən, nə var bu suda?! Ağa, bu suda bir səbəb varmış, bir hüsn varımış, bir möcüzə varımış. Koroğlu bunu eşər, bir onda görər bulağın suyu qeynağa gəldi. Yavaş-yavaş bu su cuşur. Bu su vaxtı ki, gələr yuxarı, görər belə dağıdı. Əl vurar, görər belə dağdı, qeynir. Əlin çəkər. Çəkənnən sora [bir də] vurar görər buzdu su, çox buzdu. Dırnaxları istir tökülə, bu qədri buzdu. Bir muc vurar dodağına. O, içənnən sora, deyər:

– Ata, gəldi su.

Dedi:

– Çıxdı? Apar məni suyun üstə.

Apardı qoydu suyun üstə. Atası əylir [su] içər. Bir az vurdu üzünə.

Baxdı gördi heş nə görmür, möcüzəsi yox. Dedi:

– Bala, işdiy bu sudan?

Dedi:

– Bəli ata, bir qurtum.

Dedi:

– Balam, sən apardiy. Mənim gözüm açıları ki, keşdi. Səniy bu firsatnan səsiy çoxalar. Səniy səsiy iki ağaşdan [eşidilər], nəhrə çəkən daşlar titrər. Hər kəsin qulağına nəhrən dəyə huşdan gedər. İndi burda daş yığgənən istəb-atdar bağlanan yer qayıraq.

Daş yığdıılar, üstünü örtüdülər, atdarı saldıılar bura.

Dedi:

– Bala san, atdarı becər. Elə elə ki, gün düşmüyə töylənin içinə, heş yerdən düşmiyə.

Bəd, oğlan beçərđi. Bir neçə günnən sora [atası] dedi:

– Bala məni apar görüm atdar necədi.

[Atası] gəldi. Əvvəl Qıratın qulağınnan əlini dayadı, sürtdü-sürtdü belinə. Gördü yox, bir şey yoxdı. Gəldi Duratın qulağınnan yanınnan əlini sürtdü-sürtdü belinə, üstünə çatanda at belini bu cür elədi, diksindi. Əlini saxladı, dedi:

– Çıx gör işıx düşür?

Dedi:

– Bir iynə qədər atın dərisinə işıx düşür.

Dedi:

– O bir tikə atı zəlil eliyipdi. Ged onu tut.

Bəd, tutandan sora, dedi:

– Xub, indi buları minginən, sür. Əvvəl minginən, sür salginan düzdiğa, torpaxlığa.

İkisin də sürdü. Dağa saldı, daşa saldı, getdi dolandı gəldi, gördi eybi yox. Heç yerdə dayammırlar. Ama Durat torpaxlığı çatanda bu cür yetmir. İşıx bunu zəlil eliyibdi. Atdarın birin adın qoydu Durat, o birin Qırat. Buranın adı Çəmlibelidi, Çardaxlı Çəmlibel. }

O zaman, nə bilim məmuro, pasko, ədli-divan yoxumuş ki, hər kəs hər kəsəymiş. Bəd, Koroğlunun adı, əsli adı Roşandı. Deyir, dədəsin gözün Sərdar paşa çıxartdı, o vəsətdən deyillər: «Koroğlu». Yəni dədəsi korumuş. Hələ bəzi yerdə də deyillər: «Kəroğlu», xeyir!

Çəmlibeldə ki, Koroğlu sükunət tutar. Atası bir gün vəsiyyət elər:
«Bala, tək burda qalmaq müşküldü, sən tək heş iş görə bilməy. Sən heş
kəsə ayax sala bilməy. Düşman üstüyə ayax salar, əliynən zindəgin alar.
Xoş ömrüy alar. Əliynən qoymaz səniy bir dənə mal qala, dünya
malınnan. Heş zadiy olmaz. Əgər sən balam yalnız bu Çəmlibeldə günüy
keçirdə bilməy. Düşmən sənə ayax salar, günüy qara eylər. Yalquz cavan
dünyada xar olar. Bir kəs olmasun dünyada [yalqız]. Əgər əslan olay qa-
rışqalar sənə dov deyər. Məgər beş dənə, on dənə, iyrimi dənə, nə qədər
başarran dovriyə el yığ. El gərək elnən sürünə. Sən əlində heş zad yox.
Əgər ateşi – tuzağ olay yandıra bilməy heş kəsi. Cəmşidi cəm olay sənə
saellər, sənə yolçular qarama vurur, başıya. Pəs dayan nəsihət eliyim
sənə. Bala, dünyada bu cür güzaran elə. Sən hər şərdən, hər
məmləkətdən, hər gövşənnən, hər güzardan beş dənə layix oğlan, dürüs
cavan yığ dovriyə, burda istirən qərar tutay. Sənə budur vəsiyyətim bala.
Qoy deyim biləyəy. Dünyada nəsihətdərim qalsın qulağıyda. Böyük
sözüylə getməyən böyük bəlaya düşər». Bu sözdərdən aldı Əli oğlu Ro-
şənə görək nə deyir.

Sənə qurban Roşan oğlum,
Tək igidin adı olmaz.
Gün batınca axşam, oğlum,
Şənin şəkəti olmaz.

Düşman onu tez xar eylər,
Hər tərəfdən el car eylər,
Hər nə dadı-fəryad eylər,
Bir kimsədən ümdad olmaz.

Yalquz igit yeyər çox qəm,
Günməgün olar əqli kəm,
Ürəgində dərdü-vərəm,
Loğman gələ dərman olmaz.

Yalquz cavan coşa-daşa,
Dərya kimi başdan aşu,
Hər yerdə doğru danışa,

Sözündə etibar olmaz.

Yalquz igit bu dünyada,
Keçən günün salar yada,
Car çəkər ki, çat ümdada!
Ümdadına yetən olmaz.

Yalquz igit dura bəxti,
Qurdursular kürsü-təxti,
O Cəmşidin cəvan vəxti,
Hökmünün fərmanı olmaz.

Roşan balam, bu dünyada,
Atay sözün sal sən yada,
Beş gün bu fani dünyada,
İtər gedər adıy olmaz.

Atası sözlərin bəyan eylədi. Bəyan eyləyənnən necə müddət sora atasının dünyadan əli üzüldi. Koroğlunun atası ölənnən sora gördü yox, atası dedigi sözdər buna əsər elir gündə.

Xub, mən tək bu çöldə, mən bu məmləkətdə nə cür baş saxlarum? Amma, düştü Koroğlu çöllərə. Əvvəli səfər ki, ayaq qoydı şəri İstambula. Gördü nə mə? Dəstə-dəstə cavannar Osman torpağında duruplar. Biri dava eliir, biri kasıplıq eliir, hərəsi bir iş tutup. Gəldi bir meydanda gördü bir ittə cavan oturup. Bular dördü seçilip bir tərəfə, beşi seçilip bir tərəfə. Bular biistilah istillər hücum bağlıyalar hara? Ajax salalar, deyillər bu dağda bir adam gəlip, cavandı, adına Roşan deyillər. Yollar kəsir tənha. Yığılayın, gedəyin bunu beyinnən aparax. Koroğlu bilmirdi, bular tanımırdı. Yeridi buların içində. Bir cavan varıdı, xoş heykəl, enlikürək, dedi:

– Cavan, məni də yoldaş eləriz, öziyə? Mən də siziynən gəlim? Deyillər o çox yerləri qarət eliyip, çox bazırqannar soyırı. Tək adamdı, hər kəsə dov deyir.

Dedilər:

– Niyə gəlməysən? Hardan gəlmişəy, hara gedirəy? Nə məmləkətin adamıyay?

Dedi:

– Mən, Sərdar paşanın şərinnən gəlmişəm, Çələbidən. Şərin adı Çələbiydi. Əlxas, Çələb. Çələbidən gəlmişəm. Mən də bilirəm bu yolları kəsiri. Gəlin mən də sizə imdad olum, gedəyin. Mən də bu dağların bələtəm yoluna.

Ağa, beş dənə bu dəlilərdən qoşuldu, bir də Koroğlu özünü vurup buların cildinə. Amma, buların içinə bir dənə varıdı heş kəsdən utammaz, heş sözünnən qammaz. Elə adı Heşkəsdənutammazıdı. Çox mərt cavanıdı. Dağı aşdı. Ağa, dedi:

– Xub, deyillər o cavan ki, Roşandı, bunda nəmənə hünər var?

Koroğlu istirdi bilindirə bulara ki, bular görə qorxullar, ya yox?
Dedilər:

– Valla hünərin biz görməmişik, indiyə dəva eləməmişik. Deyillər bir dəli nəhrə səsi var. Çağıranda dağodaş titrər. Adam bihuşt olar. Belə degillər.

Dedi:

– Yoo, baba, ya? Məndə də indi səs çoxdı. Çığırım siz titirəriz?

Dedilər:

– Xub, səniy səsiy ki, biz görmüşük heş danışa bilmirəy!

Ağa, Koroğlu əlini qoydu qulağına bir nəhrə çəkəndə heş bilmədi bu beş nəfər nə vaxt düşüp. Ağa, buların tamam qollarını qol-qoluna bağladı, şəmşir çəkdi başları üstə durdu. Huşa gətirənnən sonra dedi:

– Bax, qoyun sizə tərif eliyim mən kiməm. Mən həmin adamam. Gəlin mənimnən, həmbab olun. Bu tacirləri, bu paşaları qoymuyax hökümran ola xəlxa, tutak, təxtan salak, hökümlərini əlindən alak. Binəva, biçaranı qoymuyak zəlil ola. Bular xəlxa zülüm eliyip, hamı mərdumu bərd eliyiplər. Yığılıplar özlərini eşqi-nuş elillər, gündə eşri-ışrətə məşquldular. Başlar kəsək, qannar təkək, bazırqannar taliyak, paşaları təxtən salak. Qoy binava-biçara göz aç, xoş gün görə. Bu nə zülmid, hər şərdə, hər guşada bir paşa oturup təxtinə?! Tamam mərdumu bədbəxt eliyip qol-qola bağliyıp... Alıp Koroğlu bu sözdərdə bəyan

elirdi. «Gəlin buları əldən ayaxtan alak». Götürüp bu sözdərdən beş dənə⁹ deyir:

Sizə deyim beş dəlilə,
Gəlin yığılak biz yinə.
Şirlər kimin quruş çəkək,
Tamam meşələr titrinə.

Təxtən salak paşa, xanı,
Başa qoyak qoç oğlanı,
Keçirdək bir xoş doranı,
Daldalanak bir-birinə¹⁰.

Mənim dayım Ərəp Reyhan¹¹,
Dünyadır adına heyran,
Çəmlibeldə tutak döyran,
Qəmli göylümüz sevinə.

Paşaları təxtən salak,
Bazırqanun malun alak,
Şərlərinə talan salak,
Rəhm etmiyək heş birinə.

Xoş cavannarım, xoş olun,
Yığılın əlli beş olun,
Mey içib də sərxoş olun,
Savaşmayın bir-birinə.

Necə ki qış boran eylər,

⁹ Aşiq «bu sözdərdən beş dənə deyir» deyəndə beş bənd şeir söyləmir, bu ifadəni şeir deyir anlamında işlədir

¹⁰ Birinci bənddə ikinci və dördüncü misrada, eləcə də ikinci bəndin ikinci misrasında qafiyə pozulub.

¹¹ Aşiq sonrakı qolda Ərəb Reyhanın Eyvazın dayısı olduğunu söyləyir

Boran eylər, külək eylər,
Davamı da ürək eylər,
Bac verməyin heş ölümə.

Koroğluyam cida sallam,
Düşmannardan qəsas allam,
Qıratımı yola sallam,
Əzəl Arzulum yoluna.

Sözü tamam eliyənnən sora, dəlilər yığıldı [Koroğlunun] başına, [dedilər]:

– Qoş Koroğlu, xub, hardan gedəy, hardan vuray, hardan çapay? Nə dügümüz var, nə yağımız var, nə ögəcimiz var? Nə cür güzaran eliyək?

[Koroğlu] dedi:

– Olardan heş qorxmuyun. Elə bu gün əlan mərdi–meydandı.

Ağa, sizə hardan xəvər verək? Deyər hələ hayannan bazırqan yük bağlamışdı, dəvəynən gəlirdi tamam yükü dügüymüş, yağumuş. İş gör hardan rast gələ. Koroğlu çıxar gərdanələri kəsər. Dəliləri beş-beş yollar hər tərəfdə. Amma, görər biritdə tacir gəlir, zaranqu-zırınq, səsi götürüp. Geçər tacirin yolun üstündə [deyər]:

– Ay bazırqanbaşı, yükü nədi?

Deyər:

– Dügüdi, tədarükətdi.

[Deyər]:

– Hara aparırsan, dügünü?

Deyər:

– Gedirəm Təbrizə.

Deyər:

– Xub, olar bu dügüynən satay bizə?

Deyər:

– Bu dügü tikə satılmaz. Ya hamısını al, ya da kı çəkil dala.

Koroğlu deyər:

– Məyə mən bir nəfər neçə batman dügü yəərəm? Neçə binək dügü yəərəm? Beş-altı çəllək dügüynən ver.

Dedi:

– Deyirəm ki, ya çəkil dala, ya hamısını al, – deyəndə Koroğlu gördü bu çox yekkə danışır, dedi:

– Sən sarvanay, ya bazırqan?

Dedi:

– Mən elə bazırqanam!

Şeşbərə əl elədi, qulunçunnan vuranda, deyər , altı ayıydı bazırqan getdi dədəsi yanına. Dəlilərə dedi:

– Yükləri çəkin.

Ağa, qatırda yukləri çəkiblər Çəmlibelə əndirdilər. Dəlilərə dedi:

– Hansız aşpaz bələtiyz?

Dəlilərin birisi dedi:

– Mən.

Ağa, [həmən dəli] düğünü elə o cür töküp qazana, otu vurup dibinə. Su tökmüyüpdü [qazana, ona görə də qazan] çax-çax çaqqıldırtdı.

Koroğlu dedi:

– Bu nəməne?

Dedi:

– Pişənə gec olur, qorğa elləm.

Dedi:

– Dəli külbaş, çəkil dala.

Ağa, dəlinin biri bir tulux suyu doldurup qazana. Bilinmədi aş oldu, baş oldu nə oldu, işim yox. Amma Koroğlu bir gün dedi:

– Bu cür güzəran olmaz, gərək bir dənə aşpaz tapak. Aşpaz aşpaz şəkliində ola.

Dolandılar, [Koroğlu] xəbər aldı, [öyrəndi]: Bəli, Laçın şərinə bir dənə aşpaz var. Oranın paşasının aşpazıdır. Əgər qəza pişirə adama istər barmağın yə. Koroğlu dedi:

– Hər zülümdü, gərək o aşpazı mən yetirəm.

Ağa, dəlilərdən minip ata üç-dört danə, girdi Laçının şərinə. Baxdı-gördü tamam küçə-bazarda nəməne dolanıllar, qolubağlıdı ki, ağılyaa-ağılyaa. Başlarınnan şallağan vurullar, aparıllar. Koroğlu yeridi irəli:

– Qardaş, buları hara aparırıyz?

Dedi:

– Bu şərdə, paşa hökm eliyipdi, bu şərin gərək dövrində tamam xəndək qazarlar. Düşman ayax salmıya bu şəre. Aparram indi orda xəndək qazalar.

Dedi:

– Bulara xəndək qazdırıp pul da veririyz?

Dedi:

– Xub, yox, bular bərdədi.

Koroğlu dedi:

– Məni də isdəllər orda xəndək qazam?

Dedi:

– Niyə istəməzdər.

Ağa, Koroğlu gəldi buların içinə, görə buların fərmanverəni kimdi. Burda, baxdı-gördü bəli bir nəfər durup biistila sərkərgərdədi fərman verir. Götürüp Koroğlu burda deyir:

– Bu fərmanı kim verip?

Deyər:

– Paşa! Paşa, dəstür verip.

Görsətip Koroğlu burda bu paşaynan nə cür çıxışır başa. Aldı Koroğlu bu sözdəri deyər:

Şəriyə vəlvələ sallam,
Şeşpəri başıya çallam,
Təxtiyi əliynən allam,
Xəlxi belə zülmə salma.

Laçının xoş cavannarı,
Öldürün paşa, xannarı,
Qoymun sürə dorannarı,
Əllərinnən doran allam.

Paşa indi bimar ollay,
Öz dərdiyə düçar ollay,
Tapılmaz dərdiyə ilac,
Gəzərəy tapmay ölümü.

Paşa əlan təxtiy allam,

Əliynən şovkətin sallam,
Başıya bir şeşpər çallam,
Bağlaram daldan qolıyı.

Koroğlu Dəli Həsənə,
Ərsəni təng edər sənə,
Şeşpəri vursun sinəyə,
Kəsərəm dodax diliyi.¹²

Koroğu bu sözdəri burda dedi. Ağa, şəri saldılar vəlvələyə. Çapan çapdı, yıxan yıxdı, qovan qovdu. Ağa, nə qədir, xaru-baru libasu tarac eliyiplər, töküplər. Bu şərdən də on dənə dəli yığdı başına. Gəldilər Çəmlibeldə düştülər. Ağa, Koroğlu dedi:

– Dəlilərim, indi gəlin sizə bir nəsihət eliyim, bir vəsiyyət eliyim. Görün mənim günüm nədi, mənim güzarım nədi, mənim işim nədi? Qoymarızın bir dənə bazırqan keçə, bir dənə tacir keçə, bir dənə karvan keçə. Malların allız, tamamını tarac elərtüz, talan elərtüz. Bu dünyada gərək hamı bir sanıla, hamı bir yek sanıla. Nəki bir dənə paşa çıxa təxtə qırx min cəmiyyəti özünə dov eliyə. Qoymam bir dənə paşa, xan qala.

Ağa, ərz eylədim bunun [Koroğlunun] Ərəb Reyhan Ağtəngədə dayısıydı. Bunun atın adı Quziyəydi... {Ərəb Reyhanın atasın adı Cəngiz idi. Atası ölənnən sora anası getdi bir ərəbə. Onnan oğlan gəldi dünyaya. Oğlan gəldi dünyaya, dedilər «bunun adını nə qoyak?» Anasın adı Reyhan idi. Dədəsi çün ki ərəpdı, nənəsi əcəm bunun adını qoydular Ərəb Reyhan. O da belə yol kəsərdi, Koroğlıdan dala qalmazdı. Koroğlunun dayısıydı}¹³.

Koroğluynan miyanəsi heş vaxt yox idi. Əlbəttə, Koroğlu bir gün səfər elədi Ağtəngəyə, iki dənə dəlisiynən. Dəlilərin biri yolda dedi:

– Qoş Koroğlu, bu dağı biz nə cür aşayk?
Dedi:

¹² Şəri ilk bəndi və ya bəndləri yoxdu, qafiyə də pozulub

¹³ Aşığ Əliəkbər mənimlə söhbətində Ərəb Reyhanla bağlı bu parçanı əlavə etdi.

– Bu dağlar ki, bir şey dəyi. Gərək aşak. Gedək mən dayıma bilindirəm ki, onun elə başısı məstər əlində böyümüşdü. Mənim anamın atasının adına Məstər Əli deyərtilər, beləsinə.

Məstər¹⁴ Əlinin bir belə şanı-şokəti varıdı. Bəli, ağa, Koroğlu çatur [Ağtəngəyə]. Ərəp Reyhan çıxmışdı çöldə şikara. Gəzə-gəzə gəldi həmin tənqədən keçə. Ərəp Reyhan baxdı gördü bir dənə atdı, at üstə durup yolun üstündə. Amma, Koroğlu eşitmişdi dayısının adını, bu günəcən görməmişdi ruxun. Dəlilərin o ikisinə ki, ərz elədim ki, dəlilərnən gəlirdilər, [Koroğlu] bulara demişdi: «Gedin şərdən bir qutu qəza gətirin[yeyək], gəzək görək hardadı mənim dayım».

Ərəp Reyhan dedi:

– Oğlan, cavan hardan gəlir hara gedənəy?

Koroğlu baxdı-gördü bunun gözləri elə eyni bunun gözüne oxşur, qolları elə [eyni] bunun qoluna oxşur, ruxsarı bunun ruxsarına oxşur. Amma, bu durup at üstündə. Koroğlu həmişə ki, at üstə durardı, çəp tərəfindən baxardı dala. Niyə? Rast⁶ tərəfdən baxaydı düşman gələydi da əli olmazdı hərbiyə gedə. Çəp tərəfindən baxanda əli amədəydi. Adam gərək rast tərəfindən baxanda bir zadı çıxarda bilməz yanından, bu xiyaldıydı. Koroğlu baxdı-gördü bu çəpəlliyyədi həmişə. Rast tərəfə baxur ki, çəp əliylə rasta tez şespər çəkə. Koroğlu dedi: «elə baxmazdar». Aldı Koroğlu bu sözü Ərəp Reyhana deyri:

Ərəp Reyhan Ağtəngədə,
Yatıp indi mənim dayum.
Gəlir ondan hər cəngədə,
Yetip indi mənim dayum.

Dayum adı Ərəp Reyhan,
Aləm ona olup heyran,
Budu dağlar, budu meydan,
Əgər olsan mənim dayum.

¹⁴ Məstər sözünə aşıq belə izah verir: Məstər, yəni birinin yanında nökrə qalan. O da yan bir sərdarın yanında nökrə imiş

Aduy söylə cavan oğlan,
Ollay tutduğuya peşman,
Dostan, ya ki mənə düşman?
Əgər olsan mənim dayum.

Koroğluyam bu çöllərdə,
Adım düşməri dillərdə,
Qılışlar yatıp qinnərdə,
Cəng eliyək, mənim dayum.

Ağa, Koroğlu şəmşir atdı, o, əmut tutdu. O, şəmşir atdı bu sipər tutdı. Deyər söbdən günortaya ta bular savaşıplar. Biri birinə payıx çıxmadılar. Eyvaz ki, yox idi, yanında, o zaman Dəmirçioğlu yox idi. Amma, gördü bu bunun əl-ayağın yığıp. Belə ki, çəp əlinnən şeşpər vurur bunun süpərinin üstünnən, kəllə istir dibinnən oynıya. Üz oldu Koroğlu xuya dönə. Birdən düştü, xub, mən qalxannan ki, istifadə görmürəm, əmutdan istifadə görmürəm, qılışdan istifadə görmürəm. Hər nə verərəm mənənnən qabax bu amədə başdı. Mən niyə o əslə hərəbənnən xərc eləmirəm?! Əslə hərəbəsi nəmənəydi bunun? Əslikarı hərəbəsi düşmana məhlum elərdi, hərifə məlum elərdi. Koroğlu birdən buna gül vurdi. Dedi:

– Qardaş, iki nəfər dava eliyə bir yerdə, düşman ola bir yerdə, ayə, gərək o tək adamın üstünə də car gələr?

Dedi:

– Yox, kimsənədən car gəlmir?!

Dedi:

– Niyə? Mən də təkəm, sən də. Sən niyə noinənnən xəbər elədin, bir elə daldan atdı gəlir mənim sorağıma.

Dedi:

– Hanı?

Belə baxanda Ərəp Reyhan, nəhrəni çəkəndə Koroğlu, elə bil altı aydı [Ərəp Reyhan] ustalmışdı. [Koroğlu atdan düşüb] kəməndi aşdı. [Ərəb Reyhanın] qolların bağladı. Xəncəri çəkdi, elə bunun döşün üstündən

zirəhi dağıtdı. Gördü, bəli pulək boynunda götürüp yazılıp: «Ərəp Reyhan Məstər Sərdarın oğlu»¹⁵.

Koroğlu burda tanuyupdu xoş o, beş o, on beş. Amma, burdan gəlip şərə dəliləri də götürüb. Ərəp Reyhan dedi:

– Hər vaxt işin girə düştü, düşman ayağ aldı üstiyəy bu Yumuğ Əhməd deyəllər ki, Yumuğ Əhməd Koroğlunun qasidiydi. Bunun nənəsi uşaxlıxda dizini əzmişdi, qurudini aparmışdı. O, idi insanın dizində bu qapalağ olmuya bu zanun qaca bilməz. Oydi vardı qaçurdu. Bu qoymur adam qaça. Onun nənəsi əzmişdi. Əyər yola düşəydi yorulma bilməzdi. Onda da bunun nənəsi uşaxlıxda deyər buna həmişə pələy sütü verərəmmiş. Bunun nənəsinin biistiləh Ərəp Reyhan ki, burda Yumuğ Əhmədi verdi buna, dedi:

– Bu yol kəsər. Uşaxlıxda bunun nənəsi pələy sütü çox verərmiş. Oymuş bu pərvəriş yemişdi. Xiz bağladı misli pələng, kimi.

Ağa, Koroğlu burdan gəlip. Yumuğ Əhmədi verdi buna götürüplər gəliplər.

¹⁵ Aşığın Ərəp Reyhanın nəsilə bağlı iki cümləlik informasiyanı buradan çıxardıq. Çünki əvvəldə bu informasiya var.

BU DA KOROĞLUNUN DƏYİRMANDA QIRATI HƏMZƏYƏ VERMƏGİDİ VƏ ONU GERİ ALMAĞIDI

[Koroğlu, dəliləri] Çəmlibeldə qərar tutmuşlar. Bir gün Koroğlu dedi:

– Biz xub, olmaz hamını öyəc yeyək, ət yeyək. Görək, xuda buğda yaradup. Əkiplər, biçiplər, [bişiriplər] aparıplar çöldə [yeyiblər]. Çörək insanın dizinin qüvvətidi, çörək insanın qolunun qüvvətidi. O yerdən ki çörək var, hes zad yox. Durun dən aparak, dəgirmannarda dartayk. Əvvəl bilmirdilər dəgirman nə cürdü. Tökürdülər daş üstə əzirdilər, bir zülmənən. Koroğlu düşüp şərlərə, tacirlərə gələn buğdanı qarət elirdi. Çəmlibelə götürüp [gətirirdi]. Bir gün Koroğlu üz oldı ki, dəlilərim, kim bələtdi bu yerlərdə, bu civarlarda dəgirmana? Dəlilərdən heş sorağı çıxmadı. Koroğlu özü durup minip Qıratı dəlilərə dedi:

– Mənim atımcak gedəyn, dəgirmana bələt olayun. Siz gəlin daldan, dən gətirin dəgirmanda dartak.

[Koroğlu] düşüp yola. Dağı-təpəni aşup, ağa, gəlip yetişip ta Xoy-Səlmasın yaxunnuğuna. bir kənd var, Alicək deyəllər. Hələm nə nədi adı?! Alicəkdi! Oranın adamı çox bilər, çox muzu olar. Bunun [Koroğlunun] da Qıratını eşitmişdilər. {Çapırdılar, talıyırdılar, karvannarın qabağını kəsirdilər. Xannar, paşalar, bəzircannar zara gəlmişdilər. Koroğunun Qıratının adı dəlilərinin adınnan çox çəkilirdi. Tokat xanı vəzir, vəkili yığdı yanına məsləhət eləd. Koroğlunu gücdən salmağın, məğlub etməyin yollarını armdı. Məsləhət gördülər ki, Qıratı gətirsələ Koroğlu belə hərəkət eliyə bilməz.}

Bir dənə paşa-xan¹⁶ demişdi: «Ədə, o atı hər kəs gətirə mənə bir dənə qızım var, o qızı verəm ona. Hər kəs o atı gətirə». {Kim

¹⁶ Aşığı sonradan danışdıranda paşa-xanı Tokat xanı kimi təqdim etdi

gedər bu atı gətirər? Bu, Koroğlu hər bir işdəri görür, bu atnan görür. Həməzə bir dənə keçəl adamıdı. Bu dedi: «Mən gedərəm gətirərəm, amba bir şərtənən».

Xan dedi:

–Şərt nədi?

Həməzə dedi:

–Qızın Tona xanımdı, gərək onu əlini verəsən mənə.

Dedi:

–Xub, əgər sən getdiy Koroğlunun Qıratını gətdiy, Tona xanının əlini verrəm sənə. Sən də o atın dəhnəsini ver mənə.

Bu şərtdən sora Həməzə gəldi ta Çəmlibelə. Dəlilərdən gördi bir nəfər gəlir, dedlər:

–Oğlan hara gedirən?

Dedi:

–Mənim ərbabım məni qovub, yaxçı at becərrəm, meytərliq əlimnən gəlir.

Dedi:

–Xub, Qoş Koroğlıya deyək, gərək bunu saxları? İstiri [at] becərə.

Gəlib [Koroğlıya] dedilər, bir dənə belə oğlan gəlib, deyir mən at becərrəm. Dedi:

–Götürün gəlin bura, onu.

Götdü-gəldi. Dedi:

–Oğlan, sən nə cür at becərrən?

Dedi:

–Qurban, atdarın sən xərcin ver mənə, icazəsin ver mənə, mən deyərəm nə cür.

Bu, qaldı. Yer elədi ki, özünə atdarı becərə. Bir müddət bu atdarın xörəginənən kəsdi. Gündə ki, üç kilo arpa yeyirdi Qırat, bu iki kilo töküdü, bir kilosun oğururdu. Qəxt elirdi, vermirdi. At günbəgün dalda qalırdı. Lavır-arıq oldı. Koroğlu gəldi baxa ata. Gördü atda atdix qalmıyif, ayaq üstə gücnən durur. Dedi:

–Oğlan, əgər bu cür at becərməyiydi mən səni neylirdim? İşiydi, əgər, bir dənə şeşpər çalum, gedəy atay yanna?

Dedi:

–Qurban, siz o cür at becərriz, o dərdə dəyməz.

Dedi:

–Necə?

Dedi:

–Ət becərirdiyiz, yol [gedən at] becərmirdiyiz ki? İcazə ver mən innən belə becərim, gör nə cür.

Koroğlu icazə verdi. Gördü, vədə vermişdi mən atı neçə günə gərrirəm, o gün yaxınnaşpdu. Atdarın yemini bol elədi.¹⁷ [Atlar yedilər kökəldilər. Həmzə Koroğluynan bağladığı şərtə əməl elədiyinə görə Koroğlu onun işinnən razı qaldı.]

Koroğlu gələr dəgirmanın başına, girər içəri: «Dəgirmançı!» Səs olmaz. «Dəgirmançı!» Səs olmaz. «Dəgirmançı» səs olmaz, «Dəgirmançı!» səs olmaz. Dəgirmançı da neçə günümüş ün gəlmirimiş, dan gəlmirmiş. Dəgirmənda xurəyi xapdaydı, durmurdu yuxudan.

[Koroğlu dedi:]

– Ay qardaş, dur ayax ustə gör nə olupdı.

[Dəgirmançı:]

– Dən gəlip?

Dedi:

– Bəli.

[Dəgirmançı:]

– Neçə gündü dən gəlməyip. Mənim gözdərim... Baxtım bəs ki soldı. Mənim gözdərim çöllərə baxa-baxa xəmin bük oldı. Hanı dənəni?

¹⁷ Aşıq Ələkbərlə görüşəndə lentə Həmzənin Çənlibelə gəlişi, Koroğlu ilə görüşü, Qırata qulluq qulluq etməsi olmadığı halda bunlara aid işarələrin mövcudluğunu bildirdikdə o bu parçaları əlavə etdi.

[Koroğlu] dedi:

– Gəlmişəm hələ dəgirmanı tapam, onda gedəm.

Dedi:

– Baba, get. Eviyə yel-gün ot düşsün. Mənə xapdan əlan gəlipdi, dən ki, gəlmiyip, heş səniy?

[Koroğlu dedi:]

– Heş səniy doluyanıyda su yox, dən üyüdə ki?!

[Dəgirmançı:]

– Əlan, bağlaram tənirə dolar. Yeri dəgirman üçün dən gət gəl, neçə gündü daşdar...

[Keçəl Həmzə Qıratın mehtəri olduğuna görə o da Koroğluynan dəyirmanına gəlmişdi.]

Həmzə Keçəl buna dedi, keşdi dəgirmançıya dedi:

– Ay dəgirmançı, əgər, sən bu kişinin başını qal eliyəy mən bu atı aparam? Nə qədər sənə [dən] yetirəm. Gündə mən o məmləkətdən dəni yollarık gəli bu məmləkətə. Səniy dəgirmanıy boş qalmaz, xatırcam olğanın. Amma, bu şərti ki, bir cür elə, bunun başını qal elə, biz bu atı aparak.

Amma, Koroğlu üz oldu ki, baxtı əlan gəlir, dəlilər altı öküz yüklüyüplər gətirlər dəgirmanı. O yannan da bir kişi bir yük götürüb gəlir dəgirmanı. Koroğlu dedi:

– Ay dadaş, mən nobatı tutmuşam. Qoy mən danum dartum, sonradannan sən dart.

Dedi:

– Qardaş, dəgirman mənim özümündi, sənə dəxli yox!

[Koroğlu dedi:]

– Dəgirman sənin özüyün də ola nobatnandı qardaş. Qədim zamanın deyəllər: «Dəgirman nobatnandı, qəndin şirnisı toyda nabatnandı. Qoy dəgirman dolana nobatnan».

Dedi:

–Dəgirman mənim özümündü. Özüm gərək dartam əvvəl.

Ağa, bunun «həni» onun «yoxu». Koroğlu birdən bir dənə şeşpər bunun quluncunna vuranda kürəgi həş bilmədi nə cür sindi. Elə bil üç aydı yuxlamışdı.

Dəgirmançı baxdı-gördu bu haldadı dedi:

–Qardaş, niyə onu öldürdiy?

Dedi:

–Sən də istirsən gedəy onun yanına?

Dedi:

–Yox qardaş, mən əbədə elə iş görməm. Amma, xub, pəşiman ollay bu işə.

Koroğlu dəlisinə dedi:

– Xub, bu da kı yuxladı, dənə gətirin dartun bura. Bu, çünki yekkə danışdı. Bəd, aparıb bu pulları tök onun başı üstə, ayıldı getsin dərdirinə ilac eləsin.

Ağa ki, sən öləyn bu yannan Koroğlu dedi:

– Mən gərək özüm duram, görməmişdim dənə nə cür dəgirman dartır.

Ağa, dəgirmançı girdi donquzduxda bilinmədi [dəyirmanın] miləsinə nə qəyirdi. Ağa, bu dəgirman [daşdarı bir-birinə] yatmırdı. Daşdı da, tarakı-tarak buğdanı bütün səpirdi çölə, əvvəl bir az yaxşı səpdi. [Koroğlu] dedi:

– Baba, buğdaydı ki, öz məmləkətimizdə bu cür yərdik, bu niyə dartmır?

Dəgirmançı dedi:

– Ay başıma daş oldu.

[Koroğlu dedi:]

– Nə olup?

Dedi:

– Bəli, alt daşın əyaxdakı mili tərsə düşüp. Heş noinə qovziya bilməm onı.

Koroğlu da indi durup, dayanıp, Qıratı bağlıyıpdi qarıya da. [Dedi:]

– Gəl, qardaş onun alt daşının milin qovziyak, buni götürək gedək o yana.

Ağa, girdilər içəri, [dəyirmançı görsətdi] Koroğlu miləni çəkib aşığı. Dəgirman [daşdarı] yatdı bir-birinin üstə. Koroğlu çıxdı çölə baxdı-gördü xeyir aa..., Qırat yox! Bir nəfər minip atı, dəmdi sürə. Qəyitdi dedi:

– Köpəy oğlu dəgirmançı, bu sənin hiləy idi. Tutup dəgirmançının qışlərinnən, ağa, dəgirman dolanəndə [dəyirmançının] başını qoydu dəgirmanın daşı üstə. Dəgirmançının kəlləsini dəgirman [daşı] elə o cür ün elədi tökdü çölə. Gördü xeyir [bu da işə yaramadı.] Qıratı gedəcək. Qıratı aparacaq bu. Götürüp burda Keçəl Həmzəyə görək nə cür deyər:

Qıratım gedər əlimnən,
Dünya başıma dar oldı.
Qurtarmam dərdi-zülümnən,
İşim vay, ahu-zar oldı.

Qıratımı elə sürmə,
Elə sürüp yola sürmə,
Mimməmişəy belə sürmə,
Dünya başıma dar oldı.

Qıratım gör yola gedər,
Düşmannarım çox şad edər,
Dəlilər çox səvaş edər,
Ay başıma küllər oldı.

Düşmannarum ayax salar,
Dəlilərim pək dağılar,
Əcəp günüm vay-zar olar,
Qəm karvanı məni aldı.

Koroğlu düşmə təşvişə,

Baxma bu çərxi gərdişə,
Yayım dolandı vay qişə,
Yaz günündə boran oldu.

Sözü tamam elədi. Gəldi girdi dəgirmanın içinə. Qaldı adava. Dəgirmançı da ölüp. Dedi: «Qoy indi dəgirmançılıq elim da» Dəgirmanın unundan zadınnan bir az sürtdü üzünə-gözünə. Bastı toz bunu. Heş bilmədi külbaş nə kül tökə gözünə. Burda qalmaxda. Biçən gördi gəlmir dən. Heç yerdə heş zad yoxdu. Çıxdı dəgirmanın başına. Baxırdı sağa-sola. Gördi xeyir heş zad yox. Deyir:

Qırata çəkərdiy qəmçi,
Gözdəriyə doldu nəmçi.
İndi oldiy dəgirmançı,
Hey çağır sən dən Koroğlu.
Vur başıya yan, Koroğlu.

Qıratını apardılar,
Başına qara saldılar,
Dəlilərin qocaldılar,
Baxtın oldun zar Koroğlu,
Ay Koroğlu, ay Koroğlu.

Burda çıxacəkdir canum,
Qıratdur mənim imanum,
Qalmadı tabu-təvanum,
Gəday oldin, xan Koroğlu,
Xan Koroğlu, xan Koroğlu.

Qıratını sürdün düzə,
Kəvavı yandırdın közə,
Şirbahadı Ceyran qızə,
Ay Koroğlu, ay Koroğlu,
Vur başıya, yan Koroğlu.

Paşalar eşidər bilər,
Dəlilərin tamam gülər,
Qıratsız belin bükülər,
Zar Koroğlu, zar Koroğlu,
Çağır gəlsin dən Koroğlu.

Burda sözdəri tamam elədi. Dəlilər gəldi bunun [yanına]:

– Qoş Koroğlu nə olup?

Dedi:

– Qıratı aparırlar, əldən getdi Qırat.

[Dəlilər dedi:]

– Hara getdi?

Dedi:

– Getdi Arzulum şərinə. Arzulumda¹⁸ da aparacxdılar paşa qızı Ceyran xanım vardı, ona. Həmzə apardı Ceyran xanımı ala.

Bir gün, iki gün, dəlilər başındaydı yığıldı gördü xeyir, bu cür olmaz. Günü gündən betər keçir. Qıratsız məyə bu paşalığı eliyə bilir, Qıratsız məyə, bu sərdarlıq eliyə bilir. Əbədə başa gələn dəyil. Dedi: «Bu dəgirman mənə necə dəgirmançılıq oldu, neçə səfər oldu, kaşı dən dartmağa getmiyaydım. Əcəp küllər ələndi başıma».

[Dəllər gedib Nigar xanıma xəbər verdilər ki, Koroğlu dəyirmançılıq eliyir, Çəmlibelə gəlmir.]

{Nigar xanım gələr Koroğlunun yanına, deyər:

–Qoş Koroğlu niyə bu cür həmnaksan, niyə bu hala düşüpsən?
Öz halında dəgilen?

Koroğlu deyər:

–Nigar xanım məni dindirmə. Gözü xumar, ala gözdüm.

Burda bu sözdəri deyər:

¹⁸ Aşiq Qıratın oğurlanma pılanının Tokatda hazırlandığını söyləsə də burada atın Arzuruma qaçırıldığından söz açır.

Gecəni sövə-sövə axşama,
Gətirdi başıma bala gözdərin.
Eşqin cünunu tək düşdüm çöllərə,
Bükdü mənim belim elə gözdərin.

İki dağ arasında yalnız qalmışam,
Saralmışam heyva kimi solmuşam,
Fərağ daşı dəyib xurd-xurd olmuşam,
Lütf eylə gətirsin ala gözlərin.

Bu dünyada çox cox yedim qalmadum,
Gül kimi mən saralıban-solmadum,
Əvvəlinnən kəsə munis olmadum,
Salıbdı yadıma ala gözdərin.

Koroğlunun Qıratıydı hünəri,
Çəkərdi dağlardan həmişə səri,
Vuranda şeşpəri təkərdi səri,
Qalmışdı kəllədə ala gözdəri.

[Nigar Koroğluya çox dəlil nəsihət elədiki dəlilər başsız qoy-
masın, Çəmlibələ qayıtsın. Koroğlu deyir:]

Əndin gəldin, ardı dağlar belinnən,
Hanı mənim məmləkətim, elim yar?!
Köyül sevən göyçək olur dünyada,
Xalx ki bilmir, sən bilirsən halım yar!

Kim görüpdü Yusifi-Züleyxanı?!
Leyli-Məynun, Fərhad-Şirin bəs hanı?
Sənsiz mən neylirəm dünya malını?
Üzülməsin damağından əlim yar!

Könül quşu havalarda seyr eylər,
Təbib gəlməz, yaralarım qoyr eylər,
Bir tərəfdən qohum-qardaş cövr eylər,

Bir tərəfdən düşmən büküp belim yar!

Çoxları dünyadan kamın almadı,
Bivəfaydı, Süleymana qalmadı,
Əhd eylədim can ağzımda qalmadı,
Arzum budu görüm səni, ölüm yar!

Nigar xanım durur gider.[Bolu Sərdar] oturur Çəmlibeldə. Bolu Sərdar dəlilirin başıydı. [Nigar xanım] çağırır:

–Bolu Sərdar Koroğlu çox narahatdı. Bu sözdərinnən əslən giriftarlıq tüğyan elir, beləsi. Yığılın bunun ürəgin alın. Qırat əlin-nən gedif, divana olacaxdı.

Bolu Sərdar gəlir bunin yanına diyər:

–Giriftarlıx nədəndi? Dərdin, mərzin nədəndi? Nə olifdi sən ağ-liran?

Deyər:

–Bolu Sərdar, mənim dərdim ilacı Qıratdı! Əsilkar Qıratdı! Qıratı ki minirdim tamam cəlallı paşalar hürküşürdü, qorxumnan gecələr yatmırdı. Qıratım əlimnən gedip, mənəm ki, qalmışam.

Deyir:

–Qırat ki, gedip əlinnən ta yanı heç at tapılmaz, bir belə ilxının içində?

Deyir:

–Yox!}

[Nigar xanımın, Bolu Sərdarın, dəlilərin çox dəlil nəsihətindən sonra Koroğlu] Ağa, Yumuğ Əhmədi çağırdı, [dedi]:

– Yumuğ Əhməd! Gedərəy Arzuluma, baş tab gör bu Qıratı hara aparırlar, Qıratımı harda saxlırlar. Qıratıma kimlər meytərliq elir, Qıratıma kimlər qəza verir. Onun xərci kişmiş idi. Onun xərci yonca-saman dəyildi. Əy dad, əcəp kül ələndi başıma.

Dəlilər yığıldı başına. İstirdi dəlilərdən səlah eliyə, görə kim ge-dər bu atın sorağına, baş tapa. Yumuğ Əhmədi məhlum eliyipti. Götürüp dəlilərdən görək necə səlah elirdi:

Gəlin indi dəlilərim,
Mənə nəsihət eyliyin.
Aparıqlar Qıratımı,
Siz mənə təsmək eliyin.

Qıratım verdim müftünə,
İşim düşübdü düğünə,
Həsərət qallam bir xoş günə,
Düşmannarım şad eliyin.
Qıratsız mən qala bilməm,
Bazırqannar çapa bilməm,
Qıratsız mən yata bilməm,
Siz də nəsihət eliyin.

Doldurun şərap tuluğu,
Verin buna siz quruğu,
Gətədi əgər muşdulugu,
Siz də bunu şad eliyin.

Yumuğ Əhməd dur düş yola,
Baxmıyasay sağa, sola,
Qıratumu saldum yola,
Dür atımı qır eliyin.

Koroğluya nə qəm düşdi,
Qəm üstünə bir qəm düşdi,
Fələk mənə xələt bişdi,
Siz də əzalığ eliyin.

Sözü tamam eliyinnən sora, Yumuğ Əhmədə dedilər:

– Dur düş yola. Nə yerdədi xəbər gət.

Yumuğ Əhməd düşür [yola]. Gecə-gündüzə [qatıb] çatdı Arzulunun şərinə. Gördü bəli, Arzulumda çaldı-çağırdı, oyındı. Nə əciri bəsat düzəltdilər. Bura yetişdi, ora yetişdi, məğsədi buydı

Keçəl Həməzəni görə. Keçəl Həməzə məylis başında oturmuşdu. Bəzəmişdilər, ta [atı] aparmışdı da! Paşalar cəm vurmuşdu səlahlaşdırdılar:

– Bu oğlan nə cür bu atı gətirip? Əslə əcibidi? Bu atı fələyi-firdos gedəydi ordan gətirə bilməzdi. Bu nə oyunnan gətirip bu atı? Sələh eliyin görək? Nə cür gətirdi bu atı?

Koroğlu qəm içindəydi¹⁹.

Dedi:

– Gətirdim da. Sizin nə işiz var. Qəralımız buydu: Atı mən gətirəm qızı verəyiz mənə.

O zaman da söz bir idi. Toy düzətmişdilər. Yumuğ Əhməd girdi məylisin başında, dedilər:

– Bu cavan hardan gəlip, hara gedrəy? İndi çöldə keşik qoyuplar, olmuya Koroğlu dəliləriynən?

Dedilər:

– Baba bu tezliknən ola, bir [belə] ağac o yol gələ bilməz. O atdar ki, bu dağlardan çıxma bilməz. Bu Qıratıdı hər yolu kəsirdi.

Yumuğ Əhməd dedi:

– Koroğlunun o atını gətirmişiz siz bura?

Dedilər:

– Bəli.

Dedi:

– Ay evi onun tikilsin, şalla, dədə yandır baxaxdan. O Qırat gedip, onun da çırağı keçip, onnan da umuduğuz olmasın. O birdə gələcax xəlxnən nəvərd eliyə, xəlxnən həm nəvərd ola? Olmaz! Bunu biliy, xatircəm olıy, əsla!

Koroğlu gördü xeyir baş-başa qoşmur, olmuyupdu ilac. Narahat olup, nə qədir qəm bunu alup, görüp Yumuğ Əhməddən gələn

¹⁹ Aşıq Koroğlunun qəm içində olduğunu desə də söhbəti davam etdirmədiyindən çümlə yersiz görünür.

olmur, gedən olmur. Ayıldı söb bu sözləri deyir. Dəlilərə görək nə deyir:

Başıya döndüğüm qoçax dəlilər,
Dahı mənim dərdimə çara dəgi.
Əgər gəlsə Loğmanınan, İsgəndər,
İşim gün-gündən keçip yarə dəgi.

Çəkildi sinəmə kölgəli dağlar,
Açıldı koşlandı ucalı dağlar,
Bəzəndi necə alışan otağlar,
Tapılmaz dərdimə bir çara dəgi.

Sərkeşlədim sinəmdəki dağları,
Gedər indi bədənimnən qannarı,
Kərkuzadan keçən uca dağları,
Çəkələr dərdimə bərabər dəgi.

Gedib əldən, Yumuğ Əhməd neyniyim?
Pulat başım dəmir alum çeyniyim,
Tapılmasa Qırat, axı neyniyim?
Dəxi çərxi fələk mənə yar dəgi.

Atluydun əcəb oldun piyada,
Koroğlunun dərdi həddən ziyada,
Çağırram, bir kimsə yetişməz dada,
Dahı çəxi fələk mənə yar dəgi²⁰.

Gəlin indi dəlilərim,
Gedirəm Alla saxlasun.
Uzax düşüpdü yollarum,

²⁰ Burada lentdə uzun bir fasilə var. Görünür aşiq nə isə danışıb, sonra şeir deməyə keçib

Gedirəm Alla saxlasun.

Gedirəm, özüm gətirəm,
Öz dərdim özüm bitirəm,
Xoş danışam, şirin güləm,
Onu pəs kimlər saxlasun?

Qıratımı aparuplar,
Düşmannarım şad oluplar,
Dəlilər başda qaluplar,
Dəlilərim çox ağlasun.

Gedirəm atı gətirəm,
Düşmannan xərac götürəm,
Özümü bura yetirəm,
Dəlilər məni saxlasun.

Koroğluyam budur sözüm,
Qırata qurbandı gözüm,
Sizə qurban ollam özüm,
Düşmannar bizi yoxlasun.

Sözü tamam elədi, düştü yola. Nəğildə mənzil olmaz, əğətdə söz. O zamanda ayinən, bu zamanda gününən, badi-sərsərinən, abı-qövsərinən, fətir yeməy ola gətir. Baharın əriyi, tutu, təbəriyi. Qoyaran boğaza. Ağıza qıynan gedər boğaza. Yetişdi Arzuluma. Nə noinən mən bu Qıratı aparum? Dedilər: Bu toyda görək aşix var? [Koroğlunun] bir cürə sazi varıydı. Duratı çöldə bağladı cürə sazi saldı çiyininə.

[Məclis dedi:]

– Ay... aşix gəlip!

[Dedilər:]

– Aşix kimdi?

[O biri dedi:]

– Aşığ-u-məşux gəlip.

[Üçüncüsü dedi:]

– Ağa, tapıy bu aşığı gətirin bu məylisə dəm tuta.

Toydu da, toyda aşix olur. Gəldilər, [dedilər:]

– Aşığ toy çallay?

Dedi:

– Bəli! Hər toyda mən söhbət elərəm, dəm tutaram.

Dedilər:

– Gəl gedək burda bir toydi. Aşix bu toyda çal. Pənçi dü şahə düşər, ənamıyı al.

[Dedi:]

– Göz üstə dəgi.

Gəldi, girdi məylisə. Xub, o zaman bəy ki, xəlxin içinə gələyməzdi, (məsələn: ayrı yerdə bəy bəzənir da.) Girip məylisə baxdı bu cavannara. Hələ Qıratı gətirmiyip [onu düşünür ki] istir burda cavan kimdi, xoşsima. İstirdi tuta gətirə özüyçin. Baxdı bu məylisin əninə-uzununa, sağına-soluna. [Məclisdə dedilər:]

– Aşix nə məkannan gəlmişəy? Burda bir dəm tutginan. Bu ağayannar şad ola, gülə. Nə qədir də ənam istəsən gözüm üstəydi. Çəş peşkəş elərik.

Koroğlu baxdı məylisə götürüp bu sözdərdən deyir, məylisin içində:

Ey ağalar sizə tərif eyliyim,
İşi xam dünyadan zar olur, gedər.
Biliyməsin nəsihətin özgənin,
Gülün dövrünü xar alur gedər.

Binəsiyət yola getmək bələdi,
Urəgimə vuran köynə yaradı,
Bilməz onun mənzilgahı haradı,
Yolların üstündə sar olur gedər.

Dağı-daşı Məcnun kimi teyliyəy,
Misri qılıç beldən alay sövliyay,
Düşmannardan qəsas alay dövliyay,
Başı kəsməmiş qan alur gedər.

Oğrun-oğrun yarasına düşmüşəm,
Yola düşüb qəm şərbəti işmişəm,

Yaxçı-yaman bu dnyada seçmişəm,
İsgəndər tək gəlir bac alur gedər.

Toybəyini bəziyin siz toylara,
Bəziyənnər düşər uzaq yollara,
Tər hənəsi xəzab olar əllərə,
Rəngini almamış xəzab olur gedər.

Qoş Koroğlu sözün desin bəylərə,
Didəm nəmi axdı döndü sellərə,
Qıratımı bir salaydım yollara,
Bədovun almamış bac alar, gedər.

Sözdəri tamam elədi. Məylisdə, çalırtdılar, çağırtdılar, şadıydı, toy idi. Həlbət də bu məylisdə toy ki, tükəndi, rəsmilər bəyi aparardılar ya hamama, ya gəlincixə. Koroğlu çıxdı çölə bir dedi:

– Biz istirix bu bəydən bir ənam alax. Bu bəy harda qalup?

Dedilər:

– Bəy otağundadı.

[Dedi:]

– Xub, məni apara bilməyizmi bəy otağına?

Dedilər:

– Niyə? Buyur!

Koroğlu gəlir (Keçəl Həməzə [Koroğlunu] görüncək bildi da, tanırdı) əlin qoydu Keçəl Həməzə başın ortasına. Barmağın, [başının ortasına qoymaqla demək istədi:] yəni heş səsiy çıxartma. [Dedi:]

– Ay bəy, bizə bir ənam eliyəsən?

Dedi:

– Aşix, bəy için də beş dənə bir dəm tud! Əgər, sən istirsən bəydən ənam alay, xub, beş dənə dəm tutginan. Bəy də sənə bir ənam iltifat elər.

Dedi:

– Ha, olsun göz üstə dəgi.

Keçəl Həməzə bir durdu çıxdı çölə. Koroğlu dedi:

– Bəs neçə, mən istirəm beş dənə bəy üçün söbət eliyəm, bəy gedir çölə?

Dedilər:

– Əlan gəlir.

Ağa, Həmzə gedip Qıratı görə nə haldadı, bunu nə cür gözdürlər. Gördülər Keçəl Həmzə gəlir, neçə nəfər cavan, [dedi:]

– Ay Həmzə hara gedirəy?

Dedi:

– Gedirəm görəm bu at yonça-saman yeməz. Buna gərək kişmiş, noxud verəyiz.

Dedilər:

– Baba dəsturdu paşadan, gərək heş kəs bu atın yanına getmiyə.

Dedi:

– Bi nəfər ki, özüm gətimişəm, bir mənnən savayı deyip: «heş kəs getmiyə!» Mən gərək gedəm.

Keçəl Həmzə gəldi bir atın yalına əl çəkdi. Atın o yanına, bu yanına keşdi, qulağına dedi: «Ağan gəlip». Ağa qayıdıp dala, dedi:

– Xub, yaxşı saxlın da, burda qalmağı bunun salah yoxı. Həmzə dedi:

– Sabahnan gərək bunu buradan çıxardax aparax, ayrı yana. Koroğlu mümkündü gələ, bilə at burdadı başımız qovğaya qala. Gərək aparəğ atı.

Gəldi yenə girdi məylisə.

[Dedilər:]

– Xub, aşix beş dənə dəm tut, bu bəy üçün gərək nə olacax?

[Koroğlu dedi:]

Beş kəlam deyim Həmzəyə,
Həmzə mən görə gəlmişəm.
Sözümü demə kimsəyə,
Özün sən bilə gəlmişəm.

Həmzə, mən yola düşmüşəm,
Ölüm şərbətin işmişəm,
Dəlilərdən çox küsmüşəm,
Mən səni görə gəlmişəm.

Həmzə, gözlə kim bilməsin,
Düşmannar məni görməsin,
Dəlilərim heş bilməsin,
Dəlilər gülə gəlmişəm.

Həmzə, mənim dərdim yetər,
Günvəgündən olar betər,
Qıratım olubdu dütər,
Kişmişin yiyə gəlmişəm.

Həmzə onu yoxlamışay?
Yoxlayıbda, saxlamışay?
Heç onu yaraxlamışay?
Sərkəşi belə gəlmişəy!

Həmzə durdum sənə qarşı,
Geymişəy sən al qumaşı,
Minək, bir düşməyə qarşı,
Sən məni bilə gəlmişəy.

Əlində var toy hənası,
Çoxdur Koroğlu hərası,
Şad olur bəyin anası,
Həmzə mən toya gəlmişəy.

Sözü tamam eliyənnən sora ağa, Həmzə bir pulu verip. Həmzə dedi:

– Qardaş, sən hara gəlib, hardan gedənəy?

Dedi:

– Mən aşığam, hər yerə gedərəm.

Dedi:

– Mən bir at gətirmişəm, bunu sən tanıray?

Dedi:

– Vəli bilmirəm, nədi məyə? O... Koroğlunun Qıratını sən gətirmişəy?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Baba, mən ki, buna inanmam.

Neçə nəfər də durub bunun dövründə, aşığın.

Dedi:

– Mən ki, bunu heç inanmam.

Dedi:

– Necə inanmay?

Dedi:

– Yox, hər kəs deyə mən bavar eləməm. Sən Qırat gətimişəy? Məyə Qırat quzudu tutay boynunnan gətrəy, kişi?!

Dedi:

– Gətirmişəm də.

Dedi:

– Mən bilmənəm, sən bu atı gətimişəy!

Dedi:

– Gə gedək gör. Görəy bavar eylərəy?

Dedi:

– Gedəy görüm.

[Qarovullar] dedilər:

– Baba, bunu hara aparırsan, olmaz?

Dedi:

– Baba, bu aşıxdı. Bu məyə Qıratın yoxununa gedə bilir?!

Gətədi Həməzə bunu Qıratın yanına.

Dedi:

– Budaha, bax!

Koroğlu baxub Qıratın yanına çatdı. Keşdi bir sağına, bir soluna. Qıratın gözdərinnən eydir-eydir yaş tökülür. Bir sağına baxdı, bir soluna baxdı. Ağa, Keçəl Həməzə demişdi:

«Əhdimə vəfa eləmişəm»²¹. Üzəngini tutub, [Koroğlu] rikaba ayağını qoydu üzəngiyə.

Dedilər:

– Kişi, bu nəyə minir?

Dedi:

– Bu [at] mənsiz getməz. Getməz bu. Bu Koroğlu dəyki gedə. Bir mən bunu bilirəm, o adətidi ki, Koroğlu bunu nə cür minirdi, sürürdü. Ta

²¹ Lentdə Koroğlu ilə Keçəl Həməzənin dəyirməndə vədələşdiyi haqqında heç nə yoxdur. Aşığın söylədiyi bu ifadədən məlum olur ki, Keçəl Həməzənin Koroğlu ilə dəyirməndə vədələşdiyini danışmağı ya unudub, yaxud da danışbmış lentdən pozulub.

onu nişanə var bədənində bu atun. Bir yerinə əl vurmaya, təkən yeməz yerindən, əsla.

Dedi:

– Necə yanı?

Dedi:

– Görəy, bir nişana, əlamət verəyin gedə. Qoy minsin. Min qardaş görəy gedər?!

Koroğlunun rikabını basdı. Koroğlu aşdı atın belinə. Dedi:

– Di getsin da, niyə getmir?

Xub, atı da vurmasan [getməz] a, bilirdi da. Boynuna əl vuran getdi at da.

Dedi:

–Getsin da? Gördüzü?!

[Koroğlu dedi:]

– Qardaş budu Koroğlunun Qıratı? Valla mən bilmirəm, sən bunu gətimişəy? Qırat baba, məyə hər kəsə minik verər? Yox, baba, bu Qırat dəyi!

Dedi:

– Baba, səsini çıxartma. Mən Ceyran xanımı almışam, Qıratın mehriyəsinə, şirbahasına, necə?!

Dedi:

– Mubarəy olsun, almışay. Bu Qırat dəyi!

Ağa, atın üstündə görək Koroğlu Qırata nə deyir:

Mən səni deyip gəlmişəm,

Qıratım dur covlan salak.

İndi qədrliy bilmişəm,

Düşmənlərdən qəsas alak.

Qəza üz verər insana,

İnsan qalır yana-yana,

Aşnalıx vermə hər nadana,

Burda bir aşnalıx salak.

Qıratım sən göyə qalxan,

Göyə qalxan, yerə çalxan.

Bulut tək dəryadan qalxan²²,
Göydən yerə yağış salak.

Qıratımın gözü işdə,
Koroğlu qaldı təşvişdə,
Necəki zərgər gümüşdə,
Almağına quruş salak.

Sözləri tamam eliyənnən sora Koroğlu, Keçəl Həmzə Qıratın rikabını tutub dedi:

– Söz idi ki, demişdim. Deyəllər: «Əhdi mi vəfal!»

Ağa, rikab basdı Koroğlu şərdən çıxıb. Ceyran xanımı da gətiriblər. Yol üstə gətirirdilər gəlini. Koroğlu bir cövlan verdi qayıtdı dala: Köpəgoğlu mənim ürəgimdə sən rəhimlər qoymuşdun, rəhim eliyim sənə. Sən mənə rəhim elədiy?!»«

[Koroğlu] bir şəmşir çəkəndi beşi yatdı, beşi qaşdı, beşi uşdı. Əl atıp Ceyran xanımın kəmərinən tutub dedi:

– Həmin bu Yumuğ Əhmədə layixdi ki, gəlip-görup.

Ağa, çəkib tərkinə, qey quşu kimin vurup, necə ki, al quş vura alıncını, ağa, göylərə qovzanıp. Qırata məyər çata bilirdilər. Ağa, yetişdi Çəmlibelə. Dəlilər düştülər bunun əl-əyağına, sağa-sola. Gördülər Koroğlu gəlir. Amma bir dənə də qız gətirir tərkində, gəlin xəlxi.

[Dedilər:]

– Xub, Qoş Koroğlu nə cür getdin, nə cür gəldin, yollara baxdın, dağları yıxdın, daşları kəsdiy? Qıratı nə cür gətirdi?

Dedi:

– Gətdim da. Aparan elə özi verdi gətdim. Aparan oğlan qaldı özi didara. Amma, qaldı orda didara. Bu gecə, yanı Ceyran xanım onun gedəcəydi toy otağına. Verəcəğəm Yumuğ Əhmədə!

Ceyran xanım Keçəl Həmzəni bəyəmiyəcəğidi ki. Məlum idi keçəl adam. Fitnəsi çox idi, amma cavannıx yox idi ki?

Yumuğ Əhməd baxub Ceyran xanımın gözünə, Ceyran xanım baxıb Yumuğ Əhmədin üzünə deyər elə burda bir-birinə pəşənnəşiplər.

²² Aşıq Qıratın dəryadan çıxdığı haqqında heç bir şey danışmasa da bu misrada Qıratın dərya ilə bağlılığı qorunub saxlanılır

Korođlu burda dəliləri yıđdı bařına. Ceyran xanımın da toyunu tutub.
Burda Korođlu, beř günnən sora xoř oluplar dəlilərnən, s rxoř olup...

BU KOROĞLUNUN NIGAR SƏFƏRİYDI KI, GETDI NIGARI GƏTİRDİ

O, nəvarda ərz elədim «Koroğlunun durna səfərinin dasıtanı» payana çatur. Bu dasıtan da bir dasıtanıdı ki, gedir Nigar xanımı görə. Osman torpağında o da Cəfər paşanın qızıydı.

Bəd, bir gün Koroğlu oturmuşdu Çəmlibeldə, dəliləri başında. Neçə dənə cəlalınan. (Hələ Eyvazı gətirməmişdi). Bir sail gəldi qarısına. Hər nə apardı almadı. Dedi:

– Gərək sahibi-xanə özü gəlsin çölə.

Koroğlu durdu getdi çölə, [dedi:]

– Ay sail, nə istirəy? Hər nə istirəy al, get!

Dedi:

– Bir belə sən özün öyrəy, bu cəlalıynan, bir belə dəlilər başıyda, novçələr başıyda, bu qüdrətiynən, məgər səndə munis yoxdı?

Dedi:

– Xeyir.

Dedi:

– Ha...a...a. Pəs, bu layiğə görə, bu şənə görə, bu şəkətə görə səniy mən İstambulda bir Cəfər paşa var, onun bir qızı var, adına Nigar xanım deyəllər. O, qırx günnən, qırx günə gələr gül bağına. Gül bağında qırx incə qızdarnan gül görsədi dəreəllər. Güllərin aparıp ərağın çəkəllər. O dərdlərə dərman elər. Nigar xanım həmişə qırx günnən qırx günə gəlir o bağa. İki gün bağın içində gəzər. O, sənə layixdi, əgər, gedib gətirə bilsəy.

Amma, bu dərviş bu sözü deməkdə Koroğlu... çox eşqi-ateşi vurdu bunun başına. Kəllədən dırnağa qəral almırdı. Dedi:

– Xub, əgər gülümovla mən gedəm bu sözün yalan ola səni...

Dedi:

– Əgə yalan oldu, mənim əcəl peymanım çala başıma. Sözdü ki, sənə deyirəm. Amma, hər adamın işi dəyi o qızı gedib, o yoldan gətirmək. Çox yollar, çox dağlar, çox təpələr gərək aşay.

Dedi:

– Hər nəmənə olsun mən gedərəm bu yolları.

Koroğlu tamam dəliləri yığdı başına. (O zaman da dahi Dəmir-çioğlunun vücut yoxuydu, Eyvaz da yoxudu). Bolu Sərdarıdı, İsəballıydı, Yumuğ Əhməd idi. Bir dəlisinin adı Dilannamaz, Tanrıtanımaz idi, Gedəlvərməz, Alöldürməzdi. Bu dəlilərdən idi. Bəd, Koroğlunun bu işiydi, hər yana gedəydi-səfərə bir şaddıg edərdi gedərdi. Deyərdi: «Şaddıgnan gedəm, şaddıgnan gəlləm. Əgər, qəmnən gedəm, qəmnən gəlləm». Yıgılmışdı dəlini başına, istirdi şaddıg eliyə. Dəlilərdən istir rüxsət ala, düşə yola. Gedə Nigar sorağına. [Deyir:]

Gəlin indi beş dəlilər,
Mən gedirəm yar almağa.
Bir-birinnən xoş dəlilər,
Göylümə dildar almağa.

Göydə gedən quba qazdar,
Gedər, qənətini tozdar,
İstambulda xurda qızdar,
Qızıldardan ilqar almağa.

Tufandı dağların yeli,
Qıratım kəsdirər yoli,
Bulbul sövər qonça güli,
Gül üstündə xar almağa.

Göylümü tütubdur qubar,
Yollara yoxdu eytibar,
Yolum gözdər xanım Nigar,
Nigardan ilqar almağa.

Qızıdara gedəllər elçi,
Belimdə əyri qılınçi,
Yumumcu olallar elçi,

Elçidən dildar alamağa.
Bağçalar gətirir barı,
Gedər göylümün qubarı,
Koroğlunun Nigar yarı,
İstambuldan yar almağa.

Sözdəri tamam eliyəndən sora, ağa, düştü yollara. Dərəni-təpəni tey eliyip ta gəldi İstambulun şərinə. Çatar-çatmaz gördü bir böyük bağıdı. Nigar xanım həmişə gələrdi o bağın içinə, qırx dana qıznan. O bağıda cəşn tutardılar, çalardılar-çağırardılar. [Nigar] bağbana demişdi:

– Bağban, bağı bəzərən, gülləri sularan, təxtləri quraran mən gələcəğəm, qızdarınan bu gün bağa. Dünən gecə bir yuxu görmüşəm. Göylüm mənim çox pərişandı.

Bağban dedi:

– Nigar xanım, mən də bir yuxu görmüşəm. Göylüm mənim bir az pərişandı. Amma, bağı içində güman elləm bir şey yoxdı. Tamam qızılğüllər açılıbdı, bulbullər cəh-cəh vurur. Amma, yeməli bir şey yoxdı. Mivə vaxtı dəgil.

Bahar fəsliydi. Koroğlu bəd, çatmışdı ki, bağı dorünə. Dolanırdı-gəzirdi İstambulun dorünü, görə bu bağı hardadı, Nigar gələ o bağı. Bir qoca kişi, baxdı-gördü yükləyip gəlir bir qatırı. Bilinmir arpadı, bilinmir buğdadı, nəydi? Gəlirdi yoluynan. Çatdı, [dedi:]

– Ay qoca əmi, uğur olsun.

Dedi:

– Uğurun xeyir olsun.

Qoca bir baxdı Koroğlunun sibillərinə. Çaxmak kimi vurmuşdu eyni qulaxları dalına, misli yal kimi Qıratın üstündə. Qoca baxdı, dedi: «Hay cavannıx. Cavannıx yaxçı olar, oğul bil cavannığın qədrini».

Dedi:

– Qoca əmi, məgə sən cavanıy nə?

Dedi:

– Nə mən də cavanıydım, sənin kimiydim. Amma, qocalıx belim əgip.

Dedi:

– Qoca əmi, istirəm bir söz xəbər alam?

Dedi:

– Buyur!

Dedi:

– Deyillər Cəfər paşanın bir bağı var. Qızdar gələr o bağa. O bağı hardadı?

Dedi:

– O, böyük ağacı görrən? Bağın içində, səlm ağacı?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– O ağac, bağın vəsətindədi. Qızdar gələr o bağın içinə. Amma, qoymazdar heş kəsi o bağa. Eləki səni! Çünki bir qəribə cavanay! Onnan sora, atın hara boşdaray?

Dedi:

– Atımnan işiy olmuya. Mən istirəm gedəm o bağa. Mən aşığəm. Görürsən sazım var çiyində. Əgər, o bağda, mən icazə versəyiz Nigar xanım üçün beş dana söbət eliyəm, bir ənam alam, keçəm gedəm.

Dedi:

– Oğul, məgər Nigar xanım elə hər gələn aşığı bağa qoyar?! Nigar xanım özdərində çalçı var, çağırçı var. Qəribəni qoymazdar o bağa.

Dedi:

– Xub, qoymaz, qəyidib gedərəm da. Bir şey istəməm ki, mən. Ağlım başımdadı, başım ləşimdədi, sözüm döşümdədi, gedərəm da.

Dedi:

– Elə həmin bağdı ki, deyirəm. Nigar gələr o bağa.

Ağa, qoca rədd olannan sora Koroğlu Qıratı əndi buxovladı-hörüklədi. Bir böyük gülşən çimən idi, çimənzara. Dolandı bağın gəldi qapısına.

İndi Nigar xanım neçə dənə qıznan dolup bağın içinə, çalılar, çağırılar, hey gəzillər. Bu yavaş-yavaş girdi bağın içinə. Baxdı gördü bəli, Nigar xanım təxt üstündə oturup. Amma, nə cür, zülflərin töküp çiyinə, nə cür? Eyni aya, günə deyər: «Sən çıxma qoy mən çıxım, ulduznan davaçıldı».

Nigar xanım baxdı bağbana [dedi]:

– Ay bağban, gə bura görüm.

Bağban gəldi.

[Nigar xanım dedi:]

– De gi, mən mægər sənə deməmişdim bağı xəlvət elə, mən gələcəgəm bağda cəşni tutam qızdarınan? Ürəgim qubar tutup. Bu cavan hardan girip bu bağa?

Dedi:

– Valla, xanım başıya and olsun, çıqqaya and olsun, mən bağda heş kəs qoymamışdım qala. Qızdar gəlib, ardınca bağın qapısını açıq qoyup.

Dedi:

– Mægər qapı açix oldu hər kəs gələr, həyət içinə, bağ içinə? Tutun buni bağdan çıxardım çölə! Atın çölə bunu, qoymiyin bağda dolana.

Ağa, qızdar gəldi [Koroğlunun] dördü bu qolunnan, dördü o qolınnan, [tutub] (Koroğluydu da, qızdar da yeyip, əfiyip) [dedilər:]

– Oğlan bu bağdan çıx!

Yalandan bu cür vurullar quluncuna, [deyillər:]

– Hay, bu bağdan çıx!

Koroğlu gülür. Nigar xanım da təxt üstə baxır.

Deyər:

– Səbr eliyin, xanımnan mən iki kəlmə danışum, gedərəm da.

[Qızdar dedilər:]

– Xanımnan nə danışırın oğlan? Xanım icazə vermir atası üzünə baxa danışa, sən istirən xanımnan danışay?

Bağbana [Koroğlu] deri:

– Bağbançı, sən bu qızıdara deyinən.

Bağban deri:

– Mən nə deyim? Xanım deyir gedəy görək bu bağdan! Çıx bağdan mənim üçün söz olur.

Dedilər:

– Oğlan, çıx ged bu bağdan. Əlan xanımın vaxtı yoxdi. Sən xanımnan danışay, sözün var? Get, xanımın ayrı yerdən qonağı gəlir bura. Bəd, iki saatdan sora gəl.

Koroğlu dedi:

– Ba qızlar, mən üş gündü, üş gecədi gəzirəm bu bağı tapmışam. Cəfər paşanın qızı dəgil məgə bu?

Dedilər:

– Niyə?

Dedi:

– Bunun adı məgə Nigar dəyi?

Dedilər:

– Niyə?

Dedi:

– Xub, mənim buna bir ərzim var. İcazə siz verin mən bunuy-nan danışum, mən onda gedərəm.

Dedilər:

– Olmiyəcək, xanım icazə vermir.

Tutdılar, genə qolunna bunun. Çəkələr, ordan qovalar, çıxadələr qapıdan gedə.

Aldı, Koroğlu bu sözdər deyir:

Qızdar, mən bir bazurqanam,

Cinsi-tucara³ gəlmişəm.

Bu sözdərə allanmanam,

Açux bazara gəlmişəm.
Mən gəlmişəm gohər alam,
Gohərə bir məhək çalam,
Muşdəriyəm baxam, alam,
Sərrafam, kanə gəlmişəm.

Sövəllər açux bazarı,
Muşdəri görməz azarı,
Dolanam dükan, bazarı,
Açux dükanə gəlmişəm.

Dərdim olurdur ziyada,
Eşqin salbdır irada,
Qələndər düşübdü yada,
Şokət-şana gəlmişəm.

Koroğluyam bu bağdayam,
Həm soldayam, həm sağdayam,
Eşk otuna əlovdayam,
Yanup hənara gəlmişəm.

Sözdəri tamam eliyənnən sora qız dedi:

– Qoyun gəlsin, görüm sözü nədi?

Yavaş gəldi Nigar xanımın ruburusunda durdu. [Nigar xanım]
Dedi:

– Xub, pəs niyə sən oğlan mərifətin yoxdı? Heç kami-ərkani ağ-
lin yoxdı? Bu hekəl, bu qəvara səndə var niyə pəs salam ağziyda
yoxdı?

Deyir:

– Xanım qulax as, qoy deyim²³.

²³ Aşiq burada belə bir izah verir: Hələ o kitabında var, deyər: «Salam
verdim, salam almaz, Görüm kəssin salam səni»-xeyir, bu dəyil. Bizimki,
sözdərimiz bu cür dəgil.

Deyər:

– Xanım, mən verdim salam, sən eşitmədiy. Dübara salam ver-rəm, beləyəy. Görüm sən mənə qəbul elərəy, burda qonax sax-laray?

Dedi:

– Xub, ədabnan dayan, belə baxma mənə, qəşəng danuş, qəşəng yeriş, qəşəng əyləş.

[Koroğlu deyir:]

Xanım gələy səlamlaşak,
Səlam üstə kalam olsun.
Bir-biriynən həlallaşak,
Mənnən sənə səlam olsun.

Xanım sənə verrəm səlam,
Səlamımda olsun kəlam,
Sənnən gərək bəyan alam,
Onda səndə iman olsun.

(Xanım) Dilimdə vardır səlamum,
Səlamda vardır kəlamum,
Sənnən bir ruxsat alamum?
Ruxsətində iman olsun.

Heykəl, himayül beliydə,
Səlamun vardır diliydə,
Şanələr gəzər teliydə,
Tel üstündə nişan olsun.

Qızıl gülü xar eyləmə,
Xar üstündə zar eyləmə,
Koroğlunu car eyləmə,
Səndə söhbət bəyan olsun.

Bəli [Nigar xanım], dedi:

– Bir belə sənin tərifi elillər Koroğlu Çəmlibeldə, çox qaraysan.

Dedi:

– Xanım, ərz elədim ki, sən də çox qıybaxıray. – Baxdı, dedi: – Xanım, al sözümü deyim. Qoy deyim gör mən qarayam? Neçə zətdar əlamətdir qaradı, gərək atay çölə?

[Dedi:]

– Nədi oğlan qara olan, sənnən savayı?

Dedi:

– Qulağ as, tutum deyim, sözüm:

İlqim-ilqim çiyney üstə,
Saşların qara dəgilmi?
Tökülübdür döşlər üstə,
Tellərin qara dəgilmi?

Baxa billəm gözləriyə,
Yaman olmam sözləriyə,
Eşq dayandı dizləriyə,
Gözdərin qara dəgilmi?

Maral kimi baxışlarıy,
Kəklik kimi yerişləriy,
Çatma çəkilib qaşlarıy,
Qaşların qara dəgilmi?

Savalanda qar bitibdi,
Bağçalarda bar bitibdi,
Döşləriydə nar yetibdi,
Başları qara dəgilmi?

Bulbul qonuru güllərə,
Süsənnərə, sünbüllərə,
Mayil oldum o xallara,

Xalların qara dögilmi?

Gətirəllər ağ otağa,
Alallar səni rəvağa,
O bağçadan belə bağa,
Gülləri qara dögilmi?

Koroğluya demə qara,
Baxanın əğlin apara,
Ürəgimə vurdun yara,
Yaralar qara dögilmi?

Qız deyir:

– Xub, sən də mənə dedin: «qıy baxıram?» Qoy qıybaxannarı deyim, gör nəcələr qıybaxar. Mənə demə qıy baxıray? Gör indi al bu sözdərinən:

Mənə demə qıy baxıray,
Ovçular qıya baxallar.
Qıya baxam, allam canuy,
Xirxədən qıyə atallar.

Gəlir bura çox cavannar,
Cavannar, olmaz nadannar,
Mənə də baxannar, annar,
Nadannar qıya baxallar.

Açulubdu bağlı bazar,
Ürəklərə düşüb azar,
Bulbul necə bağda gəzər,
Bağbannar qıya baxallar.

Görən bu dünyada səfa,
Səfalarda vardı cəfa,
Sərraflar göhərə baxa,
Sərraflar qıya baxallar.

Görmüyüpdü məni atam,
Bu işlərə tamam matam,
Nigar, sənsiz necə yatam?!
Yatannar qıya baxallar?

Qızlar dolup bağın içinə. Almadan, heyvadan, bağıda da, mivə dərələr, gətirələr²⁴ qoyalar miz üstə, Koroğlu yesin. Koroğlu girdi bağa, bir qədər dolandı. Gəldi bağın ayağında gördü bir ağac var. Bu ağac o qədər xuramandı, daldalandı bu ağaca. Koroğlu bir quluncun dayadı ağaca, baxdı bağa. Nigar xanım gördü Koroğlu getdi ağacın divində oturub, quluncun dayuyu, ağaca baxur, bağ içinə. Səsləndi:

– Ay, Qoş Koroğlu! Amandı ordan dur, ora atamın didarqahıdı. Əgər, hər kəs o ağacın dibində otura, atam bilə, dərisin soyar balaca barmağına qeyd elər. Dur ayağ üstə, ordan gəl. Heş kim sənə o ağaca təkiyə verməz, atam. O, atamın yadıqarıdı. O ağacı əkip, o ağac ildə üş dəfə bar verər. Bir barın alıplar, dəriplər, xəzan olup. Dübarə açılıp gülləri. Genə mivə gətirip, yetirip barın. Əlan da istir genə qonça vura. Dur ağacın divinnən. Kimsə bilməsin. Əgər, atama desilər sənin üçün də yaman olur, mənimçün də.

Koroğlu deyir:

– Baba, mən ağacı yemirəm ki?! Adam bu ağacın altında oturub ürəgi açılışur, xoş olur.

Dedi:

– Sözdiki deyirəm.

Nigar xanım gəlib Koroğlunun ruburusunda durub istir Koroğlunu bu ağacın divindən qovzıya, apara.

Deyər:

Çəmlibeldən gələn oğlan,

²⁴ Aşiq görünür bağbanın dilindən bahar fəslı olduğundan bağda meyvə olmadığını söylədiyini unudub

Bu yer sənin yerin dəgi.
Eşq otuna yanan oğlan,
Bu gül sənin gülün dəgi.

Atam gəlir indi bağa,
Baxır həm sola-sağa,
Kəsəllər yolda sadağa,
Sənin qurbannığın dəgi.

Hər kəs burada əyləşə,
Əyləşə, danışa, dilləşə,
Dilləşə yaxçı gəpləşə,
Bu dilləşmək sənin dəgi.

Bu bağ bizim bağımızdı,
Köhnə sevkə dağıımızdı,
Gələn seyrangahımızdı,
Bu seyrangah sənin dəgi.

Nigar deyər düştüm elə,
Şana vurdum siya telə,
Gümüş kəmər, incə belə,
Belə kəmər sənin dəgi.

Koroğlu dedi:

– Ta mən, bir cut yatmıyam burda, durmanam.

Nəmənə Nigar xanım yalvardı buna:

– Oğlan, dur bu ağacın divinnən. Ayrı ağac var, ayrı yer vardı.

Dedi:

– Olmaz.

Uzanıp, eyni bir ələm kimi. Qızdarı çağırdı Nigar xanım:

– Bu yuxuya düştü. Elə götürüz bunu. Elə təxtiynən qovzarız,
bağın qapısından qoyarız çölə.

Ağa, bu getmişdi şirin yuxuya, Koroğlu. Qızdar gəldi, ağa, qırx incə qızdar. Qırx incə qız tökülüb biri qıçınnan, biri qolunnan Koroğlunu çəkə-çəkə sürütdədilər, apardılar bağdan çölə. Yuxuda qoydular bayıra. Qapısını da bağın bağladılar, gəldilər.

...Ağa, gün düşmüşdü Koroğlunun üzünə. Ağa, qafılanın yolu açılmışdı, bağın kinarınnan gedirdi. Qədim zəng asardılar dəvənin boynunna. Zəng zanqıllırdı, səslənirdi. Ağa, birdən bu yuxudan oyandı. Gördü yolun qırağında düşüb. Nə bağı, nə avadannığı, heş kəs yox. Durdu gözün ovcaladı, otdu. Gördü qafilalar düzülür yola. Koroğlu gicələ-gicələ gəldi bağın dövrünnən. Düşürdü qafila bu yolun üstündə. Xoş seyrangahıdı, bulağıdı. Bulağın üstündə xoş səfa yeridi. Amma, Koroğlu baxdı bağa, gördü bağda sər-sida daha yoxdu. Misli ki, bir nəfər gəlmiyib bağa. Qafilələr, bazarqanbaşı üz oldu, baxdı Koroğluya. Birdən piçilləşdilər, biri-birinə, gəldi dedi:

– Bazarqanbaşı, bu o adam dəgil Aruzulum gərdanasında bizim yolumuzu kəsmişdi, bac istirdi?

Biri baxdı, dedi:

– Yox, baba adam-adama çox oxşar.

Dedilər:

– Bu, özüdü. Əy əlan yeridi bunu tutayun.

Ağa, bazarqannar gəldi yaxuna, [dedilər:]

– Ay cavan, bura da dediyin yol gəlmişəy, yol başı kəsəy? Burda da bizdən istirən sən malı tarac-qarat eliyəy?

Dedi:

– Baba, mən məgər yolbaşı kəsənəm? Hər kəsi gördüyüz biri-birinə oxşar oğrudu o, yolkəsəndi, bac alandı? Hər kəsin saqqalı oldu adamın babası olmaz ki? Dünyada adam-adama çox oxşar. Mivə dünyada bir dəyiki?!

Dedilər:

– Ölən-qalayın sən o adamay!

Koroğlu gördü xeyir a, bular tanıllar da. Necə hoş eləsin? Gö-türüb burda Koroğlu dedi:

– O adamın nəyidi adı, axı? O, kimidi, nə cür adamıdı?

Dedilər:

– [Əlini Koroğluya tərəf uzadaraq] Bu cür! Neçə nəfərnən gələridi, yolu kəsəridi, tamam malını–dövlətini əlinnən alardı, tarac edərdi gedərdi. Çox birəhmidi.

Dedi:

– Baba, o Koroğluymuş.

Dedilər:

– Aha!!!

Koroğlu dedi:

– Qoy deyim. Mən dəgiləm baba! O Koroğludu! Bizdən də o çox mal tarac edip. Bizdən bu gət mal aparup, bu gət bizdən cavannar yorup. Əlan, mənim özümə o zəman, Rum səfərinə tücarətə getmişdim, bir dənə şeşpər vurup, bu quluncumnan, hənuz da arxam üstə yata bilmirəm. O zamannan adını eşidəndə bədənim titrər. Biçarə eliyip malımızı, tərəcımızı tamam əlimizdən aldı. Tərac elədi, getdi. İndi özüm də düşmüşəm bu livasda o şərlərdən, bu şərlərə. Qədim cinslərdən allam, bəlkə yenə bir sirvət gətirəm ələ, ruzuqarum dolansın. Adu sanlu bazırqanudum.

Dedilər:

– Sən hası şərdə ollay? Neçə, biz bir belə yük bağlamışuq, tücarət eləmişik səni görməmişik?!

Dedi:

– Mən Burzuda ollam. Burzuya təşrif gətirin?

Deydilər:

– Adını eşitmişik.

Dedi:

– Xub, inşaalla gəldizin Burzuya, orda mənim adıımı xəbər allıyızun.

Deyəllər:

– Xub, ismi şərifin nədi?

Dedi:

– Mənim adım Taritanır Dilannamaz.

Dedi:

– Bu nə adıdı sənə qoyuplar?

Dedi:

– Xub, xer görməsin ata-anam. Bir ad qoymublar ki mənə, xalxa xoş gələ.

Ağa, buları bu noynən başınnan əkdi, getdi. Koroğlu dolanırdı, xub, fürsət ələ gətirə ağa, bu Nigarı qovziya. Dolandı, dükanı, bazarı, şəri, gəldi bağın guşəsinə. Dayanmışdı, gördü, bəli bir dəstə qız sudan gəlir. Baxdı, bu qızdar içinə. Götürüp bu qızdara beş dana deyir, gedip bağda Nigara deyələr, kimdi bu.

Su yolunna gələn qızdar,
Nigar xanım bu yerdəmi?!
Cigərim başında közdər,
O, bulbullər bu güldəmi?!

Gedin siz Nigara diyin,
Amma, tərifi eyliyən,
Muşdulux yara yetirin,
Nazdı yarım bu yerdəmi?!

Dedilər:

– Sən kiməy?

Hələ indi, Nigar da bunun eşqindən divana olup, deyir: «kaş rədd eləməyədim. Durup gedip da».

Deyər:

Gözəl sövən göyçəy olur,
Açılır gül çiçəy olur,
Mənim sözüm gərçəy olur,
Göyçək yarım bu yerdəmi?!

[Qızdar dedi:]

– Kimdi səniy yarıy, biz bilmirik ki?

Deyər:

Baxırıyızın bir-birinə,
Qaş atırız bir-birinə,
Bulbul qonmuyup gülünə,
Əsmə gülüm bu yerdəmi?!

Dedilər:

– Oğan, qızıyın adı nədi?

Deyər:

Yara qurban mənim canum,
Tökülüpdü yolda qanum,
Adıdır ay Nigar xanum,
Nigar xanum bu yerdəmi?!

[Qızdar dedi:]

– Baba, Nigar Cəfər paşanın qızıdır. Hər yetənə ki, onu verməz-dər. Sən onun əlinə şəkət vermişəy, şer bağlamışay, qəzəl deyirəy.

Dedi:

– Sizin işiyiz nədi, siz mənim ərzimi yetirin.

Dedilər:

– İsmi şərifin?

Dedi:

Çəmlibeldə var bəsatım,
Hər kəsə var amanatım,
Koroğludur mənim atım,
Nazlı yarım bu yerdəmi?!

[Qızdar dedi:]

– Çəşm, deyərik da. Biz gedərik, əgər, gördük xanımı deyərik.

Nigar xanım da bu bağdan çıxaydı qırx gün bu bağa gəlməzdi. Qızdar düzülüşdü yola. Koroğlu da dolana-dolana gəlirdi şərin içinə. Dedi: «Xub, mən nə eliyim? Bir də bu qız bağa [gələ]. Əcəb yerdə tuş aşdım. Kaş mən oturmuyaydım ağacın divində. Məni bağban bu günə saldı. Bağban gətirdi atdı bu çölə. Mən gedim gərək o bağbanı tapum, danışdurum.»

Dolana-dolana gəldi bağın içinə. Gördü bağban gül bağlırı, [dedi:]

– Ay bağban qardaş?!

Dedi:

– Oğlan, sən hardayay? Apardılar, qoydular qızdar [səni] çölə. Sən gedənnən sora, xanım bu gət narahat olup, bu gət gözdərinnən yaş töküp, tamam o təxti-təvaris isladıp, ağlamaxdan. Narahat oldi, tapa bilmədi, durdu getdi qəsrinə.

Dedi:

– Bağban, bular mənə aparanda sən, niyə qoydiy?

Dedi:

– Mənim cürət yoxumidi gələm yaxına, oğlan.

Deyir:

– Bağban...

Sənə deyim bağban başı,
Niyə qoydun yarım getdi?!
İşində oldun çox naşı,
Cəsətimnən canım getdi.

Yara qurban mənim canum,
Olmadı dini ərkanum,
Yollarda töküldü qanum,
Əlimnən ərkanım getdi.

Mən gəlmişdim bu məkana,
Yandı bağrım döndü qana,
Fürsət verməm bazırqana,
Mallı bazırqanım getdi.

Dəlilərim Çəmlibeldə,
Bulbulun arzusu güldə,
Nigarnan mən bu yerdə,
Neçə Nigar xanım getdi.

Koroğluydum qanarudum,
Eşk otuna yanarudum,
Bu bağçada bimarudum,
Təbip pərəstarım getdi.

Bu sözləri bəd, deyənnən sora, bağban dedi:

– Narahat olma, Qoş Koroğlu, əlan, gəlir bağa. Əgər, gəlməsə də onun da qəralı tutmaz. Qeyri mümkündü gəlmiyə bağa, gələr.

Dəlilər gözdədilər, gördülər Koroğludan xəbər olmadı. Demişdi mən neçə günə gəllən. Əsləndə nə gələn, nə gedən. Heş kimnən xəbər olmadı. Dəlilər yeyirdi-içirdi, dağıdırdı, yıxırdı, tacirləri talırdılar. Birdən iyirmisi dolurdu bir kəndə. Yuxudaydı xalx da bilmirdi. Davarı, malı, həşəmi çapırdılar.

Koroğlu baxdı-gördü Nigardan xəbər olmiri. Dedi: «Gedərəm talarının dalına. Ya aparram, ya da tutullam da.» Gəldi, taların dalında hey dolanardı, gecələr gələrdi yatardı. Bir gün nigahbannar, qarovullar [dedilər:]

– Ay oğlan, sən burda köşkən salmışay, mənzil eləmişəy? Bura məgər köşküsaraydı, mənzilqahdı? Bura şah hərəminin qapısıdı! Cəfər paşanın hərəmgahıdı. Dur burdan get! Əgər, başın cidaya keçməmiş.

Dedi:

– Mən neyniyim, Cəfər paşanın bura talarıdı?! Mənə nə vardı? Bura Cəfər paşanın talarıdı mənə nə var?! Köşkisarasıdı mənə nə var?! Məgər, hər kəs indi talar saldı, qəsr saldı tək onun olur? Xeyir, ağa, divardan o üzə onunkidi. Bura heş kəsə rəfti yox, mən burad qalmışam.

[Dedilər:]

– Oğlan, başın qovğaya batırma, dur burdan get!

Dedi:

– Mən elə gəlmişəm başım qovğaya qatam.

Bu hənnaxdaydılar Nigar xanım pəncərədən baxdı. Amma, [Koroğlu] libasın əvəz eləmişdi. [Nigar] görü bir nəfər gəlir, burda, divarın divində tələb eliyip. [Dedi:]

– Kimdi bu cavan?

Dedilər:

– Bilmirix xanım, hər nə elirik də getmir.

Birdən baxıb, Koroğlu burda [görcək] görək nə deyir, Nigar xanıma.

Deyər:

Mən səni görə gəlmişəm,
Paşa qızı, paşa qızı.
Züflərin hörə gəlmişəm,

Paşa qızı, paşa qızı.

Sən buradan qovma bizi,
Danışmadın doğru sözü,
Yolda qoydun iki gözü,
Paşa qızı, paşa qızı.

Paşa qızı, mən qaş atdum,
Sən qaş atdun, mən qaş atdum,
(Mən) Səni özümə tuş atdum,
Paşa qızı, paşa qızı.

Eşqin başımnan getmiyip,
Məhəbbət qəlbim ditmiyip,
Bulbul gülü incitmiyip,
Paşa qızı, paşa qızı.

Çəmlibel məkanımdı,
Mənim dini imanımdı,
Sövdüğüm Nigar xanımdı,
Paşa qızı, paşa qızı.

Mən gəlmişəm bu çöllərə,
Coşqun-coşqun bu sellərə,
Şanayı vurdun tellərə,
Paşa qızı, paşa qızı.
(Yandırır aləmi közi.)

Yanır isöb dan ulduzu,
Kamannadıy vurduy bizi,
Danışmadın doğru sözü,
Paşa qızı, paşa qızı.

Özüm gəlmişdim o bağa,
Bulbul qonurdu budağa,

Mənə kəsmədiy sadağa,
Paşa qızı, paşa qızı.

Koroğluyam hay salaram,
Hay salaram, hay alaram,
Səni alıp apararam,
Paşa qızı, paşa qızı.

Sözdəri tamam eliyənnən sora, Niyar xanım pillələrdən ənib, gəlib
aşağa, yapaşdı Koroğlunun qolunna, yannaşdı, [dedi:]

– Oğlan, məgə qəm kasası calanıb başıya? Sən hələy burda dur-
muşay? Mənim atam əgər, gələ–görə burda səni, səniy o balaca tikəy o
dırnağına qeydə olar, qiymə–qiymə doğrallar. Billən neylərəy? Sən
gedərəy şərdən çölə. Piyada gəlmişəy, atnan?

Dedi:

– Atnan. Atım var xanım.

Dedi:

– Mən də bir at götürürəm, əlan, meytərdən allam. Deyərəm:
«Könlümü qubar tutub, istirəm bir çıxam çölə». Meytərdən bir at allam.
Məni tənha qoymazdar çölə. İki-üş nəfər yanımcə atlananda qüdrətiy var
olarnan cədəl eliyəy?

Dedi:

– Bəli!

Dedi:

– Xeyli xub! Getginən, hər yerdədi atıy tapginan. Mən gəlləm gecə
ora.

Ağa, Koroğlunu bu cür rədd eliyib başınna²⁵. Koroğlu dolana-dolana
gəldi Qıratın yanına. [Qırata belə dedi:]

Qıratım dur düş yollara,
Bu çöldə yalquz qalmuşam.
Uzax-uzax mənzillərə,
Daldalanıp mən dolmuşam.

²⁵ Aşiq burada Koroğlunun hansı səbəbdənsə vaxtında görüş yerinə gələ
bilmədiyini danışmağı unudub. Şeiri söyləyəndən sonra Nigar xanımın görüş
yerini gələcəyinə Koroğlu şübhə ilə yanaşdığından gəlmədiyini vurğulayır.

Nigar mənim belim büküp,
Qəddi kamın olup yıxıp,
Dağlara ordular çıxıp,
Yollar üstə tək qalmışam.

Gəlmir dəlilərin səsi,
Gülə var, bulbul həvəsi,
Yaman olur yar təhnəsi,
Dahi indi qocalmışam²⁶.

Dağ üstündə duman qaldı,
Göylümdə arzuman qaldı,
Yardan mənə nişan qaldı,
Qəmə şaduman olmuşam.

Koroğlu, dəlilər gülər,
Təhnəli söz qəddin bükər,
Dahi mægər, Nigar gələr,
Qəmə mən düçar olmuşam.

Burda, Koroğlu Qıratı minip, düştü şərin kinarına. Gəzə-gəzə gəldi ta şərin vəsətində dayandı. Nəzər saldı bir şərin içinə. Gördü bir vəlvələdi, bir qovğadı, [dedi:]

– Ay cavannar, ay xannar nə aləmdi, nə sovdadı?

Dedilər:

– Nigar xanum gedip dünən söb şikara, neçə dənə qulamnan. Dağdan gəlmiyib hələ. Cəfər paşanın gözü yoldadı. İndi istiri san görə, qoşun çıxara dağa, görələr Nigar hardadı.

Koroğlu dedi:

²⁶ Aşiq Koroğlunun qocalığından bəhs edən şeiri də cavanlığında, sevgilisinin arxasınca gəldiyi zaman söylədiyi şeirlərə qatıb.

– Ay bəxtim yatdı, hey... Kaş mən o yerə ki, nişan vermişdi gəlmiyirdi mən dedim Nigar xanım gəlməz. Mən belə bilmədim. Əcəp işlər gəldi başıma, zəhrləri qatdım aşıma.

Durup Qıratı qəytərdi dala, gəldiyi yerə. Baxdı gördü çığ təkin bu çölü qoşun tutup, eyni nigan kimi. Saldı bu kinaraynan Qıratnan gedirdi, qoşun kəsdi bunun qabağını:

– Ay oğlan, hardan gəlip, hara gedirəy?

Dedi:

– Yolum düşüb Hindustana.

Dedi:

– Bu çöldə neçə dənə atlıynan qız görmədiy?

Dedi:

– Xeyir, məgər o qız kimdi?

Dedilər:

– Cəfər paşanın qızı Nigar xanım çıxıpdı dağda şikara, iki gündü tapılmırı.

Dedi:

– Gələr baba, şirin ərəkək dişisi olmaz. Gələr hər yerdə olsa.

Dedilər:

– Xeyir, deyillər mümkündü Çəmlibeldə bir Qoş Koroğlu var, olmuya gəlip o aparıp? Neçə gün bunnan qabax bir bağban deyirdi: «Bir cavan gəldi bağ içinə. Nigarnan danışdı, peyman bağladı, əhd eylədi, ilqar verdi, ilqarın belə bağladı. İndi olmuya o Koroğluymuş gəlipdi? Neçə dana qızdardan da xəbər alıpdı.

Dedi:

– Şayət də Koroğlu olmuş ola.

Dedi:

– Koroğluyu görseyiz tanuruz?

Dedilər:

– Görməmişik. Deyillər Koroğlu bu cür rəşid, dilavər oğlandı. Bir dəli nəhrəsi var çəkəndə yer o göy titirər.

Dedi:

– Baba, belə zad olmaz.

Dedi:

– Belə deyillər.

Koroğlu dedi:

– Bəs olar kimdi gəlir?

Bu qoşun belə baxanda bir nəhrə çəkəndə qoşun tamam huşdan getdi. Ağa, Koroğlu Qıratı salıb dağlara, təpələrə, daşlara. Ağa, vurub dağı biri-birinə. Qırat şeyhə çəkir, Koroğlu nəhrə çəkir. Götürüb dağlarda səslir, Nigarı gəzir görək dağlara nə deyir:

Qarşı yatan qarlı dağlar,
Yarım bu yerə gəldi mi?
Başın çatıp qoşa dağlar,
Yarım bu yerə gəldi mi?

Dağa gələn {ağrımam} ayaxları,
Coşqun-coşqu bulaxları,
Nigar xanum dodaxları,
Dəydi bu suya gördü mi?

Bu dağlarda çiçək vardı,
Çiçək üstə gərçək vardı,
Yardan görən göyçək vardı?
Göyçək bu yerə gəldi mi?

Axtarıllar o Nigarı,
Getdi göylümün qubarı,
Siz bilərsiz xuda, tarı,
İman bu yerə gəldi mi?

Koroğlu yalnız qalupdı,
Saralup gülü solupdı,
Nigarım necə olupdı?
Sonalar çölə gəldi mi?

Sözdəri tamam eliyənnən sora, ağa, [Koroğlu] hey dağları gəzirdi, daşları gəzirdi. Gəldi dağın kəlləsinə baxdı dəmanədən gördü bəli bir çeşmənin üstündə bir at yayılır, otuşur. Qıratı saldı, gəldi çeşmənin başına, gördü Nigar xanımdı. Atın hörüğün vurub bulağın başına. O çağın qızı Misri qılış belində, tiri-xətəng çiyində başın qoyub atın

yəyərinin üstünə, qoyup ayağını yerə, atın dəhnəsi biləgindədi, gedib xurəyi-xaba. Koroğlu geşdi sağa, geşdi sola, baxdı gördi şirin yuxudadı. Dedi:

– Xub, gedim kami-busəyi alım, görüm nə cür ləzzət verər²⁷

Bəd, Koroğlu gəldi qızın başı üstə. Gördü, bəli, qız yatıp, necə ceyran bu cür yuxlamaz. Yuxudadı. Amma, Nigar xanım gözünün dibinnən (baxırdı). Bir gözü yuxudaydı, bir gözü ayıx. (Gördü) Koroğlu başı üstə durup. Götürüp burda görək Koroğlu nə deyir Nigar xanıma, Nigar xanım görək nə deyəcək?! Aya, durar yuxudan, ya yox!

Bulağ üstə yatan yarum,
Aşnalıx sənnən istirəm.
Qızıl gülə batan yarum,
Aşnalıx sənnən istirəm.

İncə beldən qucun mənə,
Danışam-dilləşəm sənə,
Bir sarmaşam, busa mənə,
Ökməlik sənnən istərəm.

Tutam əldən, qucam beldən,
Ayrı düştüy sən də eldən,
Mən də tutdum belə əldən,
Getməlik sənnən istərəm.

Bulağ üstə yuxlama sən,

²⁷ Aşıq burada mətindən kənara çıxaraq deyir: «Ağa, deyər:

Yaman olur yar görümü,
İstəməzdər bir-birini.
Yuxu sövər tez ölümü.
Ölümənən yuxu qardaş.
Belə çəşməz, belə aşmaz,
Sərçəşmələr belə daşmaz.

Belə olur gülüm yaşmaz, ,zə vurulur yaşmaxlar.-burda Koroğlu hələ istirdi bu iki kələməni lətifə deyir. Biistilahi öz sözüümüz kuçəbağısıdı.

Göylüm mənim yoxlama sən,
Busaları saxalama sən,
Şirinnik sənnən istərəm.

Koroğlunu al damaxdan,
Ağ buxax, qəymax dödaxdan,
Al qucağa bir yanaxdan,
Aşnalıx sənnən istərəm.

Ağa, Koroğlu bunuyunan danışıp-dilləşir, Nigar xanım yuxudan durup dedi:

– Qoş Koroğlu, hardan gəldin, hara getdiy?

Dedi:

– Şəri içində qovğadı, vəlvələdi. Amma, gəzillər əgər, məni tapsalar hər tikəmi boynuya qiydə eləllər. Deyillər: «Koroğlu gəlib bunu götürüp qaçır». Onda da deyillər: «Koroğlunu görməmişik, tanımaruk». Amma, mən işdərindəydim. Doğru deyillər görməmişdilər, tanımadılar. Deyillər: «Bağban görüp, verip qızı aparıb». Biçarə bağbanı gətirmişdilər şərin içinə. Cəfər paşa istintağa çəkmişdi. O cavanın rənginnən, boyunna, ruxunna görə mən deyəyn. Mən qaldım o bağbanın halına. Ala gözdüm dur gedək.

Nigar xanımnın Koroğlu düşüplər yola. Ağa, dərədən, tərədən, coşqun çaylardan keçirplər. Gəldilər ta Laçın şərinə. Laçın şərində Koroğlunun Nigar xanım gəzirdilər dükanı, bazarı. Yaraxlanmışdılar, ikiləri də məradına libasındaydılar. Qoş Koroğlu baxdı bu şərə, gördü bəli xiyavanın kinarında bir qoca kişi oturub ağlur. Çox halı məxşuşdu.

Dedi:

– Qoca əmi niyə ağlur?

Dedi:

– Valla, başım mənim bəlalıdı. Hökm eliyib paşa, burda, mənim darıdünyada, mülki-Süleymanda bir oğlum var, oğlumu əlimnən alır. Deyir: «Dağlara istirigin ordu qoyak. Koroğlu Çəmlibeldən [gəlib] şərləri çapırı, yerləri talırı. Hər yerdə, hər kəs öz şərində bir didəvan qoya, Koroğlu gələndə gözdüyə şərə girmiyə. Darıdünyada bir oğlum var mənim. Oğlum indiyə çöl görmüyüp, nə yerə, nə göyə heş yerə getmiyir. Budiki oğlanımı mənim öldürəllər, gözümün fərağında qalar, keçər mənim çıraqım.

Amma, bu yannan Koroğlu dedi:

– Qoca heş ağlama, hər kəsin oğlu ölsün, səniy oğlun ölməz. Gedək, görüm oğluyun adı nədi?

Bəli, düştü gəldi, baxdı-gördü qocanın oğlu bir bağın içində bağ suvarır. Girdi bağa dedi:

– Qoca budu oğluy?

Dedi:

– Bəli!

Dedi:

– Oğlan səniy adıy nədi?

Dedi:

– Mənim adım Qulubəgi.

Dedi:

– Xub, əgər bu Koroğlu gələ, tapıla, bu yollarda sən nigahbannıx verəy, nə nişanıy var? Nə əlamətlərsən, bu yollarda verrəy? Şəşpəbazay? Əmudbazay? Şəmşirbazay? Görüm nəynən sən cəngi-cədəlin çoxdu?

Dedi:

– Qurban, mən olarnan işim yox. Mənim tirim xəta getməz.

[Dedi:]

– Nəynən?

Dedi:

– Tir-kamannan, yay varım, çillə varım.

Dedi:

– Get tir-kamanıyı gətir gəl, görüm.

Gəlib tir-kamanın götürüb, yayın götürüb, çilləsin götürüb [getdi.]

Ağa, Koroğlu xəncərin qoydu ikiyüz qədəmlixdə [dedi:]

– Sən vurduy, o xəncər getdi, mən billəm sən rəşid oğlansan.

Koroğlu də rədd olanda elə vurdu heş bilmədi xəncər nə vaxt getdi.

Koroğlu xəncəri götdü, dedi:

– Oğlan, vur mənim üzüym gedə.

Dedi:

– Barmağında, ya yerdə?

Dedi:

– Barakalla, barmağında məgə üzük gedər?

Dedi:

– Saxla!

Vurdu, barmağınan da üzük getdi.

Dedi:

– Bərəkalla!

Dedi:

– Vur, bu yoldaşımın da barmağında üzük gedə.

Nigar xanım qorxdı, dedi:

– Yox! Gəldi o dəymədi?

Nigar xanım elə əli atın dəhnəsindəydi, oynadırdı bir çən gördü ox dəydi üzüyün qaşığı getdi, Nigar xanımın barmağından. Kaman keşdi atın ovsarında o çərmə. Baxdı, dedi:

– Barakalla! Bu cavan çox öyməli cavandı. Yaxçı cavandı, saxlanmalı cavandı.

Koroğlu Nigara dedi:

– Bunu biz aparak.

Dedi:

– Məgə verər qoca?

Dedi:

– Allam qocadan.

Dedi:

– Qoca, bunu yolla gələ məim yanımda qala. Nə gədir də ənam verəm. Yollama dahı Koroğlu yolu üstünə. Əgə, gedə Koroğlu yolu üstünə bunu öldürəllər. Gözüy fərağından doymay, çırağın keçər, beliy bükülər. Qoy mən bu oğlanı aparım.

Qoca dedi:

– Xeyir, zəhmət çəkmişəm, oğlu böyütmüşəm. Mən neçə verəm bu oğlanı sən aparay. Gözümün qanşarında dolanur. Əgər, Qulubəgim mənim bir gün olmuya mənim çırağım keçib.

Koroğlunun gözü düşmüşdü dedi:

– Billəy qoca, verəyin də aparram, verməsəy də aparram.

Nə qədir Koroğlu yalvarur [qoca] qulaq asmır. Götürüp Koroğlu bu sözdərinən istir Qulubəgi ala. Deyər:

Canım qoca, gözüm qoca,

Qulubəgi mən aparram.

Yata bilməm gündüz-gecə,
Qulubəgi mən aparram.

Qulubəg dəlilər başı,
Dərilərə var savaşı,
Vurur necə üzük qaşı,
Oxlarına mən qutarram.

Dedi:

– Vermərəm sənə Qulubəgi.

Dedi:

– Dedim ki, verəy də aparram, verməsəy də.
Məkanımız Çəmlibeldi,
Ağzımdakı şirin dildi,
Gül üstündə bu bulbuldu,
Qulubəgi mən aparram.

Dedi:

– Əbədə, bu iş olmuyandı.

Deyər:

Keçər çaylar Tonasınnan,
Tonasının sonasınnan,
Allam bunu anasınnan,
Verməsəy də mən aparram.

Koroğludur mənim adum,
Hər yerdə vardı fəryadum,
Verməsən çıxar indi dadum,
Dad çəkib allam, aparram.

Koroğlu sıçrayıb Qıratın belinə yapışdı oğlanın əlinnən. Bu çəkdi, oğlan çəkdi. Oğlan baxdı Koroğlunun üzünə, baxdı atasının üzünə. Atanın gözləri doldu yaşnan. Nigar xanım qocanın halına yandı, dedi:

– Qoş Koroğlu zülümən iş olmaz, gücnən iş olmaz. Qoy xoşluxnan alak, aparak.

Koroğlu dedi:

– Mənim əgər, bir tərəfdən zülmüm olmasa işim pis getməz. Oldu xoşduğ olmadı tuşduğ.

Nigar xanım dedi:

– Yox, bu dəyi. Zəmanənin işi bu dəyi. Hər yerdə bəddiy olmaz. Həmişə bir xoşduğ elə qoy xoşduğ eləsilər. Bədliyə bədliyə eləllər. Qocanın gözləri dolup yaşnan. Oğlanın əlini Koroğlu boşlamır. Götürüp Nigar xanım Koroğlunun baxur əlinnən oğlanı ala. Koroğlunun bu cür aparmağına Nigar nəsihət elir. Bu cür ki, adam yığmaz novça başına. Görək Nigar xanım nə deyir:

Qulubəgin xoş anası,
Qoy aparak Qulubəgi.
Göllərdə gəzər sonası,
Qoy aparak Qulubəgi.

Çəmli beldə bağça vardı,
Bağçalarda zağça vardı,
İndi neçə novça vardı,
Qoy aparak Qulubəgi.

Dağların başıdır duman,
Gətirdiy göylümə güman,
Sən bilənsən axur zaman,
Qoy aparak Qulubəgi.

Yollara tökəllər dağ-daş,
Oğlar-oğlar sinər çox baş,
Qulubəg Nigara qardaş,
Qoy aparak Qulubəgi²⁸.

Burda sözdər tamam oldu. Bəd əz, tamam olandan sora ağa, qoca dedi:

²⁸ Şeirdən aydın görünür ki, Qulubəyi atasınnan ala bilmədiklərinə görə anasının yanına gedib ona minnət ediblər. Aşiq görünür bu epizodu danışmağı unudub

– Qoş Koroğlu adını eşitmişdim. İndi ki, sən Qoş Koroğluyay, sənə and verirəm başda Allahı-digara mənim darı-dünyada bir dənə oğlumdu. Səni [and] verirəm pərvərdigara bu oğlanı apararı, incitmiyəm.

Dedi:

– Qoca, mægər mən aparıram yığırarı başıma, adam öldürürəm? Mægər mənim cəlladxanam var, qəssabxanam var? Tamam dəlilləri yığırarı başıma. Bular əlan burda neçə nəfər zülm elir. Bir oğlun var yolluya səniy dağların gecələrini nigahbannı verə. Koroğlu gəlir şərləri talır. Xub, orda Koroğlunun dəlilləri gələ sənin bir dənə oğlan orda neyliyəcək? Ya ölümə gedəcəcək, ya yaralanacax. Pəs mən qoy bunu apararı orda bunu sərdar elərəm.

Ağa, Koroğlu götürüb Qulubəgi də Nigar xanımmın üz qoydular Çəmlibelə. Çəmlibelə çatar-çatmazıdılar Nigar ay dedi:

– Çəmlibel haradı? Gəl gedək mən ki, bilmirəm nə qədər yol kəsmişik, yol gəlmişik bilmirəm ki, haradı?

Koroğlu götürüb indı Nigar xanıma deyir:

Çəmlibelin başında bir uca Qara dağ getmişdi yuxarı, başı qülləydi. Həmişə dəlillərin ikisi o qüllədən baxardı. Hər tərəf görükərdi. Dəlillər qüllə başında baxırdı. Koroğlunun gözü SAtaşdı. O zaman da dürbin yox idi. Aynaynan nişana verərdilər. Ayna dolandırardılar. [Koroğlu Nigara Çəmlibeli belə təqdim edir:]

Ala gözdü Nigar xanum,
Bu görükən Çəmlibeldi.
Sənə qurban şirin canum,
Ağzumda danışan dildi.

Çəmlibelin başı uca,
Gedip-gəlməz cavan-qoca,
Görükəllər ulduz gecə,
O, görükən Çəmlibeldi.

Çəmlibeldə xoş hava var,
Başımızda çox dava var,
Quşlar üçün yoşava var,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Coşqun olur bulaxları,
Buz bağliyar qıraxları,
Sərin sulu yaylaxları,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Çəmlibeldə toy tutaruk,
Toy üstündə boy tutaruk,
Paşalardan mal tutaruk,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Dəlilərim başdan-başa,
Coşqun çaylar coşa-daşa,
Mən deyənnər gəldi başa,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Koroğluyam, bu yerlərdə,
Adım qalıpdı dillərdə,
Tacirlər çəpdim yollarda,
Hər tərəfə çıxan yoldu.

Sözləri tamam elədi Nigar xanıma. Dəlilər töküldülər şərdən çölə. Koroğlunu cəlalınan pişvaz eliyiplər. Dəlilər yığılıp Koroğlunun doruna xəbər alıllar Qoş Koroğludan:

– Nə cür getdin, nə cür gəldin.

Götürüb Koroğlu axır sözləridi dəlilərə dey:

– Qulağ asın dəlilərim görün bu yollara nə cür gedey, ne cür gəley:

Gəlin indi dəlilərim,
Nəsihətim budur sizə.
Qalmıya qəlpdə sözlərim,
Nəsihətim budur sizə.

Hər tərəfdən yolu kəsin,
Qara yellar kimi əsin,
Düşmannarı daldan basın,
Nəsihətim budur sizə.

Bazırqannar gəlir yoldan,
Alın mallarını əldən,
Qoymuyun çıxma bir yoldan,
Nəsihətim budur sizə.

Bu dağlarda bəla vardır,
Bəla üstə bəla vardı,
Yollar üstə qada vardır,
Budur nəsihətim sizə.

Aşığ tapak, dəmlər tutak,
Dəm üstündən qəmlər atak,
Şad olağın, toylar tutak,
Budur nəsihətim sizə.

Bağçalarda gül açulur,
Yaxçı yamannar seçilir,
Başlar gələr, ləş biçilir,
Budur nəsihətim sizə.

Sözlərini Koroğlu dəlilərə dedi. Bu cür dava eləriz, bu cür istiyəriz mal çaparız bu işlərdən görürüz.

Öyəşdər öldürüplər, qoyunnar kəsiplər. Biri çəpi-rasa. Nigar xanımı cəlalınan gəttilər Çardaxlıbelində alaçıx vurulup, cəlalınan toy tutublar. Toy bəsatı. Ağa, dəlilər düşüb bura. Qulubəgi dəlilərə sərdar elədi. Dedi:

– Dəlilərim Qulubəg sizə sərdardı. Qulubəgin bir hüsnü var, bir qüdrəti var, hər yana tiri-xətəng ata oxu qayıtməz dala...

Bəli, bu Koroğlunun Nigar səfəriydi ki, dastanı Nigarı getdi gətirdi. Bu dastan da payana çatır

BU, KOROĞLUNUN EYVAZ DASTANIYDI Kİ, GETDİ EYVAZI GƏTİRDİ

...Neçə illər, neçə günnər, neçə aylar keşdi aradan. Yaddı [Nigar xanım], yuxusunda gördü, bir yuxu gəldi gözünə, [ona deyirlər]:

– Nigar xanım, sən evlad üzünə həsrət ollan, sonsuz ollan. İndi görsən əgər sənə bir ilac olsa, ilacın var, ilacında əlacın var.

Amma, Nigar xanım yuxudan durub gözdəri doldu yaşnan, çox ağlırdı...

Koroğlu çıxdı Çardaxlının dağının üstünə. Dəlilərdən xəbər aldı:

– Dəlilərim, gələn yoxdi, gedən yoxdi?

Dedilər:

– Qoş Koroğlu, heş kəs gəlmi. Nə bir tacir, nə bazırqan.

Dedi:

– Dəlilərim, gedin Çəmlibelin dövrəsinə. Tamam baxun, görün, hansı səmtə, səfərə bulud durub?²⁹

Dəlilərdən gəldilər, dedilər:

– Qoş Koroğlu, Nigar xanım çox ağlırı, çox pərişandı.

Koroğlu gəldi, üz oldı:

– Nigar, nədən ötrü sən ağlıran? Nə olıpdı?

Koroğlu burda xəbər alır:

– Niyən ağlıran?

Görək Nigar xanım cavap verə buna. Söznən Koroğlu xəbər alı:

Ala gözlü Nigar xanım,
Ağlama, Nigar, ağlama.
Sənnən ötrü çıxar canım,
Sinəmi çəp-ras dağlama.
Gözəllər ki, ağlamazlar,
Sinə, cigər dağlamazlar,

²⁹ Aşiq burada belə bir izahat verir: Hər yana bulud tutsaydı Koroğlu səfərini gözdərdi o tərəfə. Qurd dumannı günü gözdür.

Axı qəmi saxlamazlar,
Belə qəmi sən saxlama.

Əlləriyi qucaqladuy,
Barmaxların taraxladuy.
Qulubəgi qonaxladuy,
Ağlama Nigar, ağlama.

Çəmli beldə əzizəy sən,
Gün içində xoş güzəy sən,
Danışmaxda bir qızəy sən,
Ağlama gəlin, ağlama.

Koroğluyam, lafi vurram,
Əcəmi, ərəbi yorram.
Duşmannardan bacı allam,
Ağlama xərac, ağlama.

Sözdəri deyənnən sonra Nigar xanım götürüb deyər:

– Ay Koroğlu, bir belə bac alay, bir belə xərac alay, bir zada çatmaz. Heş dərdimizə dəyməz. Bir zərrə mənə Çəmli bəl-Çardaxlı mənim qəlbimə əsər eliyə, eliyən dəgi.

[Koroğlu xəbər aldı]:

– A, nədən ötrü? Dərdiy nədi?

Dedi:

– Buna görə, insanın gərək dəri-dünyada bir sonu ola. Özünənən sora bel bağıya, el için el saxlıya. Nədən ötrü yalnız qala, yalnız gedə? Buna görə. Dünyada insanın evladı olmasa, dünyadan nabad gedər. Özü öldi, daha adı da öldi. Deyəllər ki, igid ölər adı qalar, siğir ölər gönü qalar. Biz də həmçinik. Götürüb Nigar bu cür ağılur, deyər:

Dad fələk, səniy əliynən,
Əcəp mənim belim бүkdüy.
Aldıy şəkəti əlimnən,

Qəddim əydiy, belim бүkdüy.

Yurdumuzda son olmadı,
Qızılıgüllərim solmadı,
Susən üstə gül olmadı,
Əcəb mənim evim yıxdıy³⁰.

Ardımızda uşax ağlar,
Sinəmizi fələk dağlar,
Bizdən sora kimlər ağlar?
Sora ağılıyan olmadı.

İnsanın bir adı qalur,
Özü gedər, malı qalur,
Mal üstə evladı qalur,
Dağ oldu, şəkət olmadı.

Mənim canım qurbət eldə,
Qəmim yaxçı yatıb dildə,
Sonum yoxdı Çəmliheldə,
Yurdumda bir son olmadı.

Nigar indi genə ağlar,
Sinəsin çəp-rast dağlar.
Oğul-qızdar mənə ağlar,
Sora ağılıyan olmadı.

Bu sözdəri dedi. Amma nəmə? Burada götürüb görək Koroğlu bu Nigarın dərd alıb sinəsinə nə cür olub?³¹

³⁰ Bundan sonakı bəndlər də gəraylı olsa da qafiyə dəyişir. Görünür aşiq çəşaraq iki gəraylıni birləşdirib

³¹ Aşiq burada belə izah verir: – Həlbəttə o dastanda deyir: Bunun bir aşix Cünü vardı. O getdi, Eyvazı gördü. Amma, xeyir, bizim dastanlarda budu: Koroğlu özü çıxır çölə, gəzə.

Amma, istədi çıxsa çölə. Hər vaxt bir yana pur xətər səfər olaydı Qırat şeyhə çəkərdi getməzdi. Üş dəfə Qıratı mindi Çəmlibeldən çıxsa. Qırat şeyhə çəkdi qeyitdi dala.

Dedi:

– Bu səfə mənə yorğundu, bu səfər mənə puzğundu. Mən gedə bilməm bu yolları. Ay, niyə Qulubəgi yola salmam?! Dedi:

– Qulubəgim!

Dedi:

– Bəli, Qoş Koroğlu.

Dedi:

– Minnəy Ərəb atı, üz qoyay, hər məmələkətə dolangınan. Bir şani-şokət oğullu gördüy, bir cavanı xoşsima gördüy, öz qüdrətiydə, öz şokətiydə gör. Mənə gəl de, gedək onu gətirək. Görək bizim sovdamız harada olur.

Amma Qulubəgi minib Ərəb ata, yollar kəsib, dağlar aşub, təbbə çıxıb, dərə yıxıb, üz qoyub hara? Təkə-Türkəmən elinə. Yolu basub çatdı Təkə-Türkəmənə. Baxdı gördü Təkə-Türkəmən içində tutuqlar halay. Nə cür çalılar, nə cür deyillər, nə cür oxullar. Ağa, Qulubəgi atdan əndi, qarışdı bular içinə. Misli halay gedilər. Bu da bir dəsmal aldı ələ, [başladı] oynamağa. Toyudu da.

Dedilər:

– Bu cavan hardan gəlip, belə qəşəng oynur? Oğlan, sən hardan gəlib, hara gedənay?

Dedi:

– Valla, mən də çıxmışam çölə, düşmüşəm elə, gəlmişəm bu ölkəyə. Mən Kışmir elinnən gəlmişəm.

[Dedilər:]

– Kışmirdən bura gəlmişəy?

[Dedi:]

– Bəli.

[Dedilər:]

– Çox əziz, motərəm qonaxsan. Oğlan, nə dindəsən? Təsənnüsən, şiasən, kimsən?

Dedi:

–Bəli, mən müsəlmanam, mən də tabei-Quranam.

[Dedilər:]

–Çox sağ ol.

Ağa, bular tamam sünnidi. Bu da sünniydi. Həlbəttə, Koroğlu Osmanpərəstdi. Ağa, burda toy tükəndi o gecə məylis quruldu. Yığıldılar, böyük alaçıqdı Türkəmənsəhra tamam. Bütün alaçıq vuruplar. Keşdilər alacığa. Oturmuşdular. Bular, bu gət qonağa qəvə-qəlyan verələr ta qonax özü deyə «bədi». Amma bəd əz in dedilər:

– Burda, bir beş kəlam bir aşığ ola, dəm tuta. Bir söbət tuta, gərək nə cür olur.

Amma Qulubəgi dedi:

– Əgər, icazə versəy, mənim bir sazım var, cürə sazım. Söz ki bilməm, bu Koroğlunun sözdərinnən beş dənə bələtəm. İcazə versəyiz deyərəm, söbət turtaram.

Dedilər:

– Xub, buyur. Deyillər, bir Koroğlu var, çox yollar kəsiri, bazarqannar talırı, görməmişik. De gərək nə cür oğlandı o?

Qulubəg sazı aldı çiyininə, götürüb bu sözdərdən deyiri:

Çəmlibeldə uzaq mənzil,
Tutan dağlar, Koroğludu.
Gül üstündə şeyda bulbul,
Gəzən bağlar, qoç oğludu.

Qara yellər kimi əsər,
Gündə qırx beş öyəş kəsər,
Duşman üstə ottar təkər,
Yandırar çox əlovludu.

– Barkallah! Da nə, bu Koroğlunun bir belə qüdrəti var? Bunun bir belə cəlalı-qüdrəti var?

Dedi:

– Bəli, qurban:

Dəliləri var başında,
Düşmən durmaz savaşında,
Cəngi-cədəlin qarşında,
Davada çox qoç oğludu.

– Barkalla! Adını eşitmişdik, bir belə tərifi bilməmişdik.

Dedi:

– Xeyir.

Qıratın döşünə yatar,
Uca dağa şeşbər atar,
Hər kim düşmən dəyə yatar,
Yanar, otti-ələvludu.

[Dedilər:]

– Barəkkalla! Pəs bunu gərəy, görəy biz. Pəs, bizim cavannarda yoxdu?

[Dedi:]

– Mən ki, görmürəm sizin cavanlarda.

Qulubəgəm, görmüşəm mən,
Danışdurub bilmişəm mən,
Qüdrətini sövmüşəm mən,
Hər davada Koroğludu.

İndi, xeyli xub. Ay, məylisdə durannar, [dedilər:]

– Bir cavan var dursun ayaq üstə. Bu cavan onu tərifi eləsin. Görək onun boyunda, onun bəsinə cavan olar?

İki dəfə mey dolandırdı bu toyun böyiği: «Hər kəs içir meyi, mən-nən ala iç. Bu aşix onun boyunu görə, Koroğluynan hərifi».

Ağa, qəssab Əli vardı, oğlu Eyvaz 16-17 yaşındaydı. Otururdu məylisdə. İki səfər baxdı ağasının üzünə, [işarəylə dedi]:

– Ağa, rüsxət ver, alım camı.

Ağası dedi:

– Otur yerə. Bu camın bir bəlası var.

Üç dəfə dedi [atası cavab verdi]:

– Otur yerə. Meylərin meyxanası var.

Dördmüncüdə tağət eləmədi, dedi:

– Ata, rüxsət istirəm.

Dedi:

– Dur oğul.

Durub məylisin sərdarından cam aldı, işdi. Durdu ayağ üstə. Qulubəgi baxdı bunun boyuna, gördü: «Evin tikilməsin, Yusifdi, Misirdə Zileyxanı axtarır. Xudaya, mən bunu nə cür ad deyim, gedək Nigar xanımın yanına. Bunu oğul eləsin özünə». Qulubəg bunu, burda görək nə cür tərif elirdi. Deyir:

Xoş camallı, Yusif camal,
Yusifdən sən pay almışay.
Xudam sənə salıb nəzər,
Daldalanıp yar almışay.

Dünyada sən tayın yoxdi,
Qaşlar xədəng, kibrik oxdi,
İşallah ki, düşman yoxdi,
Düşmannardan bac almışay.

Xudam sənə nəzər salup,
Cavannığı paydan alup,
Yusif belə şöhrət alup,
Yusifdən şöhrət almışay.

Təkə-Türkəman elində,
Tərifin mərtlər dilində,
Əyri qılincin belydə,
Düşmannan qəsas almışay.

Qulubəgəm, deməm yalan,
And içərəm, andım inan,
Koroğluya gətir iman,
Koroğludan pay almışay.

Bax, bu sözü deyəndə, Koroğlunun adı gələndə Eyvaz nə cür coşdı, eyni bulud kimi qaralır, [dedi:]

– Ay oğlan, qonağıdın bu sözü dedin. Vəillaəlan başın bu darvazadan asardım, nəşin o darvazadan asardım. Get dua elə qonağay. Koroğlunu bir belə təriflisən?

Götürüp Eyvaz görək nə deyir:

– Amma, mən görməmişəm Koroğlunu. Deyillər, Koroğlunun bir nəhrəsi var, çəkəndə adam huşdan gedir. Əgər mən onu görə, billəm nə noynən öldürmə?! Burda Eyvaz görək nə deyir Koroğluya:

Koroğlunu öymə bizə,
Onun bizə nişanı var?
Təpəni əndirrəm düzə,
Onun bizə gümanı var?

Koroğlu gəlsin buraya,
Ləşini sallam araya,
Başın batırram qaraya,
Dahi mənə bəyanı var.

Bizə deyəllər Türkəmən,
Bac verər bura Çinu-Yəmən,
Açılıbdı nə gül-çəmən,
Bulbul üçün fəğanı var.

Öyəşləri boyun-boyun,
Mələşir quzu-qoyun,
Ortalığa düşər oyun,
Ortada oynamağı var.

Bu sözləri de Eyvaza,
Koroğlunu çəkmə gözə,
Bilindirmə özün bizə,
Tülkiyə nə əslanı var.

Ağa, [Eyvaz] Koroğlunu qəşəng tülki elədi. Burda baxdı, yaxçı söhbətlərdən, yaxçı şəkətlərdən. Dedi:

– Baba, mənə də belə deyirlər. Görmüşdüm onu toylarda. O da elə dəlisi çox var başında. Amma, günə bir belə davar öldürür.

Dedi:

– Davar öldürmək mərddik deyil. Əgər, gəldi, burda mənimmən hərif oldıysa onda hesafdı,- Eyvaz bunu dedi.

Amma, Qulubəg düşüb yola. Yolun amanını nə cür kəsirdi, yel-lər kimi əsirdi. Yetir, ha yetir. Ağa, gəlib dərələrdən, təpələrdən çıxıb gəldi da. Dedi: «Mən ki, bu yolları gəlmişəm, bu yolları yormuşam. Hələ gedim bir ata-anama sərkeşdiğ eləyim, bədən gedərəm».

Ağa, bu gəlib çatdı evə. Anası-atası durub onu pişvaz elədi, [dedilər:]

– Balacan, hara getdiy, harday gəldiy?

Dedi:

– Anacan, atacan, həmin Qoş Koroğluydu ki, deyirdim...

[Dedilər:]

– Deyənə görüm ə....

[Dedi:]

– Bir çəgi var, amma nə fayda!

[Dedilər:]

– Niyə?

Dedi:

– Nə fayda? Oğul yoxu, oğulsuzdu.

[Dedilər:]

– Necə oğulsuzdu?

Dedi:

– Oğulsuzdu da.

[Dedilər:]

– Bu altı ildə burdan gedirdilər. O yanındakı qızdan uşağı yox?

Dedi:

– Əsla, son yoxudu.

Dedi:

– Balacan, sən indi ol ona son.

Dedi:

– Anacan, olmaz. Çünki mənə deyib: «qardaş», Nigar mənə bacıdı.

Deyir:

– Pəs indi hara gedirəy?

[Dedi:]

– İndi istirəm gedəm, Koroğluya deyəm, Türkəmənsəhra çölündə bir dənə Eyvaz addı oğlan var. Onu görmüşəm.

Anasına, atasına da bəli, Qulubəg [Eyvazı] bu cür tərif elir.

Deyir:

(Atacan), Dünyada cavan çoxumuş,
Belə cavan görməmişdim.
Qaş xədəng, kiprik oxumuş,
Belə Yusif görməmişdim.

Cəmalı dünyanı alup,
Dünyanı ləngərə salup,
Xudalıqdan bir pay alup,
Belə cəlal görməmişdim.

Xuda ona nəzər salup,
Nəzər salup, kamal alup.
Qüdrətin, şəkətin alup,
Belə şəkət görməmişdim.

Qulubəgdi, görüb özi,
Danışdırup, bilib sözi,
Yolda Koroğlunun gözi,
Belə yollar yormamışdım.

Ağa, sözdəri tamam eylədi Qulubəg, durdu duşdü yola. Gəldi, ta çatdı Koroğlunun yetişdi yanına, mənzilinə. Koroğlu dedi:

– Oğulcan, hara getdiy, hardan gəldiy, görmüşəy?

Dedi:

– Ay, görmüşəm. Qoç Koroğlu, nə cavandı, görmüşəm. Səniy heykəliyə, ziynətiyə yaraşur. Səniy cəlaliyə-şokətiyə yaraşur.

[Dedi:]

– Xub, hardadı?

Dedi:

– Qurban, Türkmənsəhrada.

[Dedi:]

– Nə cürdi?

Dedi:

– Qulağ as, bu dillərnən deyərəm nə cürdi. Dəlilərə deyın toy bəsati düzəltsilər. Şanu-şokət bəzəsilər. [Dedi:]

(Qoş Koroğlu) Özüm çıxdım dağdan-daşa³²,
Yollarda çox karvan gördüm.

Dağı çıxdım vurdum başa,
Cilovda sarıvan gördüm.

Yolda gedər bazırqannar,
Oynuşurdu pəhlivannar,
Görükdü bir xoş cavannar,
Ortada pəhlivan gördüm.

Kamalı aldı tez bizi,
Şəhlalandı ala gözi,

³² Aşiq belə izih verir: Qulu bəg indi tərif eliri

Qəssab oğliydi Eyvazi,
Eyvazi xoş cavan gördüm.

Gəzdim Çin ilə Maçını,
Göydə dolanır laçını.
Başa qoyub əraxçını,
Çin üstündə kaman gördüm.

Məylisində toy qurmuşdı,
Yusif tək camal almışdı,
Aləm ona mat qalmışdı,
Zileyxa pərişan gördüm.

Qulubəgəm, söz demişəm,
Söz demişəm, döz demişəm,
Danışmışam, mən öymişəm,
Sənə bir xoş nişan gördüm.

Koroğlu dedi:

– Dəlilərim, sərdarlarım, öz ellərim! Toy başlayun, şadlığ edin,
bəsət tutun, yola varıram.

Dedi:

– Nə cür gədirəy gətirəy?

Dedi:

– Gətirərəm!

Dedi:

– Qurban, bu cür gətirə bilməy. Əgər, dəlilərdən də gedəyn gətirə bilməy! Onun atası çodardı, qəssapdı. Davar alır, davar satır. Məgər sən çovdar olay, davar almağa gedəy. Onun şərinə dolanay, olarda qalay, oğlanı görəy, firqəynən alay. Amma, qəssab nuqəyiridi atası.

Durup Koroğlu çodar libasını geyip əyninə mindi Qırata. Hay kəs, hay get, hay yol. Hay kəs özünü yetirdi Çəmlibeldən hara?

Təkə-Türkəmən elinə³³. Qıratı bir uzax məkanda saxladı³⁴. Minip atın belinə üş dəfə çıxdı təpənin üstünə. [İstədi] atnan gedə. Gördü yox, başa gəlməz. Amma, burda Qıratı daldalada saxladı. Dərənin içində buxovunu vurdu Qıratın. Çodar kürkini saldı çiyinə, yavaş-yavaş [getdi irəli]. Hava da çisgin idi, yağış başdamışdı. Bir az yovşannan, odunna dərdi, ot elədi, özin qurudub. Hava açılışdı. Yavaş-yavaş gəldi qəssabın yanına. Qəssab Əlinin ki, həmin Qulubəg nişan vermişdi.

[Dedi:]

– Ay əmi, Alla qüvətin versün. Ay əmi, Alla köməgin versin.

[Əmi dedi:]

– Nə məkannan gəlirəy, nə məkana gedirəy?

Dedi:

– Əmi, mal alıram, heyvan alıram, davar alıram, çodaram.

Dedi:

– Mən də qəssabam, davarın var?

Dedi:

– Xeyir ağa, alıram mən.

³³ Aşıq Təkə-Türkəmənə belə izah verir: Əlbəttə, Türkmənsəhra əlan da var. Düzdü, havası mülayimdi həmişə. Çünki sahil qırağıdı, alaçıq vurallar.

³⁴ Aşıq belə izah verir: Hala indi burda bu beş dənə söz həmi bizim dastannardadı. (Ağaya Kəməli, bir vəkt burda narahat olmuya) həmi o kitab [Aşıq kitab dedikdə Tehrandakı İbni Sina nəşriyyatının hicri 1347-ci ildə (miladi 1968) çap etdiyi «Koroğlu» kitabını nəzərdə tutur. Bu da Hümmət Əlizadənin hazırlayıb Bakıda 1941-ci ildə çap etdirdiyim kitabın Qulamhüseyn Sədri Əfşar tərəfindən ərəb əlifbasını çevrilmiş nüsxəsidir.-Ə.Ş.] dastanındadı. Heç fərqi yox. Ya bizim aşixlar sinəbisinə o kitabdan bərçidə [bərçidə (f) - yığılmış, yığışdırılmış] eliyiplər, ya onlar bizdən bərçidə eliyiblər. Bu beş dənə söz olarıkiyna tutur. Bir bular tutur. Bir də dəğirman, atı aparıllar o. Day heş kəlamımız bizim onlardan cür gəlmir. Kitabnan bir dənə yoxdi. İnşallah, nəvarları [nəvar (f) - lent] qoyuruz orda, zahir eliyəiz biliriz. Bəndə o gün ərz elədi, əlan [əlan (f) - indi] nəvardan istəmrəm qirtəm. Mən huri qafiyə cür yəməsin [huri qafiyə cur yeməsə - qafiyə düz götürməsə anlamında] sözi heş vaxt deməm

İndi Eyvaz da yatıp sürünün dalında. Atası qoyunnarı otdur, hay gəlir.

Dedi:

– Sizin Aranın davari eşitmişəm yaxçı heyvandı. Yaxçı törür, yaxçı bala verir. Əgər, gəlmişəm icazə verəy, beş-on dənə sənnən heyvan alam aparam, yadıqarluq, damazdığ üçün.

Dedi:

– Budu ba heyvannar, tut da.

Yarışdı Koroğlu, üç-dördünü baxdı, dedi:

– Neçiyədi?

Dedi:

– Fərz beş quruş.

Bu on beş quruş verdi.

Dedi:

– Bə necə? Malıyın-puluyun dəlisiyən? Niyə on beş quruş verdiy?

Dedi:

– Əmican, bu mallar bizim Aranın davarlarınnan yaxçıdı. Budu ki, mən qiymətində verrəm. Sizdən əlan aldığımı mən o məmləkətdə on beş belə vermişəm, otuz beş belə sataram.

Amma, Eyvaz çatdı bunun yanına, baxdı, dedi:

– Atacan, bu nə deyir?

Dedi:

– Bala, davar alır, davar kəsir.

Dedi:

– Yox, davar alan belə olmazki?

Dedi:

– Alır da, necə olmaz?

Dedi:

– Bunnan çodar olmaz!

Dedi:

– Divanə olma.

Dedi:

– Valla ata, çodar bu cür olur? Çodarı bu vəd görən iki tümən üstə alar. Bu elə deyirən beş, on beş verir.

Dedi:

– Bala, lavıd bunların adasında davarın qiyməti var ki, alır da.

Dedi:

– Yox. Götürüb bu sözdəri deyiri:

(Atacan), Özün salıb, bu araya,
Bu qılıxda çodar olmaz.
Başy salma macərəya,
Bu qılıxda çodar olmaz.
Yol gəliri yerişliri,
Gözü kamanda işliri,
«Beş-beş» deyir bağışlırı,
Bu qılıxda çodar olmaz.

Bunun vardı aşınalığı,
Aşınalığı, arxalığı,
Harda məlum çodarlığı,
Bu qılıxda çodar olmaz.

Kim deyir ki, qoyun alır,
Qoyunu ayırır salur,
Pullarını verir, sayur,
Bu qılıxda çodar olmaz.

O, Qulubəgdi deyibdi,
O görübdü, bu deyibdi,
Nigar xanım çox öyüpdü,
Bu qılıxda, çodar olmaz.

Davarı gəl tökək düzə,
Gözü qamır baxır bizə,
Nigar mayıldı Eyvaza,

Bu qılıxda çodar olmaz.

Dedi:

– Oğlan, nə deyirsən, Eyvaz kimdi, Nigar kimdi, Qulibəg kimdi? Mən çodaram. Mal alıram, mal satıram. Oğul sən nadanay?!

Atası dedi:

– Balacan, bu sözlər nədi? Bu yalandı, gördün ki, mal alır?!

Dedi:

– Ay ata, bu gözdər tanır, bu mal alan dəgi. Atacan, mən bilərəm bu kimdi.

Xub, məlum olur, aşa tökən gələr qaşığa, bilinir da. Xub. Davarları alır, pulunu verir, tamam-kamal.

Deyir:

– Ay oğul, köməkləşək bu təpənin dalına aşak. Bu davarları mənimnən köməkləşə aparaq. Sora qeyit bura.

Qəssab Əli dedi:

– Oğul can, sür bu qoyunnarı. Bu çodarnan rədd elə, qayıtg[geri].

[Koroğlu dedi:]

– Bir qədr mənə köməkləşə, bu qoyunnarı qeyitir.

[Qəssab Əli] dedi:

– Oğul sür!

Ağa, Eyvaz qoyunu rədd elədi, sürüdən. Elə dağı, təpəni aşırduq...

[Koroğlu] dedi:

– Oğul, mənim bir atum da var. Qoy bu atı da mən bixovunu açum. Bir az sən bu təpədən aşağıda gözdə, atın döşündə qoyunnarı aparram. Oğul, gördüy mən çodaram?!

Eyvaz dedi:

– Həyə, dədəy ərvanna. Sən tutan quşu mən uçurtmuşam. Sənə xiyal mən bilmirəm? Çodarın atı olur, atnan davar alar? Atnan gələr, qoyun alar? Ay ata, ağıly əldən verdiy. Xub, elə bir belə tərif

elillər. Mən bildim əyə bu Koroğludu. Hissabını noxud təki döşürəm.

Gəldi, qoyunnarı aşdı təbənün dalına. Gəldi atın yoxunına. [Koroğlu] dedi:

– Oğul, bu rikabı saxla, mən minim bu atı.

Ayağın qoydu rikaba, əl atdı Eyvazın biləginnən yapışib bir neyit gəldi, gördü, xeyir, yerdən qovzanmır. İki neyit gəldi, gördü o dəyil, üç neyit gəldi, o dəyil. Ay nənəsi oğlu ha!.. Götürüb yalvarır indi Koroğlu, «gə gedək», [deyir:]

Sənə qurban, xan Eyvazım,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.
Sənə budur şirin sözüm,
Düşmanın bağrın qan edək.

Eyvaz dedi:

– O dəgi.

[Koroğlu deyir:]

Eyvazım, sən qoçaxlannay,
Qoçaxlanıb əyaxlannay,
Rəngə batıb boyaxlannay,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Çıxmışam dağlara qarşı,
Baxıram gözdər qamaşı,
Ol sən dəlilərin başı,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Dedi:

– O günü görməy.

Deyər:

Çöləri şirlər səsliri,
Cəngəlləri həvəsliri,
Nigarım səni istiri,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Dedi:

– O günü görməy.

Genə Koroğlu zərb gəldi, neyit gəldi. Gördü olmur da. Deyər:

Göldə süzər laçın, sona,
Boyu bəsdə, qəddi mina,
Nigar sənə olar ana,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Dedi:

– O dəgi.

[Koroğlu dedi:]

Koroğlu şəddəsin bağlar,
Çardaxlıda uca dağlar,
Nigar xanım deyər, ağlar,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Eyvaz dedi:

– Orası dəgi. Bixud özüyü yorma.

Koroğlu dedi:

– Pəs gəlmirəy, qoy boşlum çıx get. Mən deyirdim: bəlkə sən gələy, mənim şan-şokətim çoxa baxa.

Elə [Koroğlu] əyildi ki, bunun - [Eyvazın] əlini buraxa, ağzını tutdu qulağınnan bir nəhrə çəkəndə huşdan getdi. Qırat dizini vurdu yerə. Koroğlu adət idi. Eyvazı çəkib tərkinə rəşməynən belin bağladı. Aşdı Qıratın belinə, rıkab basa Qırata, qəssab çatdı. Qəssab Əli gördü ha... bəna istirdi getdigidədi. Əlan istirdi gedə, bu dəqə gedə. Dedi:

– Ay nənəsi oğlu, qoymam səni Eyvaz aparay. O günü görmə-rəy. Məgər ki, başım bədənnən gedə. Burda görək qəssavnan nə deyişif:

Budur sənə sözüüm çodar,

Qoymaram Eyvaz aparay.

Eyvazımın boyu bəstə,
Çıxır müxənnətin üstə,
Veriblər bir kəmərbəstə,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Eyvazımın adı vardı,
Şəkər kimin dadı vardı,
Anasın fəryadı vardı,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Çini-Maçun camalına,
Mayuldur qoşa xalına,
Verməm dünya malına,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Şərlərə bu talan salur,
Duşmannardan qəsas alur,
Başın gedər, ləşin qalur,
Qoymaram Eyvaz aparay,

Bu qəssabın balasıdı,
Balası, dürdanəsidi,
Göylərin sitarəsidi,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Ağa, nə qədər buların çəkməkeşində, [Qəssab Əli] dedi:

– Qeyri-mümkündü, verəm Eyvazı, sən aparay.

[Aldı Koroğlu nə dedi:]

Canım qəssap, gözüm qəssap,
Eyvazı qoy mən aparum.
Yerə salma, sözüüm qəssap,
Eyvazı ver mən aparum.

Eyvazı dur yola sal,
Alan qoyunnar dala al,
Eyvazımnən pul ala, al,
Verginən Eyvaz aparum.

Eyvaz mənim qüdrətimdi,
Şan içində şokətimdi,
Çəkdim zəhmət, zillətimdi,
Verginən Eyvaz aparum.

Eyvazımın boyu bəstə,
Qəyməx dodax, dildi püsdə,
Olar dəlilərdən üstə,
Verginən Eyvaz aparum.

Eyvazı vermiyəy mənə,
Qaşların öymiyəy mənə,
Dünyanı vermiyəy mənə,
Vergnən Eyvaz aparum.

Mən Eyvazın atasıyam,
Atasıyam, xərasıyam,
Çəmlibelin ağasıyam,
Verginən Eyvaz aparum.

Koroğludur mənim adum,
Hər yerdə vardu fəryadum,
Əgər ola bir də dadum,
Verginən, Eyvaz aparum.

Dedi:

– Nə fəryadun ola, dadıya mən çataram.

Pəs Eyvaz dedi:

– Ağacan, hələ ki, bu bir belə özün öyür, mənə gəlib apara. Qoy mən gedim. Görüm bunun şəri nə cürdü? Nə qovğaları var, nə bələlar var başında? Nə keşmə-keşdər var işində? Əgər yaxçı oldu yerim mən şəkənkədə dəyiləm, dəlilər sərdarıyam. Gəlləm on günnən, iyirmi günnən, bir aydan bir görrəm səni, gedərəm. Əgər pis oldu, kimdi mənə dov ola? Ordan bir gün çıxıb qaydaram, gəlləm.

Dedi:

– Bala, Allaha tapşırıdım səni. Pəs qeyit gedək bir rüsxət olayn, anaynan, eliynən, tayfaynan. Yığılısılar, sənə bir cəşni tutsular. Sən axı qız istirdin. Sənin burda adun qalur. Mən naçar ollam. Deyəllər səhər el içində, Türkməndə: «Əli qəssab davar satub, oğlun verib davarları dala alub. Oğlunu pula satub». Bu mənə üçün eybi naşayista olar, qıyar-qiyamətə, – diyəllər mənə. Deyər:– Coşqun çaylar deyəllər, sel qinər mənə. Amma xar olsun genə, el qinər mənə. Qoy gedək bilsilər.

Koroğlu dedi:

– Olsun.

Ağa, Koroğlu indi bu cəlaladı, bu xiyaldadı, gərək Eyvazı apara. Görə burda da bir xoşsima cavan genə var, gözü tuta. Nəqşəsi budu. Əvəzi davar cavan alır. Amma gəldi şərin içinə ki, Eyvazın anası durub, [dedi:]

– Ay qəssab Əli, mənəni şanı-şokətim, mənəni qanı-qüdrətim, niyə bəs davarları otuşmamışay? Günbatmamış yenişləmişay?³⁵ A, nə olub ontarlığa, qəytəribəsən?

Dedi:

– Ay Zəyifə, bir bax sözə. Bir bax, Eyvaza. Eyvazım istir gedə səfərə.

[Zərifə dedi:]

– Hara?

Dedi:

³⁵ Aşiq burada belə izah verir: Gətirməğə Türkmənlər yenişlər deyər

– Bu ağa, gəlib apara Çəmlibelə.

[Zərifə dedi:]

– Çəmlibel hardadı?

Dedi:

– Çəmlibel, Çardaxlıda. Arzulum dağlarında. Osman torpağında.

[Zərifə dedi:]

– Ay atam yandı! Burdan Osmana? Mənim bir oğlum ola gedə Osmana?

Dedi:

– Gedir da. Daha aparur.

Ağa, o zaman ki, toy elirdilər, o sərdar, toyun içindəydi. Yavaş-yavaş kürkü çiyində gəldi yovuğa,[dedi:]

– Qəssab Əli nədi? Cəmi oratmışan dovriyə?

Dedi:

– Qurban, mənim bu oğluma...

[Sərdar dedi:]

– Ay çodar qardaş, sən bunu istirən aparay özüü üçün sərkərdə eləyəy? Məgər, sənin özündə oğul yoxdu?

Gözdəri Koroğlunun ildir-ildir yaşnan doldu.

Dedilər:

– Bə necə ağlırsan?

Dedi:

– Ey əmican, mənim dərdimi eşmə. Deyər: dindirmə dəmirçini, dərd alıpdır içini, uçurtdun sən göyərçini. Mənim başım bələlidir. Qoy deyim mən bunu nəyçyn aparıram. Aldı bu dillərdə Koroğlu görək nə deyri.

Deyər:

Başım qatdım davalara,
Türkəməndə muradım var.
Özüm qatdım qovğalara,
Çəmlibeldə bir adım var.

Əcəli qoydum börkümə,
Büründüm çodar kürkünə,
Getdim Türkəmən içinə,
Minnək üçün Qıratım var.

Çəmli beldə var bəsatum,
Dağılıbdır çox baratum,
Eyvaz olar amanatum,
Amanatdan qəsasım var.

Mən bunu oğul eylərəm,
Nabatu-noğul eylərəm,
Nigara çox söylərəm,
Belə qəşəng oğulun var.

Yusifin camalında,
Ağ üzü qoşa xalında,
Neynirəm dünya malında,
Bağışlaram, nə malım var.

Dəlilərin başçusudi,
Uca dağlar yolçusudi,
Qızdarın yumunçusudi,
Belə xoş cəlalım var.

Koroğluyam, hay salaram,
Paşalardan bac alaram,
Türkəməndə ad salaram,
Eyvaz tək oğulum var.

[Sərdar] – Xub, dəri-vağənyaxçı- deyir, -qoy apara.

Koroğlunun bu sözü tükənməkdə, Nigar xanımın gözdərindən yaş axırdı: «Gəlmədi, necə pəs?! Koroğlu niyə gedib oğul sövə gəlmədi». Hay ağılırdı. Dəlilər buna dilalət verirdi:

– Xanım bu gün gəlmiyə səhər gəlir, səhər gəlmiyə, biri gün gəlir.

Dedi:

– Gün tükənməz. Amma niyə, Qoş Koroğlu niyə gəlməz?!

Amma, Eyvaz istirdi Təkətürkəmən elinnən üz qoya Çəmli belin torpağına. Bunun bir dayıqızısı vardı. Adına Nərgiz xanım deyərdilər. Çox gözəl qızıdı. Belə baxdı, Koroğlu bir qaş atdı, dedi:

– Elə bu da yaxçıdı, Eyvaz üçün aparam.

Birdən qəssab Əliyə dedi:

– Qəssab Əli, olur ki, bir sözüm vardı, sənə deyəm?

Dedi:

– Buyur, Qoş Koroğlu.

Dedi:

– Əyər rüxsət verəy? Mən Koroğlu burda Eyvazın bir toyun tutam, buna bir həmbab aparam?.

Güldüi, qəssab Əli dedi:

– Qoş Koroğlu, bu sözü sən burda dediy, daha demə. Biz dullara toy tutarık, qızdara xeyr.

[Koroğlu dedi:]

– Bə necə?

Dedi:

– Buna görə ki, dul iş başarur, amma qız başarmaz, qız becərməz. Qızı elə-belə aparırık. Buna görə ki, toy tutmarık. Apar, Eyvaza hələ tezdi qız almağa. Bunu biz nişannamışıq, demişik, amma hələ yox.

Ağa, bu yannan anası gətirib Eyvazın boynuna heykəl³⁶ salır. Anası bu sözləri deyidi:

Xoş camallı, boyli oğum,
Heykəlbağı sənə hördüm.
Baxar qıza toylu oğlum,
Toy içində səni gördüm.

Sən gedirəy uzax yola,
Dahı baxan sağ o sola,
Bulbul kimi qızılgülə,
Gül içində xarı gördüm.

(Eyvaz canum...) Balam göydə arı vardı,

³⁶ Aşıq burda belə izah verir: Türkmənnər arasında hər kəs gedə bir uzax səfərə, heykəl deyərlər. Heykəl də odu ki, uşağa qurşax bağlallar, ona dua yazallar, muncux düzərlər dorünə. Heykəl bağı deyəllər. Heykəl sala boynuna.

Tutub göylümü qubardı,
Şan içində balu vardı,
Bal içində şanı gördüm.

Sora anası belə dedi:

Qoyginan qızdar oynasın,
Danışib sözdər dinnasın,
Sənnən sora kim oynasın,
Eyvaz xanın toyu vardu.

(Bala) Adun yapuşup dilimə,
Süsənimə, sümbülümə,
Özüm gələm görmiyə,
Nərgiz xanım toyu vardu.

Eyvaz dedi:

– Anacan, hərdən gedip qeyidərəm, gəlləm. Qalmam ki, mən Çəmlibeldə.

Ağa, Koroğluynan Eyvaz düşüplər yola. Dərələri, təpələri aşılar, yoğunnarı-yomuşları çıxıblar. Koroğlu Eyvaza göstərirdi bu şər haradı, bu yol haradı. Tamam bu yolları görsədirdi. Koroğlu istədi Eyvazı imtahan eliyə yolda. Görə nə cürdi. Dedi:

– Eyvaz, sən bu yol gəl, mən də aşım bu yol gəlim. Görək bu yolların ucu hara çıxır?

Eyvaz da indi bir dənə at götürüb Türkəmännən. Koroğlu Qıratı saldı Eyvazdan qanşar, yetişdi Çəmlibelə. Dedi:

– Dəlilərim, Eyvaz gəlir. Bu yolnan gedin Eyvazı imtahan eliyin.

Beş dənə qoçax dəli yolladı. Dedi:

– Gedin yolunu kəsin deyın: «Biz qoymarıx gedəyn. Ya gərək bac verəyn, ya atını verəyn, ya da qoymarıx gedəy». Orda dindirir, danışdırın görün bunun şökəti-şanı nədi.

Ağa, beş dənə nami dəlilərinən, pəhlivanlarınnan, qoçaxlarınnan seçip (bilirdi da, tutmuşdu Eyvazın qolunu) yolladı Eyvazın yolu üstünə. Eyvaz gəlirdi. Gəlib bir gərdənəyə çıxdı. Gördü, beş dənə atdı qanşardan gəlir. Hey baxır dala, Koroğlu görək nə cür oldu? Ta atdılar yetişdi. Atdıların biri qaldı yolda, ikisi keşdi bu taya, ikisi o taya, [dedilər:]

– Ay cavan oğlan, atıynan düş aşağı.

[Dedi:]

– Niyə?

Dedilər:

– Niyə yox! Ədə atdan düş aşağı, başın şeşbər yeməmiş.

Dedi:

– Yəni nə ola? Məgər siz yol kəsəsiniz?

[Dedilər:]

– Bilmirəy çöllərin bəlası var?! Ya atıy ver qoy get, ya livasıy soy get. Da qoymay keçəy.

Eyvaz dedi:

– Çəkilin dala.

Bular deməkdə, Eyvaz deməkdə. Eyvaz dedi:

– Olsun da. Siz də siznən, mən də mənən. Görək kimiynən olar.

Ağa, Eyvaz atdan enib aşağı. Bular indi at üstə.

Dedi:

– Enin aşağı, enin atı alın da.

Bular dedi:

– Xeyir, atı özün boşda, get.

Eyvaz dedi:

Bular gəlip nə məkannan?

Tülkülər əslana gəlip.

Davalar çıxmır kannan,

Gör kimlər meydənə gəlip.

At çapannar yollar yorar,

Düşmən üstə bığın burar,

Şeşbər atar, qılıc vurar,

Gör kimlər covlana gəlip.

Girmiyin qannı meydənə,

Ağ bədəniz batar qana,

Hər biriyiz hər bir yana,

Başlarınız dovrana gəlip.

Başdan ataram şeşpəri,
Baxın belə, dönün gəri,
Köynə bazara müşdəri,
Müşdəri dükana gəlip.

Eyvazbalı yolda durup,
Duşmannarun, qovup-yorup,
Eşidənnər ölüp, durup,
Ölülər nə cana gəlip.

Ağa, bularnan qoçax-qoçağa düşdülər. Elə hər birinə Eyvaz bir dənə yavaş şeşbər qoydü-qulucunnan yatırtdı dəliləri. Beşini də qol-qoluna bağladı, üzüqoylu saldı dərənin içinə. İstirdi gedə, bular güldü.

[Eyvaz dedi:]

– Bə necə gülürüz oğlan, işiyzə?

Dedilər:

– Eyvazxan gə! Gəl, imtahanı pəs verdin. Bizi Qoş Koroğlu yol-lamışdı. Buna görə ki, səni imtahannan çıxadak. Amma, sən dərvaqən imtahanı pəs verdiy. Belə boyda, bu şokətdə biz atlı-sannı görməmişdik. Dəlilərdə bu qüdrət heş vaxt yoxdu, Eyvaz xan. Dərvağən Alla çox görməsin səni anaya.

Eyvaz qəydib dala buların qollarını aşdı, dayandı bir az, dedi:

– Xub, bu orda da mənə bir lətmək vurdi, çərəkə. Burda da mənə bir çərəkə vurdu. İndi mən qoy bunu imtahan eliyim, bu yollarda.

Eyvaz atı qeytardı dala. Ağa, dəlilər dedi:

– Pəs hara gedirəy?

Dedi:

– Gedi, əlan mən də gedirəm bu bulağın üstündə, çeşmədə su içim, atın gözdərin yuum, gedərik.

Dəlilər dedi:

– Qoy biz də gələk.

Dedi:

– Yox, siz gedin.

Dəlilər nə mənə dedi, Eyvaz dedi: «Gedin!» Amma, burda götürüp Eyvaz Koroğluya peyman yollurı:

– Nənəsi oğlu, hələ indi məni imtahan elirəy. Götürüp görək bu dillərnən Eyvaz nə deyir. Dəlilərdən peyam yollur Koroğluya:

Gəlin indi qoçaxlarım,
Koroğluya peyam deyın.
Ağrımaz heş ayaxlarum,
Ağzımda xoş kəlam deyın.

Koroğluya deyın gəlsın,
Yaxçı-yamanımı bilsın,
Gedirəm qədrımı bilsın,
And içirəm Quran deyın.

– Qalmam da. Əgər yüz belə Koroğlu gələ, qeyri-mümkündi. Məni imtahan elir?! Deyər:

Gəldim bura Türkəmənnən,
Arzum çıxmazdı belə kannan,
Xəracım gəlir Yəmənnən,
Bac almağa canım deyın.

Çoxlardan mən də bac allam,
Bac almasam mən qoçallam,
Koroğludan da bac allam,
Ərzi-halım tamam deyın.

Mənə deyəllər: Eyvaz xan,
Qorxumdan titrər Türkəman,
Həmi İran, həmi Turan,
Sözlərimdən bəyan deyın.

Vah evin tikildi. Yalvar-yaxar, dəlilərin içində İsaballı çox danə idi, dedi:

– Bax, sən hələ buracan gəlmişəy Eyvaz xan. Əgər, istirən sən burdan qəyidəy. Koroğlunun ki, qüdrətini görmüşəy, şəkətini görmüşəy, dürüstü sənə fayıq ola bilməz. Orda səni yola salıplar gəlmişəy. Qəyidəy dala, deyəllər: «İndi bu nə dəstə gül suya verdi, Koroğlu bunu heş saxlamadı. Ya xəyanət elədi, ya oğurlux elədi. Bir işi vurdu suya, Koroğlu bunu

saxlamadı. Pəs gəl sən osanma bu sözdərə. Koroğlu səni imtan elirdi çox zövq eləginən, şad olginən. Gəl mənim sözüümü xar eləmə.

İsaballı dedi:

– Əgər, sən gedəy, özümü öldürürəm. Mənim canım sənə qurbandı, Eyvaz xan.

Amma Eyvaz baxdı İsaballının rənginə, gözdərinin yaşına, dedi:

– Xuda birdi, birliginə and olsun, siz Osmanız, biz sünnüyük. Amma o Əli, şielər ağasına and olsun, biz ona əbəs and içməz. And içək qəzəb elər. Ona and olsun, əgər Koroğlu səni yollamasa qeydacagdı?! Özü gələ, ayağnan gələ başnan qayıda.

Amma, Eyvaz düşüb yola, İsaballı qanşardan gəlib Koroğluya xəbər verdi:

– Qoş Koroğlu Eyvaz gəlir, əlan indi yetişəcək, amma əcəl camın içib gəlir.

[Dedi:]

– Bə necə?

Dedi:

– Bilmirəm! Narahat oldu sənnən. Biz getdik imtahana. Hammızın yıxdı, qollarını bağladı. Maşalla, bir-bira saldı.

Amma Koroğlu çox xoşnüt oldu. Nigar bəzənib əli döşündə durup, sağisi yanındadı, solundadı. Eyvaz bir böyük köynək geyip bəd Koroğlu dəlilərə deyər: «Durun, Eyvazı peşvaz eliyək». Deyər:

Sanda durun dəlilərim,
Eyvaz bizə qonax gəlip.
Bir-birinnən xoş dəlilərim,
İnciməyif əyax gəlip.

Yusifdən bir camal alup,
Boynuna (ana) heykəl salup,
Anasunnan dala qalup,
Bir Yusifi-Kənan gəlip.

Eyvazımın boyu bəstə,
İnciməyif ola xəstə,
Dodaq qəymax, dildi püstə,

Göydən yerə Quran gəlip.

And ola Kəlamullaya,
Salmam bunu təcəllaya,
Tapşırıram mən Allaya,
Öz adına bəyan gəlip.

Coşkun olur, gəlir Tona,
Tonalarda çimər sona.
Nigardı Eyvaza ana,
Nigara nə oğul gəlip.

Koroğlunun yaşı budu,
Gəzmək üçün işi budu,
Dəlilərin başı budu,
Dəlilərə sərdar gəlip.

Sözləri ki, Koroğlu tamam eliyənnən sora, bəli burda Eyvazı gətirip Nigar xanım bir dənə uzun köynək tikmişdi, ağa, saldı bunu üç dəfə köynəginin altından çıxartdı çölə, gətirdi yaxasınan saldı. Bəd əz üç dəfədən sora döşlərin salıf Eyvazın ağzına, Eyvaz mik vuruncak gördü süd gəlib ağzına. Məzməzə elədi Eyvaz, qəyitdi dala. Baxdılar gördülər Xudanın qüdrətinən Nigarın döşdəri sütə gəlip. Bu da oldu, Nigara Eyvaz oğlu. Nigar da, daha ağlamırdı. Burda, həlbətdə dəliləri xoş olub. Bəd əz xoş olannan sora, Koroğlu həlbətdə...

Bu da Koroğlunun Eyvaz dastanıydı ki, getdi Eyvazı gətirdi, nə cəlalinan, nə qüdrətnən Çəmlibələ çıxatdı. Yiğdi dəliləri başına, dedi:

– Mənim sözüüm Eyvaz sözü. Eyvaz sözü Bolu Sərdar sözü³⁷ ...

³⁷ Lent bitdiyindən səsdə qırıqlıq yaranır. Son ifadədən də aydın görünür ki, Bolu Sərdar Koroğlu dəlilər arasında nüfuz sahibiymiş.

BU KOROĞLUNUN DƏMİRÇIOĞLU SƏFƏRIYDI KI ƏRZ ELƏDIM

Koroğlu bilmirdi Dəmirçioğlu nə məkandadı, haradadı. Ağa, Koroğlu bir gün dedi:

– Dəlilərim, cəlallaşak mən çıxım bu çöllərə, bir ahəngər tapım, at nallayan tapım, gətirim atdarı nallıyak. Atdar əyaxdan düşüpdü, yol kəsmiri. Heyvan da insan kimindi, insanını əgər, başmağı olmasun (o zaman çarığumuş), çarığı olmasun əyağunda qədəmini ata bilməz. Amma, heyvan da bu şikildi, nal olmasun gedə bilməz. Düşüm mən bu çöllərə, bəlkə bir dəmirçi tapum, gələ atdarı nallıya.

Koroğluya üz oldu ki, İsaballı:

– Qoş Koroğlu, bir zaman atam mənəm deyəridi: «Belə yerlərdə, belə çöllərdə şəri Hələpçədə bir nalbənt var. Yaxşı nalbəntdi.

Hələpçə şəri də hayandadı? Həlbətdə, bir Hələp var Suriyadadı. Bir Hələp var İranda-Zəncan yanındadı. Bir Hələpçə³⁸ Türkiyədədi. Hələpçədə bir nalbənt var, bu nalbəndi gərək gərəm³⁹.

Gecəni gündüzə salıp, gündüzü gecəyə. Qıratınan yolhayol kəsip ta gəlip, ağa, Hələpçəyə. Gedirdi bazaran, xiyavannan. Baxırdı, o tay dükan, bu tay dükan. Gördü bir sənətkar gözə gəlmir. Birisi bəzzazdı, birisi bəqqaldı, birisi dülğərdi, birisi sovdagərdi. Dolandı gəldi bir qəri arvadın qapısında dayandı Koroğlu at üstündə gördü bu qəri cəhrə bulur. Dedi:

– Ay qəri ana.

Dedi:

³⁸ Görünən aşiq Hələbçənin indiki inzibati bölgüyə görə İraqın Süleymaniyyə şəhəri yaxınlığında olduğunu bilir.

³⁹ Aşiq burada şərh verərək deyir: Çünki mən də ad elədim gərək deyəm. Bir vaxt iradı tutumuyaizki, bu Hələpçə haradadı? Amma, Koroğlu İrana gəlməyip. Hər kəs aşix yalan deyə xuda onun boynunu vursun. İrana Koroğlu əyax basmıyıp

– Nədi, oğul.

Dedi:

– Mən istirəm bu şərdə bir dəmirçi tapam, bu atımı nallatdıram.

Sorağın yox?

Dedi:

– Oğul, şərdən çıxan guşəyə, o dağın döşündə bir kənt var. Adına Saran deyəllər. Bu Saranın hamı kasıpları, sənətkarları bu şərdədi. Amma, o dəmiçi ordadı. Dəmirçinin adı Usta Məmutdu. Şagirdi də öz oğlidi, adına Həsən deyillər. Çox xoş baxışlıdı, çox xoş yerişlıdı. Amma, o dəmirçidi at nallayan. Hala indi bilmirəm, sənin atını nallıya, yox. Əgər, dostum gecə gördün yol uzaxtı yetə bilməy, qəyit genə sən gəl bura.

Dedi:

– Gözüm üstə.

Ağa, Koroğlu atı sürhasür çatdı dəmirçi qapısına. Gördü bəli dəmirçi tazə kürəni qurup, atdarın nallarını düzüp dükanın çölünə. Koroğlu bir nəzər saldı. Dedi: «Xub, güman elləm o da budu». Atdan əndi [dedi:]

– Ay usda.

Dedi:

– Bəli

Dedi:

– Xuda sənə bir yar olsun, mənim bu atımı nalla.

Dedi:

– Xub, atınnan sən gətir bura. Atın tor dəgil?

Dedi:

– Xeyr usta, bu atım mənim tor dəgil.

Dedi:

– Tor olsa durmaz, gərək əyaxların bağılyak biz.

Ağa, Koroğlu baxdı-gördü bu nallardan qoyub çölə, amma bu nalların yönü çox uzundi.

Dedi:

– Ay usta, bu nallar çox böyükdü. Bir nal tap ki, üzə gələ.

Hər nalı götdü Koroğlu bu cür ovkaladı tökdü yerə. Oğlan dalda dəm basırdı, başı aşağıdaydı. Bu cəlalda Koroğlu dedi:

– Usta, bu nallar hələbidi. Bu nallardan fayda yoxdu.

Dedi:

– Ha.., oğul o, nalı ki sən istirsən Səbzivarın puladınandı. Səbzivarın puladı burada olmaz. Əgər, olsa at əyağında qalmaz. O, nallardan bizdə olmaz.

Dedi:

– Necə olmaz? Mən əgər Səbzivar puladınnan sənə versəm al-laran, nallaran sən?

Dedi:

– Bəli!

Ağa, Koroğlunun belindəki əmüt-şəşpər Səbzivarın puladınnanıdı. Dedi:

– Qoy bu şəşpəri kürəyə. Qoy, əriyə nal eylə sən.

Ağa, şəşpəri qoydu kürəyə. Basdılar dəmi, əritdilər. Koroğlu dedi:

– Nəmənə vardı nal eylə sən.

[Dəmirçi] hamısını götdü nal eylədi⁴⁰. Ağa, bu o şəşpərdən yeddi atın nalın saxt elədi. Ağa, atın Koroğlu əyax qıçın saxladı, dəmirçi gəldi nallıya, gördü at mıxdı batır əyağınə dayammur. Dəmirçiöglü kürəni biraxdı, dedi:

– Çəkil, ay sən elə. Qoy atı mən saxlayım.

Ağa, Dəmirçiöglü atı eyni quzu kimi dörd qıçın da tutub dəs-tələdi, möhkəm bağladı. Atası qəşəng nallayıp durdu əyax üstə. [Koroğlu] dedi:

⁴⁰ Aşiq burada şərh verərək deyir: Ağa, hələ orda deyillər, hay basdı nalı atdı əydi çölə, nə bilim pul verəndə sikkəni sürtdü getdi kisəsi. Ağa, bular əfsanədi. Məyə əldə də dəmir pulun sikkəsi gedər? Onun əli məgər əhəndəvaydı!?(ahənra (f) - maqnit) Bizim işimiz yoxdu o söhbətdərdən.

– Muzdiy nəğartə olur səni?

Dedi:

– Nəmənə versəy əlləriy dala qəytərməm. O, nallardan iki dənə də versən mənə, mənim də bir atım vardı, o nallardan vurum ona.

Koroğlu dedi:

– Gəl, bu da iki nal səni.

Dedi:

– Dörd qıçı var.

Dedi:

– Gəl, iki də səni.

Dedi:

– Olsun, elə bunu pula biz keçərik.

Amma, Koroğlu baxdı-gördi, bu cavan əcəb yaraşır bunun novçalığına. O zaman, xub bərdə satardılar.

Dedi:

– Ay dəmirçi, olarsa bu cavanı verəy, gələ bizim ellərdə mənim dəlilərimə başçı ola?

Dedi:

– Bu cavan olmuya mənim çirağım keçər.

[Koroğlu söznən dediyinin təsiri olmadığını görüb, saznan dedi:]

Sənə deyim dəmirçi bəg,

Qoy gələ bizim ellərə.

İşiydə olma çoxda ləc,

Qoy düşə bizim ellərə.

Dəmirçi dedi:

– Oğlum gedə, kim olar burda mənə dəm basa.

Deyər:

– Da bu dükanı bağla. İşdən sənə şey çıxmaz. Özün də gəl sən orda, gəlmişən mənim yanına.

Dedi:

– Xeyir.

[Koroğlu] dubara görək nə deyir:

Qiymətinə pul tökərəm,
Yollarına dür tökərəm,
Mən özüm buna nökərəm,
Qoy gələ bizim ellərə.

Dağda gələr kəlik səsi,
İncitmərəm heç bir kəsi,
Olsun dəlilər sərkərdəsi,
Qoy düşə bizim yollara.

Dəmirçi dedi:

– Xeyir olmyacax.

Dəmirçioğlu ximir-ximir baxur, Koroğluya. Ürəgində deyər:
«Ay ata, qoy mən gedim.» Amma dilə deyə bilmiri.

Adım mənim Koroğlıdı,
Başımda bəla lovlıdı,
Desilər Dəmirçioğlıdı,
Qoy düşə bizim ellərə.

Dedi:

– Olmaz, olmiyəcəy.

Dedi:

– Qoymirən?

Dedi:

– Yox!

Dedi:

– Bəs, xudahafiz. Amma, gər qismət ola gələ bir görə neçədi.

Koroğlu qeydəndə nəxşə çəkdi. Dedi: «Xub, mən buni, gəlir
aprram». Koroğlu girdi nəxşəsinə. Dedi: «Qeyri mümkündü mən
bunu aparmıyam. Amma, verə xoşduxnan, verməyə tuşduxnan».

Gəlir [geri döndü, gördü] qəri də indi nəməinə var özünü bəzi-
yip-düzüyüp ki, bu (Koroğlu) gələ, bu oğlanı saxlıya. Xiyal elir ki,

Koroğlu cavandı. Amma, baxır qəri olmuya nəvəd, nəvədbeş yaşındadı? Koroğlu çatdı, [dedi:]

– Ay qəri nənə.

[Qarı dedi:]

– Oğlan, bildiy biz heç vaxt ev sahibinə demərik: «Qəri nənə». Bildiy, bilmədiy? Amma, bu səfər mənə demə: «qəri nənə», deginən sən «nazlı xanım». Bilmirəy de «gəlin xanım».

[Koroğlu dedi:]

– Bə necə sən gəlin xanımay?

Dedi:

– Mənim ərim oğlan yarağannan ölipdi. Qəm tozi qonup üzümə. İndi odi dahi sindim əvəz olup, mənim rixsarım bəd olup.

[Koroğlu dedi:]

– Olsun hər nəyəy.

Gecə oldu. O zaman şam yadırdılar, ya da balaca mişi çıraxlardan. Qəri gətirip surfa saldı, çörək gətirdi. Koroğlu yeyib içib, durdu söb xırxasın zadın geyə, qəri indi qarını kəsdi. Dedi:

– Oğlan, qoymam gedəy. Bizim ellərdə ev sahib ta qonağa nə qədir demiyip «gedəyin» haqqı yox getməy. Gərək qalay. Əğəllən, kəmi-kəmi gərək altı ayı burda qalayın.

[Koroğlu dedi:]

– Başın xoş olsun ay qəri! Mənim işim əcələdi. Gör nə qət əclədi mənim işim, atım yol getmirdi, nal yox idi. Nallamışam, gərək gedəm, mətləbə çatam.

[Qarı dedi:]

– Da hardı mətləbiy? Mətləbiyə çatdıy da! Atı nalladıy da?!

[Koroğlu] dedi:

– Yox, qəri, əslikar mətləbim qalup, genə qayıdaram.

[Qəri dedi:]

– Nə üçün genə? Məyə atının neçə qıçını nallamışan, neçə qıçı qalup?

[Koroğlu] dedi:

– Qışlarını nallamışam. Amma dəlilərdən birim qalıp.
Qarı qoymur Koroğlu gedə. Görək Koroğlu burda nə der
qəriyə. Deyər:

Qonaq oldum bir qəriyə,
Özgə xiyali olmasun.
Pəniri basar dəriyə,
Əgər, rəngi saralmasun.

Bu qərinin vardı işi,
Bizimnən oldu gərdişi,
Düşüp otuziki dişi,
Birdə nişanu olmasun.

Qərilərdən cavan qorxar,
Ayran kimi onu çalxar,
Gecə olsa onnan qorxar,
Dərdə giriftar olmasun.

Kamıl olan qarı almaz,
Qarı alsa sonu olmaz,
Sonu olsa dala qalmaz,
İşi ahi–zar olmasun.

Qarı tək qonax saxlamaz,
Hər nə versən heç yoxlamaz,
Gecə yatsa qucaqlamaz,
Qəlbində xiyal olmasun.

Koroğlu çıxdı gərdişə,
Bax qəridəki təşvişə,
Payızımız döndü qişə,
Baharımız zay olmasun.

Koroğlu atı mindi düşdü yola. Qəridən xudafizliq elədi. Gahı sağa, gahı çəprə, yetirhayetir özünü yetirdi Rum şərinə. Rumun şərində də bir paşa deyərdilər, o zaman hər yerdə bir şah varumuş. Rum şərində dolanırdı. Baxdı gördü burda bir böyük bağ var, içində də bir qəsr var. Amma nə qəsirdi. Gəlmişdi yanı bir qız tapa Eyvaz üçün. Eyvaz növ cavan idi⁴¹. Dolanırdı bağın içini, bağban gəlmişdi.

[Dedi:]

– Ay atdı əmi, yaxçı sən yaraxlısan, papaxlısan. Çıx bu bağdan. Bu bağ qədəğəndi. Hər kimsəni qoymazdar.

Dedi:

– Kimindi bu bağ?

Dedi:

– Meyti paşanıdır. Meyti paşa hər kəs gələ bu şərə, onu tutar. Xəbər alar. Görə hardan gəlib hara gedəndi. Üş gün saxlar. Əgər, düşman dəy, boşlar gedə. Əgər, düşmandı salar zindənə. Ona bu qədr rənci verər, gəlmişdi yola peşman olur.

Dedi:

– Bə niyə?

Dedi:

– Qoymur şərinə bir özgəsi gələ, heç kəsi qoymazdar.

Dedi:

– Belə?

Dedi:

– Bəli!

Dedi:

– Mən aşiqəm, dəm tutaram, söhbət edəyəm.

Koroğlunun bir dənə cürə sazı var. Həmişə böyük sərdarı var, sərdarının dibindədi.

⁴¹ Aşiq belə izah verir: Amma buranın qızı Eyvazə qismət olmadı. Eyvazə qismət harda oldu Dona xanım.

Dedi:

– Qoy mən gedim Meyti paşadan sual eliyim, əgər Meyti paşa buyursa ki, aşix gələ dəm tuta, gedərik. Pəs atın boşda bağın dalına.

Koroğlu atdan ənib buraxdı bağın dalına. Atın buxovun vurdu. Meyti paşaya da neçə yerdən tacirdən, bazarqannan gəliplər, qonaxdılar tamam, Meyti paşanın qəsində. [Qonaxlar da] dedilər:

– Qurban burda indi bir dəmtutan olmaydı, dəm tutaydı.

[Məclisdəkilərdən biri] dedi:

– Bir dənə aşix gəzirdi, xiyavanda, sazı əlində.

Dedi:

– Gedy onu götürün gətirin bura.

[Gəldilər Koroğlunun yanına dedilər:]

– Ay aşix, səni Meyti paşa istir. Gedəy orada bir dəm tutay.

Dedi:

– Göz üstə.

Amma, Koroğlu qədəm yetirə-yetirə girdi məclisin içinə. Göz dolandırdı mərdumə. Olan, baxdı gördü bular eyni dəvə nalbəndə baxan kimi baxıllar bu Koroğluya. Amma, bu aşixlax libasındadı. Bir dənə tirmə variydi, onu həmişə əyninə geyərdi. Giyəndə xirqəsini əvəz elərdi Koroğlunun.

Dedilər:

– Dünyada adam adama çox oxşarmış. Çəmlibeldə bir Koroğlu addı var, tamam paşaları zadı talıyıp, bu elə ona oxşur.

Koroğlu dedi:

– Məgər, elə hər dədəsi gözün çıxadan Koroğlu olur? Koroğlunun adı sanı bizlərdə də deyilər. Koroğlu bir cəvandı ki, hər belə yerlərə çıxmaz. Tənha o heç vaxt çölə getməz. Onun dəliləri başındadı. Hər yerə istiyə gedə yedi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəlisiynən [gedər].

Meydi paşa dedi:

– Ey, evin tikilsin, olara onda ta mal çatmaz ki?!

[Koroğluya dedilər:]

–Bir az oxu qulaq asağ.

[Koroğlu aldı görək nə dedi:]

Əcəmnən bura gəlmişəm,
Buradı məkanım mənim.

Sizi görüb baş əymişəm,
Töküləcək qanım mənim.

Bu dünyada adam olur,
Adam olsa nadan olur,
Adamı alladan olur,
Yoxumuş ərkanım mənim.

Yollara çəkmişəm cada,
Hər tərəfdən tutur qada,
Eyvazım yetişir dada,
Yetişir imanım mənim.

Diyən olmaz Xan Eyvaza,
Baxın söhbətə, saza,
San verin gələn qıza,
Burdadı nişanım mənim.

Mən Eyvazın ağasıyam,
Ağ kağazın qarasıyam,
Neçə şərin bəlasıyam,
Heç yoxdur gümanım mənim.

Dedilər:

– Maşalla, maşalla aşıx. Çox qəşəng söhbətlər elədin, bu söhbətiylə.

Bəd, dedilər:

– Sabah gecələri burada bir toy var, o toyu başlayacağıq.

[Koroğlu dedi:]

– Olsun.

[Məclisdəkilər dedilər:]

– Aşix, sən də burada qalasan. Bu toyu bir dəm tutay, çalay. Neçə quruş istyə ənamın göz üstə. Nəmənə istəsən verrik. Qəşəng saz çalırsan, söhbətlər elə.

Koroğlu da ki, Allahdan istir bir belə işlər ola. Burda qala, toy çala, nəzər sala görə, kimdi Eyvaza layix burda qız.

Ağa, bu yerdən o yerə, o yerdən bu yerə özünü yetirdi, gəldi aş-bazın yanına, [dedi:]

– Ay aşpaz başı!

[Dedi:]

– Bəli.

[Dedi:]

– Mən aşığəm, bu xəlxənən şam yeyəm doymaram, bir elə damır tök mən burda yeyim, şamım özüm, burda kinarda.

Aşpaz dedi:

– Hələ səbr elə, qoy surfanı salalar. Qonaxlar şamın yerə. Sənə də şam verrik.

Dedi:

– Axı, mənim acınnan qıssa bağırsaxlarım uzun bağırsaxları yeyir. Nə vağə durum? Bu qonax şamın yeyə, tükədə, mənə sən şam verəsən?

Dedi:

– Məgə sən hardan?

Dedi:

– Mən aşığəm.

Dedi:

– Aşığ olma, aşığ ay, aşığ ay.

Dedi:

– Ay aşpaz, deyər: «Ərbabın malı çıxar, nökarin canı». Sən niyə canın çıxır. Toyçının malıdır verrəy mənə. Sən niyə narahatay?

Dedi:

– Sözdü ki, demişəm.

Ağa, Koroğlu nəzər saldı. öyəşdən basmışdılar qazana. Ət idi da⁴² ... Ağa, nəzər saldı, bir surfa getdi gördü bir dənə qazan boşaldı. Aşpaz qazanı götdü o yana. Ağa, birdən baş qarnax aralışdı, qazanqulux oldu bir az. Koroğlu məcməni tutdu cıra-ğın işığına qaranquluğu saldı ocağ üstə. Aşpazı tutdu boynunna iki qıçın arasına basdı. İkiqat elədi, elə libasınan basdı getdi qazanın içinə. Məcməni qoydu üstünə. Otun divinnən, ağa, otun çıxartdı o rətt elədi dağ olub üzü örtülənnən. Ağa, əlin saldı öyəcı çıxartdı silkələdi, bu qıçın çəkdi ağzına atdı, o qıçın çəkdi ağzına atdı. Ağa, neçə nəfər baxırdı bunun şam yeməyinə. Evin yıxılısın bu dev balasıdı? Məyə adam, bəşəri də bu cür şam yeyər?! Ağa, burda çoxlar güldü. Çox cavannar [dedi:]

– Ay qardaş, nə xəbərindi? Məgər samannığa tor basıray? Elə ki, şam yeməzlər.

Dedi:

– Qardaş, mən aşığam. Ta yeməsəm deyə bilməm.

Ağa bu söhbətlərdən gəldi. O, zamandı salmanlar surfa salardı. Salmanı gəldi [səslədi:]

– Ay aşpazbaşı, aşpaz!

Pəs, baba bu aşpazbaş necə oldi? Beşi dedi:

– Baba, da şam tükəndi qazanı dəmlədi getdi.

Beşi dedi:

– Çağırdılar getdi.

Xeyr, aşpaz tapılmır. Ağa, sudan tökdülər qaranquluğudu da qazanın içinə, otu vurdular. Birdən bunun [yəni aşbaz] su qey-niyəndə şişdi gəldi üzrə, qolu düşdü çölə. Dedilər:

⁴² Aşiq burda şərh verərək deyir: O zaman çilo kabab, nə bilim çilo qiymə yoxudu ki?

–Baba, aşpaz gör nə qədə nadandı qoyunu dərisiynən basıb qazana.

Ağa, bulub-buzub qeyniyirdi aşpazın gözdəri kanadan gəldi çölə. Koroğlu kənarda durmuşdu. Baxurdu. Dedi:

–Əh, eviynən, bu qoyun gör nə yaxçı qoyundu. Heyvanın başın kəsmiyiblər basıblar qazana.

Baxdılar, gördülər bəla aşpazdı girip qazana. [Dedilər:]

– Evin tikilsin, bir belə soyuğumuş? Sən üşürmüşsəy, girmişəy isti qazana? Dur ayax üstə.

Ağa, xeyr a. Aşpazı harda qoymuşan, harda gəzirən. Ağa, məylis dəyindi bir-birinə. Koroğlu dedi:

– Baba, da keçib gedib. Əyləşin dəm tutak.

Ağa, mərdum qeydib dala oturublar, aşix söhbət elə görək. Yaxçı söhbət sən salırsan. Götürüb burada görək nə deyir gecə söybətində. Aldı sazın Koroğlu çiyininə, düşüb məylisə bu söybətlərdən deyir:

Məylisdə əyləşən paşa,
Bu şər nə toy-bayramdı.
Başlar dəyər daşdan-daşa,
Meydannarda qızıl qandı.

Cavannar meydanda olar,
Öləndə rəngləri solar,
Dünya görən kimə qalar,
Deyən, bəs, eydi, qurbandı.

Yaxçı-yaman bu dünyada,
Öləndə tez düşər yada,
Beş gün bu fani dünyada,
Adam həm zəmin alandı,

Hürmət etmiyin düşmana,
Aşpazu basıp qazana,

Şeytannara daldalana,
Şeytan xalxı alladandı.

Tapam, gəzəm nərgizini,
Aşux sövlürü sözünü,
Meyti paşanın qızını,
Eyvaz xana aparandı?!

– Baba, sən aşix, məgə burda Eyvaz qız istiri? Eyvaz kimdi?
Biz bilmirik sən kimi deyirsən?

Deyər:

– Siz duşmanıyızı bilmiriz, bu biçara aşpazı basıp qazana?

Dedilər:

– Bilsək balaca tikəsin qulağına qəydə elərik. Əvəzi aşpaz o qazannarı cüt eylərik. Onu da basarık qazana. Amma, nə fayda bilmirik aşix.

Dedi:

– Hay, namərtliy eliyip çox. Çox bivəfalix eliyip. Amma, Koroğlu bəd sözü tükədənnən sora, gün açılır, gecə keçir. Toydu da. Döyür sazandalar, halayçılar, oydu. Bir şaddix elillər. Biistila kürəkəndi də, o zaman görərdin alma atardılar, nar atardılar, gəlin çıxanda, at qovardılar. Koroğlu dedi:

– Gəlin at qovagın bu çöldə, bu toyda. Hər kəsin atı çox getdi o meydənə, ona gərək bir bar alması verək.

[Dedilər:]

– Xeyli xub, bar alması nədi?

Dedi:

– Deyərəm onda. Bu yerlərdə taplar bar alması.

Koroğlu keçib şərdən çanax Qıratın buxovunu açıb, aşır Qıratın belinə gəldi şərə. Qırat bir saat gedəydi olar bir gün gedəyməzdi o yolu. Qiyafəsi də bəd qiyafəydi dəryadan çıxmayıdı da⁴³. Dedilər:

– Xub, aşır budu atıy? Öyrən?

Dedi:

– Budu da.

[Dedilər:]

– Baba, bu atı at elə dərələrə. Bu at at dəy ki? Gətimişəy bu meydənə. Aşığın ki, bu cür atı olmaz.

Dedi:

– Ağacan budi ki, var. Məgə mən satıram sizə buni, bədpəsəndin, siz almuruz. Gəlin qovalayak da. Hər kəsin atı keşdi bar alması ala.

Ağa, bular təxt elədilər atdarı bir uca dağ idi. Dağın döşünə hədəf qoydular. Bəyi apardılar o yerdə ki, hədəf qoymuşdular ora. Ağa, Koroğlu cida saldı ata. At quş kimi qeyqac aşdı. Çatdı bəyin yerinə. Koroğlu atdan endi aşağı. Bular gördü evin tikilsin hey çap, hey vur, iki sata ancax çatıldar bəyin yanına. İndi gəlin də çıxır, (at üstündə o zaman gəli aparırdıral), nə cür at qovardılar. Dedi:

– Xub, indi qoy olar gələ burdan da at salak düzə.

Ağa, ordan da başladılar, Koroğlu [Qıratı] saldı cəmiyyət içinə. Ağa, istir indi gəlini at üstündə tuta. Koroğlu indi bu sözdəri deyir⁴⁴. Atı cidaya salıp, xəlx qorxurdu. Qırat da şeyhə çəkirdi. Çarnal nə cür? Ayağı üstündə deyil, sütül gülləsidi daş gedir. Bunar dedi:

– Evin tikilsin biz deyirdik bədqiyafa atdı. Bu atın əyaxları yerə gəlmiş. Yernən dey, göynən gedir. Bu nə cür atdı?! Deyir «Budu gəncə xəravədə yatar». Koroğlu istir beş dənə [söz deyənən sonra

⁴³ Aşır Qıratın torəməsi haqqında başqa yerdə danışmasa da burada sözarası dəryadançıxma olduğunu söyləyir.

⁴⁴ Aşır burada Koroğlunun dilindən söylənən şeiri deməyi unudub

Qıratı] dolandıra, gəlini çəkə tərkinə. Amma, Koroğlunun gözü çox pakdı. Hər yerdə biz qızı görəydi öz qızı kimi alardı, götürərdi gələrdi dəlilərinə. Deyər:

Bəzənıpdı toy otağı⁴⁵,
Gedir bu toyun qonağı,
Üzündə qırmız duvağı,
Bəy, gözdəmə gəlin gəldi.

Bəy istiri alma ata,
Alma ata, narış tuta,

Toy eyləyir kam çata,
Çata bilməz kamın gəldi.

Aşxlar toyları çalar,
Sazını döşünə alar,
Toyu çalar ənam alar.
Aşx gözdər ənam gəldi.

.....
Gəzəndə danışır süzər,
Tar çalannar salar nəzər,
Tar çalğan, sazın gəldi.

Sözdəri Koroğlu tamam elədi. Bəd, [sözünü] tamam eliyənnən sora atı dolandırıp bir elə çovlana, bir belə çovlana birdən əl atdı gəlini qurşağınnan yapışib çəkdi Qıratın tərkinə, şərdən çıxdı.

– Ay baba tutun! Ay baba vurun! U....u....u

Qırat tozu milləndi göyə. Kim idi Qırata çatan?! Gəlin deyər:

Damadın yatsın bəxt,
Tərsə olar onun təxti,
Bu çağında, cavan vəxti,

⁴⁵ Şerin ilk bəndləri yoxdur.

Əcəb toyun üstünə gəldi.

Bununki [bəy] oldu bədbəxtin getdi. Koroğlu [gəlini] götürüb hay gəl, hay gəl yetişip da Çəmlibelə. İstirdi çata-çatmaya, ağa, dəlilər çıxıdı pişvaza. Gördülər Koroğlu gəlir amma, tərkində bir qız xəlxi var. Gəlindi bu, toy elip. Pa evin tikildi Koroğlu. Bu qızı harda tapmışay? Amma bunu görəndə Nigar xanım bir az çox məxsuşə düşdü. Dedi: «Ha...Bu cür pəs? Taqətin olmadı? Neçə illər mən qaldım, dözdüm, sən dözə bilmədiy Qoş Koroğlu. Gördün, deyəllər kişinin bəfası yox?! Deyəllər arvad bibəfa olur!» Amma, nadanıdı. Bu xiyal eləyir [Koroğlu] özü üçün gətirip.

[Koroğlu dedi:]

– Yox, Nigar xanım, mən belə biinsaf dəyiləm, sənə gözdəriyn yaşın təkəm, ürəgiyi pərişan edəm. Qoy deyim, bu gəlini kimin üçün gətirmişəm. İndi üzünən duvağın götürmür. Bu qız da oğlanı istəmirdi əsla. Elə birtərəfi gücə gəldi. Meyti paşanın qızıydı. Dəlilər rəjnən durdu sana. Gəlini qoyub otaxta, üzündə qırmızı duvax, deyər:

– Xub, mən dəlilərim bu qızı gətirmişəy. Bu toy günüdür, toy çalmışam, pul əvəzinə almışam.

Nigar xanım güldü, dedi:

– Barikalla, aşıxsən toy çalirsən, qəssabsən mal alirsən, bilinmir nə firqədə gəzirsən!

[Koroğlu] dəliləri yığdı, rəc sanını bağladı, qoçaxları. Bu qızın üzündə duvax var götürmür, duvağı götürə bilər. Qız duvax divinnən də baxır cavannara. Görə əlin qoya hansı cavanın çiyininə. [Koroğlu deyər:]

Sənə qurban xan Eyvazım,

Sənə həmdəm gətirmişəm.

Sənə qurban şirin sözüüm,

Dinə ərkan gətirmişəm.

Eyvaz başın tikdi aşığa. Çox hüsnimalı cavan idi. İstəmirdi baxa anası Nigarın üzünə, Koroğlunun üzünə. Deyər:

Cavannarın həyası var,
Həyası var, səfası var,
Gözəllərin cəfası var,
Dinə iman gətirmişəm.

Bəslənir əmlik quzi,
Səhər söbin dan ulduzi,
Meyti paşanın qızı,
Sənə nişan gətirmişəm.

Aşpazı basdım qazana,
Yandı uzana-uzana,
Sazımı çaldım əzana,
Ahu-fəqan gətirmişəm.
Koroğlu toyunu çalup,
Çalıp orda ənam alup,
Pul yerinə gəlin alup,
Yaxçı-yaman gətirmişəm.

Sözləri tamam eliyənnən sora, ağa, Nigar xanım yeridi qanşara. Gəlini üzünən duvağı götürəndə gördü on dörd gecəlik ay, mahi tavan kimin, çıxtı bulutastan. Bu qız baxtı bir ona, bir buna. Amma, Eyvaz dedi:

– Nigar ana, çünki bu gözəli Qoş Koroğlu gətirip bunu mən almam. Bunu mən özümə yar eyləməm, qızı xar eyləməm, özümə dildar eyləməm. Bunu almam. Mənim talımda bir qız var. Bəlaynan, dəvaynan, gərək özüm gətirim. Dürüstü Qoş Koroğlu gətirip. Onu gərək özümə gətirəm mən.

Ağa, hala sizə hardan xəbər verək: Dəmirçioğlu[dan⁴⁶. O] da indi gəlip [Çəmlibelə]. [Çəmlibeldə] atdarı buraxırlar bu çölə, bə-

⁴⁶ Görünür aşıq Dəmirçioğlunun Qırata gözü düşdüyünü, onu oğurlamaq üçün Çəmlibelə gəldiyini danışmağı unudub

dovlar içinə. Dəmirçioğlu gəldi qaranqulux gecədə girdi istəbilin içinə. Hay atdarı əllirdi. Koroğlu gördü bir nəfər istəbil içində gəziri. Bu da libasın əvəz elədi gəldi istəbil içinə. [Dəmirçioğlu Koroğlunu tövlədə görsə də qaranlıq oluğundan və libasını dəyişdiyindən onu tanımayıb] dedi:

– Ay qardaş, [sən burda-tövlədə] nə gəzirsən?

Dedi:

– Sən nə gəzirsən?

Dedi:

– Mən meytərəm.

Koroğlu dedi:

– Yox qardaş mən oğruyam.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Necə oğruyay.

Dedi:

– Oğruyam da. Mən gəlmişəm at aparam.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Kimin atun?

[Koroğlu dedi:]

– Koroğlunun bu Qıratın.

Dəmirçioğlu dedi:

– Baba, mən meytərəm bu Qıratun yox .

(İstirdi Koroğlunu başın əkə, [özü Qıratı apara. Odu ki, dedi:]

– Ayrı atdardan tut apar.

Dedi:

– Yox, mən gərək bunu aparam.

Dedi:

– Pəs, qardaş gəl elə ikimizdə bunu aparax.

Dedi:

– Olsun!

Koroğlu dedi:

– Bunu nə cür çıxardək, bu istəbdən?

Dedi:

– Aha, sən dalda dur, mən də burda.

Ağa, Dəmirçioğlu keşdi o üzə, rəşməni atdı Koroğluya, dedi:

– Oğlan, atın bilinnən bağla! Özün də bağla üstünə.

Ağa, [Dəmirçioğlu] bir təkən verəndə Koroğlu gördü at da gedir, mənəcəni kimi özü də. Əl atdı axiyədən yapışdı. Gənə bu çəkəndə gördü axiyə istir dibdən oynuya. Ah evin tikildi, tez əlini buraxdı damnan. [Dəmirçioğlu atı] çəkdi bacadan. Atı elə o cür salladı, o üzə. İkiləri də aşdı atın belinə. Koroğlu bunun tərkində Dəmirçioğluyun. Ağa, rikab basdılar gecə. Koroğlu dedi:

– Qardaş sür, günçixa Koroğlu gələr tuta, atamız yanar, belimiz bükülər. Rikab bas.

Dedi:

– Baba, da Koroğlu gəlib çıxa bilməz bura, hardan gelir...

Dedi:

– Baba, mən onu tanıram gələr.

Dedi:

– Gələ bilməz. Gəl də bilsə, ala bilməz.

Dedi:

– Sən Koroğludan qorxmaray?

Dedi:

– Qorxaram? Yox! Koroğlunun nəyinnən mən qorxuram?

Bu dedi:

– Mən qorxaram.

Dedi:

– Nəsinən?

Dedi:

– Şeşpərinən. Pis şeşpər vurur adamın təpəsinən.

Dedi:

– Mən şeşpərdən zatdan qorxmaram. Deyillər bir dəli səsi var onnan qorxaram.

Koroğlu bu sözü ki, Dəmirçioğlu Həsənən eşitdi, dedi:

– Evin tikilsin, odu gəlir ha!

Dəmirçioğlu belə baxanda qulağı gəldi bunan ağzının tuşuna. Nəhrə çəkəndə huşdan getdi Dəmirçioğlu. Atdan ənib Koroğlu, ağa, bunun qəşəng qolını-qıçını bağladı, çəkdi atın tərkinə. Üz qoydu Çəmlibelə. Dəmirçioğlu dedi:

– Qolumu niyə bağlayın, aç qolumu da!

Dedi:

– O qüvvəti mən səndə görmüşəm qoluy açam (Daha məndə nəhrə qalmadı) mənim evim yığılar.

Dedi:

– Yox, daha mərd igidin mərd olur. Gərək mərdənəlik olsun, aç qolumu.

Koroğlu açıp qolunu. Gördü Dəmirçioğlu belə puzğundu, rəngi solup. Götürüb Koroğlu burda Dəmirçioğlun köylün alır. Bu sözdərnən: mən səni o zamanda gördüm. Qıratın əl-əyaxların ma-harladın, nə gür saxladın. Onda gözüm al quşu kimi səni alıncı oldı. Oğlan, heç fikir eləmə. Mən səni əsir aparıram Çəmlibelə? Yox! Yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəli indi tamaşaya gəlir səniy. Dur gedək. Gör nə qovğadı, nə aləmdi?! İndi o Meyti paşanın qızı Telli xanımı da götürüb gəlib saxladıpdı. Görək Dəmirçioğluna layıxdı bu? Götürüb Dəmirçioğlu bu səfər bu sözdəri görək eşidir Koroğludan narahatlıqla, bərtərəf olur. Deyər:

Dünyanı necə görmüşəm?⁴⁷

Yatıpdı gecə görmüşəm,

Səni mən şuca görmüşəm,

Dur gedək, bizim ellərə.

⁴⁷ Şeirin ilk bəndi yoxdur

Paşalarla var savaşum,
Davalarda ağrur başum,
Sənnədən ötrü bu göz yaşum,
Göz yaşum döndü sellərə.

Budur sənə nəsiyyətim,
Nəsiyyətim, vəsiyyətim,
Saxlamışam amanətin,
Bulbul kimi qon güllərə.

Koroğlu olmaz yeyinci,
Al quşun kimi alıncı,
Əlində əyri qılıncı,
Himayıl eylə bellərə.

Sözdəri tamam eylədi. Bəd, gəlib yetişdilər Çəmliyə. Demədi da bu gəlmişdi at apara. Burda Koroğlu Eyvazı səslədi, dedi:

– Eyvaz canım, qonax gəlib, mey doldur, məzə doldur, saqi ola gəzə doldur.

Koroğlunun bu sözünnən Nigar xanım baxdı kulafirəngidən, gördü bəli, bu bir cavandı, Koroğlunun yanında durup, amma, Koroğludan da döşü, nə qədir qulunçu ennitəhərdir. Daha Koroğlu üz eləmədi ki, bu kimdi. Eyvaz gəldi dedi:

– Qoş Koroğlu, cəlalı Koroğlu bunu qonax gətirmişəy?

Dedi:

– Bəli, bu bizim əziz qonağımızdır. Gəlir siziynən minis ola. Burda deyə, burda danışa, burda gülə. Mayıl oldu burda qala.

Eyvaz, qolunda bazubənd vardı nişanaydı, boynunda da bir gərdənbənd. Rəsmi bu iydi bir-birini istiyəydilər, cəlalınan, izzətən, şəkətinən, bir-birinə ehtiram qoya boynunna gərdənbəndi çıxartdı saldı Dəmirçioğlunun boynuna. Dedi:

– Mən sərdarlığı sənə verrəm.

Dəmirçioğlu istəmədi, dedi:

– Yox, gərək öz mədəmində, öz kanında hər kəs qal.

Gənə qəytərib verdi Eyvaz xana. Burda iki gün, üç gün qallanan sora Koroğlu dedi:

– Eyvazcan get anaya de, toy otağın bəzəsin Dəmirçioğlu gələ gərək Telli xanımı istəyər, ya istəmər. Əgər, göylü olsa çıxarım əqdinə. Olmasa verəm burda Qulubəgə.

Amma, Qulubəgdə dolanırdı, atılırdı, düşürdü derdi yəqin verəllə mənə.

Nigar xanım kulafirəngidən baxırdı, dedi:

– Qoş Koroğlu, sən bu qızı hələ tuşat buna, gərək bunu da qəbul elər qız, ya yox!

Ağa, Nigar xanım gəlip qızın otağına, baxır sağına-soluna. Dəmirçioğlu baxtı qıza, baxtı Koroğluya. [Qız onun] əğlini əlindən aldı, heç bilmədi harda qaldı. Min camalı çəkib bunun üç min üç yüz rəngbəndin. Cəm eylədi bir tərəfə. Qız baxtı. Baxanda Dəmirçioğlu getdi hizar şöhlələrə, dedi:

– Yanı, bu qızı Qoç Koroğlu alar mənə?!

Koroğlu dedi:

– Bəyəndigindi?

Dedi:

– Qurban, əlin də səniy, peşkəş də səniy. Səniy əlində gərək cam ola mən mey içəm.

Dedi:

– Oğlan, səniçün saxlamışam. Eyvazım bunu almadı. Buna görə ki, dedi: «Çünki mən yuxuda görə qızın gedəcəyəm sorağına».

Burda toy tutdular, bəsat qurdular.

Ağa, sizə hardan xəvər verək, həmin Meyti paşadan. Meyti paşa [qoşun çəkib] dağın dövrün almışdı. Meyti paşa qoşun çəkdi ki, gələ (Dedilər: «Bu Qoş Koroğluymuş») ki, qəsas ala bunnan. [Öz-özünə dedi:] Kişi səni şahraysan, hökmiy vardı, qüdrətiy vardı, qoşunuy vardı. Bir dənə aşıx adam gələ aşpazıy basa qazana, gəlini götürə gedə? Səniçin [bu biabırçılıq] nəyinki qiyamətə yəxəynən

getməz. Bu da nə qədər qoşun götürüp düşüb yola. Bazırqannardan, tacirlərdən, şərlərdən ləşkə-ləşkə foc götürüb Çəmli belin dövrünə.

Amma, dəlilər uca dağlardan hərdən nigabannıx verərdilər. Baxdılar-gördülər Rum tərəfinən o qədir qoşun gəlir, günün üzün qubar alup. Nə cir bu qoşun? Məgər dalı üzülür? Aynaynan nişan verdilər, Eyvazxan annadı. Koroğlunu götürüb yanına çağırır xan Eyvaz.

–Qoş Koroğlu dur gör nə yaman vaxtıdı. Bu qoşun gəlip bu çölə. İcazə verəyn, rüxsat verəyn qoşunu tarı-mar edək.

Koroğlu dedi:

–Yox bala, bu cür cəngə getməzdər. Gərək cəngə fikr eləmək. Gedin görün atdarı nə rəngdi.

Dedi:

– Qoş Koroğlu tamamını atdarı qırmızıdır.

[Koroğlu dedi:]

–Ha..., Dağı-daşı qoymıyın, kəsin hər tərəfdən düzi. Qırmızı at dağda dura bilməz.

Eyvaz dedi:

– Qoş Koroğlu, indi daha bizim xoş günümüz yox. Düşman bizi salıp araya. Durun atdar minək, bilək nə eylik.

Eyvaz deyir Dəmirçioğlunun:

Sənə qurban Qoş Koroğlu,
Kaşı düşman min olaydı.
Salaq qovğayı-qovli,
Qızıl güllər saralaydı.

Düşmanı qeytərək dala,
Vurak indi qoşa xala,
Qoymiyin biri sağ qala,
Kaşı düşman yüz olaydı.

Qırım, qırım, qırım, qırım,
Dağlar üstə çürüm-çürüm,
Şeşpər atım, qılıc vurum,
Qılışlarda qan olaydı.

Başları alın bədənnən,
Arzusi çıxmır sinənnən,
Qoymuyun getsin vətənnən,
Uzax ellər yorulaydı.

Şeşpəri başa çalurum,
Fürsəti əldən alurum,
Adıma sikkə salurum,
Rəvacı kim pul olaydı.

Xan Eyvazam, baxma mənə,
Gül kimin qon yasəmənə,
Fürsəti vermə düşmənə,
Coşqun çaylar sel olaydı.

Ağa, sözləri ki, tamam elədi. Xan Eyvaznan Dəmirçioğlu ikisi girdi qoşun içinə. Görək bular nə deyirdi bir-birinə. Ağa, bir uca dağıdı, əlamət verdilər hər kəs çatdı dağın üstünə əlin qovzasın. Bunu Eyvaz Dəmirçioğluna deyər:

Sən o yannan, mən bu yannan,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.
Arzunu çıxadak kannan.
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

İndi Dəmirçioğlu deyər:

Sənə qurban Xan Eyvazım,
Vurginan mənim meydanım.
Sənə qurban ala gözüm,
Çıxmayıbdır mənim canım.

Gənə Eyvaz deyir:

Dağların başı dumandı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.
Göylümə yatıp gümandı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.
Arzum canda arzumandı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu⁴⁸.

Götürüp indi Dəmirçioğlu deyir:

Sənə bilməm nələr oldu,
Xan Eyvazım, Xan Eyvazım.
Saraldı güllərin soldu,
Vur Eyvazım, vur Eyvazım⁴⁹.

Götürüp indi Dəmirçioğlu deyir:

Eyvaz xan sən gəl meydana,
Meydanı döndərək qana,
Fürsəti vermə düşmana,
Xan Eyvazım, xan Eyvazım.

Gənə Eyvaz deyir:

Bolu Sərdar burdan qaçup,
Başımıza bəla açup,
Güman elləm burda yatup
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Dəmirçioğlu görək nə deyir:

Sol əllə şeşpər ataram,
Sağ əllə başlar tutaram,
Harda olsa mən taparam,
Xan Eyvazım, Xan Eyvazım.

Ağa, sözdəri tamam eyelədilər, girdilər qoşunun içinə. Alla gör-
sətməsin, inqari ki, deyirdin doqquz dənə qurd vurub gəllə içinə.
Çobanı yoxdu gəllənin, [sürü] bölük-bölük [olup]. Ağa, töküplər

⁴⁸ Burda iki misra artıq olsa da aşiq onu musiqinin ritminə elə uyğunlaşdırır ki, misraların çox olduğu hiss olunmur.

⁴⁹ Burda Eyvazın dilindən deyilmiş bir bənd yoxdur

bu düzə. Əsil olan əsil gedip, qaçan qaçıp. O zaman üç yüz min tümən verəydilər bir dənə surağı muş alaydılar-siçandəşiyi tapaydılar gizdənəydilər, tapa bilmirdilər. Amma, qoşını tarı-mar elədilər, tökdülər şərlərə. Gəliplər bir uca dağın döşünə. Dəmirçioğlu dedi:

– Eyvaz, bir dənə söz dediy mənə. Mən belə naguman oldum.

Dedi:

– Necə?

Dedi:

– Boli Sərdar kimdi? Boli Sərdar dediyin burdan qaçup.

Dedi:

– Boli Sərdar, çox pul qüvvəddəliymiş. Mən də görməmişəm. Deyillər gedip burdan. «Bir nadan igid, bir nadan adam daş salar quyya, amma, yüz danə çıxada onu bilməz. Düşməni özünənə ola insanı lova verər, başın bəlaya verər». Bu cür Qoş Koroğlu deyip.

Ağa, Koroğlu Qıratı minip gəlirdi, düşmana qaşar. [Düşmənlər] gördülər qaçannar bir ayaxdan atlı gəlir. Amma, bu atlı eyni o aşıxdı. Dedilər:

– Baba həmin aşığı ki, bu çöldədi dolanır. Dörünü, kəmən atın salak araya.

Ağa, bular yaralı-paralı kəmənd atıplar Koroğlunu salalar araya. Koroğlu baxdı Eyvazı [Dəmirçioğlusunu, İsaballısı və b. dəliləri yanında yoxdu]. Ürəgi çox püzqün oldu. Dedi: «Heç kimsənə yalquz olmasın, yaman zaddı yalquzluq. Cavannarda, igidlərdə Eyvazımdan imdad istə.» Deyər:

Vətən uzax, mənzil kəsməz,

Xan Eyvazım, yetiş dada.

Yanmıya heç ürək əsməz,

Xan Eyvazım, yetiş dada.

Məni kəməndə salallar,

Canımnan qəsas alallar,

Başına şeşpər çalalar,
Xan Eyvazım, yetiş dada.

Qollarımı bağliyallar,
Gəncimizi talıyallar,
Qan kəsəsi çalıyallar,
Xan Eyvazım, yetiş dada.

Koroğlu kəməttə qalup,
Qıratı dərbəttədə qalup,
Minənnər səməttə qalup,
Xan Eyvazım, yetin dada,
Gəl imdada, gəl imdada.

Ağa, Eyvaz Dəmirçioğluynan atdara cida salıplar. Ağa, daş o dağ titirdi, buların nəhrəsinnən. Çatanda gördü[lər Koroğlunun] əllər də qol-qola bağliyuplar, baştan aşır-kəsiplər, beldən biçinlər. Koroğluya dedilər:

– Divanıyən sən kişi?! Hara gedirəy, hara çıxmışsan düşmən səni halqalıya.

Gətiripdi dəlilər yenə Çəmlibelə. Dübərə istirdi toy məylisi tuta, şaddıq eliyə. Burda nə cür Koroğlu dəlilərdən uzr istirdi, dəliləri nə cür təşviq elirdi burda. İndi bu sözdərinən gərək nə cür deyər, Qoş Koroğlu:

Gəlin indi dəlilərim,
Bu meydan bizim olupdı.
Sizə vardı ərzi halum,
Çoxlara zülüm olupdı.

Düşman gəldi burda qala,
Burda bizdən qəsas ala,
Başı düşdü qırmıqala,
Şəni-şokət xar olupdı.

Özüyz salduz dağu-daşa,
Kəmənd atduz başdan-başa,
Şeşpərləri vurduz başa,
Coşqun çaylar sel olupdı.

Çəmlibeldə dava oldı,
Düşmannarım ayax aldı,
Çox cavannar qəmə qaldı,
Çardaxlıya yol olupdı.

Qoş Koroğlu handa-handa,
Misri qılıc qalıb qında,
Ruzi məhşərin günündə,
Bir ədli-divan olupdı.

Ağa, sözləri tatmam elədi Koroğlu, bu kalamlarından dəliləri yığdı başına.

– Dəlilərim, bu düşman bizə ayağ aldı, indiyəcək düşman bu Çəmlibelin dörd ağaşdığına gələ bilməmişdi. Amma, güman elləm Bolu Sərdar bu dağdadı. Əgər, Bolu Sərdarı tapmasayız bizdə daha burda fürsət olmaz. Gəzin Bolu Sərdarı tapın!

Dəmirçioğlu dedi:

– Qoş Koroğlu, mən ki, tanımıram.

İsaballı dedi:

– Mən tanıram.

Qulubəgi dedi:

– Mən tanıram.

Dilannamaz, Tanrıtanımaz dedi mən tanıram. Dörd dənə dəlilərdən bilirdilər. Bolu Sərdar çox da rəşid idi. Amma, hər yerdə düşmana xəbər verərdi. Koroğlu Dəmiçioğluna üz oldi ki, Dəmirçioğlu bir səfər bağliyak düşək bu Arzuluma. Gərək biz bu Bolu Sərdarı bu dağda taparıq, hansı şərdə taparıq? Əgər, bunu tapmasak qərarımız durmaz.

Ağa, Dəmirçioğlu dedi:

– Cəlallı Qoş Koroğlu, hər davaya mənim meylim var, yollarsan [gedərəm. Amma] heç fikir elmə, bu cəlalədan, boşda qoy gedə. Heyfin gəlmir düşək bir dənə nadanını ardıcək, onu gəzək tapayın?

Koroğlu Dəmirçioğluna deyər:

– Dayan, qulaq as qoy deyim, görün nadan nə cür işlər görər.

Deyir:

Sənə qurban Dəmirçioğlu,
Dünya kimə qalacaxdı?!
Sözlərim bəyandı, doğru,
Torpax bizi alacaxdı.

Mail olmuyun bu qumçağa,
Bu qumçaxdan o qumçağa
Nəşimiz gedər torpağa,
Məkanımız olacaxdı.

İzrayıl çanımız alar,
Cismimizə çəngəl salar,
Dünya mægər kimə qalar,
Paşalar xar olacaxdı.
İsgəndər gəldi qalmadı,
Mægər Günnən bac almadı?
Öləndə bir ad qalmadı,
Süleyman var olacaxdı.

Hökmündəydi dağ o daşlar,
Göydə uçan, gedən quşlar.
Qüdrətinnən o yağışlar,
Sülyemana qalacaxdı.

Koroğlının belə vaxtı,
Yatmasın igidin baxtı,

Quruldu Cəmşidin taxtı,
Sonu necə olacaxdı?
Bu Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki, ərz elədim.

BU EYVAZIN DURNA SƏFƏRİNİN DASTANIYDI KI, ƏRZ ELƏDİM

... [Koroğlu] Çəmlibeldəydi. Dəlilər dövründə, çıxmışdı vərəndaza. Koroğlu nəzər saldı, bir dəlilərin içinə, göz dolandırdı, dedi:

–Ay dəlilərim, novçalarum, qardaşlarum, qollarum! Cavannı-ğınızın qədrin bilin. Cavannı-ğ əldən gedə dala qəyitməz, nə pulunan, nə söznən, nə cənginən, nə xoşlu-ğnan. Heş noi cavannı-ğ dala qəyitməz. Cəlovun cavannı-ğın tutun. Cavannı-ğ insanın dizinin quvvəsidi, gözünün işığıdı, belinin sutunudu. Bilin cavannı-ğın qədirin.

Bu söhbət ki tükəndi, Dəmirçioğlu nəzər saldı, Koroğlunun gördü gözdərinnən-çəşməsinin qırağından ildir-ildir misti ki yaş axur. Üz oldu ki, Qoş Koroğlu məgər cavannı-ğ nə cür olar? Sənin cavannı-ğın ta bizim cavannı-ğın fərqi çoxdu? Buna görə sən cavannı-ğın ki, sən zaya vermişəy, bu cələri cəm eləmişəy?! Bazır-qannarınan atışmışay-tutuşmuşay, dərələrdə-təpələrdə cəng eləmişəy, neçə gədiklərdə, qarlarında, dumannarda qalmışay, çiskin-borannarda qalmışay. Ta bu cələri yığmışay başına. Amma, biz anadan göz açalı, atadan dil biləli gəlmişik, sənin dövrəndəyik. Nə bir cəng, eləmişik, nə bir cədəl eləmişik? Cavannı-ğımız əlhəmdülulla bərqərdarı səniy dövrəndə.

Koroğlu üz oldu ki, bala cavannı-ğ bir vaxt əldən gedər heş bilməy. Heç bilməy, nə oldu, getdi cavannı-ğ əliynən. Bu çan bir qatar durna göydə qatarlanıp gedir. Havalanıp nə cür?! Koroğlu baxdı dedi:

–Haay cavannux... Necə olduy? Bu qatarlanan durnanı görürsüz?

Dedilər:

–Bəli!

Dedi:

– Bu əlan yaylaxdan qayıdıp gedir qışlağa. Həsən paşanın gedir vələyətinə. Həsən Paşa Osman torpağındadı. Böyük bağı, tökülür o bağa. Mən cavan olanda bu durnalardan bir dənə qoymazdım göydə qədd aç, rədd ola, bu köyşənnən.

Eyvaza bu söz bu qədir giran gəldi, o qədir giran gəldi. Eyvaz qəyitdi dala, gəldi evdə otdi. Üzü qoylu yatdı. Nigar xanım Eyvazın anasıydı. Analıq üzündə aparmışdı bunu, Koroğlunun özündə övlat yoxudu. Üz oldu ki, Nigar xanım:

– Xan Eyvazım niyə bugün pərişanay?

Dedi:

– Ana, atanın sözü oğul yanında çox giran gələr, buna görə ki, ata bizi xar eləyib.

[Nigar dedi:]

– Necə xar eliyip?

[Eyvaz dedi:]

– Mən cavandım göydə gedən durnanı qoymazdım keçə. Mənə bu söz giran gəlir. Rüxsət vermir mən gedəm bu durnaları nəməne var tamamını seyd eliyim gətirim.

Nigar xanım qəx vurdu gülməgə, dedi:

– Bala, Qoç Koroğlu deyir bu sözünü, ürəginə alma. Koroğlu deyər: “Mən cavanıdım bu durnalardan bac alardım“ siz də alluz. Amma, istəmir siz onun başınnan bu çağında dağulayuz. Əgər, bu çağında siz onun cəlalınnan tamam parakənd olayız onun ocağı bağlanar. Narahat olmagınan.

Dedi:

– Xeyir, xeyir. Ağası sanaçan... qul olanın qulu qudurğan olur. Necə Koroğlunun əlində biz pərvəriş yemişik. Necə bu durnalardan biz gedib bac gətirə bilməyik.

Bəd, Nigar xanım durdu gəldi Koroğlunun yanına.

[Dedi:]

– Qoş Koroğlu, Eyvaz bu cür narahat olup. Eyvaza rüxsət ver.

Dedi:

– Nigar, Eyvazım mənım yanımnın, əgə, bir gün gedə cəlalım dağılıp. Eyvaz mənım gözümün işığıdı. Qoymam Eyvaz gedə. O biri novçalardan gedir getsin, Eyvazı qoymam.

Dəmirçoğlu üz oldu:

– Qoç Koroğlu, əgər, Eyvaz mənım yanımda olmasa mən heş zad eliyəyməm. Gərək Eyvaz mənım yanımda ola mən bir şəri talana verəm.

Amma, Nigar xanım bu qəd üz basup Qoş Koroğluya. Götürüp bu sözdərnən Nigar xanım beş dənə Koroğluya deyir:

– Koroğlu, qoy getsin.

Görək burda aldı nə dedi:

Sənə qurban Qoç Koroğlu,
Eyvazı yola sal gedə.
Yalan dəgi sözüm doğru,
Eyvazı yola sal gedə.

Eyvaz dəlilərin başı,
Eylər davanı savaşı,
Başlarda vardı al quşu,
Eyvazı yola sal gedə.

Eyvazım şeşpər bağlasun,
Düşman cigərin dağlasun,
Dağı-daşı yarlasun,
Eyvazı yola sal gedə.

Eyvazımın qüdrəti var,
Qollarının qüvvəti var,
Getmək üçün rüxsəti var,
Eyvazı yola sal gedə.

Qan dolmuya ala gözünə,
Toz qonmuya ağ üzünə,

Bax bir Nigarın sözüne,
Eyvazı yola sal gedə.

Sözdər ki, tamam oldı Qoç Koroğlu gəldi meydənə. Baxdı Eyvazın qamətinə. Durmuşdu ruburusunda Eyvaz, eyni sövlətiyə kimi. Dəmirçioğlu onun dalında, Bolu Sərdar⁵⁰ onnan dala, bəd Yumuğ Əhməd onnan dala⁵¹... Bular, tamam sanda durmuşdu. Dəlilər, yeddimin yeddi yüz yetmiş yeddi novçasıydı Koroğlunun. Amma, buların tamam başçısı xan Eyvazıydı.

Koroğlu dedi:

– Balam, mən bilmədi bu sözü dedim, şuxluğ elədim. Məgər göydə gedən durnalardan yerdə insan atışur-tutuşur? O, göydə gədir sən yerdə! O, dağ o tərə birsandı ona. Bəşər nə cür yerdən ona... Tir havalanıp çatmaz ona, xədəng havalanıp çatmaz ona. Mən siziynən şuxluğ elədim.

Eyvaz dedi:

– Qoç Koroğlu, and olsun cəlalıya, rüxsət verməsən bu söz mənə dələr, zəlil elər. Mən xar ollam, dəlilər içində sözüümü utam. Demişəm gərək bu sözdən gedəm.

Amma, [Koroğlu] gördü [Eyvaz] aramış tutmur. Bəd, burda [dedi:]

– Bəs, bala gün batub, qoyun söb açıla. Söb mən sizi yola sallam gedin.

Koroğlu axşam günü hər vax boznux olanda bilərdi gecə qar gələr. Vurnuxur, külək bağlar, mahna elər, deyər:

–Balam, qardı-çiskindi, borandı getmiyin. Hava xoş ola [gedərsiniz].

⁵⁰ Aşiq Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsini danışarkən «Bolu Sərdar burdan qaçıb» misralı şeiri dediyini və Eyvazın, Dəmirçioğlunun Bolu Sərdarı tanımadıqlarını söylədiklərini danışdığını deyəsən unudub.

⁵¹ Aşiq belə izah verir: Deyərdilər casusuydu bu. Gedərdi Koroğluya casusluq elərdi

[Koroğlu fikirləşir, belə desə] bəlkə bu söz Eyvazın başından açıla. Eyvaz qəral tutmur. Eyvaz gəlip evdə oturub, dəlilər dövründə, dedi:

– Sağı peyman!⁵² (Sağı Peymana dedi) Peyman, bir mey doldur.

Peyman bir mey doldurub gətirdi. Nigar xanım calallı Koroğlunun sağ yanında oturmuşdu, sol yanında Eyvaz oturmuşdu, dəlilər ruburuda. Eyvaz baxdı Nigar xanımın gözünə, baxdı Koroğlunun üzünə gözlərinnən yaş sərazir oldi, ildir-ildir. Nigar qəyitidi dedi:

– Eyvazım, niyə pərişanay, ağlıray?

Dedi:

– Buna görə mən ağlaram ki, mənə rüxsət vermədi, Qoç Koroğlu. Dedi:

(Anacan) Baxmaram boran-çiskinə,
Ağlaram, ana ağlaram.
Ürəgim şüşədir sinə,
Ağlaram, ana ağlaram.

Gərək düşəm səhər yola,
Baxam sağa, baxam sola,
Baxmam çiskin, boran ola,
Ağlaram ana ağlaram.

Düşməyə mən çıxam qarşı,
Ürəgimin var savaşı,
Başda oynar şeşbərbaşı,
Ağlaram, ana ağlaram.

Dəmirçioğlu Həsəninən.
Dağlar başın pusanınan,

⁵² Aşıq belə izah verir: Bir sağısı vardı, Peymanıdı adı

Düşmənlə qarışaninan,
Ağlaram, ana ağlaram.

Həsən paşa qoymam qala,
Başına bir şeşbər çala,
Peymanəsi qannan dola,
Ağlaram, ana ağlaram.

Məst olanda bulbulları,
Açılar qızıl gülləri,
Xan Eyvazım bu yolları,
Sinəmi çəpraz dağlaram.

Sözləri tamam eliyənnən sora, bəd, burda Nigar xanım baxdı
Koroğlunun üzünə, dedi:

– Qoy söb açılısın calallana, saniyizi görün, dəlilərdən seçiy
gediu.

Ağa, bəd Dəmirçioğlunu o⁵³, İsaballımı o, Xan Eyvazı seşdi bir
tərəfə. Dedi:

– Baxuy,-Koroğlu indi bu sözdəri deyir, bəlkə, buları qorxuda,
getmiyələr. Görək burda, Koroğlu nə cür buları bu yoldan minsərif
elirdi. Bəlkə Eyvaz bunun sözünə qulağ asa. Xeyir a, Eyvaz məgə
qərar tuti?! Deyir:

Sənə qurban Xan Eyvazım,
Boşdu bu dağın yolları.
Nabələdiz baş qutarmaz,
Beşdi bu dağın yolları.

Uca dağı duman tutup,
Qəyələr baş-başa çatup,
Ağur həramular yatup,
Ləşdi bu dağın yolları.

⁵³ Burada «o» və bağlayıcısı yerində işlədilir

Dəmirçioğlu bizə nökr,
Hayxuranda qəddən sökr,
(Bala) At qaçar nal-mixin tökr,
Daşdı bu dağın yolları.

Qoş Koroğlu deyər: ağlar⁵⁴,
Sinəsini çəp-raz dağlar
Qar yağar zürbalar bağlar,
Qışdı bu dağın yolları.

Dedi:

– Belə zülmat ola bu dağın yolları, səx-səx boran ola bu dağın yolları, əgər, beş ağac yol ola, hərəsi qırx ağac ola gedərəm teyy eylərəm birini çıxardaram, – Eyvaz dedi: – Qəral tutmuram gərək gidəm.

Amma, Koroğlu dedi:

– Xub, hələ pəs indi gedirəy, qoy sənə nəsiyət eləyim. Nəsiyətim budu: “Durnalar tökülə bağa, hovuz var, su şirindi içələr eyb olmaz. Bir az duz allız bağda tökəriz hovuzun içinə. Durnalar içər, pərvaz eliyə bilməz. Bəd, durnaları tamam seyl edəliz.

Bu sözi Koroğlu bəd, deyənnən sora Eyvaz, İsaballı, Dəmirçi-oğlu bular yığıldılar bir tərəfə, o Yumuğ Əhməd ki, yol kəsərdi, dedi:

– Mən də gedim, Qoş Koroğlu?

[Koroğlu dedi:]

–Sən qal, sən burda lazıməy.

Amma, Nigarın gözləri baxırdı, Eyvaz xana bahar bulututəki. Gözdərinin yaşını ildir-ildir silirdi. Nigar baxtı Qoş Koroğlunun üzünə dedi:

⁵⁴ Aşiq misraya belə bir şərh verir: yəni siz gəlməsiyiz gedəyiz gəlişəyiz mənəm ocağım keçər

–Koroğlu, ruxsəti mən aldım, Eyvazım gedir. Amma, Eyvazın bu getməgində mənəim gözüüm çox qəm yaşı tökür. Eyvazımın başına bəla gəlməsin?

Koroğlu dedi:

–Əgər Eyvazım mənəim yerişimnən dərk eləsin, əgər İsgəndər qoşunu ola Eyvazımnan zərrə bac ala bilməz.

Onda da Dəmirçioğlu baxdı gördü bu sözi Eyvaza Koroğlu deyəndə. Dəmirçioğlu çox narahat oldu. Rəngindən bildi.. Nigar xanım harif idi. Koroğlu çox bəz zaddarı bilməzdi. Koroğlu birisini yıxaydı anı başını kəsərdi. Əgər yıxıləydi durardı yalvarmağa. Bu adəti var idi. Nigar bəd götürüb Dəmirçioğluya görək bu dillərnən nə deyir:

Dəmirçioğlu adı bəlli⁵⁵,
Eyvazımı qoyma gözdən.
Duşman ola yüz o əlli,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Eyvazım qoyma tək qalana⁵⁶,
Əcəl camını dolana⁵⁷,
Düşman buna daldalana,
Eyvazımı qoyma gözdən..

Eyvazı qoyma tək gəzə,
Duşmanın bağırını əzə,
Zülümə ikiyiz dözə,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Geyin o zirəh yarağa,
Yoluyzda verrəm sadağa,

⁵⁵ Aşiq misraya belə şərh verir: Nigar xanım buları Dəmirçioğluna deyir, ürəyi sinnəsin Dəmirçioğlunun, niyə Eyvazı elə çəkirsiz ruxa

⁵⁶ Misrada qafiyə uyğun cəlmir

⁵⁷ Aşiq misraya belə şərh verir: Əlbəttə ki, əcəl kasası dolana fərq eləməz

Dözə bilməm qəm fərağa,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Səhər söbün Dan ulduzu,
Budur sənə Nigar sözü,
Baxar Həsən paşa qızı⁵⁸,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Sözdər ki, təمام oldu, bəd, Nigar xanum bu sözdəri deyənnən sora, gün açıldı, gəldilər Çardaxlının meydanında durdular. Dağ çəkilməşdi, getmişdi göyə. Eyvaz dedi:

–Qoş Koroğlu, məhz Təkətürkəmandaydım, dağa duman yatan-da atam deyərdi: “Davarı salak quzu qoynuna. Yəni, quzu gələ nənəsinin yanına. Hava açılışp duman havanı açar.” Atam deyərdi: “Ya dumannı ilim olsun, ya alagöz qoyunum olsun, tumannı gəlinim olsun. O, ilim mənə xoş gələr. Bizə duman yaxçıydi. Yaxçı bilərdik dumanı dağ ola.”

Dedi:

–Bala, o dumannarı bu dumanın fərqi var. Bunnar boz dumandı, pozğundu. Buranın qışı səxt olar, sizin arannan [fərq var]. Hələ gedin, Allaha tapşırıdım beləyizi. Biri-biriyin ardıca gedin, ayrı düşmüyün.

Ağa, düşdülər yola. Ərəb atdara rikab basdılar, düşdülər dağı təpənin [canına]. Gəldilər bir [yerə, gördülər] böyük dağdı getmişdi göyə. İldırım dağı deyərtilər. Amma, hər yana dolandılar gördülər yol yoxdu, at keçə bilmir. Pəs burdan nə cür olak, biz aşayk. Yolu azdık. Dəmirçioğlu deyər:

–Bəli Eyvaz, yolu azdık.

Burda Eyvaz götürüp dağlara beş dənə deyir, görək nə sözdərdən deyir:

Qarşı yatan, qoşa dağlar,

⁵⁸ Nigar xanım Həsən paşanın qızı Tellini Dəmirçioğluna almalarını, yəni Tellini xanımın gözü yolda qalacağına işarə edir.

Gərək Eyvaz aşa sənnən.
Şəşpər belə necə bağlar,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.

Başıya bulut dolanur,
Sinəy tamam qarlanur,
Kəklilər qakqullanur,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.

Səx-səxdir qəyələrin,
Uzqun-uzqun dərələrin,
Gərək aşa sərələrin,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.

Bu dağları çiçək bəzər,
Çiçək üstə bulbul gəzər,
Düşmən zülümümə dözər,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.

Eyvaz düşüb burda yola,
Baxır, həm sağa, həm sola,
Qoymam düşmannar tək qala⁵⁹,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.

Bu sözdəri deyənnən sonra ata rikab basdılar. Ağa düşüplər yola. Gəldilər dağın bir buzğun zəmanəsiydi, cilgə yol açılırdı, yolu aşdılar. Çıxdılar dağın damanasına baxdılar. O zaman dürbün-mürbün bu cür yoxuymuş. Baxdılar gördülər şər düşüb bir düzdə. Hələ Osman torpağı Türkiyədədi, hayandadı mən biləmirəm. Amma, o tərəfdədi. Düzdədi bu şər. Baxdılar gördülər bu şərin ətrafi tamam sudu.

⁵⁹ Aşiq misraya belə şərh verir: Yəni, düşmanın tək bir dənəsini qoymuyam qala.

Dəmirçioğlu dedi:

–Eyvaz, azmışıy yolu? Bura Həsən paşanın Duran şəri dəyil.
Bura Duran dəyəllər?!

Dedi:

–Bura elə Duran şəridi.

Dedi:

–Əgə, biz Duran şərinə tapmasak durnaları da tapmaq. Xar qəyidarık Koroğlunun yanına.

Burdan yetirhayetir, mənzilhamənzil çatdılar ta şərin kinarına. Gördülər bir kişi iki dənə qatır yükü ot bağılyup gəlir. Amma əlində bir dənə ağaşdı, bir əlində dəsmal oynuru, tovlur gəlir. Eyvaz dedi:

–Dəmirçioğlu bunnan xəbər al gör Duran şəri budu?

Dedi:

– Ay dadaş!

Bu cavap vermədi.

[Dedi:]

– Ay yoldaş!

Bu cavap vermədi bə. Bir qədir gəldi rubarusunda durdi, dedi:

– Qardaş sənnən xəbər almıram məgə?

Dedi:

– Ay dadaş nə ola? Ay yoldaş nə ola?

Dedi:

– Bəs nə deyim?

Dedi:

– Deginən: “Ay danə! Sözü deyirəm adama“. Bu cür xəbər al.

Dedi:

– Bərəkalla baba, səndəki şairən. Bura Durandı?

Dedi:

– Bəli, bura Duran şəridi.

Dedi:

– Həsən paşa deyillər bu Duran şərinə olar? Həsən paşa diridi?

Dedi:

– Bəli, əlan şər təlatumdadı, cimu-cuşdadı. Şərdə san görüllər.

[Dedi:]

– Nə üçün?

Dedi:

– Deyillə bu dağın o üzündə bir Cardaxlı var. Bir Koroğlu var. Tamam gədikləri basur, qəfləri kəsir, bazırqannarı çapur, yolları bağlur. İstiller qoşun yiğələr, gedələr onun cəlalını dağıdalar.

Eyvaz dedi:

– Əcəb yerdə səhər açmışıq, günümüz çıxmır. İnəgimiz doğub iki buzov: birisi ala, birisi boz. Biz gəlmişik burda durna aparak. Bular gəlir Koroğlunun cəlalın dağıda. Dəmirçioğlu, qoy bunu mən yolluyum gedə gedər-gəlməzə.

Dəmirçioğlu dedi:

– Yo... yo...yox! Kasanı tıqqıllatma. Əsla.

Bunun, bu dilin çox halı olmurdu. Dedi:

– Qardaş nə deyiriz?

Dedi:

– Deyirik, yanı əcəb bu Koroğlu çox namərd adamıdı? Çox zülm eləyif xalxa?

Dedi:

– Bizi də istiyələr, biz də bularnan gedərik köməgə?

Bəd, bu sözdə ki, bunnan kömək, icazəsi-rüsxət istidi, gedə Dəmirçioğlunna ala, Dəmirçioğlu dedi:

– Eyvaz can, səni mən tək qoyman gedən. Görmədin anan nə dedi. Mən necə səni gözdən qoyup tək gedəyn?

Dedi:

– Xub, düşman içidi. Hələ biz gedip bulara munis olak. Görək buların sözü haradı, hədəfi haradı.

Dedi:

– Amma, ged tez gəl, qalma.

Bular da girdilər həmin bağı ki Koroğlu demişdi. İsaballıya dedilər: “Get, duz al göt gə”.

İsaballı dedi:

– Atnan gedim?

Dedi:

– Səfey oğlu, atı aparran özün tanıtdırran... Atnan nəyə?! Xurcunu götür ged. De: “İstirəm bir az duz alam, həşəmim var, aparam”.

Bəd, xub. Dedilər: [xəbər alsalar]– Sən nə cür düz aparran dalında? Deginən:– Atımı hörükləmişəm çöldə, qatırım var yük-lüyəm aparam.

Ağa, [Eyvaz] bunu da yolladı [şəhərə]. Eyvaz gəldi girdi şərin içinə. Gəldi gördü ki, böyük meydandı. Meydan qurulup. Ağa, düşmannar qollarında bazubənd, tamam əllərində şeşpər oynadılar. Çaqqışır şeşpərlər bir-birinə. Eyvaz girdi yannan, ləşkərin içinə. Şərin içində Həsən paşa oturub təxt üstündə. Vəzirinin birinin adı Suldüz idi. Suldüz vəzir dedi:

– Qibleyi aləm sağ olsun, deyillər Koroğlunun yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəlisi başundadı. Əgər, onda da onun bir novça dəlisi var, adına Eyvaz deyillər, Türkəmandı. O çox qoçaqdı. Əgər, deyillər o Eyvaz tutalar Koroğlunun cəlalı başınnan dağılıp, ocağı keçip. Eyvaz tək yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi qoşuna hərifdi. Biz bir cür elyəgin Eyvazı salağın tora.

İndi Eyvaz durup baxur, bular içində. Suldüz vəzir dedi:

– Əgər, Eyvazı tutak Koroğlunu tutmuşuk. Amma da, deyillər Eyvazda bir cür həsnü camal var. Əgər, on nəfər adamnan öldürə, tutay onun qanın bağışlar ona. Bir belə cavanı həsnü var.

Eyvaz bir çan baxdı gördü kulafirəngidən qızıl alma əlində Dona xanum oynadur. Baxdı bir Eyvaz gözünün güşasının, bir gözünən baxdı Dona xanıma, bir gözünən Suldüz vəzirə. Vəzir dedi:

– Ay cavan, nə məmləkətdən gəlmişəy buraya? Hayana gedirəy?

Dedi:

– Valla, qurban mən də eşitmişəm bu Koroğlu tamam şərləri talan eliyip, viran eliyip. Mən Turanzəminnən gəlmişəm. Əgər, icazə verəyiz, rüxsət verəyiz, biz də qarışak sizə. Mənim necə dənə yoldaşım var, dostum var, familim var, elim var. Bizə çox zülüm eləyip. Bizə çox yovuxdu, sizə ki, çox uzaxdı hələ. Bizdən çox cəlallar dağıdup.

Bunu deyəndə bir dənə cavan pəlivan idi meydanda, yeridi irəli, dedi:

– Ay oğlan, o Eyvazı mən Burzu gədigində görmüşəm. Neçə il bunnan qabax kəsdilər bizim yolumuzu. Eyvaz həmişə həm çər əlində şeşpər vurur, rast əlində cida vurur. O zaman mənə bir dənə şeşpər vurupdu kətdimnən, hələ necə aylardı, necə günnərdi hənuz cəraəti gəlir, yeri yaxçı olmuyup. Əgər, mən Eyvazı görsəm təbəsinən bu əmudu vuracağam başı buğda tək səpələnə.

Eyvaz güldü bu sözə. Gülməgində Eyvaz, buna görə güldi. Dedi:

– Nə oğlan, güldiy?

Dedi:

– Ay pəlivan dadaş, məlumdu ki, sən bu cavannarın başı sənəy, sərkərdəsi sənəy. Xuda səni nəzərdən, gözdən saxlasın. O şeşpəri hələ görey nə cür vurup sənə, sən indiyə qalmışay? Vəilla o bir şey dəyi ki?! Türkəmən elində bir dava düşdü, mən onun yanındaıdım, onun atası Əli qəssabdı, onun dayısı Ərəp Reyhandı⁶⁰. Bir dava düşdü [Eyvaz] 14 yaşında bir dənə şeşpər dəvənin üstündə vurdu bir nəfərə, dəvəsiynən özü qarışdı biri-birinə. Sənə görəy nə cür vurup, sən qalmışay indiyə.

⁶⁰ Aşiq Koroğlunun Çənlibelə gəlməsi qolunu danışanda Ərəp Reyhanın Koroğlunun dayısı olduğunu söyləyib. Görünür Musdafaxan deməliymiş. Sünkü Koroğlu Eyvazı xilas etmək üçün Türkəmən elindən Mustafaxanı köməyə çağırır.

Dedi:

– Yox, çoxçə rəşid oğlandı. Eyni sənin şikliydə cavandı. Eyni səniy hüsnüydə cavandı.

Dedi:

– Xub, məni gör onu gör da. Mənə bax, ona bax. Məni gör onu gör şeşpərdə. Mən şeşpər vuram, o şeşpər vura. Mən cida vuram, o cida vura. Heç fərqimiz yox. –dedi:– Bu meydan, bu siz, bu biz. Amma, mən əgə, sizə kömək olam tutarık onu.

Bu pəlivanın adına ağa, Bədiizaman deyər dilər. Bədiizaman dedi ki, ay oğlan, gə bu meydanda bir savaşak, güləşək, məzərat eliyək, görək kimin qüdrəti çoxdı.

Bu sözdə Eyvaz güldü, dedi:

– Axı, mən qəribəm. Siz qonağa bu cür etiram qoyarız?

Dedi:

– Yox, demirəm ki, səniyə nə dava eliyək, vurak biri birin naqışt eliyək...

[Eyvaz dedi:]

–...Elərəm, elə bilin Eyvaz mənəm. Eyvaz Koroğlunun həmişə sağ tərəfində gəzər. Şeşpərdə vuran həmişə adamın kəttinnən vurur. Necə ki, baba deyər, mənə şeşpər vurup necə il bunnan qabax, mənim hənz da cəraəti gəlir. Qoy Eyvazın tərifi müşəxxasatını eliyim görün nə cürdü. Deyər:

Eşidən xannar, paşalar,
Elə bilin Eyvaz mənəm.
Qannı kasa başa calar,
Calar səsiyz Eyvaz mənəm.

Eyvaz Koroğlu dayağı,
Həm dayağı, həm oyağı,
Yolladı, gəlir əyağı,
Görə bilsəyz Eyvaz mənəm.

Eyvaz gələr bu meydana,
Meydanı döndərər qana,
Hərifnən cüt cövlana,
Gəzə bilsəyz Eyvaz mənəm.

Dayısıdı Ərəp Reyhan,
Puştunda var yaz o bayram,
Görən ona qalır heyran,
Heyran olsayz Eyvaz mənəm.

Eyvaz Türkmən balası,
Koroğlu Eyvaz arxası,
Necə baxar Zileyxası
Baxa bilsəyz Eyvaz mənəm.

Nigar olup ona ana,
Pərvanə şəmə dolana,
And içəyiz andun inana,
İnanasyız Eyvaz mənəm⁶¹.

Dedi:

– Xub, əgər rüxsət verəyiz tamam şərdə əziz, qoçax dayılarımnan, qoçax əmilərimnən orda kömək götürəm. Siziynən gələm harda cür olak? Gedəyin Koroğlunun qovğalarını, başınnan davalarını, dəlilərini dağıdagın, cəlalını yalan eliyək, xəlxi rahat eliyək ki, gecələr xəlxi göz yuxuya vermiri, baş yastığa qoymuri, xalxın ruzigarını qarannıx eliyip başına.

Həsən paşa yeridi irəli:

–Ay cəlalı oğlan, xoş sima oğlan yaxçı danışdın. Mərifətiyə görə gücün var, gücüyə görə əğlin var. Bizim şərdə bir belənçik adam yox. Deyillər, o Eyvaz bir cavandı ki, ona adam 500 qədəm

⁶¹ Aşiq misraya belə şərh verir: Külbaşdara aşkar aşdı dedi, bular düşünmədilər ki, bu Eyvazdı

qalanda dizinin dayanası yıxılır. Həmi şörəti onu alır, həmi qüvvəti...

[Həsən paşa dedi:]

– İndi burda bir dənə cavan istərəm dura bu camı ala mənnən sərxoş eliyə. Bu cavanınan pəncənərim eliyə. Əgər, payıq oldu bu cavana billik ki, biz də Koroğluya payıgik. Bu cavan deyər: “Elə bilin mənəm Eyvaz tuta bilsəyiz». Bu da ki, bu sözi deyir. Kimdi bu cavan?

Üş dəfə dolandırdı camı səs olmadı. Dördmüncü dəfədə bir Bədiizaman varıdı, Bədiizaman dedi:

– Qurban, bəndə! O, camı içərəm bir şərtinən?

[Dedi:]

– Nədi şərtin?

Dedi:

– Budu şərtim, mən bu cavana payıg oldum Dona xanımın əlin qoyay əlimin içinə. Ola mənim munisim.

Dedi:

– Ay cavan, mən dürüstü demişəm: “Mənim qızım Dona xanımı o, cavana verrəm ki, Koroğlunun dəlilərindən bir dənə tuta, ya özünü tuta. Özünü ki, heş kimin hünəri dəyi. Dəlilərinən, əgər, tuta mənim bu qızım onun ənamıdı. Mənim bu qızım onun caizəsidi. Əgər, bu cavanı ki, gəlir meydənə bu ki, Koroğlunun novçası dəyi. Bu ki, Koroğlu dəlisi dəyi. Əgər ki, sən bunu payıg olan, yıxan mən Dona xanımı verim sənə? Bir dənə bu cür cavannan?! (İndi Dona xanım kilafirəngidə baxur.) Xub, əgə, gəldi bu cavan səni yıxdı, səniynən nəvərd oldu gərək mən Dona xanımı verəm bu cavana da? Bu söhbət nəydi deyərəy? Hər vəxt o deyili ki, Eyvaz, Eyvaz, o Eyvazı sən tutduyn o zaman mən bu qızı verrəm sənə.

Amma, Koroğlu Çəmlibeldəydi. Nigar xanımnan dolanırdı bağın içində, dedi:

–Nigar, Eyvazımın gözü mənim gözümün içindədi deyə hərasan gəzir. Eyvazıma, toz qonmuyaydı üzünə.

Nigar xanım dedi:

– Yox, çünki adı-sannıdı, yadımızdan çıxmır.

Bəli, Həsən paşa üz oldu ki, a Bədiizaman sən hələ buriynən nəvərd elə, əgər, payığ oldun ayrı ənam sənə mən peşkəş elərəm. Səniy adın çıxardaram yuxarı, el içində. Bu da ki deyir, bir belə mən gəlmişəm, sizə istəsəyiz kömək olak, Koroğlunun başınnan cəlalını dağıdak.

Bular istirdilər ki, girələr meydənə, Eyvaz baxdı-gördü Dona xanım pəncərədən baxır, eyni maral ovçuya baxır. Bunun əğlin əldən alır, nə cür alır? Götürüb burda Eyvaz beş dənə deyir, görək bu dillərnən necə deyir:

Dağda gələr maral səsi,
Neçə maral dağa baxar.
Budur ovçunun həvəsi,
Necə ona kəmənd atar.

Gözlərilə alır bizi,
Deyən söbün Dan ulduzu,
Kabab üstə odlü közü,
Canımı otlara yaxar.

Ucadur Çardaxlu dağı,
Ürəgimdə var sorağı,
Qurulur eyvanı, tağı,
Necə ki, Kəsraya⁶² baxar.

Gör necələrin necəsi,
Açılmaz gülün qonçası,
Yetişdi çillə gecəsi,
Necə ki, yəllaya baxar.

⁶² Kəsrə-Sasani şahlarının sarayı tağı-kəsraya işarədir

Eyvaz gəlir bu meydana,
Pərvanə şəmi dolana⁶³,
Necəki saldı zindana,
Yusif -Zileyxaya baxar.

Dolandurdu Eyvaz bunu meydanda, bu hərif. İndi Dona xanım da kulafirəngidə baxır. Əlində qızıl alma oynadır. Vəxti ki, Eyvaz bunu [Bədiizamanı] vurdu qoltuğuna ki, bunu gətirə Həsən paşanın təxtinin üstünə qoya. Ordan-kulafirəngidən qızıl almanı pərtav elədi Dona xanım, dəydi Eyvazın döşünnən. Qız da demişdi dədəsinə “Hər vaxt mən bu qızıl almanı hər cavanın döşünnən vurdum bil o cavanı istirəm“. [Həsən paşa] bəxdə dedi:

–Xub, əgər, mən qızı verim buna, bu mənə puşt ola biz Koroğ-lunun cəlalını dağıdarık. Qız da ki, bunu istir. Pəs buna görə, budur mən Sulduz vəzirindən səlah eliyək, bu məsləhəti görək nə cür olur. Bu cavana mən vaxt verim, fürsət verim gedə tayfasun, atasun, əmisin, dayısın yığa bir yerə, bəd əzim biz bu bu familligi eliyənnən sora hücumu bağılyak Koroğlu sorağına.

İndi Eyvaz meydanda durup Həsən paşa söbət eliyəndən sora hay ləpənd vururdu, gülürdü “külbaşlar düşman gəlip öz gözdərinizin qənsərində durup“.

[Hasan paşa dedi:]

–Ay cavan, sən hardan gəlmişəy, nə məkannan gəlmişəy? Hansı məmləkətə gedirəy?

Eyvaz üz oldu:

–Qurban, mən əsliyətim Türkmənsəhralıdı, Təkətürkəmən elin-nən gəlmişəm. Türkəmənəm. Amma, mən Turan şərinde bö-yümüşəm. İndi gəlmişəm, yol azmuşuk. Gəlmişəm bura. Gördüm bu şərdə, bu cür meydana gedir hər kəs, mən də gəldim bura. Xoşum gəlir, hər meydanda yığnağ ola, xoşum gəlir. İndi demə o

⁶³ Misra əvvəlki şeirdə var

Bədiizaman da uğda bağladı ürəgində, həlimdöyən küşküpü qaydasında. Dedi:

– Mən bu cavanı pamal eləməsəm heş zadım dünyada yoxdu.

Amma Dona xanım pəncərədən baxırdı Eyvaza. Eyvaz baxırdı gülürdülər. Bunun misliki [Bədiirzamanın] cigərinə çuvalduz vururdular.

[Həsən paşa dedi:]

– Bəd, xub, biz hələ yığırik calaləşək. Mən şərlərdən dəvət elirəm gələlər gedək. Sən də get ataynan, anaynan rusxət al. Əgə, bu qızı istəsən verrəm sənə. Mən də gərək biləm səniy atay kimdi, anay kimdi?

Eyvaz güldü, dedi:

– Qurban, mən gəlməmişəm qız almaga.

Dedi:

– Dürüsti, elə hər cavan belə degər. Ama, qız səni istir, sənin rəşitliğini görmüşəy, çox qabil cavanay. Gərək sən mənə puşt olay, dayaq olay.

Eyvaz dedi:

– Məsələ dəyi, pəs mən gedim, atamnan, ananman salah eliyim ta sizə xəbər.

Ağa, Eyvaz istirdi ki, yola düşə burdan gələ. Dona xanım baxırdı kulafirəngidən. Eyvaz burdan aralananda baxdı Dona xanıma, bir beş dənə də burda deyir ho gəlir. Hələ özünü bürüzə vermir ki, deyir:

Daldalardan baxan gözəl,
Qəlbim sənnən dolanmadı.
Sınıx köylüm yaxan gözəl,
Ot tutup qəlbim yanmadı?!

Pərvana dolanar şəmi,
Munis gedə, yiyər qəmi,
Saqlısan bağlı dükanı,

Muštərilər dayanmadı?!

Gedərəm burda qalmaram,
Hər kimsəyə ovsanmaram,
Ta almasam mən qanmaram,
Ləbim sənnən ki, qanmadı!

Məkanımız Çəmli beldə,
Adım çox deyilir dildə,
Nigar anam gözü yolda,
Dahi yola dolanmadı.

Eyvaz gedər bu məkannan,
Eşq atəşi çıxmır kannan,
Qorxmaram paşadan, xannan,
Qəm kasəsi calanmadı.

Sözü burda deyənnən sora düşdü yola. Gəldi də bağın içinə.

[Yoldaşları Eyvazdan xəbər aldı:]

– Baba sən hardayan? Biz üç gündü, üç gecədi mətəlik, səni tutdular. Sən bəs hara getmişəy?

Dedi:

– Heç qorxmuyun, mən halə getmişəm bir dənə də bu dağda ov bəsləmişəm.

[Dedilər:]

– Necə ov bəsləmişəy? Burda ki, dağ yoxdu?!

[Eyvaz] dedi:

– Niyə? Elə bir dağıdı! Həsən paşanın qızı Dona xanım mənə alma vurupdı. O, da qızı verir mənə.

[Yoldaşları xəbər aldı:]

– Məgə sən dedin mən kiməy?

Dedi:

– Yox, əbədə! Mən divanəydim?! Dedim, elə bilin Eyvaz mənəm. Eyvazı görün mənəm. Düşünmədilər.

[Yoldaşları dedilər:]

– Xub, neyliyəgin durnalardan?

Ağa, duzu saldılar hovuzə gecə, düz əriyip. Bu durnalar çəmən-nən yedi, durna çəmən çox yeyər. Yedi gəldi sudan işdi. Ağa, təşnəliğ üz verdi, gənə gəldi işdi. Pürvaz eliyə bilmədilər daha. Diyər dörd nəfəridi bular, bavar elə bu dörd nəfər 300 durna seyd elədilər. Hər atdarın tərkinə bağladılar beş, on, iyirmi dənə. Nigar xanım da demişdi: “Mən Eyvazə əgər, toy eləsəm durnanın telinnən, tükünnən yorqan-döşək tikdirrəm, durnanın ətinnən qonağa şam verdirrəm, durnanın sümüyündən xətti hicrə qurdurram.” - bunu da Nigar demişdi, Eyvaz xana.

Ağa, burda bular durnaları ki, tutdular bağladılar atdarın tərkinə bağdan çıxdilər neçə mənzil gəlmişdilər Eyvaz atı saxladı, dedi:

– Həsən! - Dəmirçioğluna, – mənim qardaşım.

Dedi:

– Bəli, Eyvaz xan nəmənədi? Nə kəlami düşdü nəzəriyəy? Nə oldı? Olmuya o qızı görmüşən qəlbin qalır, əyax gedir, könül gəmir?

Dedi:

– Yox, o dəyi! O qız ki, mənə qismət ola o dəyil. Bir iş qaldı, xam elədik. Bizim bu durna aparacağımız bilirəy nəyə bənzir?

Dedi:

– Yox! Nəyə bənzir?

Dedi:

– Qoç Koroğlu deyirdi: “İsgəndər gedip qayıtməyib, kimlər gedip qayıtməyib” dürüstüdü. Dağları gördük, yolları gördük. Amma, bizim bu durna aparacağımız inqar ki, bir dənə dul arvadın toyuğun tülkü gedip ninnən çıxardıp aparır. Eyni bu şikildi.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Neyniyək?

[Eyvaz dedi:]

– Bir at qoymamışıq. Gəl bir at qoyagın bu şərdə. Bir nami-nişanə qoyagın bu şərdə.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Neyniyək? Bu sən nami-nişanə qoymuşay? O, pəlivanı vurmuşay yerə.

[Eyvaz dedi:]

– Mən vurmuşam. Deməmişəm ki, mən Koroğlunun novçasıym.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Pəs neyniyək?

[Eyvaz dedi:]

– Qəyidin dala. Tamam bu bağda narınc ağaşdarını, turunc ağaşdarını yarıbeldən ikiqat eliyin. Bir dənə ağac qoymuyun salim qala. Nəmənə var qırın tökün yerə.

Bolu Sərdar dedi:

–Baba, bu böyüktərin cənayətdi. Xəlx ağac əkir, bəhrəsini xəlx yeyir, biz qırək tökək yerə? Hər işi biz gəldik görək? Bu sözdərdən dedin başımıza bəla gətirdi. Bu söhbətdər nədi? Rişədən çıxar. Baba deyəllər bir ağac qət elə bir adam öldürmüşəy. Bizdə ağac qırmaq adam öldürmək elə birdi, heş fərqimiz yox!

– Ağacın yenə mənim meydanımda quvru – Eyvaz dedi: – adamnan çoxdu.

[Dedilər:]

–Niyə?

[Eyvaz dedi:]

–Adəm ki, çörəyin yesin, suyun işsin, dünyada heş bir şey eləməsin, o adam vaxtı tükədir, o adam ölə yaxçdı. Hələ bu narınc gətirip, bar verir, bərainki mən bu cür elirəm o birüza adamlara bir at qoyam gedəm. Mən rişədən çıxartmıram genə göyərər.

Ağa, bular giriqlər tamam bu bağın içində nəmənə, nəhal varidi ikiqat elədilər. Bir dənə ağac salim qoymadılar qala. Dedi:

– Xub, indi oldu əhsən! [Gəlin qırdığınız ağaşlardan ocaq qalıyb durna ətindən kabab çəkək.]

[Bağda bir alaçıq qururlar] Keçiylər alaçığın içinə. Şərap tuluxları dolıydı şərapnan. Asıplar şərap tuluxların, ağacdən tüküplər yandırılar, durnalardan salıplar kabap, çırıkkıçırıkk qeynirdi ətin kababı. Durnanın qoxusu götürmüşdü. Bu bağı, kabab qoxusu almışdı başına. İki yüz qədəmlixdən gedəni kababın qoxusu həlak elirdi.

Ağa, bəd, Həsən paşanın bir dənə durnatutanı varıydı. Adına deyərdilər Babuluk. Bu Babuluk girdi [saraya Həsən paşa dedi:]

– Durna gəlip bağa?

Dedi:

–Bəli! Beş-on gündü durna qəyidipdi. Yaylaxdan gəlip bağa.

[Həsən paşa dedi:]

– Ay Babuluk, bu gün beş dənə mənə durna tutaray?

Babuluk Bayram dedi:

– Qurban, bu gün kəmənd ataram çox tutaram.

Ağa, Babluk Bayram gəldi girdi bağın içinə. Evin tikilməsin, gördü ağaşdar tamam baş əgip. Yarı beldən xəmə olup. [Öz-özünə dedi:] “Xudaya, bu gecə dolu gəlməyip bu bağa ki? Bə nə bu ağaşdarı iki qat olup:

– Ay bağban (Bular bağa girəndə bağban qorxudan qaçmışdı. Bilinmirdi harda gizdənmişdi), Bağban?!

Bağbandan nəşə xəbər yox. Gördü belə səs gəlir, bağın içində. Yavaş-yavaş gəldi alaçığın dalına. Gördü bular şərapları içillər, qəx-qəx vurullar, gülüllər. Durna ətinnən yeyillər, çəkillər dişlərinə sümüklərini atıllar çölə. Bir dənə də gəl salginən, İsaballı. İsaballı biismila bulların aşpazıydı. Bolu Sərdar da gedirdi duzdan zaddan gətirirdi. Xəbər gətirirdi düşman nə dedi. Ama, bu biistila

sütunu pənc⁶⁴ təkiydi. Oyana deyirdi bu yana deyirdi. Amma Koroğlu da bunu tutar görək nə pis günə qoyar.

Amma, bu elə birdən girdi içəri. Gördü dörd nəfər otururlar sibilər qulaxları dalında, eyni Lorustan kətxudası. Qızıl-qızıl vurur, gözdərinnən qan damır. Bu hövl elədi gəldi, dedi:

– Salam! Bismillia.

Eyvaz harifidi, dedi:

–Əleykümə bismilla, buyur içəri qardaş görüm. Hardan gəlip hara gedənəy? Hardan vurup haranı yıxana?

Dedi:

–Qurban, mən yıxan dəyiləm, vuran dəyiləm. Gedənəm, amma gələn dəyiləm.

Dedi:

–Xub, gedənən da bura gəlməy?

Dedi:

–Qurban bura gəlmişəy də, gedən dəyləm!

Dedi:

–Niyə?

Dedi:

–Bəraiki sizin sibilinizdən qan damır. Mən əyə burdan can qurtaram gedəym. Əzrail can əlinnən qurtarmışam.

Eyvaz qəx vurdu gülməğa. Tutdu bunun belinnən, (bu cür)⁶⁵ qovzadı yuxarı, dolanırdı, dedi:

–Biçara, səniy canıy mən almam ki? Mən adam canı allam, məni bu cür göydə dolandıra.

Qoydı yerə [dedi:]

–Sən nəçi karəyən?

⁶⁴ Cəsus kimi anlamını verən bu deyim ordudan alınıb. Beşinci sütun-şöbə orduda informasiya toplamaqla məşğuldur

⁶⁵ Aşığı əl işarəsilə göstərir

Dedi:

–Qurban, mən durna tutaram.

[Dedi:]

–Kimə?

[Dedi:]

–Həsən paşaya.

[Dedi:]

–Həsən paşa sənə bir zad verər durna tutay?

Dedi:

–Ay baba, beş mənət.

[Dedi:]

–Elə beş mənət?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedi:]

–Onda tutmayan nə?

Dedi:

–Tutmuyay beş dənə bəmənək vurar başıma,-[deyər:]–»pəs niyə tutmamışan, bu gün». Misli ki, xanımı getmişimiş ayrı məmləkətə–Burzustana. Gəlip, indi istillər bir az səfa eliyələr, qonaxlıx var. Mənə dedi: “Get durna seydlə elə.” Durna da bağda heç yox. Bir dənə durna yox.

Dedi:

–Necə olup?

Dedi:

–Hamısını siz tutmuşuz.

Dedi:

–Biz bu bağda tutmamışıq qardaş. Biz burda tutmamışıq, Elçi dağında tutmuşuk, biz bunu.

Elçi dağı da Həsən paşanın Bulqar şərinin üstündəydi. Miski əlan deyillər Bulqarıstan, o zaman Bulqarıymış da. Bəd, dedi:

–İşim yox, yoxdu da. Gedə bilməm əli boş.

Dedi:

–Yey hələ, bəlkə tapula bir dənə. Dörd beş dännən bir dənə sənə tutarıy aparran.

Eyvaz dedi:

–Bir dənə durna qoyun bunun yanna. Sən bir belə aparmışay, vermişəy bu Həsən paşa yeyə durnaları, sənə heç vermib yemişəy?

Dedi:

–Qurban, əbəda. Mən bilmirəm, [durna əti] şor olur, turş olur, şirin olur, əsla!

Dedi:

–Nəğar pul verər?

Dedi:

–Beş mənət.

Dedi:

–Beş mənət?⁶⁶

Dedi:

–Bəli!

Eyvaz əl elədi cibinnən bir muş pul tökdü bunun cibinə, dedi:

–Apar, xəşlə.

İran sikkəsi varıdı, Rus sikkəsi varıdı, ağa Türkman sikkəsi, Osman sikkəsi hamınnan bunun cibindəydi. Dedi:

–Apar xəşlə.

Bir də üş dənə durna verdi, dedi:

–Apar ver bunu Həsən paşaya, deginən da bağında durna qalmayup. Görüp görəcəğın də budu, yeyip yeyəcəğın də budu. Yeyirən dişlərin arıtıda, dahi görməyin. Onda da başıyız sağ olsun, bağında narış da görməyin biy il. Bunu de ya!

Dedi:

–Çəşm.

⁶⁶ Aşiq belə izahət verir: Mənət Türkiyə dilinnən nə ğartdı?

Ağa, dedi: “Xudaya bular əlindən qutrıp gedəydim can. Bular olmuya birdən məst ola, vuralar mən başım qulağımda qala, qulağım nəşimdə qala, nəşim döşümdə qala, qolum qıçımda qala. Vurmuyalar mən nacar olam, calanam.

[Eyvaz] İsaballıya dedi:

–Bir dənə piyalə tök ver bu içə.

Dedi:

–Qurban, o nəmədi?

Dedi:

–Bu, bu bir şey dəyil, sudu, qırmızı su.

Dedi:

–Qurban, onnan mən bir məylisdə Həsən paşanın qonağı vardı çağırışdı, işdim, belə tərsə-tərsə yol gedirdim. Qurban, o mənə saziş yeməz. Onu vermiyin mənə yaxçidi. Əvəzi gedərəm yolu evimi tapmam.

Dedi:

–Xub, bunnan işmə.

Ağa, durnaları bağladı çiyinə, dördündə⁶⁷ götdü o, bağdan çıxdı. Amma, Dəmirçioğlu dedi:

–Eyvaz, bu adəm durnatutan dəyildi. Bu adəm getdi xəbərə. Amma gəlin çıxak şərdən gedək.

Eyvaz çox məstidi. Həsən paşa bir dənə tərlandı⁶⁸ uçurtmuşdu, bu tərlandı da, (Eyvaz) tutmuşdu əlində saxlamışdı. Düşmüşdü elə məss...

Dedi:

–İşdəri bular hara qaçak? Yox baba, durnatutanıdı.

Dedi:

⁶⁷ Görünür aşıq öncə durnatutana üç durna verdinini unudub. Ona görə dörd deyir, sonra yenə üç durnanı Həsən paşaya təqdim etdiyini söyləyir

⁶⁸ Aşıq belə izah verir: Tərlandı quşu ey qırğıya deyörlər

–Xob, indi görürük da. Qaranqulux gecədən ay bulutastan çıxar məhlum olur.

Ağa, bu yetişdi, Həsən paşa da təxtin üstə oturmuşdu. Gördü, bəli gətirdi. Babluk Bayram gətirdi, dedi:

–Qurban tutmuşam üç dənə.

Dedi:

–Barikalla, bu gün yaxşı seyd eləmişəy.

–Həyə...ə... - dedi,- dədənin ərvanın-ürəyində,- mən seyd eləmişəm.

Elə o beş mənətə verdi buna, dedi:

–Apar.

Dedi:

–Qurban, elə beş dənə də gətdim beş mənət, üç dənə gətdim beş mənət, bir dənə gətdim beş mənət? Yaxçı sultanəy oturmuşan təxtə, kərəmiy vura səni şəxtə, mən neynirəm girəm belə bəxtə. Axı bu nə ənamıydı? Bax belə pullardan verərlər adama.

Ağa, (Həsən paşa) baxdı gördü əh bunun cibində Rum sikkəsi, Arzurum sikkəsi, İran sikkəsi, Osman sikkəsi. Dörd-beş kişvərin sikkəsindən bunun cibində var.

[Həsən paşa xəbər aldı]:

–Kim verdi bunu?

Dedi:

–Durnalarıynan da umud ol. Da bağda bir dənə durna yoxdı. Hamısını tutdular qırdılar. Mənə də dedilər: “Yediyn dişiyi arıtginan. Da görüb-görəcəyın budı.”

Dedi:

–Həmi?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

–Xeyli xub, kimdi bu?

Dedi:

–Bilmirəm.

Ağa, kim gedər, kim getməz [bağdakılardan xəbər gətirməyə]. Burda götürüb baxdı ki, bu təyə elirdi ki, bir nəfəri yola sala. Ağa, bunun da qızı Dona xanımı bir dənə lut [oğlan istəyirdi] ki, yeddi asimanda bir ulduzu yox idi, on dörd dəyirmanında bir sıxım unu yox idi, qırx dənə kənddə bir arşın yeri yox idi. Bu yeridi irəli.

Dedi:

–Qurban⁶⁹, mən bilirəm olar kimdi nəyə gəliplər. Əgər, Dona xanımı verəy əlini mənim əlimin içinə, mən iki saata hər neçə nəfər ola qolun bağlaram. Əgər, verməsəy şərin gedəki heç. Ayrı kişvəri gedən, yığan, götürən dağıda, bir dənə salim qayıtmaz. İndi özün fikiri elə.

[Dedi:]

–Yanı bular kimdi?

Dedi:

–Mən billəm bular kimdi. Deyər ki, şərab içirdilər tuluğan, Koroğlu dəliləridi.

Dedi:

–Baba, Koroğlu dəliləri bura məgə, baş qutara bilir, burdan ora qırx mənzil yoldu. Hər mənzilin dörd ağaşdı. Dörd ağaşdan dörd ağaca məyər bular qırx mənzili tey eliyər, gələ bura. Bular guman eliyirəm bu şərin dələduzunnandı. Üş-dörd nəfər yığılıb gedip bu bağa, bu kələknən.

Dedi:

–Qurban, sözdiki dedim, belələy indi görrəyn da.

Ağa, bunun hən deməği, onun yox deməği. Hala sizə deyək hardan Eyvaz ki, quş da əlində bu cür düşmüşdi, Dəmirçioğlu burda Eyvaza dedi:

–Sizə demədim bu adam casuzdu? Bu adam durnatutan dəy?!

O, da [Babul Bayram] bilmirdi, bədbəxt fəqət dedi:

⁶⁹ Aşiq belə izah verir.:əmə bir kamançası varıdı, tarı

–Üş nəfər, dörd nəfər adam gəlip bağdadı, bu cür adam.

Bəd, Eyvaz ki, tər lan quşu əlində bağın içində durmuşdu, gicə-lənirdi, alaçığın dovründə. Dəmirçioğlu üz oldi ki, Eyvaz bu adam durnatutan dəyildi. Bu getdi ki, bizim bəndimiz suya verər.

Dedi:

–Xeyir, onnan casuz olmaz. Casuzun gözlərinə mələm ki, bizim Bolu Sərdar kimi olur.

Bolu Sərdar narahand oldu. Dedi:

–Yanı mən casuzluq elləm?

Dedi:

–Xeyir, bir əccə, çox yox.

Amma, burda da Həsən paşa bəxti ki, puli bu səyyat durnaları tutmuşdi, vermişdi buna dedi:

–Bax bu pullardan vera.

Amma, Həsən paşanın fikri o yerə dağıldı ki, əgər, bular Koroğlu dəlisi ola, bular hüs gələlər şər içinə. Bağda qalmazdar, durna tutalar. Sulduz vəzirə dedi:

–Vəzir, axı, vəzirən qara xəbər, sən bir casuz yolla bu bağa, görək bu bağda kimdi.

O yannan ərz elədim, həmin adam o zaman ki, ərz elədim yeddi asimanda bir ulduzu yox idi, doqquz dəyirməndə bir sıxım uni. Əlli⁷⁰ xərabə kəndə bir arşın yeri yox idi. Əynindəki çuxaydı, əlindəki əsa. Bu yeridi irəli, dedi:

–Qurban, əgər İsgəndər tipiynən gedə, oları tuta bilməz, gətirə bilməz. Məgər mən gedəm oları gətirəm.

[Paşa dedi:]

–Sən nə cür gedirəy?

Dedi:

–Şərt varı! Dona xanımın əlini qoyan mənə əlimin içinə.

⁷⁰ Aşiq bir az öncə qırx xaraba kənd deyib

[Dedi:]

– Bərikalla, oğlan mən qızı ona verrəm ki, o Koroğlunu tuta, dəlilərinə tuta.

Dedi:

–Mən də elə dəlilərinə tutaram da. Əgər, Koroğlu dəliləri olsa üçünün də qolunug bağlaram bağda gəlləm xəbər verrəm, beləyə. Əgər, də bu işə əncam vermədim, qüdrətim olmadı, başaramadım, öldür biləmi.

Sulduz vəzir dedi:

–Qurban, bu sözün bimaliyətdi deyir da. Bunun bu bimaliyət deməginnən sən də bir bimaliyət imza ver da. Yaz verginən “çəşm!”

[Paşa dedi:]

–Deyəndə ki, qızı vermədin, deyəllər: “Paşının, sultanın yalanın olmaz, gücü olar, sözündə yalan olmaz.”

[Sulduz vəzir] dedi:

–Qurban, burda bir iraddar tutarık, deyərik “qız gəlmir“. İş yoxdi ki!

[Paşa] dedi:

–Verdim qızı. Sən get tut üçündə.

Ağa, bu bihuşdarı bağladı belinə, bir şişə darıyı bihuşti, bir dənə də sitarı⁷¹ var idi. Əllərinə hənaladı, dırnaxları qırmızı, girdi bağın içinə. Ağa, bir ringi tutdi. Girdi bağın içinə, çaldı, atıldı, düşdi, oynadı. Amma, bu məst adam aləti musiqidən xoşu gələr, gedər ona tərəf. Kar verdilər bağda bir tar səsi gəlir. Gördülər bir dənə tərəkə, şux cavan oğlandı düşüb xiyabana çalır, oynuru. Dedilər onu çağırın gələ burda alaçığa. Dedilər:

– Ay cavan, ay tar çalan, gə bura görək!

⁷¹ Aşıq əvvəl kamança, tar dediği halda, indi sitar deyir. Sonra yenə tar deyir. Bir sözlə musiqi alətlərinin adını qarışdırır.

Ağa, bunu istədilər meydana. Otdu, o bir tarını zıncıllatdı. Bəd, zıncılladannan sora, dedilər:

– Ay oğlan, sən nəçi karəsən?

Dedi:

– Qurban, mən də gəlləm sizintəkin ağaların yanana, beş pəncə tar çallam. Mey içən gərək tarınan mey içə, sazınan, avazınan mey içə. Xoş elərəm sizintəki ağaları. Pənci dü şaha verər, gedərəm xanəvadəmi dolandırırım.

[Dedilər:]

– Barəkalla, barəkalla. Xub, bir çal görək.

Bir az tıkkılatdı tarı, başını tovladı. Ağa, başı tovluyanda Eyvaz üz oldu:

– Ay tar çalan, bə niyə başın tovladın?

Dedi:

– Qurban, o cür ki, siz mey içiriz, inqarı fil su içir!

[Dedilər:]

– Necə? Oğlan bizi fil elədin?

Dedi:

– Qurban, çox təşəkkür eliyəy? Xuda nəkardan demədim siz fil-siz. Meyi qurban elə içməzlər. Meyi gərək belə verən heç işməmiş məst ola. Əgər, piyalənin ixtiyarın verəyiz bəndəyə bir mey dolandırırım siz ərşi seyr eləriz.

Eyvaz dedi:

– Piyaləni verin ona.

Piyaləni aldı əlinə. Amma, Dəmiriçoğlu bildi bunun firqəyi varı. Dedi:

–Eyvaz can, fürsəti verrən düşmana?

Dedi:

–Bu nədiki düşman ola?

Dedi:

–Əh, düşman qarışqaya boyda ol yüz dənə fili yıxər.

Dedi:

–Necə?

Dedi:

–Fürsətinən! Qoy deyim:

Sənə qurban xan Eyvazım,
Mey verən saqi dəgil bu.
Keçər çıraq, görməz gözün,
Çırağın yağı dəgil bu!

Meyini nə cür gəzdirir,
Tar çalır özün süzdirir,
Düşmannığın bilindirir,
Dosluxda bağı dəgil bu.

Tarını nə cür çaldurur,
Əğlimiz əldən aldurur,
Özün bizə dost bildirir,
Düşmannıxdə bağudur bu.

Paşaynan danışubdu,
Eşk otuna alışubdu,
Özü bizə qarışubdu,
Əcəp düşman, yağudur bu.

Çardaxlının uca dağı,
Dəmirçioğlunun fərağı,
Sinəmə çəkilər dağı,
Sinəmizin dağıdır bu⁷².

Söz ki, tükəndi. Ağa, meyi bir siri dolandırdı. Bədəz ki, dolandırandan sora dəmnən tökdü bihuşdarını şərəp xumrasına, təkən verdi. Dedilər:

⁷² Şerin birinci və ikinci bəndinin son misralarının rədif qafiyəsi son üç bəndlə uyğun gəlmir

– Ay tarçı, bəs niyə meyə təkən verrəy?

Dedi:

– Mey gərək bir siri töktün ardın ətəyində qaldı qarışdırın, bu səfər siridə xoş gələ. Meyin həmişə çöhəri yatar dibə.

Ağa ki, siz ola buları bu cür alladıb [içirdi. Elə bil dəlilər] hey altı aydı bədbəxtlər bihuş düşüp.

Üz basdı Həsən paşanın yanına, [dedi]:

–Qıblə ələm sağ olsun, ədiyə vəfa elə, mənim cövrümə cəfa elə. Bax üçünüdə qolun bağlamışam, dördünüdə. İndi öldürürsən mənə nə, əfv elirsən mənə nə, zindan elirsən mənə nə. Dona xanımın əlin ver əlimin içinə. Mən də mətləbimə çatum.

Dedi:

–Xub, qoy mən gedim-görüm bağda. Sən şəd gəlmisən yalan danışıray? Görməmişdən mən qızın əlin verim ələ, da nə dərdəndi.

Sulduz vəzir dedi:

–Oğlan, mən demişəm ki, mən zəmanət elərəm əgər, Həsən paşa qızı verməsə mən qızı aldırram verrəm sənə. Heç fikir eləmə bu sözdərdən. Onu xatırcam bilginən. Olar qismət sənə, olmaz qisəmt sənə. Xülasə ki, işimizdə yalan yox.

...Ağa, bu tərən quşu da kimin əlindəydi? Eyvazın! [Eyvaz] birdən ayıldı, genə kəllə getdi yerə. Dəmirçioğlu az işmidi. Bilirdi, əlan töküdü yerə. Bir tikə içirdi qalanını toküdü yerə. Dəmirçioğlu ayıldı. Dedi:

–Eyvaz, dur qoşun, düşman gəlip bağın dövrünü tutup.

Dedi:

–Toy-bayramın vaxtıdı, gör nə haldayuk?

Ağa, bunun başdarın üstünə düşmən, kəmənd əllərində durmuşdular. Bu tərən quşu Eyvazın əlində heş boşlamır gedə, bərk saxladı. Götürüp Dəmirçioğlu Eyvaza görək nə deyir:

Sən də şıkar etdin bir şuxu tərən,
Əgə sərxoşusan ayıl, Eyvaz xan.

Səni görən keçər başınan, kannan,
Əgə sərxoşusan ayıl, Eyvaz xan.

Yolda baxduk coşqun çaya, sellərə,
Əcəb gəldik düşdük qürbət ellərə,
Kamandarlar çillə aldı əllərə,
Ox kimin aləmə yayıl, Eyvaz xan.

Qazamatda bizi qonax eləllər,
Çəpi çalup şəmadətdən güləllər,
Bizim üçün sər-sədağa verəllər,
Onda olluk yaxçı sayıl, Eyvaz xan.

Qismət olar görən gedək buradan?
Qırat ayxıranda keçər Tonadan,
Ay kimi çıxmışan ərşi səmadan,
Gün kimi aləmə dağıl Eyvaz xan.

Dəmirçioğlu, bir qılıcın, bir atın,
Baxsan görükməz dahı məmləkətin,
Geydirillər səhər qanlı xələtin,
Olallar çox sənə mayıl, Eyvaz xan⁷³.

Ağa, bunu gəttilər qolubağlı Həsən paşanın meydanına. Həsən paşaya dedilər:

–Xub, nə cür eliyək səlahlaşun, görək bunu nə cür öldürək?

Bir nəfər gəldi, elə o Bədiizaman. Gəldi ki, beləsinə o pəhlivani nam idi Bədiizaman. Bu gəldi Eyvazın ruburusunda durdu, dedi:

–Əx, bu o gün ki, gəldi mənnən nəvərd elədi o cavana oxşur. Olmuya o cavandı?

⁷³ Aşix misraya belə şərh verir: Yanı səni görələr qıymazdar öldürələr. Amma vay bizim üçün, bizi öldürəllər.

Dedilər:

–Yox baba ya?! Bu burda tuturlar. O, hələ gedirdi elini, tayfasını Turanzəmindən dəvət eliyə, gələlər, gətirə bura, hələ gələcəkdular.

Dedilər:

–Dərvağən, oğlan gör bu Babul Bayram nə cür tutdu bunu. Dərvağən əgə İskəndər gedə buları tuta bilməz. Zəncir salırlar, kəmənd atırlar.

Baxublar bunlara çox qorxullar. Dona xanıma xəbər getdi: «Eyvazı tutuplar». Dona xanım gəldi, rubruda durdu. Baxanda almayki atmışdı dəymişdi Eyvazın döşündən. Almanın yeri bunun döşündə bəlli idi. Baxdı, bildi. Dona xanım bildi həməən cavandı Eyvaz. Dedilər:

–Xub, bunu nə cür öldürək, nə cür zindan eliyək.

Sulduz vəzir dedi:

–Qurban, bilərəy nədi?! Əgər, sən bunu öldürəy, hər kişfərdə gedəyn deyəyn mən Koroğlunun dəlilərini tutmuşam, öldürmüşəm, heş kəs inanmaz. Buna görə ki, heşkəsin qudrəti dəyildi bunnarı tuta. Sən bir iş gör. Buları zindan elə qırx gün. Eylam elə o şəhristanlara, o bazarqannara, o tacırlara, o xanı xavannara: «Sizi Koroğlu qarət eliyip, çapov eliyip. Tamamıyız gəlin tamaşaya. Mən Toqat vələyətində Həsən paşayam. Tutmuşam Koroğlunun dəlilərini, istirəm filan gün dara çəkəm. Gəlin tamaşaya, sizdə heysin, ürəginiz xoş ola» Bular gələllər tamaşaya sənın adın çoxa çıxar. Şanı-şovkətin yuxarı gedər. Hamı sultannar, paşalar sənə baş əyər.

Dedi:

–Əhsən ki, vəzirim ey mənım. Yaxşı nəxşədir. Bu çox yaxşı nəxşədi. Görüm qızım Dona xanım nə deyər.

Üz oldu:

–Qızım, budu bizim düşmanımız, əsil düşmanımız. Deyirmiş “Gərək mən Həsən paşanın təxtini çövrəm başına. Səni əsir

eliyəm. Sənin gözləriyi yetimlik yaşı dolduram.“ Buymuş. Sən nə səlah bilirəy, bunu öldürək bala?

Qız qayıdıp görək burda atasına nə deyir:

– Atacan qulağ as qoy deyim beş dənə⁷⁴:

Belənçik cavanın öldürməginə bais olmuyun, şər talana gedər. Bunun ki, sabahı var. Deyillər bunun puşdu, arxası dayaxı Ərəp Reyhan toycüynən gələr, Mustafa xan ləşkəriynən gələr, Koroğlu qüvvəsiynən gələr, şəri talan edər. Onda peşmannığı çəkəriz. Pəs bunu öldürməginə bais olmuyun. Ata, sal bunu zindana. Bir müddət zindanda qalsın, çıxsın. Bəlkə, bu işlərdən tovbə eləsin, qayıtsın dala.

Amma, qız baxırdı Eyvaza, almayı ki, vurmuşdu Eyvaza. Xoş gəlirdi beləsinə. Eyvazı saldılar zindana. Eyvaz gedip zindana. Koroğlunun dörd qoçağı getdi zindana. Amma, Koroğlu gecə yatmışdı, yuxuda gördü: Nigar xanım yanında dörd dənə dişinən ağraya gəldi, nə cür zivanə çəkir. Kəllədən dırnağa dərd suziş elir. Ayıldı, [dedi]:

–Ay Nigar xanım, Eyvaz tutuldu.

[Dedi:]

–Yox, necə?

Dedi:

–Mənim bu diş ağrım, Eyvazın qəlbidi. Eyvazımı tutdular. Demədimmi, getmə ey dadi-bidad. Götürüp burda bir beş dənə Koroğlu görək nə deyir:

Göndərdim durna ovuna,
Gəlmədi Eyvaz, gəlmədi.
Qurbanam mina boyuna,
Gəlmədi novçam, gəlmədi.
Halay-halaydan tutuldu,

⁷⁴ Aşıq bütün dastan boyu «deyim beş dənə» deyəndə şeir söyləyir. Bu dəfə isə Dona xanımın sözlərini nəsirlə deyir.

Topu, tufənlər atıldı,
Ya vuruldu, ya tutuldu,
Gəlmədi balam, gəlmədi.

Eyvaz gələ, gülə-gülə,
Üzü bənzər qızılgülə,
Üç dənə qoçaxnan belə
Gəlmədi Eyvaz, gəlmədi.

Baxçada açılan güllər,
Bağrıma sancıldı millər,
Koroğlu başına küllər,
Gəlmədi Eyvaz, gəlmədi.

Ağa, burda bu sözdəri bəd, deyənnən sora, Niyar xanım dedi:

–Ağlama Koroğlu, narahand olma gələr.

Dedi:

–Eyvazı tutdular, mən bilirəm. Ay Yumuğ Əhməd!

[Dedi:]

–Bəli, Qoç Koroğlu!

[Dedi:]

–Bura gəl, görüm.

Koroğlu çağırıb bunu [dedi:]

–Yumuğ Əhməd, düşərəy yola, baxaray sağa, baxaray sola.
Baxmay dəryaya, coşqun çaya. Özün vurray dəre-təpəyə. Baxmay
günnərə, baxmay aylara. Sallan gecəni yola, yolu gecəyə. Bax-
maray dağın uca ucaya özün sən yetirən Pirmən qocaya. Yetir
öziyi Toqat şərinə. Yetig ol fəndi-feliyə. Gətir Eyvazdan mənə bir
nama. Döndərrəm şəri çalxaram qana.

Bu sözləri dedi, Yumuğ Əhmədə. Xəbər gətir da.

Yumuğ Əhməd də, düşüp yollara. Amma, nə cür yolu kəsirdi.
Özün yetir ha yetir.

İndi o yannan tamamı dəstür veriplər, elamiyə dağıdılar tamamı şərlərə, səristanlara: «Koroğlunun üç dənə novçə dəliləri-nən, dörd dənə tutuplar. Şəri Toqatda öldürürlər. Hər kəs tamaşaya istir gələ, gəlsin. Amma, ayın on dördündə on beş gecəlik ayın içində buların nəşi qanaraya asıllar, cidaya vurullar, gəlin tamaşaya». Ağə, bunun əyyarı namə dağıdırdı, tamamı məmləkətlərə. Yumuğ Əhməd beş ağac varıdı çata Toqata gördü bir nəfər ağə, qucağında namə pitliyip gəliri. Dedi:

–Ay dadaş, bura gə görüm.

Bu gəldi yovuğa, dedi:

–Hara gedirsən? Hayannan gəlip hayana gedirsən?

Dedi:

–Bu yannan gəlip, bu yana gedirəm, elamiyə dağıdırəm.

Dedi:

–Nə üçündü bu elamiyə?

Dedi:

–Sən bilmirsən?

Dedi:

–Xeyir, biz Bazırqandayık. Buralı dəyilik ki, bilək.

Dedi:

–Koroğlunun dörd dənə dəlisi var, bilirsiz?

Dedi:

–Yox! Nə cürdü dəli?

Dedi:

–Eyvaz, Dəmirçioğlu, Bolu Sərdar (Bulu Sərdar deyillər), İsa-ballı, tutmuşux zindandandı. İstiller öldürələr. O şərlərə ki, Koroğlu zülm eliyip, o Koroğlu tacirlərə ki, Koroğlu qarət verip, oları dəvət eliyir gələlər, biz tutmuşuk. Oları cidaya vurak, mərdum tamaşa eliyə gedə ahəstə yata gecə. Dükanı təxt eləmiyə. Yollarda həmişə gedə, qorxmaya yollardan.

Dedi:

–Koroğlu ki, yolları kəsirdi, deyillər Çardaxlıdadı, o Koroğlunu? Evin tikilsin, onu nə cür tutmuşuyuz? Özünü?

Dedi:

–Dəlilərin!

Dedi:

–Onun dəliləri içində bir dənə var, Eyvaz adlı bir cavan var, çox xoş sima, xoş rux. Görənin əqlin alır. Onun da tutmuşuyuz?

Dedi:

–Əvvəl onun qolun bağlamışy. Elədi, duşmandı. Həsən paşanın qızı Dona xanım mail olup ona. Gündə gedir zindanbana tapşırır: “Onun qəzasını yaxşı elə. Buna sərt baxmagan». Ama, dədəsi bilmir. Onu da tutmuşuk.

Dedi:

–Ha... Bəs o namərd Eyvaz deyilən, bax, mənəm bu çəp tərəfimə⁷⁵ Burzi gədigində səkkiz il qabax, mənə bir dənə şeşpər, əmud üstünnən hələ vurdu. Əmudi şeşpər xam elədi, keşdi kəttimə. Gör yeri nə cür qaralup. Hənüz də yaxşı olmuyup, suzişi mənəm kəlləmdən xəbər verir. Onu əgər tutmuşuyuz, qaday alım sənin, gözdəriyə qurban. Olar bu elamiyələri də bizim məmləkətə mən özüm aparım, nökrəyidə varam. Sən gəlmə bir belə yolu. Sən gedək o zindanı⁷⁶ mənə görsət. Mən görüm onu. Belə gələ yavuğa, deyim:

–Han... nənəsi oğlu, quluncum görsədim, deyim:–yadıdadı Burzu gədigində şeşpərnən mənə vurdiy, dediy: “Şans elə çəp əlimnən vurdum, sağ əlimnən vuraydım gedərdin böyük babayn yanına.” Mən o sedenin nənəsi oğlu. Dur burda, gör öldürən gün, mən sənə şeşpər vurrəm, neçə şeşpərlərdən.

Dedi:

–Olsana, buları aparay dağıdan.

⁷⁵ Aşiq belə izah verir. Quluncunu bu tərəf eliyəndə çox bilirdi, bu bir az qara rəng sürtmüşdü bu çəttinə

⁷⁶ Aşiq belə şərh verir: Olar qazamat deyirdi

Dedi:

–Gözüm üstə. Sən də bir belə yolu görmə, mən aparram dağıdaram. Sən də paşayıza deyəy, mən də gəlləm mərufluk eliyəm salalar bunun beş-altı gün ölümünü dala. Bizim tamam şər gəlsə, burda Həsən paşanın, bu qət tərifi elər, tamam borcunuxərcini bizim tacirlər verər.

[Əyyar] dedi:

–Gedək əvvəl Həsən paşa yanını. Ondan sora zindana, rüsxət alım, gedək.

Gəldi, Həsən paşa üz oldu.

–Əyyar, niyə pəs qəyitdin? Namələri aparmadın?

Dedi:

–Qurban, əyyardan əğyadı. Hər kəsdən bir rəfik kömək, imdad istər. Hər kəs öz babıyan. Bu da mənim babımdı. Bu Bazırqannan gəlip. Tacırmışlar. Yolları ayrı yerdən düşüp. Gəlip bu şərdə görə cins nırxı örgənə, görə neçiyədi, yüklərini bağılyalar gətirələr bura. Mən demişəm biz tutmuşux Koroğlu dəlilərini. Bu deyər: “Evin yıxılsın, bu yollar neçə ildi bağılıdı, heş kisənə gələ bilmirdi, siz necə tutmuşuyuz?”

Dedim:

–Tutmuşuy da! İndi deyər: «Bu elamiyələri mən aparram vəlayətımızdə dağıdaram, sən görmə dahi. Ondada bizim tacirlər tamam Həsən paşanın xərcini verər. Mənim atam tacirdi. Tamam tacirlərin səmayəsi mənim atamındı. Amma, bu şərti ki, gedəyiz mən gözümnən görüm. Bir belə yolu gəlirik, bica olmasun», inanım. İndi rüsxət verəyin gedə qazamatda bu görə. Onda, buna da altı il əvvəl bir şeşpər vurup, buların malını tamam tarac eliyip. Bunun böyük dayısı Burcu gədiyində vurup, ölüp orda.

Dedi:

–Xub, duşman duşmana gərək şəmadət eliyə. Götür, getginən. Amma, qoyma çox danışa. Baxsın, şamadət eləsin getsin.

Ağa, bu firqəni vurup gəld, bilə bu zindanın yolu hardandı, qapısı hardandı, bağı hardandı. Amma, burda bəd, gələnnən sora, burda baxdılar zindanın boyuna. Bu Şaa Abbasın gümbəzdəri kimiydi, qədim. O da paca idi. Dedi:

–Budu, burda.

Dedi:

–Sən qardaş burda səsdən gələ qabağa de: “Eyvaz, Xan Eyvaz, didariyə gələn olup». Gələ bu qanşarda dura.

[Əyyar] çağıranda:

–Ay Eyvaz!

Üş dəfə “Eyvaz xan didariya gələn olup, gəl bir qanşara» dedi. Bu, [Yumuğ Əhməd] gəldi qanşara ruburu paca oldu, pacanı götdü. Başın salladı aşağı. Eyvaz baxanda işarə elədi dedi: “Bilindirmə“. Başın çindiri, dedi:

–Budu tutmuşuyuz?

Dedi:

– Bəli! Bax gör, sən tanıran tutmuşay?

Həsən paşanın əyyarı dedi:

–Bir qoy görüm dörd dənədi.

Dedi:

–Mən o Eyvazı istirəm.

Dedi:

–Bax gör tanıran budı?

O, elə başını təpdi içəri əyyar, [Yumuğ] Əhməd xəncəri çəkdi, dayadı başının gərdənəsinə. Təkan verəndə kəllə xırp üzüldü cəmdəkdən, gurupadan getdi zindanın içinə. Gedəndə tappıladı. Tappılayanda Dəmirçioğlu əl sürtü, gördü turup düşdü. Əl atanda bu qulax gəldi əlinə. [Öz-özünə] dedi: «Labüd qarpızdı». Dedi:

–Eyvaz xan gəlin bu gün cürəmizə qarpuz verirlər. Amma, qulaxlı qarpuzdu bu. Necə qarpuzdu, qulağı var?

Amma, bular dedi:

–Gəlin qabağa.

Bular gəldi qanşara, baxanda gördülər, bəli Yumuq Əhməd də gəlip. Eyvaz baxdı, gözdəri doldu qannan. Dəmirçioğlu götürüp namə yazıp. Eyvaznan Dəmirçioğlu naməni...

–Əgər, Mustafaxannan kömək götürməsin, əgər, özü gəlsin, əgər, burdan bizi çıxada müşküldü. On dörd kişvərin cəmiyyətin gəlib bura, tamaşacıdı. Xülasə. Amma, burda götürüp namə yazır Eyvaznən Dəmirçioğlu. Görək nə naməsi yazır?! Eyvaz əvvəl, sonda Dəmirçioğlu:

Qoş Koroğlu Çəmlibeldə,
Dur görginən nə zamandı.
Seyr eylədik dağı-daşı,
Bilmədik çiskin-borandı.

Qurulupdu təxti-divan,
Yoxdu bizə heç ələman,
Dəriyə basıllar saman,
Zuva çəkir çox yamandı.

İmdad olmaz dahi bizə,
Cəng çıxər dayanur dizə,
Turpax dolar indi gözə,
Deyərik axır zamandı.

Dahi gələn-gedən olmaz,
Bizə imdad edən olmaz,
Öldürələr qızı qoymaz,
Dəmirçioğlu pərişandı.

Deməyin anam Nigara,
Bağrın başı hizar para,
Əcəb oldum şümsitara,
Düşmanlarım şadımandı.

Eyvaz baxur uzax yola,

Həm sağa, həm də sola,
Koroğluya həsrət qala,
Gözlərim dolusu qandı.

Sözləri tamam elədi. Bəd, tamam eliyənnən sora Dəmirçioğlu gəldi qabağa. Görək Dəmirçioğlu nə yazırdı? Ama, Yumuğ Əhmədə dedilər, yolu gecə-gündüzə sala, qoymuya yoldan bir zad qala. Götürüp Dəmirçioğlu bu sözdəri deyər:

Qan ağlar gözdərim mənim,
Qürbət eldə yaman qaldı.
Düşüp tavannan dizlərim
Yaxçı yerdə yaman qaldı.

Bir qılıcımdı, bir atım,
Harda qaldı məmləkətim,
Geymişəm qannı xələtim,
Dünyada bir iman qaldı.

Məni çəkəcəklər dara,
Nəşim olar para-para,
Kim olur xəbər apara,
Cəsət üstə canım qaldı.

Ləl verənnər göhər alur,
Səngi-məhək daşa çalur,
Zərbab olur, zərgər alur,
Dahi gözüm kanda qaldı.

Dəmirçioğlu bu dünyada,
Məni dahi salmaz yada,
Qoş Koroğlu gəl piyada,
Qıratın ki, yolda qaldı.

Sözü dedi ki, Koroğlu gələ. Yumuğ Əhməd düşdü yola, nə cür gəlirdi?! Yetir, ha yetir, tabi tir özünü yetirdi Çardaxlıya-Çəm-libelə. Qapıda nigahban gəzirdi, [dedi:]

–Ay Yumuğ Əhməd nə xəbər gətdin?

Dedi:

–Xəbər alma yaman dərttdi.

[Dedi:]

–Nə olup?

Dedi:

–Tutuplar! Öldürəcəklər. Amma, mən bir cür eləmişəm buların [öldürülməsini] beş gün salalar dala, edamların. Dəmirçioğlunu indi dərisinnən soyullar gündə bir belə⁷⁷, saman basıllar.

[Dedi:]

–Ay namərtlər.

[Yumuğ Əhməd dedi:]

–Eyvazı qız qoymuyupda şəkəncə verə. Qız qoymur ha. Amma, pəs Koroğluya da mən naməni verəm, öldürür də. Mən nə cür eliyim?

Dedi:

–Gedip dəstəməz ala, namaz qıla⁷⁸. Naməni qoy canamızın dibinə. [Koroğlu] namazın qıla qəzəpnək olmaz, ta namaz üstə, bağışlar.

Yumuğ Əhməd naməni qoydu canamızın dibinə. Getdi bu [Koroğlu] namazı qıldı, tükədənən sonra istədi canımızı qətdiyə, gördü namə çıxdı. Baxdı naməyə dedi:

–Ay Yumuğ Əhməd, bildigincək çək! Bura qoymasaydın naməni, öldürəcəgdim.

[Koroğlu xəbər aldı:]

⁷⁷ Aşiq əl işarəsi ilə göstərir.

⁷⁸ Aşiq belə izah verir: Namazınan əl götürmürdü Koroğlu

–Xub, nə cür?

[Yumuğ Əhməd] dedi:

–Namədə yazıp da, Mustafa xannan kömək götü.

Ax, Koroğlu kəlləsi qızıp, coşa gəlip, ağzı kəflir. Ala nələr deyir. Burda götürüp namənin dalın yazır.

Nə vaxtidi? Əvvəli xirməndi, biçinnər vaxtidi. Zəban halı deyər: «Gedərəy Türkmənsəhranın çölünə, xər-xərmən böyükdü, çoxdu. Onun xərməni, çox olur. Ona ot vurray, daldalannan qərm olla. Ağ at minər Mustafaxan⁷⁹, qara kürdü çalm başındadı, şeşpər həmişə rast tərəfdə olar. Boynunda da bir qırmızı çərgət olar, bağlar çəpraz. Hər kəs mənə bədi-bira dedi [bil ki] Mustafaxan odu. Naməni verəysən». Namədə də bunu yazır:

Həsən paşa tutup Eyvazbalını,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.
Neynirəm Eyvazsız dünya malını,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.

Həsən paşa üstümüzə yegindi,
Eyvaz dağı ürəgimdə dügündi,
Desələr ki, ruzi-məşər bu gündi,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.

Dedilər:

–Koroğlu, özün də bir vaxt gəllən, gedərən.

Dedi:

–Özüm

Yomuşların at döşünə döşürrəm⁸⁰,

⁷⁹ Mustafaxanın Türkmənnən çağırılması bizdə bu qənaəti yaradır ki, o Eyvazın dayısı ola bilər. Aşıq isə Mustafaxanla Ərəb Reyhanı bəzən qarışdırır.

⁸⁰

Ucalarun o cür, o cür aşurram,
Torpağını torba ilə daşırram,
Yazıram, Türkmənnən dayılar gəlsin.

Əynimə giyəyəm ətləzdən tənə,
Ceynərəm puladı pünkürmə genə,
Özüm çərxəkçiyəm düşərəm önə,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.

Bu sözləri deməxdə verdi naməni. Yumuğ Əhməd yetirdi özünü Türkmənsəhraya. Dolandı-dolandı xəlx xərməndə. Üç yerdən xərmənə ot vurdu. Əh, bu...

Hər kəs gəldi bir söz dedi, getdi. Hər kəs bir söz dedi, getdi. Bir çan gördü bir ağ atdı çıxıb gəldi. Həmin nəmi-nişanı Koroğlu vemişdi buna odi. Çatdı naməni verdi ona. Baxdı oxudu, dedi:

–Koroğlu hər vaxt dəstəgi suya verəndə mənəni yada salar. İndi gedərəy deyərəy sanıyı görər. Bu gün qoşun hərəkət elər. Yəni, tazənəfəs çatak. Bir gün qabax o çatdı, bir gün daldan sora mən çataram. Çatdız da şərə, cidaya, bir böyük cidadı şərin qırağında. Ona şeşpər mən çatam vurram. Vurdum o cidanın ucu getdi siz hələ-hələ cəngi qatarız. Deyirəm belə sizə. Koroğluya de nəgüman vurmasın. Bu gün hərəkət eləsin, bir gün san görsün, səhər biri gün də mən.

O, gəldi bu cür dedi. İndi dəlilər durub amədədi, dana-dolux qaça suda o cür! Dedi:

–Oynu mən aparmam, cəngə o dəlini. İmtahamnan mən aparram dəli cəngə.

Deyir ki, mənim çərəyimi yeyiririz, burda müftə otururuz. İmtahan elərəm biləgizi apararam cəngə.

[Dedilər:]

–Xub, nə cür imtahan elərəm, elə görək.

Dedi:

–Görün indi elərəm, ya yox!

Deyir:

–İndi qaçılılar.

Dedi:

–Mən mey verrəm o dəlilərə. Meyi içənnən sora əgə, o halda deyə
“vurram-yıxaram“, söb durdu o halda oldu onu aparram. Deyir:

İçin-için dəlilərim məst olun,
Saba-saba durandadı tamaşa.
Mal sahibı gəlir malın istiyər,
Məhşər günü olandadı tamaşa.
Cahanda heş kəsə demədim «bəli»,
Meydanda özümən görmədim dəli,
Boynudu şaxəli, qıçı kündəli⁸¹,
Xan Eyvazım (dar mıxına) gedəndədi tamaşa⁸².

Qoş Koroğlu, adım mənim bəllidi,
Yeddimin yeddi yüz düşmən əllidi,
Altmış bədoy atım gümüş nallıdı,
Rikab üstə durandadı tamaşa.

Ağa, buları deyip, bəd əz, deyənnən sora götürüp Koroğlu
dəlilər qaçırdı beşi, altısı, onu. Dedi:

–O cür? Yox. Təlimi cəng verir dəlilərə. Zimi qolyub Qıratın
belinə tənafüc olup əlinə istirdi çəkə. Bir qoca arvat baxırdı. Ha-
mısınnan varıdı da yanında. Gördü belə çəkir, bu tənaf atın sər-
keşin Qıratın belin qırar. Öz-özünə dedi: «Ey o halda deyim
“Koroğlu yavaş çək“, bu çəkməz».

Dedi:

–Ay Qoş Koroğlu ölümlü səfərə gedirəy, bələli səfərə gedirəy,
davalı səfərə gedirəy. Mənim o beş dinarımı ver get, dey dibində
qallay, ölləy mənə borşdu ollay.

⁸¹ Aşıq misraya belə şərh verir: -Yəni zindandadı Eyvaz

⁸² Aşıq misraya belə şərh verir: -Eyvazı ki, deyir aparılılar dara çəkələr, orda
mən onda görəəm o halı. Onda tamaşa elir nə cürdü

Bunu deyəndə qayıtdı Koroğlu başını saldı aşağı. Gör nağət borşlulux yaman olur?! Dedi:

–Qəri, sənə mən nə pulu verməliyəm?

Dedi:

–Heç.

Dedi:

–Bəs niyə deyirən?

Dedi:

–Bax, atın belinə! O qəzəb üstə çəkmişən, rəşmənin atın belinə hara keçir. Bu üzə də çəkdiyini atın belini qırardın. O, cür özümü təlabkar elədim, qolunun qüvvəsi alına (Heç müsəlman borşlu olmuyar. Borşdu gör nə qədər pisdii.)

Amma [Koroğlu] dəlillərə nəsihət eliyir. Görək nə cürə gedək, deyər:

Eyvaza kömək gedənnər,
Dörd bir yana, beş bir yana.
Şeşpər vurup qan edənnər,
Töküləcək ləş bir yana
Baş bir yana.

Ərəp at döşündə yatun,
Əmut atun, şeşpər tutun,
Düşməni qol-qola çatun,
Qol bir yana, qış bir yana.

Yaz borannar yaz içində,
Qış küləklər qış içində,
Titrəyər ağız içində
Dil bir yana, diş bir yana.

Şeşpər gələ başdan aşa,
Belə dəyə şaqullaşa,
Dağlardan daşlar quraşa,

Daş bir yana, baş bir yana.

Minin atdarın belinə,
Baxın gözümün selinə,
Rəhm etməyin qız-gəlinə,
Qəm bir yana, eşq bir yana.

Noldu Koroğluya, oldu,
Saraldı gül rəngim soldu.
Gördüz düşman pürzur oldu,
Vur bir yana, qaç bir yana.

Ağa, sözdəri burda Koroğlu deyip dəlilərə, tamam eliyənnən sonra gəldi, Nigar xanımın yanına, [dedi:]

–Ay Nigar xanım, qəm tozu oturup üziyə, əgər rüsxət verəyn gedərəm Eyvaz sorağına. Eyvazımnan gəlmiyipdi namə. Xəbərini yox? Bilmirdi Nigar, dedi:

–Yox! Neçə gündü qəm içindəyəm, Qoş Koroğlu. Neçə gündü qəm içindəyəm, dəmirəm dəm içindəyəm, qəlbirəm kəm içindəyəm, ələnərəm gözüm yaşı.

Deyər:

–Nigar ağılyıp ağlama, cigərimi dağlama, qorxma, Eyvaza əza saxlama, gətirəm xoş gündə.

Koroğlu əlbəttə burda Nigara nəsihət elirdi, bu sözdərdə. Götürüp burda dübarə görək Nigar xanıma beş dənə nə deyir:

Gedirəm mən üzax yola,
Ağlama Nigar, ağlama.
Gah baxran sağu, sola,
Ağlama Nigar ağlama.

Eyvazım qalıp dərbəntdə,
Tutuplar boynu kəməntdə,
Nə şərdədi, nə də kəntdə,
Özgəyə sən bel bağlama.

Dəlilərim düşüp yola,
Bulbullər hürküşüp gülə,
Qoymam qolu bağlı qala,
Çox ağlama, çox ağlama.

Qıratımı sallam kova,
Düşmənnarı qovhaqova,
Kim gedir mənən bu dova,
Cigəriyi çox dağlama.

Qoymam düşmənnar şad ola,
Eyvazıma fəryad ola,
Dəmirçioğlu ağlana,
Yarasını ağla, bağlama.

Dəmirçioğlunun yarası var,
Başın min bir bəlası var,
Koroğlu tək ağası var,
Özgələrə bel bağlama.

Sözdəri tamam elədi. İstirdi gedə yola, dəlilərdən birəz saxladı.
Gəlhagəldə dedi:

–Ağa, biz nə cür yək, nə cür içək, nə cür dolanak. Ceyran nənə
gözəl deyərdilər, bu Nigarın həmsayasıydı, həm munisiydi dedi:

–Qoş Koroğlu, Nigar halı pərişandı.

Dedi:

–Mənim cürə sazım götür. Reyhanmışa Nigarın yanında deyər-
rəy, Səməd dəlim vardı, Xacə Mərəm deyərlər, o çalar Nigarın
göylün alar, xoşbəxt olar. Bisat vardı işlərində xacəydi. Deyir, “Nə
oğlandı, nə qız, nə kişiydi, nə arvat, görən qalmışdı mat. Burda...
Dəlilərə cürə məlum elir, [deyir:]

Minin atın alasunu, gögini,

Göz görmüyə qanı meydan yegini,
Hər vaxtdə altmış batman düginə,
Yeyin dəlilərim, ta mən gəlincək⁸³.

–Qurban, elə dügi yeyək?

[Dedi:]

Minin atın alasını, bozunu,
Göz görmüyə qanı meydan tozunu,
Hər dəfədə əlli yeddi quzunu,
Yeyin dəlilərim ta mən gəlincə.

– Qurban, elə quzuynan o dügünü yeyək?

Dedi:

–Yoo...qulaq asın!

Başımda var Xan Eyvazın fərağı,
Sinəmdə heç qoymam qala bu dağı,
Çekin o taşlara Kirmanşah yağı,
Yeyin dəlilərim ta mən gəlincə.

–Qurban, yağı eləyək, dahi nə?

Dedi:

–Aha...

Əynimə geymişəm qanı yarağı,
Tuturam Eyvazdan xoşlux sorağı,
Hər vaxtdə əlli xumra ərağı,
İçin dəlilərim, ta mən gəlincə.

Qoş Koroğlu buları deyənnən sora, dedilər: «xub!» Qeyitdilər dedilər:

–Xub, dəlilər amədədi qaçır, durmur. Bu yolda getdi var, gəldi yox, xiyal eləməyin. Yazup yeddi ləşkər şərin dövrün alup. Şuxluğ

⁸³ Aşiq misraya belə şərh verir:–Qəm tutmuyun. Yeddi min yetmiş yeddi dəlidi.

işdi? Nə cür gedək ora, zoğnan, toy-bayrama getmirsiz ki?! Siz dayanın nəsihət eliyim beləyizə, deyir:

Meydənə girənnər tatlar,
Döyüş görən ürək çatlar,
Boynu uzun ərəp atlar,
Qaltaq qoyup minən gəlsin.

Bu meydan yaxçı meydandı,
Açılıpdur güləstandı,
Diyərizin toy-bayramdı,
Toy-bayrama gedən gəlsin.

Yolda çəkin zəhmətini,
Görün ondan nemətini,
İçəriz qəm şərbətini,
Qəm şərbətin içən gəlsin.

Yaxçı-yamanı siz seçin,
Öz boyuza xələt biçin,
Cəngi-cədəl candan keçin,
Öz canından keçən gəlsin.

Eyvazım qalıp dardadı,
Baxınca gözü yoldadı,
Əyağı gedir gordadı,
Gor evinə gedən gəlsin.

Koroğlu gedir davaya,
Başını qatır qovğaya,
Miskin olmaz bu bəlaya,
Bəlaya tuş olan gəlsin.

Sözünü deyənnən sora, ağa, dəlilərnən düşdü yola. Düşdü yola, bir qədir gəlmişdi ta beynirada bazırqan yük bağlamışdı, gedirdi. Dəlilərin birisinə dedi:

–Rubut dəli, yeri bu bazırqannan xəbər al gör, hara yük bağluyup.

Yeridi [dedi:]

–Bazırqanbaşı?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

–Hara yük bağlamısan? Hansı şərə?

Dedi:

–Valla mən yük bağlamamışam. Gedirəm tamaşaya.

[Dedi:]

–Harda?

Dedi:

–Siz bilmiriyz?

Dedi:

–Yox.

Dedi:

–Koroğlunun dəlilərnən Toqatda tutuplar. İstiller öldürələr beş günənən sora. Gedişmüşük ora, gedirik tamaşaya.

Dedi:

–Gediriz tamaşaya? Qəm tamaşasına, şad tamaşasına?

Dedi:

–Xer, şad da! Oları öldürələr, bizə zülm eliyib o.

Dedi:

–Xub, dayanın, biz də aqamıza deyək, biz də gələk siznən.

Dedi:

–Kimiyiz?

Dedi:

–Odu ha...gediriz çatdı.

Bu qeyitdi gəldi dedi:

–Valla Qoş Koroğlu bu cür deyillər.

Koroğlu dedi:

–Bu cür deyillər, bəs yerişin qabağa.

Gəldilər qənşərə. [Dedi:]

–Ay, bazırqan.

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedi:]

–Hara gedirəy?

[Dedi:]

–Valla gedirən Qoş Koroğlunun deyirlər dəlilərinən üş nəfər tutuqlar, yolda. Toqatın şərində öldürəcəkdilər. Gedərik tamaşaya.

Dedi:

–Bu tamaşada sizə bir zad var?

Dedi:

–Bəli. Biz şəmadət eliyəcəğik.

[Dedi:]

–Niyə?

[Dedi:]

–Buna görə ki, Koroğlu bizə zülm eliyip. Zülm təhid! Zülm cinayət! Zülmü zilalət!

Dedi:

–Xub, neyniyip?

Dedi:

–Malımızı alıp, qarat eləyip, biçare eləyip.

Dedi:

–Xub, onda Koroğlu orda gələ qarışa sizin içiyizə siz ona nə nə eləriz?

Dedi:

–Da Koroğlu gələ bilir, cürət var gələ? Pəs bir belə ləşkər orda mədatdı.

Dedi:

–Ha?!

Dedi:

–Mədatdı.

Dedi:

–Xub, əz. Siz mədat, mən kağız görək kim yazıla, kim pozula.

Dəstür verdi dəlillərə, şəmşirləri, çəkin şeşpərləri. Burda götürüb
bazırqana Koroğlu gör nə deyir:

Başına döndüyüm bazirgan başı,
Qoymaram yoldan bac alan gedə.
Maliyi-dövlətin tarac eylərəm
Əliynən rüxsəti az alam gedə.

Sərvətiy-dövlətiy əliynən allam,
Başıya türməni ciziynən sallam,

İndi İzrailəm canıyı allam,
Gərək bu dünyadan üzülən gedə.

Qara-qara uzax yollar kəsmişəm,
Meh yelləri kimin basıb əsmişəm,
Dağ-təpəni bir-birinə tökmüşəm,
Maliyi bu yolda tökəsən gedə.

Qoymaram sən çatay Toqat şəhrinə,
Yeti qərəg onda fəndi-felinə,
Qarışmadın Koroğlunun qəhrinə,
Amma, şad olmay qəm alay gedə.

Ağa, tökülürlər bunnarın malini əlinnən alırlar. Qol qıçını bağlayıp,
qoyan qaçıp, qoyan qalıp. Dedi:

–Buların nəməne malı var, ənvalı var alin əllərinən. Qırxa dəs libası
Toqat vələyətinin tacir libası tikdirin, qoydurun keçavələrin üstünə.
Keçavələrinən götürün malı. Çatduzun Toqata deyin: “Tacirik, gəlmişik.
Bazırqanık. Bu firqəynən, nəbadə- deyə-»biz tamaşaçıyıx».

Dedilər:

–Yox, Qoş Koroğlu.

Ağa, buların cannısını öldürürlər, cansız qaçıp. Mallarını tarac eliyiplər, qoyuplar qəcəzəynən. Öz malları kimi düşüplər yola. Orda da bir cisr varidi. Cisirban gözlərdi həmişə. Beş min on min nəfər gələrdi çəkərdi körpünü [bir adam keçə bilməzdi]...

Gəldilər, zad elədilər, bir qoca kişi çöldə buğda dərir. Deməki buğda dərir?! Dedi:

–Yerişin bu qocanın halını bir soruşak, -Koroğlu dedi.

Atdarın əyağında dəm yeridi toz millənir. Çölü qubar götürüp. Yeridilər [dedilər]:

–Ay qoca əmi, halıy necə əmi?

Dedi:

–Mənə demiyin qoca əmi. Mənə deyın gic əmi. Onda deyın halın necə əmi? Qoy, ocağı kor olsun bu Koroğlunun. Onda deyim, nə olsun gic oğlunun. Çox namərdimiş, çox biqədimiş bu dünyada.

Koroğluya dedilər:

–Eeee...Buna nəmənə eləmişiz?

Dedi:

–Qoyun dərdi var desin.

[Koroğlu dedi:]

–Qoca əmi, sən neynəmişsəy? Sənə neyniyip Koroğlu? Səniy ürək doluluğuy nədi, Koroğluyun bu cür coşmuşay?

Dedi:

–Ağa, mənim heş, Koroğlu mənə heş zad eləməyip. Nə malım alıp, nə dükanim çarıp, nə zülm eliyip. Amma çox bibəfadı. Üşdənə dəlsin namərd Həsən paşa zindənda, şəkəncə divində, qazamatda bağlıyıpdi, döyüllər, söyüllər, dərilərin soyullar, Koroğlu elə öz halında yatıb. İmdadına yetmir biçaraların. Mən də bir qoca adam, ona görə narahat olmuşam. Deyər gərək “Ağa olan qul qədrin bilə, nə sərraf ola, zər qədrin bilə.”

Dedilər:

–Qoş Koroğlu, söz bunundu, doğru deyər ha.

Dedi:

–Qoca əmi xub, Koroğlu zülm eliyif xəlxə, tutuqlar dəlilərin bağlıyıqlar zindana, döyüllər, söyüllər, biz neyniyək? Zülm eləmiyəydi xəlxə.

Dedi:

–Yox, Koroğlu zülm eliyip, o bicarələr neyniyip?

Dedi:

–Xub, Koroğlu onların hünəriynən xəlxı çapır, yığır.

Dedi:

–Yox, o dəyi. Əqəllən gərək gedəydi onların imdadına. O biçaraları sabanan, biri gün öldürələr.

Dedi:

–Xub, qoca əmi bizim əlimizdən nə gələr? Əlimizdən elə bir iş gələr de biz eliyək?

Dedi:

–İş gələr, necə gəlməz?! İş də olup gəlmiyə? Nə fayda, mənim dəlim yox başımda, novça (o zaman qoşuna dəli deyirdi)... Əgər, beş dənə mənim səniy dəlilərdən dəlim olardı qolumda, bir dənə səniy atından atım olardı rıkabımda, bir dənə o şeşbərdən olardı əlimdə, mən o Həsən paşanın xəxtini qaranquluq elərdim başına.

[Dedi:]

–Bu çox dov gəlir bu qoca. Qoca əmi?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedi:]

–Xub, bu at yey olmaz bunnan? Bu düz düz olmaz bunnan? Şeşpər çağ olmaz bunnan? Mən də elə Həsən paşa, sən də elə qocayay da? Bu meydanda nəvərd eliyək!

Dedi:

–Olsun! Ver bura!

Ağa, Koroğlu Qıratı heçkəsə verməzdi, dedi:

–O, ərəb atdardan verin bir dənə buna.

Ərəb atdardan verdilər. Koroğlu dedi:

–Min atı qoca.

[Qoca] atı mindi, rıkab basdı ata, düşə yola. Koroğlu daldan şeşpəri həvalə elədi. Bir çən şeşpər gün ardınnan gəlirdi, kölgəsi düşdü atın

qənşərinə. Qoca gördü bu şeşpər uğab kimi gələ dəyə kəlləsinə, kəlləsi tutya kimi səpələnər. [Qoca] at gedən yerdə keşdi atın qarnı altına. Şeşpər dəydi bu atın zinini siyirdi apardı. O, birinci siyirdi, atın dizi gəldi torpağa, toz milləndi göyə.

Dedilər:

–Ay Qoş Koroğlu, bu biçərə neyləmişdi? Qocanın vurdun kəlləsi əzım-əzım dağıldı.

Dedi:

–Çox özünən uca danışırdı, bu qoca. Qoy gedək a...

Bir anda gördülər toz rədd oldu, genə qoca atın belində dör vurdu, gəldi.

Dedi:

–Xub, gördüy, imtahanı verdim?

Dedi:

–Hə...

Dedi:

–İndi sən o atı qovala, mən sənə şeşpər həvalə verim.

Dedi:

–Olmuya bu da mən atı qovalıyım şeşpərnən vura, başım dağıla?!
Əcəl peymanəm dolup kasaynan, calana?

Dedi:

–Qoca əmi, imtahanı pak verdiy, dayan qoy adım mərufluğ eliyim, kiməm mən. Qoca əmi qulağ as deyim:

Sənə deyim qoca baba,
Qoca baba necə olacax?!
Çəkəndə Misri qılncı,
Daş ürəklər su olacax!

Düşman olupdu yomuncı,
Al quşu bizə alıncı,
Belə vuraram qılncı,
Düşman tarı-mar olacax.

Çardaxlının bulaxları,
Buz bağlayup qıraxları,

Sərin-sərin yaylaxları
Eyvaz gəlip dolanacax.

Çardaxlıda qələm vardı,
Düşmannarda vərəm vardı,

Qul qədrin bilən vardı,
Ləş-ləş üstə qalanacax.

Deyəllər gün burdan çıxdı,
Burdan çıxdı, divdən çıxdı,
Həsən paşa qoşun yıgdı,
Qoşun tarı-mar olacax.

Koroğlu gəlip meydənə,
Qıratı salıp covlana,
Fürsəti verməm düşmana,
Ləş-ləş üstə qalanacak.

Sözləri dedi. Bəd, deyənnən sora, qocaya dedilər:

–Bu buğda haracək sənindi?

Dedi:

–Ba, bu çöldə çiyələr⁸⁴ var...

Dedilər:

–Bizim çiyə-miyə başımız çıxmaz.

Ağa, daradılar bu çölə. Nəmənə, xəlxin xərməni, qocanın xərmənin, buğdasın dərdilər buna böyük xərmən qoydular. Atdarı saldılar, çəmən idi. At ayağ üstə xərməni döydülər, yıgdıılar bir yerə.

Dedilər:

–Yel gəlmiri sovurak, sovurmakın da öziyə.

Qoca dedi:

–Mənə də bir at verin, mən də gərək gələm çəngə, davaya.

[Koroğlu dedi:]

⁸⁴ Aşiq belə izah verir: -Xət vurardılar, qədim yerlərə nişan-çiyə vurardılar.

–Baba, sən hara?

Dedi:

–Olmaz, olmuyacaq. Mən də gərək gələm.

Ağa, bir at da verdilər buna. Qoca da bularnan düşdü yola.

Ağa, nəgildə mənzil olmaz, rəvayətdə söz. Bular yetir ha yetir gəldilər ta orda cisir vurmuşdular. İstirdi cisribancı cisri çəkə. Koroğlu da o kəcavəynən gedirdi⁸⁵. Qoca da indi olup olara sərəkərdə. Çatdı cisin qırağına. Qoca dedi:

–Bir belə, tox olmuşuzun? Cisri niyə çəkmişiyz? Qurun körpünü. İstir qoşun gəlip keçə şər içində tamaşaya.

Dedilər:

–Dəstur gəlməyib. Dəstur gələ biz cisri gənə vurak.

Cisriban getdi Həsən paşaya dedi:

–Qurban, hələ o xəbəriki eləmişdik o bazarqan tayfasınnan bir cavan oğlan gəldi burda bir pəncənərm elədi getdi, dedi: “Turan şərindən gəlmişəm. O, gedip tamam adamlı, sədalı səhlan gəlir. Darı dəstəsi əlan gəlip cisrin qırağına. Cisriban da ki, çəkib cisir-körpünü.

Dedi:

–Gedin vurun, qoynun gələ. Bir belə gəliblər indi gedələr, mənimçin nəyngi gəvarədi.

Amma, indi Eyvaz zindada olur, Dəmirçioğlu zindanda aqlır, İsaballı oturub heş eyninə dəyi. Olar xub dellər bizi öldürməllər, Bolu Sərdar ba həmçin.

[Dəlilər] gəldi körpünün qırağına. Cisriban körpünü ki, vurdu, bəd Koroğlu dəlilərinə dedi:

–Hər biriyiz, giriz bu cəbələrin içinə. Qırx dənə dəlidən geydirdi cəbənin içinə. Üstünə oların qumaşınnan saldı bir tağa, möhkəm bağladı. Keçirtti bu taya. Bəd, dedilər:

–Ay dadaş, pəs bular nəmənədi, gətirifsən?

Dedi:

–Bular, cinsdi-parçadı, gətmişəm. Çünki neçə kişvərin camaatı bu şərdədi. Buna görə gətmişəm. Bular öldürənnən sora Koroğlu dəlilərinə

⁸⁵ Aşiq belə izah verir: -Dəlilərdə tamam oları [yəni bazirganları] qırıqlar. Livaslarını, mallarını əllərinə alıp tamam gedirdi, çatırnan öz dəliləri də

mərdum aramış tapar. Şərlərə ayağ açulur, get-gəl olur. Xəlx qorxur getmir. Mətahımı görsədərəm. Tacirlər ta mən burda gördülər, əgə, pəsənd elədilər madda bağlarık, get-gəl elərik. Çox yaxçı olar.

Dedilər:

–Ay bərəkalla, bu tacir hamı fikri elip, düşüp yola gəlip. Alla səni saxlasun. Çox yaxşı tacirmişən sən. Bu fikirləri eləyipsən.

Xəbər verdilər Həsən paşaya, bir dənə belənçik tacir gəlip burda, bu sözdərdən deyir. Dedi:

–Xub, onu gətirin şərin ortasına. Cinslərin aparın şərdə hər bazarın ağzında, bir əmin dükanda bir cəbəsin qoyun. Bu dəlilər öləndən sora, qoysun hərəca, açsın cəbələrin, parçaların görsətsin xəlxə.

Ağa, qırx dənə cəbə, tamam içində dəli yatıp, indi üstündə bir belə parça. Qoydular şərlərin bir guşasına. Ağa, dəlilərin belində xəncər. Elə qoydular cəbəni rədd oldular, birdən cəbədən çıxdılar dəlilər. Ağa, [şəbətdəki dəlilər] hərənin [yəni hər kimin, hansı dükan sahibinin] ki, yanında durmuşdu boynunu qırtdı, onun özünü basdı cəbənin içinə, onun libasın çıxardı əyninə geydi. Ağa, onun ölüsünü basdı cəbənin içinə, tağəniə qoydu üstünə. Cəbəni qoydu dükana. Qırx dənə dəli elə bu cür elədi. Şərin qırağını kəsdilər ki, qacanı olmuya bir vax. Şəri görün nə toy-tiyəynən istir mühasirə eliyə. Özü [yəni Koroğlu] də gəldi meydana. Durdu meydanda bu cür. Koroğluya da ki, Mustafaxan demişdi: “Əl xətaya vermə, ta mənənən sənə xəbər”.

Bəd, dedilər: “Xub, indi vaxti-vədədi. Koroğlunun dəliləri gəlir dar ayağına, bir dənə aşıx tapıla burda beş dənə oxuya. Beş dənə söz diyə, Həsən paşanın tərifiyyəni eliyə dəliləri gətirək dara”.

Gəldilər gördülər meydanda bir aşıx durup, sazı çiyində.

[Dedilər:]

–Ay aşığ əmi...

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–Söz çağıra bilərsən?

[Dedi:]

–Bəli...

[Dedilər:]

–Gə gedək orda Həsən paşa Koroğlunun üş dənə dəlisin tutup istillər dara çəkələr, sən beş dənə orda söz çağırın neçə quruş alarsan?

Dedi:

–Valla, mən gəlləm orda, Həsən paşanın tərifi ni elərəm. Neçə quruş söhbəti dəgil. Bədəzil onun üçün beş kəlmə söhbət eylərəm. [Beş yüz tümən alaram.]

[Dedilər:]

–Babacan sən mənə məgər ağzında maligən bir kəlməsi yüz tümən?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–Pəs, qoy Sulduz vəzirə deyək.

Gəldilər [Sulduz vəzirə dedilər:]

–Sulduz vəzir!

[Dedi:]

–Bəli!

Deyir:

–Bir dənə aşık tapmuşuk. [Deyir:] «Gəlləm Həsən paşanı tərifi elərəm, kəlməsi yüz tümən-beş yüz tümən allam».

[Sulduz vəzir] üz oldu. [Deyir:]

–Baba, belə zad olmaz. Bir belə camaat tökülüp gəlip bura. Əgər, bir aşık tapmıyıp, bunu tərifi etməsə bu çoxta tamam olar. Gedin, xub, götürün gəlin.

Götdülər gəldilər meydənə. Eyvaz indi zindannan istirlər çıxardalar, darı bərpa eliyplər, gətirələr dar əyağına. Bəd, Koroğlu bir baxdı sağa, bir baxdı sola gördü camaət movc vurup. Hamı gəlip tamaşaya. Həsən paşa dedi:

–Bir beş dənə burda söz çağıray, mənə tərifi liyəyn? Bəd, nə gət ənamıy verrəm gedərsən.

Dedi:

–Mən tey eləmişəm dünən, söb.

Dedi:

–Xub, deginən.

Dedi:

–Qurban, əvvəl pulumu allam, sora deyərəm.

–Kişi, sən iştəməmişən muzd istirəy?

Dedi:

–Sözdü də deyim, deyərən demirdiy. Şah adama mənim gücüm çatmaz ki, deyər «xoş gəldiy».

Dedi:

–Baba, verin pulu. Verin pulu məni tərif eliyə.

Dedi:

–Bə çəşm:

Sənə deyim Hasan paşa,
Neçə olar din o dinsiz?
İlqarı etmiyəy haşa,
Qaçay onda gecə-gündüz.

Bulaxlarda olur yarpuz,
Dayanmaz dinsiz o dinsiz,
Misri qılıç biçər başlar,
Neçə bostan tökər qarpuz.

Şəriyə düşəcək qıran,
Daha olmaz hökmü rəvan,
Açay onda inan alan,
Cigər yanar oddu, közsüz.

Şəşpərlər başda pər açar,
Pər açanda süpər açar,
Şöle çəkər çox bərq açar,
Deyən göydə yanır ulduz.

Şəriyə qovğa salallar,
Talarıda at çapallar,
Atlar döşünə qatarlar,
Heş bilmərən gecə-gündüz.

Koroğlu şəriyə gələr,
Başıya güzrləri ələr,

Bağlanır budu kilsələr,

Yalvarar dilli o dilsiz.

Sözlərin tamam eliyəndən sora, [Həsən paşa] dedi:

–Baba, bu cür aşıxdan mənim heş dərdimə dəyməz.

Pulun da ki, almışdı [Koroğlu], çıxdı gəldi meydanda durdu. Duvara bir ağ libas geydi əyninə.

[Həsən paşa] dedi:

–Baba, bir aşix gəzin, tapın. Bəlkə bu beş dənə desin, bizim dərdimizə dəysin. Bu nəmənədi gəlip deyər. Heşbilmədin gecə-gündüz, cigərin yanar odsuz-közsüz. Bir məni tərif eliyə.

Bəd, gəldilər [dedilər:]

–Ay aşix əmi!

[Dedi:]

–Bəli!

[Dedi:]

–Bu Koroğlu dəlilərindən istillər tutublar dara çəkələr. Sən də bilirəy?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

–Gələy orda bir beş kəlmə deyəy? Həsən paşanı tərif eliyəy? Bir pulu allay, gedəy? Nə qədər allan?

Dedi:

–Min tükən.

Dedi:

–Baba, o dünənki beş yüz tükən alır, sən min tükən?

Dedi:

–Onıynan mənim fərqi var. O, həpirbaba aşixlardandı. Mən o aşixlardan dəyləm.

Amma, indi saz da sinixdı.

[Dedilər:]

–Xub, elə gəl gedək, verrik.

[Dedi:]

–Yox, hələ gəl gedək verrik dəyil, mən allam sözüümü deyərəm.

Ağa, gətdilər Həsən paşanın yanına.

[Dedi:]

–Ay aşix, mənim bu cəlalımı tərifliyəy, mənim bu şan-şovkətimi tərifliyəy, nə qədir allay?

Dedi:

–Demişəm ki, min tükən!

[Dedi:]

–Xub, baba bunun min tükənini verin, qoyun tərif eliyə.

Götürüp burda məsələni bunu tərifli. Nə deyir görək. Aşix pulun alıp, deyir:

Sənə deyim Cəfər⁸⁶ paşa,
Bu meydan yaxçı meydandı.
Əlan ömrüy gedər başa,
Bu dövrən axır dövrəndi.

Əcəp qoyduy divanıyu,
Yığdın xanı, sultanıyu,
Tanımadıy düşmanıyu,
Əcəp qəlbin güləstandı.

Şəriyə talan salallar,
Dini-imanıyı alallar,
Öziyi taxtan salallar,
Yeriy səniy xamuşandı.

Əlin üzülür dünyadan,
Həmişə var nadan adam,
Şeytandı səni alladan,
Şeytanı köynə düşməndi.

Koroğlu yolları kəsir,
Gahi kəsir, gahi əsir,
Çiskin-boran kimi əsir,

⁸⁶ Aşiq bura kimi Həsən paşadan söz açdığı halda sonra Cəfər paşa deməyə başlayır

Deyən şərin zimistandı.

Sözlər ki, tamam olannan sora, dedi:

–Baba, bu aşığı da qovun, çıxı gedə peykanına. Bu nədi? Mən gətirməmişəm boran sala şərimə, talan sala şərimə. Bir aşıx tapın ki, məni tərif eləsin.

Dolandılar. Ağa, bu səfər [Koroğlu] gəldi gördü xeyir. Bu səfər gedə meydənə tanırlar bunu. Sazı sınıp boğazdan, tanırlar.

Xəbər aldı:

–Ay mərdum, bu şərdə sazbənd kimdi, sazqəyirən?

Dedilər:

–Bir usta Bulut var, bu küçənin ətəyindədi. Qoca sazqəyirəndi, sazbənddi. Qəyirir, düzəldir, yengi sazı var.

Koroğlu yeridi dükənin qapısına. Gördü usta dükəni təxtəlir, qıfl eliyə gələ.

[Dedi:]

–Ay usta.

[Dedi:]

–Bəli.

–Dükəniyi təxtələmə.

[Dedi:]

–Niyə?

Dedi:

–Mən aşığam, bax mənə.

Dedi:

–Bəli. Neylim, sən aşığay?

Dedi:

–Mənim sazım sınıp, bunu bəntləginən, çağlaginan, mən gedim. Burda bir beş kərəm oxuyum. Misli ki, cəşni tutublar bir pənci dü saha qazanam. Dəs müydəyi də verrəm.

Dedi:

–Əlan mənim vəxtim yoxdu ki, mən də gedirəm tamaşaya. Koroğlunun dəlilərin dara çəkillər. Mən də gedirəm bir tamaşaya, görün nə cür öldürüllər üş dənə dəlini. Deyillər üş nəfər adam hücum eliyəndə şəri çövrür. Mən bu sazı qayıramam. Qoy qala, dəliləri öldürənnən sora gəli,

sora oturrəm burda. Üş günnən sora dükənı açaram. Onda sənin sazını qəyraram.

Dedi:

–Kişi, mən əlan istirəm, üş gündən soranı neylirəm. Ölünü ölənnən sora tabut gətirirsən neynirəm. Ölü quyulanıp. Tabutu hara aparran? Əlan qəyir mən gedim.

Dedi:

–Əlan vaxtım yoxdu.

Dedi:

–Usta biləy nədi? Qəyirəy də qəyirtdirrəm, qəyirməsən də qəyirtdirrəm.

[Koroğlu] tutdu ustanın boğazından tərpdı içəri, qəytərđi dükana.

Dedi:

–Nə cür eləmişəy sındırmışan?

Dedi:

– Qulağ as qoy sözdərnən deyim, sözüümü, deyir:

Baş götürüb əyağıya gəlmişəm,
Usta sazım qəyir, yola sal məni.
Öziyi özümə usta bilmişəm.
Usta sazım qəyir, yola sal məni.

Dağı əstim, daş üstünə mindirdim,
Dərə-tərə gəzdim, sərə dindirdim.
Sənilərdə sazım saldım sindirdim,
(Ay) Usta, sazım qəyir, yola sal məni.

[Usta dedi:]

–Baba, axı bu saz pis sımıb, bu boğazdan qırılıpdı. Bu olan dəyi.

Dedi:

–Bilmirəm, gərək oldurasan.

Ustaların sözü olur özündə,
İşin eybi olmaz, baxa gözündə,
Dürdənəvşə vardı sazın üzündə,
Usta sazım qəyir, yola sal məni.

Dedi:

–Əcəp, valla, dürdənəsi da düşür itip. Mən bunu hardan tapım?

Dedi:

Usta sazın yaxçı olur yaxçısı,
Olmaz məgər səlmanının qəyçisi?⁸⁷,
Gedərmə turşamış qızın elçisi,
Usta sazım qəyir, yola sal məni.

Dedi:

–Ay aşix, saz sınar, belə ki, sınımaz saz? Bu nə cür sındırmısay?

[Dedi:]

–Bilmirəm.

Usta məni bədovluyuf tovlama,
Tovluyupda daş təkin bilovlama,
Koroğluyam dəliləri yovlama,
Usta sazım qəyir yola sal məni.

Usta elə min-min elirdi, gördü ustanın dükənində bir cürə saz var. Necə sazdı qəlbə yapışır. Tutdu ustanın bir əlini boğazınna, bir əlini iki ucunna. Dizin dayadı, ağac sındırantəki basdı ikiqat elədi. Vurdu ustanı getdi micətin dibinə. Dükənindən iki dənə saz götdü. Birini asdı bu çiyinə, birini asdı bu çiyinə. Gəldi meydanda durdı. Bir göy livas geydi eyninə. [Həsən paşa dedi]:

–Baba, bir aşix tapın, qoyun bunu diyə, tərifliyə.

Gəldilər, gəzdidilər. Gənə aşixlar meydanına gəldilər. Gördülər bir dənə aşix duruf meydanda, iki dənə saz salıf çiyinə.

[Dedilər:]

–Ay aşix!

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–Sən aşiğən?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

⁸⁷ Aşiq misraya belə işah verir: yəni deyər usta, salmanı qeyçisiz olmaz. Usta dəyilsən, qəyirən

–İki dənə sazıy var?

Dedi:

–Bəli. Birini gecə çallam birini gündüz.

Dedi:

–Xub, olar ki, gələy bu Həsən paşanı tərif eliyəyn? Elə gündüz bir pulu alayn gedəy.

Dedi:

–Necə olmaz!

[Dedilər:]

–Nə qədə allay?

Dedi:

–Bizimki qəralı dəyi. Nə mənə verip, verip.

[Dedilər:]

–Ay barikalla, bu aşıx yaxçı aşıxdı. Xub, gəl gedək. Cəfər paşanın yanına.

Usta yeridi gəldi Cəfər paşanın yanına.

[Paşa dedi:]

–Bizim elə gəlmişəy?

[Dedi:]

–Bəli.

[Paşa dedi:]

–Xub, mənim şəni-şovkətimə, bu zəhmətimə bir beş dənə söhbət eliyəy. Bu camaat gəlip. Ənamın da gözüm üstə nə qədər alasan, deyəsən verrəm.

Dedi:

–Qurban, bizlər ənam aşığı dəyilik. Beş dənə sənintəki ağalara söhbət eylərik, nəməne ənam eyləsə eliyip. Amma, qurban, mənim sözümün amədi-nəyamədi var.

[Paşa dedi:]

–Necə?

Dedi:

–Mən elə bu sazda çalam amədi var sənə, bu sazda çalam yox.

Dedi:

–Amədi olan sazda...

Dedi:

–Yarı, bunda çallık yarı onda. Həm amədi ola, həm amədi olmuya.

[Dedi:]

–Bu nə ola yani?

Dedi:

–Elə, bu cürə yaxçıdı də.

Dedi:

–Xub, pəs usta sən niyə göy rəng [geyibsən], belə səbsən, göyəy?

Dedi:

–Qurban, mən nənəmin qoynunda olanda, anam mənə yerikliyip göy yoncaya. Çox yonca yeyip. Bu cür göy olmuşam da.

[Dedi:]

–Xub, yaxçı keçibaşını yemiyip?

Dedi:

–Elə dəmdi keçibaşını yeyə. Əgər, keçi mənə başımı yeyə, qurban, mən də adam başı yərəm.

[Dedi:]

–Necə adam başı yərəy?

Dedi:

–Qoy qurban, sözü mü deyim da.

Dedi:

–Xub, ey de görək.

Deyər:

Aşxırlar sazların çalar,
Çalan yerdə ənam alar,
Eşidi çox kimsələr,
Başımız qova-qovdadı.

Sənə deyim Cəfər paşa,
Mustafaxan yoldadı.
Şirlər cəngələ ulaşa,
Həm sağdadı, həm soldadı.

Gürzü dəyər cidalara,
Başlar dəyər qadalara,
Cırğa sallık qadalara,

Ləşkər tamam bu yoldadı.

Çarcadanı bağlıyarık,
Cigərləri dağlıyarık,
Qız-gəlini bağlıyarık,
Necə yollar adadadı.

Bu şərlərə qovğa sallık,
Düşmənnardan qəsas allık,
İsgəndər kimi bac allık,
Piyada dolhadoldadı.

[Paşa dedi:]

–Aşix, sən bac allan xalxdan? Gəlmıyıflər bac verələr?

Dedi:

–Niyə?

Dedi:

–Bəli də.

Koroğlu hayxurur sənə,
Bulbul getməz yasəmənə,
İndi bax güllü çəmənə,
Daşu dağlar nə dovdadı.

Dedi:

–Ay baba, sənnəndəki fayda olmadı mənə.

Elə bu söhbətdəyidi. Ağa, Mustafaxan bir cida vurdu. Xub, səsləndi cidanın başında şeşpər ki, bildi Mustafaxan gəlip. Koroğlu burda indi görək nə deyər:

Hay deyəndə haya basar,
Mustafaxan cavan oğlan.
Huy deyəndə huya basar,
Mustafaxan, qəşəng oğlan.

Dağıldı cəlalıy səniy,
Ağ üzdə qoşa xal səniy,
Dünyada ay çox var səniy,
Mustafaxan, cavan oğlan.

Türkmənnən sən yola düşdü,
Bazübənd idiy qola düşdü,
Ördək kimi gölə düşdü,
Mustafaxan, qəşəng oğlan.

Toqatın dövrünü alın,
Şərinə qovqalar salın,
Tacirlərin bacın alın,
Mustafaxan, qəşəng oğlan.

Ağa, Koroğlu səsi gəlip nəhrəyə. Dəlilər dört tərəfdən şəri aldılar araya. Çapçaç oldu, qırhaqır oldu, ağa. Dona xanım külafirəngidəydi. Eyvazın qolu bağlı, özünü pəncərədən atup. Eyvazın qollarını açıp. Ağa, şərdə qaçan qaçdı, qalan da iman gəttdi. Tarac elədilər şəri, yalan elədilər. Qoşun dayanup vədəsin gəliplər həmin durnalar tutan bağda məskən tutdular. Məskən tutannan sora Koroğlu üz oldu ki, Mustafaxan, əgər, sən gəlməsəydin mənəm Eyvazım gözümdən getmişdi. Amma, Dəmirçi-oğlu divan idi, üzünən getmişdi, halı pərişanıydı. Üzünən getmişdi. Dərisin soymuşdular. Yaraları ət-qanı süzuşdaydı. Baxdı Koroğluya Dəmirçioğlunun gözdəri doldu yaşnan. Koroğlu başın qoyup Dəmirçioğlunun dizinin üstünə bu sözdərdən görək nə deyir, Dəmirçioğluna.

Ağlama, ey mənəm dəlim,
İgidin qovğası olar.
Yıxdın qələyi Xeybəri,
İgidin davası olar.

İgidin davası başda,
Qələm oynar qələm qaşda,
Dava düşüpdü savaşda,
İgidin arxası olar.

İgit gəzər dağı-daşı,
Durar düşmənnərə qarşı,
Dostağa qatar savaşı,

Savaşın qumaşığı olar.
Yaxçı-yaman bu dünyada,
Keçən günü salan yada,
Şərlərə saldırrıq cada,
Get-gəlin fədası olar.

Yaralı igit utanmaz,
Canı yansa heç oyanmaz
Koroğlu sənnən ovsanmaz,
İgidin bəlası olar.

Sözdəri bəd, deyənnən sora, burdan ağa, yükləri bağılyıplar, vəlayəti
hara? Çəmlibelə! Həlbətdə Koroğlunun burda Durna dastanı tükənir.
Payana çatır.

BU EYVAZIN TÜRKMƏNƏ GETMƏGİDİ VƏ ATA-ANASINI TOYUNA DƏVƏT ETMƏGİDİ

...Ağa, qoşun Çəmlibelə gəlmişdi. [Koroğlu Eyvaznan Dona xanımın toyunu eləməyə hazırlaşır.] Qoş Koroğlu gün açulurdu söbhə yaxunudu, gözün aşdı gördü, bəli, havanın rəngi qızarup, dağlar bulutdan bozarup. Əslən bir haldadı bu hal... Duman tutub dağı. (Dərbəndin arasıda axı bu Çardaxlıbel.) Dedi:

– Nigar xanım gör Eyvazım yerindədi?

Nigar xanım getdi gəldi gördü Eyvaz yoxdi. Dedi:

– Eyvaz yoxdi.

Dedi:

– Get gör Dəmirçioğlu hardadı?

Gəldi gördü Dəmirçioğlu yatup.

Dedi:

– Dəmirçioğlu yatup.

Dedi:

– Get İsabalıya bax.

Getdi gördü İsaballı da yatup.

Dedi:

– Gəz dəliləri tap.

Gəldi dedi:

– Hamı dəlilər yatıb öz yerində.

Dedi:

– Yumuğ Əhmədi çağır gələ.

Yumuğ Əhmədi çağırdı gəldi, dedi:

– Yumuğ Əhmədi duş dağa gör Eyvaz hardadı!

Yumuğ Əhməd də nənəsi uşaxlıda dizini ovcalamışdı. Bu dizinin qurudu almışdı əlinnən. Buna görə ki, yol kəsərdi, düşərdi yola atdı çata bilməzdi. Dedi:

– Yumuğ Əhməd, gərək Eyvazı tapay. Söb açılıncak, gün çıxıb, əlan, batıncak, gecə keçib gün açılıncak Eyvazı görmüyəm özün də gəlmə.

İndi Dona xanımı gətiriblər, Eyvaz qoyup hərəmsarasında. Yarı gecənin başı Eyvaz üz alıp, gedir Təkətürkəmən elində atası qəssab Əlini dəvət eliyə, gələ Koroğlunun yanına ki, bilə Koroğlu tərif eliyə atasına ki, bunun Eyvazın bu cürüdü...[Eyvazın Təkətürkəmənə getməsindən xəbəri olmayan Koroğlu Yumuğ Əhmədə belə tapşırıq verir:]

Sənə deyim Yumuğ Əhmət,
Eyvazım gedip əlimnən.
Vurmuram üzüyə minnət,
Bulbulum uçup gülünnən.

Dağdan gələr kəklik səsi,
Vardır Eyvazın havası,
Eyvaz əlimin əsası,
Əsam düşüpdür əlimnən.

Eyvazım pəs nə yerdədi,
Bulbulun köylü güldədi,
Adı danışur dildədi,
Eyvazım düşmür dilimnən.

Eyvazımı apardılar,
Başımı qala saldılar,
Daha əlimnən aldılar,
Ayrı düşüpdü elimnən.

Koroğlunun çırağıydı,
Çırağıydı, sadağıydı,
O puştumun dayağıydı,
Qəddi kəmandı belimnən.

Sözdəri tamam eliyənnən sora, Yumuğ Əhməd düşdü çölə. Ağa, dağı-daşı şərləri, Türkiyəni, ağa, gəzip Bulğarı, Laçını, vurdu biri-birinə. Yox idi ki [Eyvaz! Eyvaz] Türkəməndəydi də. [Yumuğ Əhməd] gördü gedib Eyvaz yoxdi, tapulmur.

...Qəssab Əli Eyvazın dədəsiydi. Bəd, Eyvaz çatup atasının yanına. Anası durup ayax üstə. Neçə dənə qurbannıx kəsiplər Eyvaza. Cəşni tutuqlar Eyvazın boynuna. Dəlilər⁸⁸ tamam gəlip dorinə ki, at qovardılar. Eyvaz bir Ərəp at aparmışdı [Çəmlibeldən]. Deyillər uşaxlarnan Türkəmənsəhrada at çapırdılar. Biistila müsabiğa qoymuşdular, öz dilimiz, Türkəman atdılarınıyan. Deyər Eyvaz bularla, cavannarınan at çapır Eyvaz, bu sözdəri deyir:

Türkəmənin cavannarı,
Gəlin çöllərə at salak.
Gəzək dəşdi-biyabanı,
Düşmannardan qəsas alak.

Bu sözdəri Eyvaz deyir:

– Gərək at qovak çöldə, görək kim-kimdən yaxçı at qovar.

Eyvaz da bir Ərəp at aparmışdı Çardaxlıdan yerdə-göydə əyağı durmazdı.

Dedilər:

– Axı, qəssab Əli oğlu bizdə ki, düşman yoxdi.

Dedi:

– Niyə, adamın düşmanı olmaz? Düşmansız heç adam olmaz!

Adam ki, çox nadan olmaz,
Nadanı alladan olmaz,
Məgər indi düşman olmaz?!
Yıxak dahı düşmannarı⁸⁹.

Bu çöllərdə dava düşər,

⁸⁸ Aşiq burada belə izih verir:-Olar cavana dəli deyərtilər, Təkətürkəmən elində.

⁸⁹ Şeyrin ilk bəndləri yoxdur

Bulut keçər hava düşər,
Saz çalınır, nəva düşər,
Yoray onda cavannarı.

Türkmənədə toy quragun,
Toy üstündə oynuyagun,
Çox xannarı dannıyagun,
Yaxçı Türkəman cavannarı.

Türkməndə bədov vardı,
Dünya göylümə qubardı,
Nigar anam intizardı,
Gəzirəm biyabannarı.

Sözdəri deyənnən sora, gəldi anasının yanna. Əli qəssab dedi:

–Balacan, sən neçə müddətdə mənim tər kimi eyelədin getdiy.

Koroğluynan çapa-çova, qarətə.

Dedi:

–Yox, atacan. Mən haram süt əmməmişəm, haram yollara gedəm. Mən getdim Toğat vələyətinə.

Dedi:

–Toğat vələyəti hardadı?

Dedi:

–Çox uzağıdı. Getmişdim Toğat vələyətinnən durna gətirəm. Gətirmişəm durna telinnən Nigar anam mənə döşək tikir, yorğan tikir, toy eliyə.

Dedi:

–Balam, sən mənə sövdüğün var?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

– Kimdi sövdüğün?

Dedi:

–Həsən paşanın qızı Dona xanım.

Dedi:

–Xub, balam bu Dona xanım hardan gətirmişəy?

Dedi:

–Toğat vələyətinnən. Toğat vələyətinnən Həsən paşanın qızıdır.
Baxan deyər söb ulduzudu. Anacan, dur gedək.

İstir anasın gətirə Çəmlibeldə toya. Deyir bu sözdərnən: Anacan
dur əyağ üstə gey toy libasını. Deyər:

Canım ana, gözüm ana,
Dur gedək, mənim toyumdı.
Yerə salma sözüm ana,
Dur gedək mənim toyumdı.

Toy otağımı bəzə sən,
Dovrəsinə gül düzəsən,
Gəlininən qız bəzə sən,
Dur gedək mənim toyumdı.

Gül baxçada narım vardı,
Narım var. ilqarım vardı,
Dona xanım yarım vardı,
Dur gedək mənim toyumdı.

Nigar gəlin başı bağlar,
Məni yada salıp ağlar,
Özü gəlin teli bağlar,
Dur gedək mənim toyumdı.

Nigar Eyvazın anası,
Göllərdə çimər sonası,
Toya baxar cüt anası,
Dur gedək mənim toyumdı.

Sözdərin tamam eliyəndən sonra, qəssab Əli dedi:

–Bala mənim işim çoxdu. Hələ indi gəlmişəy Koroğlu sənə toy tutupdu, toy vəsatı başlayır. Mən də neçə dənə qoyun burda qoşaram, götür getginən toyuya. Biz də gəllik.

Dedi:

– Anacan, atacan mən sizensiz toyu necə eliyəcəyəm? Oğlu gərək [ata, ana] bəy eliyə, bəy bəziyə. Mən necə dözüm.

...Amma, gəzdi Yumud Əhməd Eyvazı tapmadı. Gələ də bilmir Çəmlibelə. Nigar qərar tutmur. Getdi gördü, bəli, Dona xanım hiydəgahında, hərəmsarasında ağılır.

Dəmirçioğlu da tazə dərtdən iləş tapmışdı. Yaraları çox axı bunun, döyündirmişdilər. Bular üz oldu. Əgər, Eyvazdan soraq olmadı, pəs neyniyək? Qızı verək Dəmirçioğluna?! Dəmirçioğlu da zəhmət çəkip bu yollarda. Qız belə gəlip, belə qeyidip getməsin. Amma, Dona xanım çox ağılırdı. Necə yada salır, derdi:

– Mən, orda bir elə düşman içində qoymadım Eyvazın başından bir dənə tük kəm ola. Gəldi öz məmləkətində Eyvaz əldən getdi. “Qoş Koroğlu sənə nə deyəllər: Ağa! Ağa o cür qul saxlar“?!

Amma, Nigar xanım çox pərişan idi. Götürüp burda Dona xanım dübara görək nə deyir:

Toqatın tərkinə etdim,
Gəlmədi yarım, gəlmədi.
Elimin qəhrini etdim,
Gəlmədi gülüm gəlmədi.

Şeyda bulbul uçup güldən,
Adi dahı düşüp dildən,
Bir quçmadı incə beldən,
Gəlmədi yarım gəlmədi.

Gamanam düşdü ellərə,
Qanu döndərdi sellərə,
Yumuncu oldu yollara,
Gəlmədi Eyvaz gəlmədi.

Çəmlibeldə çox qocaldum,
Saraldım gül kimi soldum,
Bilməmişdim munis oldum,
Gəlmədi Eyvaz gəlmədi.

İndə gedim qara salum,
Özüm tordan-tora salum,
Ya ki ölüm gora salum,
Gəlmədi Eyvaz gəlmədi.

Dona Eyvaz deyər ağlar,
Ağ üstündən qara bağlar,
Gül bağında gəzər zağlar,
Gəlmədi bulbul gəlmədi.

Sözdəri bəd tamam eliyənnən sora, burda Dona xanım çox ağlırdı...

[Atasınnan izin alıb] Eyvaz anasıynan, bəd, neçə cavannarnan gəlmişdilər toya. Gəldilər Çardaxlı Çəmlibelə. Neçə dənə cavannardan tökülüp gəlip. Meydan idi. Koroğlu təxti qurdu, cavannardan, dəlilərdən yığdı başına, toy eliyə.

Ağa, burda Türkəmənnən çox qonax gəlmişdi, toya. Toy idi da. Bəzənmişdilər. Amma, Koroğlunun gözü yoldaydı kı, Yumuğ Əhməd də gələ. Nesə vaxtdı gedip gəzir Eyvazı. Nə Eyvazdan gəldi xəbər gətirə, nə Bolu Sərdardan. Qalıp çöldə. Bəd birdən Eyvaz baxdı gördü Yumuğ Əhməd yoxdu dəlilər içində. Dedi:

–Qoş Koroğlu bəs Yumuğ Əhməd hayandadı?

Dedi:

–Valla sən gedəli yollamışdun çölə. Gedib hələ neçə müddətdi gəlmiyib. Bəd, yoxdu da.

Burda Eyvaz götürüp xəbər aldı:

–Bəs bu Yumuğ Əhməd necə olup?

Purcəllalı Qoş Koroğlu,

Necə olupdu Yumuğ Əhməd?!
Ağ üzündə qoşa xallı,
(Yollarda çəkirdi zəhmət.)
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Yumuğ Əhməd gəldi ora,
Başımıza vurdu qara,
Qəmimmən götdüm icara,
Heç almadı Yumuğ Əhməd,
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Yumuğ Əhməd bəfası var,
Bəfasının səfası var,
Yol çəkməgin cəfası var,
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Dəlilərdən dəxi nə var,
Tutup ürəgimi qübar,
Məgər öldürüp Bolu Sərdar?
Ölup məgər Yumuğ Əhməd?!

Gedip Bolu Sərdarınan,
Gözdəri dolu qanınan,
Gələ çiskin boranınan,
Yumuğ Əhməd, Yumuğ Əhməd.

Yumuğ Əhməd toyda olmaz,
O, olmasa bu toy olmaz,
Bulbulum ki, güldə qalmaz,
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Eyvazı qəmnən qutardı,
Sinəsində çalan tardı,
Göylümnən getdi qubardı,

Qubarlandı Yumuğ Əhməd,
Toy çalandı Yumuğ Əhməd?!

Yumuğ Əhməd bu söhbətdə gəldi Arzurumda bazarı gəzirdi birdən gözü sataşdı bir a yannan meyxanəyə. Gördü meyxanada Bolu Sərdar oturub neçə cavannar dövründə. Danışılar: “Bu cür gecə gedəyin, dəlilərin ikisini alladayın başınnan dağıdayın. Hamısının cəlalını dağıdayın.”–Bolu Sərdar qərar qoyur.

Yumuğ Əhməd üz qoydi Çəmlibelə. Yetişdi Koroğluya bu sözləri deyir:

Salam olsun Qoş Koroğlu,
Bolu Sərdar Arzurumda,
Sözlərim deyirəm doğru,
Bolu Sərdar Arzulumda.

Bolu Sərdar orda gəzər,
Bulbul kimi güldə gəzər,
Siziy zülmüyizə dözər,
Yatıp qalıp Arzulumda.

Arzulum yolu uzaxdı,
Bu yollar bizə fəraxdı,
Yumuğ Əhməd də qonaxdı,
Arzulumda, Arzulumda...

[Koroğlu dedi: Qoy toyu yola verək sonra Bolu Sərdarla hesablaşırıq.] Rəsm idi toyda küştü qapardılar. Saldı bulardan küşdiyə. Ağa, birdənə-birdənə. Dəmirçioğlunun bədənində yara vardı. Düşman çox yara vurmuşdu buna. Bədəni zəxm idi. Dəmirçioğlu hər cavana əlini keçirdirdi qaytarırdı pəncəsini dala. Amma, Koroğlu bir baxtı Dəmirçioğluna, baxdı Eyvaza, başın tikdi aşığa. Cavannarın birisi dedi:

– Qoş Koroğlu mərđi-meydandı gəlsin pəncənərm qoyaq kənara, küştü tutak.

Bu sözü eşitməkdə Koroğlunun gözdəri qanının doldu. Saldı başını aşığa. Bir baxtı Eyvaza, bir baxtı Dəmirçioğluna. Dəmirçioğlunun bədənində yara yeri çox idi, yarası. Düşman şəkəncə vermişdi. Gözdəri doldu Dəmirçioğlunun qannan. Baxtı Eyvaza, dedi:

– Nə fayda, o günümdə gəlmədiiz kəmərbəzəncir tutayk. Baxır Eyvaza:

– Eyvaz, qənim gətirmişən mənə xar eliyəy?

Bu söz Eyvaza giran gəldi, dedi:

–Dəmirçioğlu, ölməmişəm ki?!

Eyvaz durdu ayağ üstünə, [dedi]:

–Hər cavan ki, istir pəncənərm eliyə, elə gəlsin mənimmən nəvərd eləsin.[Eyvaz Dəmirçioğlunu göstərərək deyir:]–Bu yox, bu bizim tamam sərkəradəmizdi. Bunnan kimsə nəvərd eliyə bilməz, gördüyüz ki?! Bir bu cavannarın itiydi. Dedilər:

– Bu küşdiyə məlimin əli yox, yıxarık biz bunu. Amma, baxtı Dəmirçioğlu Koroğluya, Koroğlu baxdı Eyvaza. Burda beş dənə Koroğlu Dəmirçioğluna deyə:

Məlul-məlul mənə baxma,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu,
Ciyərimə xəncər taxma,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Sənəy dəlilərin başı,
Durmuşdun düşmana qarşı,
Səniynən vardır savaşı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Eyvazın toyu bugündi,
Yaralar canda dügündi,
Mərdi meydan tez bilindi,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Dəmirçioğlu, mənə baxma,

Cigəriyə qəmlər atma,
Tutginan bir yerə basma,
Dəmirçiöglu, Dəmirçiöglu.

Səniy toyun mən tutaram,
Bəsətdarı mən quraram,
Mey şərbəti dağıdaram,
Məst elərəm Dəmirçiöglu.

Sözdəri tamam eliyənnən sora, ağa, neçə dənə cavan gəldi
Dəmirçiöglu Həsənnən pəncə eliyə Dəmirçiöglu götdü qovzadı
dolandırda Eyvazın başına qoydu yerə. Dedilər:

–Babacan dilinə görə bunun dilçəyi var, əhsən...

BU DASTAN KOROĞLUNUN BOLU SƏRDARI AXTARMAĞIDI

... Koroğlunun dəlilərinin gözü yoldaydı. [Toqatdakı zindandan dəliləriy azad edib qayıtmasını gözlüyürdülər.] Ağa, sizə kimnən xəbər verək, Bolu Sərdardan. Bolu Sərdar gedip Arzuruma. Nə xəbər verip? [Deyib:]–Koroğlunun dəliləri başında [gedib Toqata. Çünki orda] əsil novça dəlilərinə tutuqlar. Mən də ordaydum. Vəxtən istifadə eləmişəm, qaçmışam. Koroğlu özü Çəmlibeldə deyir. Hücüm eliyin şəri alın.

Ağa, düşman bu tərəfdən üz qoyup [Çəmlibelə]. Hərat tərəfdən, Araz tərəfindən, Arzurum tərəfindən, ağa, tökülüplər Çəmlibelə. Dəlilər qappuşuqlar, ağa, düşman çoxidi.

Bağlanılan sizə kimnən xəbər verək? Ərəp Reyhannan. Ərəp Reyhannan Koroğlunun əslən sözü bir gəlməzdi, siyi bir ərxe getməzdi, Ərəp Reyhan. Mustafa xan Koroğlu dayısıydı. Musstafa xan qeyidip gəlmişdi da. Mustafaxan nicat verdi burda. Bular da iş görələr. Mustafa xan getdi Təkətürkəmənə da.

Ərəp Reyhan çıxmışdı dağ-daşdı görə. (Təngə Quzyə deyəllər) Təngədən aşdı. [Ərəp Reyhanın] bir atının adı da Quzyəydi. Ağ-təngədə Ərəp Reyhan gördü Çəmlibeldə bir qovqa var, şup. Rikap basdı Quzyəyə, gördü xub dəvədi. Ama, Koroğlu özü yoxdi. Misli ki, hiş kis yox! Girdi şərin içinə, gördü Bolu Sərdar dolanır tülki kimi. Ağa, qatıbdı düşməni-düşməne özü dalda güdür.

Ağa, Ərəp Reyhan şəspəri çəkip, gürzü çəkip qarışdı düşməni içinə. Dedi:

–Mən düşmənem, Koroğluynan yamanam. Eyvaznan ki, yaman dəyiləm?! Buna görə mən işimə əncam verirəm. Bir vaxt olar Koroğlunun ruxuna çəkərəm ki, bəli əgər, olmasaydım şərin talana getmişdi. Çəmlibel qırana getmişdi. Ağa, dəva-cida eliyiplər, aralanıqlar. Bəd, aralanıp gedənnən sora, Ərəp Reyhan üç gün qaldı Çardaxlıda, Çəmlibeldə.

Koroğlu dəlilərnən ha gəlhağəl, gəldilər durna ovunnan.

...Burda Eyvaz baxdı Nigar xanımın rüxsarına gördü Nigar xanım çox pərişandı. Üz oldu ki, ana səni mən bu halda görməmişdim, sən niyə vu cür pərişanay?

Çox ağlırdı Nigar xanım. Götürüp Eyvaza [Nigar xanım] deyiri:

– Gözlə atan bilməsin⁹⁰.

Sənə qurban xan Eyvazım,
Düşman bizə ayağ aldı.
Yolda qaldı iki gözüm,
Öz ellərim, yada qaldı.

Düşman girdi Çəmlibelə,
Adım düşdü dildən-dilə,
Dedim, bəlkə tez el gələ,
Baxar gözüm yolda qaldı.

Ərəp Reyhan pəs kim idi?!
Ürəgimdə düğün idi,
O gün deyən bu gün idi,
Gedən aylar yildə qaldı.

Gözəliy olmaz arxası,
Üzünən getsin həyası,
Yar olsun başda xudası,
Adım dildən-dilə qaldı.

Çəmlibelin qarı çoxdı,
Baxçasının barı yoxdı,
Dövrünün düşmanı çoxdı,
Dövrəmizi düşman aldı.

Nigar xanım yol gözlədi,

⁹⁰ Aşığı belə izah verir: -Ammə, atası ki, dəyildi, oğulluq eləmişdi özünə

Cigər başını közlədi,
Ərəp Reyhan iz izlədi,
İzginçilər üzdə qaldı.

Sözünü tamam eliyəndən sonra dedi:

–Ərəp Reyhan çox kömək elədi bizə. Məllavəilla düşman buranı qarət elədi, dəlillərdən də çoxu beyinnən getdi. Xub, kim bilirdi Koroğlu burdan gedib Toqat vələyətinə?!

[Eyvaz] dəlilərin sanın gördü. Gördü heç kəs çıxmıyıp çölə. Bildi o cəngi-cədəldə Bolu Sərdar yoxdı. Ağə, burdan[başə düşdü ki,] Bolu Sərdar qaçup gizləndi. Hardə? İstanbulun şərinədə. Koroğlu dəliləri casusluq libasında çıxartdı şərdən çölə. Dedi:

–[Bolu Sərdar] hər yerdədi tapın gətirin. ...Qaçıbdı tutun gətirin.
Əlimnən çəkər haşə⁹¹,
Çəkər özün başdan-başə,
Qoymuyun gedə dəlikli daşə,
Fəhratı tapın çapın gətirin.

(Eyvazım) Sözüüm deyim Eyvazə,
Kababı yatdırın közə,
Malını çəkin Təbrizə,
Dəyər dəyməzinə satın gətirin.

Özün salıp daşu–dağə,
Veripdi düşman dayəğə,
Eyvazadı o sadağə,
Qolların çatın gətirin.

Koroğlunun bəxti vardı,
Göylündə bu bir qubardı,
Çan ölməyəm Eyvaz vardı,
Məslək* kimi satın gətirin.

⁹¹ Şeirin ilk bəndləri yoxdur

Ağa, bu da [Bolu Sərdar] gedib üz qoymuşdu şəri İstambulda Teymur paşaya. [Teymur paşa] şəri İstambulun şahıydı. O zaman paşa deyərdilər. Teymur paşa da deyirdi: «Koroğlunun sirrini hər kəs mənə deyə, mən tolu Koroğlunun evin yixaram».

Bolu Sərdar sirtabyaz buna dedi:

–Koroğlunun Eyvazın tutay çıraqı keçip, Dəmirçioğlunu tutay evi yıxılıp. Amma onun bir bəd səsi var. Qıratın da kızı, aparayız beli bükülüp.

Buları tamam demişdi.

... Baxdı, gördü dəlilərdən Bolu Sərdar yoxdu da. Koroğlu dedi:

–Gərək bunun özünü mən tapam.

Ağa, Koroğlu da geyinip ayrı libasa, düşüp çöllərə Bolu Sərdarı tapa. Gəlirdi bir çən gördü çərçi yolınan gəlir. Dedi:

–Qardaş, sən kimsən?

Dedi:

–Mən çərçiyəm. Bu kəndlə o kəndə çərçiliğ eləram.

Koroğlu [öz-özünə] dedi: «Xub, elə mən də yaxçıdı çərçiliğ eliyim. Bunu çərçilix libasında tapım».

Dedi:

–Çərçi qardaş mənə də şərik elərəy?

Dedi:

–Çərçidən şərik çıxmaz. Özü də bir şey dəyil, bir xurcundu, bir az nabatdan zaddan götürəy. Üzdən irax, üzüyüzə güləp, yeddi mədaristən uzax, bir ədəbanə ulax götürəy. Bəli, bunu yüklərəy, düşərən şərə ollay çərçi.

[Öz-özünə] dedi:

–Bularınan mən başara bilməm, becərə bilməm.

Götürüp çərçidən görək nə cür ulağı alır, üzdən irax, eşdännərdən uzax.

Deyər:

Çərçim gəliray Həratdan,
Çərçim mənə nəyiy vardı?

Noğuldan, qənddən, nabatdan,
Çərçim mənə payıy vardı?

Çərçi dedi:

– Hər nə istirəy xurcunumda var.

Qoy bir gəzim xurcunuyu,
Bilim, açım düğünüyü,
Yeyim nabat yeginiyi,
Çərçim mənə nəyi vardı?

Çərçilərin daş, tarazı,
Belə sənnən Alla razı,
Ver mənə bir çər saqqızı,
Çeyniyim gör əngim vardı?⁹²

Çərçilərə buğda verin,
Buğda verin, uğda verin,
Alın cinsin suda verin,
Çərçiy mənə nəyi vardı?

Mən çərçilik başarmam,
Başarsam da ki, beşərmənəm,
Bolu Sərdardan danışmanam,
Çərçim, mənə xəbər vardı?

Çərçi deyir:

–Valla, mən Bolu Sərdar, Molu Sərdar tanımam. Bu kəntdən o kəndə [gedib mal sataram], mən bunuynan zindəgim dolandırram. Bir beş saha tapam, alam.

Ağa, bu söhbətdəydi, Koroğlu əlini saldı çərçinin üzdən irax ulağınan. Yəni xurcunu tuta. Palanıyla xurcunu birdən tutdu. Ağa,

⁹² Aşıq misraya belə şərh verir:– Ver saqqız çeyniyim görüm əngim tutar..

vurdu [ulağı] qoltuğuna gedirdi, ulağı da qovzamişdı, aparır. Çərçi gördü vurup [ulağı] qoltuğuna, bu olax balası kimi aparır.

Dedi:

–Ay dadaş, hara aparran? Xurcunumu, ulağımı, hamı sirvətimi, dövlətimi aparıray?

Koroğlu boş elədi. Ulaş üzdən irax palını dibinnən düşdü. Palannan, xurcun qaldı qoltuğunda, Koroğlu getdi. Çərçi dedi:

–Bu adamnan qorxmalıdı. Bu adamnan bəla yağır üz-gözünnən. İstəmədik baba, bu xurcunnan, palanı. Qoy elə aparsın, xurcunnan palan qoltuğunda qala.

Ağa, Koroğlu gəlir bunun [yəni eşşəyin üstündəki] xurcununu atır çiyinə, düşdü bu şərdən o şərə. Çərçilix çağırırdı. Girirdi meydanın ortasında, ağa, İstanbulun ortasında gəzirdi, dolanırdı ayrı libasda. Amma xub, Koroğlu Bolu Sərdar göyərdi tanırdı. Gördü Bolu Sərdar bir öddə cavan yığıp dövrünə misli ki, istir üz aç, ayağ aç Çəmlibələ. Yəni cəng eliyə Koroğluyunan, cəməl eliyə. [Öz-özünə] dedi: “Yaxçı yerdə tapmışam. Amma ki, yalquzam, özümü deyə bilməm, mən Koroğluyam. Bir qədir gəldi qabağa. Bolu Sərdar gəldi yaxına, baxancək Bolu Sərdarın tükləri kəlləsində çuvaldız kimi dayandı. Dedi:

–Ay çərçi qardaş, sən Koroğlu dəgiləy?

Dedi:

–Koroğlu kimdi?

Dedi:

–Koroğlu, bu Çardaxlıda, Çəmlibeldə, o yanda məskanı var, şəni var, şovkəti var. Başında dəliləri var, o Koroğlu.

Dedi:

–Yox, baba, mən çərçiyəm.

Götürüp bu hal gördü dəvərdir ki, şayət Koroğludu. Koroğlu gördü dövründə neçə nəfərlər var, düşmannıg eliyif xəlxa. Mümkündü burda hecə ölümə gedə. Deyər:

Mən olmuşam çərçi başı,

Bolu Sərdar mən Koroğlu dəgiləm.
Çərçilər işində naşı,
Xəm olmaram hər kimsənə əyiləm.

Düşmannarım mənim gələr dallardan,
Gahı baxar ucalardan, yollardan,
Soruşak biz dəlilərdən, hallardan,
Bolu Sərdar mən Koroğlu dəgiləm...

Koroğlu buları deyənnən sora özü qeyidip dala, gəldi Çəm-
libelə.

...Eyvaznan, Dəmirçioğlu düşüp daği-daşı gəzirdi. Gəldilər
İstambul şərinə ki, girdilər, bir gördülər qovğadı, iftızadı obaşına
peydadı.

Dedilər:

–Baba, nədi? Bu şərdə, nə olup?

Dedilər:

–Bəli, bu şərdə əlan, istillər fəvc yığalar, ləşkər yığalar, hücm
bağlıyalar, Çardaxlıda Çəmlibelə. Koroğlu var, Qoş Koroğlu! Deyər
tamam yolları bağliyıp, bazırqannar kəsip, bazırqannari soyar, neçə
şərləri talıyup. Əlan, özdərinnən bir nəfər gəlip, burda deyər:

–Koroğlunu iki dəlisi var, oları kim tuta Koroğlunun çırağı
keçip.

Dedilər:

–Əy...evin yıxıldı Bolu Sərdar – Dəmirçioğlu dedi: –Bu bir belə
düşmandı? Bir belə ətdi əzandı? O yək...

Eyvaz dedi:

–Mən billəm, necə eliyək? Gəl bizdə qarışak bulara. Bularnan
qoşulak elə Çəmlibelə çatdılar ittila verək Qoş Koroğlya, o yannan
dəlilər bu yannan biz. Bir dənə salim qoymuyak qayıda.

Ağa, Bolu Sərdar, indi bular olup sərdar, biistilah fərmandeh.
Koroğlu, xub, durnalardan gətiriplər, telinnən, sümüyünnən,
ətinnən. İstiller neçə zamannardı zəhmət çəkip, xan Eyvaz bu

yollarda, Nigar xanım yolunu gözlüyüp. Bu da [Bolu Sərdar], bu yannan casuz olup, buların içinə hələ-hələ salıp. Burda, Eyvaz bilirdi ki, əgər, bu Dəmirçioğluynan bahəm olsalar payıq omazlar. Amma, bu Bolu Sərdar, burda əgər, görə Eyvazı tanır. Eyvaz özünü vurup ayrı yola ki, bu bilmiyə. Ağa, bular dəstə bağladılar, gecə düşdülər yola. Eyvaz çəkdi atı Dəmirçioğluynan düşdü bulardan qanşara. Yetirhayetir gəldilər Çəmlibelə çatdılar. Koroğlu çıxdı dedi:

–Pəs Xan Eyvazım tapmadıyz Bolu Sərdarı?

Dedi:

–Qurban, özü əyağıynan gəlir.

Dedi:

–Necə əyağıynan gəlir?

Dedi:

–Bəli, gecə gəlirlər, hücm gətirirlər, şəbxum vuralar, Çəmlibelə şəbxum vuralar. Car gəlir.

Koroğlu dedi:

–Hə...budur ki, deyər, daşda ahəg olmasa çırtləməz.

Deyər:

İndi bulunacax bəndi,
Bağlanacax bəndi bərbər.
Yıxılacək qala Xeybər,
Şeşpər indi açar pər-pər.
(Necə başlar biçək tökək).

Dağı-daşı teyliyərik,
Cidaları sovlıyarık,
Düşmannarı qovluyarık,
Ləş-ləş üstə tökər sər-sər.

Deyər, vurak dağı-daşa,
Düşman kimlərə qarışa,

Ot tutup yana-alışa,
Deyən yandurur əydər.

Dügü pilovu yeyəllər,
Məni hər yerdə öyəllər,
Adıma Roşan deyəllər,
At üstündə durup Yəl-yəl⁹³.

Sözü tamam eliyənnən sora [Koroğlu] dəliləri yığdı başına,
dedi:

–Hər tərəfdən ki, düşman gələ qoymuyun da qəyidə. Baxdıyız
gördüyüz at üstədilər siz yerdə dava eliyin.

[Dəlilər dedi:]

–Niyə?

[Koroğlu dedi:]

–At üstəki düzdə dava eliyər, dağda dava eliyə bilməz. Gördüz
yerdədi, siz at üstə minin.

[Dəlilər dedi:]

–Niyə?

[Koroğlu dedi:]

–O yannan gəlip yerdədi, yorğundu qaça bilməz. Qaçarız
ardıyızca gələllər. İnqarı ki, elə beş dənə, beş dənə oday gəldi tez
qayıdarız o gələnnəri vurruz, əldən allız genə qaçarız⁹⁴.

Nigar xanım çox pərişan idi. Ağlırdı. [Koroğlu] deyir:

⁹³ Yəl-yəl- yer adıdır. İslam dini yayılmağa başlayan ilk illərdə Yəl-yəldə cəsur bir atlı pəhləvan varmış. O, islam dinini yayan orduya qarşı döyüşdə İmam Əli tərəfindən öldürülür. Şərq ədəbiyyatında o, «Fəris Yəl-yəl» kimi xatırlınır. Şərin son misrası ona işarədir.

⁹⁴ Aşıq belə izah verir: Deyər, Koroğlu davanın təlimini üzdən irax itdən götdi. Bir yerdə itdər qovuşanda hey o itlər qovuşar, o bir iti qovalar. O, dönə basar, genə qaçar. Eyni bu cür.

–Nigar niyə ağlıran?

Deyər:

–Buna görə, mən Bolu Sərdarı öz Eyvazımnın çox istərdim xatırasın. Öz qardaşımdan çox istərdim xatırasın. Burda düşman olup, düşman tökür məni sala əyağa, mən düşəm əllərə.

Qoş Koroğlu dedi:

–Ağlama Nigar, məgər ölüp mənim kimin səninin munisin ki, səni salalar əyağa? Qulağ as, qoy deyim:

Ağlama Nigar ağlama,
Mənim qəddim kaman olur.
Cığırımı sən dağlama,
Dəlilərim düşman olur.

Budur gülün bənövşəsi,
Gəlir dağlardan ay səsi,
Gülə var bulbul həvəsi,
Eyvazım pərişan olur.

Uca dağdan daş kəsilir,
Qələm üstə qaş kəsilir,
Şəmşir dəyir baş kəsilir,
Yağış-yağar yer yaş olur.

Çardaxlıya qoşun gələ,
Eyni dağda yağış çilə,
Düşür indi dildən-dilə,
Öz işinə peşiman olur.

Koroğluyam vurram lafi,
Heç kimnən çəkmərəm qorxu,
Heç annamam pulat qapı,
Barmaxlarım mismar olur.

Sözləri dedi, Nigar xanımın könlünü aldı. [Koroğlu dedi:]

–Nigarcan heş qəm yemə, heş kəmsənə, Eyvazımız yandadı.
Heş kəmsənə bizə ayax sala bilməz⁹⁵.

⁹⁵ Ağayi Kamali mən dedim Koroğlu tamam sinəmdəydi, tökdüm əliyizə.
Beş dənə saxladım ta onu demiyəciyəm.Bərai buna görə ki, bu sözdərin
kəlamını buna deməzdər.}

ƏLİ KAMALİNİN TOPLADIĞI VƏ SİFARIŞLƏ YAZDIRDIĞI MƏTİNLƏR

Bismillahir Rahmanir Rəhim

DASTANI – KOROĞLI VƏ NIGAR XANIM

Günlərin bir gününə, Nigar xanum Qoş Koroğlın əksini gördi. Nigar xanum Koroğlın əksini görəndə bir gönyüldən min gönyülə aşiq oldu. Bir zad Koroğliya yazdı: «Sən əgər igidsən, gələsən mənə İsyambuldan aparasan». Verdi naməni nökarinə. Nökərin adı İsaballıydı, dedi:

–İsa can, bu naməni aparay Çartaxlı Çamlıbelde Qoş Koroğliya verəy, cəvabun alay, gətirəy.

İsa naməni aldı Nigar xanumnan, Çamlıbelin yolun gözlədi. Özünü Çamlıbelə çadduranda naməni Koroğliya verdi. Koroğli naməni oxudu. Cəvabını İsayə verdi, dedi:

–Gəlləm, aparram.

Beləsinə İsa xudahafizlik elədi. Koroğli nökarları yığdı, dedi:

–Mən issirəm gedəm Nigar xanumu İssambul şəhrinnən gətirəm. Mən gərək sizin böyüğüzi məlum eliyəm.

Saz Koroğlının gəldi əlinə, görək nəmə deyir:

Tuş oldum bir ala gözlü Nigara,
Tutsun toyun, dəlilər, mən gəlıncəy.
Urumunan, Şama eyliyin xəbər,
Tutsun toyun dəlilər, mən gəlıncəy.

Göreydim xanum Nigarın üzünü,
Öpeydim allunu, ala gözünü,
Çəkin şişə beş yüz əmnik quzunu,
Yeyin, dəlilərim, ta mən gəlıncəy.

Qıratumu bağlamışam axura,
Gümüş piyalələr qaldı paxıra,
Beş yüz tımən xərc eyliyün çaxura,
İçin-için dəlilər, mən gəlincəy.

Koroğlu Qıratı minib axırı,
Düşmənlərim daldan-dala baxırı,
Axar çaylar kimin tökün çaxurı,
Qənvaz olın üzün, ta mən gəlincəy.

Koroğlu sözünü təمام eylədi, dəlilərinə xudafizlik eylədi, Çamlıbeldən çıxdı. İssambul şəhrini gözlədi. Axşam çağıda İssambula çaddı. Bir qəriyə tuş gəldi, dedi:

–Qərri nənə, mənə bir mənzil olar, bu gecə?

Qərri dedi:

–Buyurun, balam, öz övüzdü.

Koroğlu qərrinin mənzilinə geddi, atını bağlıyub, qərri taruf eylədi, övə geşdi. Oturub Koroğlu dedi:

–Qərri, mənim igirmi nəfər daldan qonağum gəlir. Nə qədər pul qəriyə verdi, dedi:

–Gedərsən bazardan yağ, dügi alay, gətirəy. Mənim otuz⁹⁶ nəfər qonağum daldan gəlir.

Qərri bazara gəldi, yağ, dügi aldı. Qeyidib özünü övə çaddurdi. Ocağı odlıyub qazanı asdı. Qərrinin bir oğlu varudi, körpəyə gedərdi, gəlib.

–Nənə, mənə çörək gəti.

Qərri dedi:

–Danışma balam, pilov asmuşam.

Oğlan danuşmadı, oturdu. Koroğlu gördi pilov bişib, qərrinin əli çatsun, da pilovdan qalmıyacakdi. Koroğlu dedi:

⁹⁶ Bundan əvvəlki cümlədə iyrimidir

–Qərri, qonaxlarumnan xəbər olmadı. Çıxgınan dama, gör qonaxlar gələy?

Qərri dama çıxıb, bu yan–o yana baxır. Koroğlu özini qazanın yanuna çaddurdu. Qərrinin övünnən zərafi tapmadı pilovı tökə üssünə, yiyə. Qərrini surfası var idi dəridən, aşından çağarmuşdı, mıxa vurmuşdu. Koroğlu surfanı mıxdan aşağı gətürdü. Pilovı üssünə töküüb neççə tikədə addı aşağıya. Qərrinin oğlu gəldi övə, nənəsini damnan səslənni. Qərri aşağıya gəlüb. Dedi:

–Nənnə, qazanumuz calanub.

Qərri dedi:

–Balam, heş müsülmanın qazanı belə calanmasun.

Qərri aldı görək oğluna nəmə deyir:

Sənə deyim mənim balam,
Hardeydi bu, tabdı bizi.
Əl qoyıb bizi yimağa,
Bu yərtan tükədə bizi.

Yedigün boynuna almaz,
Heş kim belə qılıc çalmaz,
Əmisi Şabannan qalmaz,
Bir utanmaz vardır üzi.

Zörə deyər baxsın süzə,
Əbəs qonax oldu bizə,
Dədəsi miləxor Mirzə,
Qırat üssə çıxdı gözi.

Qərri sözün təmmam eylədi, Koroğlu gördi qərri dədəsinnən başladı, yaxçı tanır, dedi:

–Qərri, əlim ətəgin, gəl, bu pul, ged bazara, yağ, dügi al, götür, ged bişir qonşularına da dağut, mənim dədəmnən işin olmasun. Mən yorulmuşam, palas varı ver, mən yatım.

Qərrinin bir dənə yorğanı var idi, əvvəlki ərinnən qalmuşdı. Gəddi addı Koroğlunun başuna. Koroğlu yorğanı çəküb başına, yaddı. Süb durub əyağa, dedi:

–Qərri, mənim atum burda qalsun. Mən gedirəm şəhər içinə, Nigarı tapam.

Qərridən xudafizlik eyləyib çıxdı şəhər içinə. Soruşurdu, Nigar xanumun bəxçəsi harda olar, bir nəfər nişan verdi, dedi:

–O rubaruda ki, Nigar xanum bəxçədə, səni o bəxçəyə qoymazla.

Koroğlu gəldi, bağın qapusuna çaddı. Bağın qapusunna durana yalvarub:

–Məni bu bağa qoyguna.

Namay ki Koroğlıya Nigar gönnərmişdi, o naməni nişan verdi. Qapuçı irad tudmadı, dedi:

–Geş bağın içinə.

Gördi Nigar xanum oturub hovuzu başunna, qırx dənə incə qız dörünnə. Koroğlu bir yekkə salam Nigar xanuma verdi. Nigar xanum Koroğlının salamunu almadı. Koroğlıya çox bədi gəldi. Saz gəldi sinəsinə, aldı görək nəmə deyir:

Salam verdim salam almaz,
Görüm tutsun salam səni.
Axçasız, pulsuz aşığam,
Pulum yoxdu alam səni.

Güllü bağlarda gəzərsən,
Cahallar barğun əzərsən,
Nigar kağaza bənzərsən,
Qələm tudmaz yazam səni.

Xəzinəm yox aqzun açam,
Dövlətim yox tökəm seçəm,
Əlaş budu alam qaçam,

Çamlıbelə salam səni.

Hansı dağların qarısan,
Hansı bağların barısan,
Nigar, Koroğlu yarısan,
Tanır külli-aləm səni.

Söz tamam oldu, Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, bağışlagunan, tanumadum səni. Əksin özünən
[şəngdir] Mən bir dənə libas tikmişəm sənə. Əhd eyeləmişəm, sənin
arxaya böyük olsun, verim qıçqını kəssilər, küçük olsun, qıççı altuna
taxda oturdsular. Əlan, qızlar gedəllər o libası gətirəllər.

Dedi:

–Qızlar o libası gədsin.

Getdi qızlar libası gəddilər. Koroğlu başladı arxasuna giyməğa.
Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, heyf sənə, gözümə bir az qərrə gəldi.

Koroğluy bu sözdən bədi gəldi, dedi:

–Nigar xanum, əgər, issəsən qərəlik eyb olsun, qulax ver, gör
nəmə deyirəm.

Koroğlu sazı sinəsinə aldı, görək nəmə deyir:

Sən mənə qara deyərsən,
Qaşların qara dəgildi?
Tökülübdür dal gərdana,
Saşların qara dəgildi?

Açıldı həqqin eşiği,
Aləmi tuddı işığı
Həsənü-Hüseyn beşiği,
Sərpüşü qara gədildi?

Gözəllər bağda gəzəllər,
Bağrımın başun əzəllər,
Quran üssə xənd yazallar,

Xəd məgər qara dəgildi?

Koproğlam, hərdə-hərdə,
Aq üzündə vardur pərdə,
Qara gözə siyah sürmə,
Çəkdiginqara dəgildi?

Söz tamam oldu, Nigar xanum dedi:

–Koroğlı, baguşla, bilmədim.

Koroğlı dedi:

–Nigar xanum, mənim bir dənə ayrı eybim var, deyirəm, biləyə.

Gediblər otağa, deyillər, danuşıllar, gülilər. Nigar xanum verdi, Koroğlıya şam gəddilər. Koroğlı çıraqı əlinə bir bu yanunan, gələn dəfə o yanunnan əlinə götürərdi, Nigar xanum dedi:

–Koroğlı, çıraqı salaray.

Koroğlı dedi:

–Mənim eybim elə budu, gecələr şukaram, gecələr gözüm görməz.

Nigar xanum dedi:

–Koroğlı, mənim əmim oğlu Bürzə bəg məni almışdı. Ged atıyı gətir bura, məni minnir, götür ged.

Koroğlı qərrinin övünə gəldi, dedi:

–Qərri, mən gedirəm Nigar xanumu götürəm qaçam.

Pul qərriyə verdi, dedi:

–Heş yerdə deməginən Nigarı Koroğlı apardı.

Qərri dedi:

–Mənim işim yoxdur, deməm heş yerdə.

Koroğlı xudafizlik eylədi, Nigar xanumun qələsinə gəldi. Nigar xanumu gecəni vaxtında atunun tərkinə minirdi, pəşiman oldu, dedi, qızın göynü ola, oğlanın göynü ola, münə, elə hamı aparram. Mən qoyum, gün çalsun, günnüzki günnə aparum, hamı görsün. Ama gün çalanacan qələ dörünmə dolannı. Gün çaldı, dedi:

–Nigar xanum, bax gör hara çatmışux?

Nigar xanum dedi:

–Öyün abad olsun, mənim öz qələmə!

Koroğlu dedi:

–Mən ki dedim, gecələr gözüm görməz mənim. Yenicə gözüm işıxlansın, bu Çamlıbelin yoludu.

Belədə qalub Koroğlu, başladı gedməyə. Car çalublar İssambul şəhərinə, Nigar xanum yoxdu. Qərri dedi, gedərəm bir muşdulux allam. Gəldi dedi:

–Bürzə bəg sağ olsun, Nigarı Koroğlu göddü, geddi.

Bürzə bəg durdu. Car çəkдилər, yeddi yaşunnan yetmiş yaşuna çıxdılar Koroğlunun dalıca.

Nigar xanum Koroğlunun tərkinən dolannı baxdı, gördi İssambuldan çıxan gəliyi:

–Hamu adludan qabax gələn əmim oğlu Bürzə bəgdi, çatayu, öldürə biləyi ikimizi birdəyi.

Koroğlu Nigar xanumu cəvabunna aldı görək nəmə deyir:

Başına dönnügüm alagöz Nigar,
(Nigar), Necə biliy Bürzə bəgin özünü?
Əgər qəbul eyləyəsən Koroğlunun sözünü,
(Nigar), Necə biliy Bürzə bəgin özünü?

Meydana girəndə nərrə çəkərəm,
Mən deyim sənə, qanlı yaşlar tökərəm,
Qırram Osmanlunu, bir–bir üssə tökərəm,
(Nigar), Necə biliy Bürzə bəgin özünü?

Koroğlu deyər yolunna keşmişəm cannan,
(Qılıcı çəkərəm) Qorxum yoxdur mənim sultannan, xannan,
Qaşmanam mən heş vaxt belə meydannan,
(Nigar) Necə biliy Bürzə bəgin özünü?

Söz tamam oldu, Nigar xanumu ennirdi aşşağı, dolannı qoşunun üssünə. Əvvəlki qılıçnan vurdu, Bürzə bəg atdan gəldi aşşağı. Qoşun dalı qayıddı. Nigar xanumu tərkinə minnirdi, dedi:

–Nigar xanum necə oğlan gördü mənə?

Nigar xanum dedi:

–Çox özünən tərif eyləmə.

Başladular gedməgə. Xəbər verək Firəng oğlunna. Firəng oğlu Nigar xanumu issirdi, vermirdilə. Firəng oğlu eşidmişdi, Koroğlu gedib Nigar xanumu gətirə. Firəng oğlu qoşunu yığmışdı, gəlmişdi, dərbənd varudu, dərbənddə turmuşdu. Koroğlu yuxarı baxdı, gördi Firəng oğlu dərbəndi kəsib. Firəng oğlu dedi:

–Koroğlu, Nigarı ənnir aşşağə atdan, özin səha-salim ged.

Koroğlu aldı sazu görək nəmə deyir:

Hardeydin, çıxdın qarşuma,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.
Nahaq qan salma başuma,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.

Misri qılıc bağladuram,
Səni çəprast dağladuram,
İnni səni ağıladuram,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.

Koroğlu deyər dönnü baxdı,
Cigərim odlara yaxdı,
Qeyiddi Nigara baxdı,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.

Sözün təmam eylədi Koroğlu. Firəng oğlu dedi: –Mn Misri qılıc qabağuna davam gətirə bilməm.

Dedi:

–Koroğlu, sənnən işim yoxdu, gəl geşginən.

Koroğlu başladı gedməgə, Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, sən çox özünən mən eləyirsən. Bizim tərəfdə sodəgər Haşum var. Gedər sizin tərəfdə sodəgərliyə. Əgər tuş gəldi, malını böl-dedi.

Sən deyənən, Koroğlu sodəgər Haşumnan qorxardı. Dedi:

–Nigar xanum, mən sodəgər Haşumu heş saymam.

Bu söz deyilə sodəgər Haşumu qafulası dərbənddən çıxdı. Nigar xanum dedi:

–Koroğlu sodəgər Haşum gəlir, malını böl görüm necə bölürsən.

Koroğlu geşdi sodəgər Haşumın qafulasinin qabağuna, dedi:

–Qulax ver, sodəgər Haşuma gör nəmə deyirəm.

Aldı sazın, Koroğlu görək sodəgər Haşuma nəmə deyir:

Hardeydi, düşdi girimə,

Gəl bölək malı, sodəgər.

Nəhəxdən gedmə ölümə,

Gəl bölək malı, sodəgər.

Sodəgər Haşum deyir:

Sənə diyim Qoş Koroğlu,

Qorxmanam paşadan, xannan.

Geşmişəm sərinnən, kannan,

Gəl buradan geş, Koroğlu.

Koroğlu deyir:

Koroğliyam, donnan–dona,

Qılış çəkməm beşdən ona,

Leşiyə quzğunlar qona,

Gəl bölək malı, sodəgər.

Sodəgər Haşum deyir:

Adumdu sodəgər Haşum,

Qoğaludur mənim başum,

Quldur oldürməkdir işim,

Gəl buradan geş, Koroğlu.

Sözü təmam oldı, Koroğlu sodəgər Haşumın qulağına dedi:

–Nigar xanumın yanunna məni xəcalət eyləmə.

Sodəgər Haşum dedi:

–Koroğlu oldu sədaqətti?

Dedi:

–Həyi, valla.

Dedi:

–Mənim malumnan əlini arala.

Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, o oldu cəngi-zərqərə. Gəl, gedək.

Başladular gedməgə.

Ged ha ged özlərini çaddurdular Çamlıbelə. Dəlilər tamam atdara miniblər çıxdılar Koroğlu və Nigar xanumu peşvazuna. At gəzdirdilər, Koroğlu şad olub dedi, eşidənlər şad olsun, alub görək nəmə dedi:

Sənə diyim Nigar xanum,

Bu gələn qardaşdur, gəlir.

Sənə qurban şirin canum,

Bu gələn qardaşdur, gəlir.

Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, Eyvəz hansudu?

Koroğlu dedi, yəqin Nigar xanumın gözi düşdü Eyvəzə. Nigar xanumın cəvabunna Koroğlu aldı görək nə deyir:

Bax alluların beşinə,

On dördünə, on beşinə.

Humayül salub döşünə,

Bu gələn qardaşdur, gəlir.

Dedi:

–O hamudan yekkə kimsənə?

Koroğlu aldı görək nəmə dedi:

Dəli Mehtər dəlilər başı,

Axudma didənnən yaşı,

Koroğlunun qoş qardaşı,

Bu gələn qardaşdır, gəlir.

Söz tamam olub, Nigar xanum və dəlilər Koroğlıynan belə
Çamlıbelə çaddular. Koroğlı başladı yeddi gecə, yeddi günnüz
Nigar xanumın toyunu tudmağa.

Eşidənləri və ağayı Kəmalinin saluğuna.

BU DASTAN AŞIQ CUNUNUN QAÇMAĞI DASTANIDI

12. 4. 1353

Yazaram mən bu hekayəti bugün qardaşuma,
İki ildür ki, salub dörd dəfə minnət başuma.
Əhd edüb üç gecədə vaxtimi dutdum mən özüm,
Yazmuşam, var bu kitab içrə nə həngamə sözüm.
Yadigarı qalacaq saxlasa hər kəs bu sözü,
Axtarur katibini vaxt muəyyəndə özü.
Vari imkan nəzün xəlqi-nihan dutsa məni,
Taniyullar məni, aləmdə cəhan əncüməni.
Afərin, təbi-rəvanımdan açub dərce-dəhan,
Edüb Əfşarı bu qoftar arada rütəb lisan.
Şöhrətün bilmişəm axirət şirin nohənün,
Mübarəkdü haman zülfə Məhəmmədhəsən.
Çün sifariş mənə təsir elədi bədəli-can,
Yazmuşam şad ola aləmdə haman tazə cəvan.
Vəssəlamu əleykum Əfşari.

Huvallahu

Ay dastanum oxuyan və talib olan din qardaşlarum!

«Koroğlu» dastanı 12 məclisdür. Hər məclisi bir dastan, eşidməli hekayətlər var. 11 dastanını ta kunun cüda-cüda yazmışam. Hər 11 cildin talib olanların ixtiyarına qoymuşam. Və hala on ikiminci cildi ta kunun yazılmamışdı, bu tarixdən onu yazaram. Və təmam ədəbiyyatını və hekayəni bexatere fərmayəşe duste-əzizəm, Ağayi Qulamhəsən fərzəndə, Məhəmmədhəsən sakini Musaxanınbulağı. Və ümidvarəm oxuyan vaxtə hər məclisdə və hər yerdə məni yadə salub duayi-xeyr göndərsün. Çün bu hekayət ta kunun heç aşiq bilməyüb. Bəndə zərrə bi miqdar öz təbe şerim ilə yazdum. Çün o cəvanın məhəbbəti həmişə qəlbimə təsir gəüb və yazmışam.

Vəssəlamu əleykum və rəhmətullah.

İslam Əfşar
Fitarixe 9.8.1354

Günlərin bir günü Koroğlu Çamlıbeldə məclis qurub və hər tərəfdən xanlar, bəglər, paşalar və hər noqatə başı bəlli mühtərəm şəxs varıydı, dəvət edmişdi. Hər gün yemaq-ıçmaqdan sora Aşiq Cunun olarçun çalurdı, qonaqlar xoş olurdular. Bir gün qonaqların biri bir cami-şərab saqidən alub Aşiq Cununə verüb. Aşiq Cunun ruze əvvəldən şərab içməzdi. Bu cami qonağın əlindən alub dübarə özinə taruf edüb dedi:

–Ay əziz qonaqlar, mən ta kunun ərəq içməmişəm.

Qonaqlar dedilər:

–Sən Koroğlunun aşığısan, sinnün həştadə çatub, bir belə mərd adamun məclisində çalmusan və müzd aparmusan, vəli, əğlə gəlməmişən. Bunə görə ki, adəm dünyadə gərək özi öz vəzifəsinə aşına olar. Fihal biz sənə şərab verdik, sən bizim əlimizi dala vurdun şərabı içmədin.

Aşiq Cunun dedi:

–Mən cəvan ömrümü Çamlıbeldə, bu Koroğlu qapusunda qo-caldmuşam. Vəli, bir cürə ərəq və şərab içməmişəm.

Bu sözdə Koroğlu bir cami doldurub dedi:

–Aşiq, sən qonaqları məyus eyləmə, al bu camı. Sən də bu mühtərəm qonaqlarumuzun səlamətluğınə çək başiyə, qonaqlar xoş olsun.

Aşiq Cunun başun salub əşağə, camı almıyub. Koroğliya ağır gəlüb. Sözi təkrar edüb. Aşiq əslən Koroğlunun sözünə baxmayub. Koroğlu camı yerə qoyub, bir möhkəm kəşiydə vurub, aşığın qulağundan dutub məclisdən yazıya atdı.

Dedi:

–Gid, ta səhər sənün hesabıya çataram.

Aşiq məclisdən çıxan zəman öz xəttini oxudu. Bildi ki, səhər Koroğlu əziyyət və azar edər. Firsəti qənimət bilib çöğürün gö-türüb gecə vaxtı gəlüb Sıldırımday qaladan enüb, qərətikannluqdan keçüb, çahar dağlı qəyələrdən enüb, fərar edüb gəldi səfidə dəmi Ərzurum caddəsi kənarında bir qəyənin dibində pünhan olub.

Səhər işıqlandı. Bu tərəfdən bir iddə bazurğan yabu-qatır ilə çatub.
Aşiq Cunun əyağə durub bazurğanbaşıya bircə gərm səlam verdi.
Bazurğanbaşı əleyk alub dedi:

–Ay aşiq, burda niyə durmuşay?

Aşiq bina elədi ağlamağa. Bazurğanun ürəgi yanub dedi:

–Ay aşiq, niyə ağluray?

Aşiq dedi:

–Ay bazurğanbaşı, mənəm bu qocaluq çağumda dörd mərəz
mənə üz verüb. Hamı bir-birindən dərdli.

Bazurğanbaşı dedi:

–Dərdün nədür?

Aşiq çögürün zilü-bəmin tutub görək nəmə deyir:

Sənə deyüm, xan bazurğan,
Dərdim başumdan aşıbdur.
Bu məclisdə qocalmuşam,
Ürəgim başı şişibdür.

Cəvan ömrüm gedüb bada,
Qocalmuşam bu arada,
Giriftaram bu dünyada,
Dərdü-qəmim qaruşubdur.

Bu mahaldan mən qaçaram,
Canü-başumdan keçərəm,
Qanat çağatsam uçaram,
Yolum buradan düşübdür.

Aşiq Cunun edər havar,
Başunda şuru-qoğa var,
Məni səvar edüb apar,
Nəfim sənə yetüşübdür.

Söz təمام oldu, dedi:

–Ay sodagər, məni sən aparmasay, xülasə, ticarətün zər edər.

Bazurgan dedi:

–Hara aparum səni?

Aşıq dedi:

Sənə deyüm, xan sodagər,
Mübarəkdir səfər sənə.
Məni özünlə sən apar,
Faydası çox yetər sənə.

Yükü-barun hamı mühtac,
Gəl elə dərdimə əlac,
Sən elə rəfi -ehtiyac,
Xudam edər nəzər sənə.

Hacılar gidərlər Haca,
Vəli baxmazlar muhtaca,
Mən eləyəm çox iltica,
Duam edər əsər sənə.

Bazurgan dedi:

–Mən qorxuram sənün şərün məni duta.

Aşıq Cunun dedi:

Məni səvar elə ata,
Ya Türkmənə, ya Kələta,
Ya Ruma, ya ki, Şama ta,
Apar çatmaz xətər sənə.

Mənəm həqiqət aşığı,
Məclislərin yaraşığı,
Abbasun qəlbi, işığı,
Dua oxur səhər sənə.

Söz təمام olub, bazurganbaşı baxub tanıdı, dedi:

–Ay aşiq, sən Koroğlu aşıqlarundansan. Mən bilmərəm sənə nə olub ki, qaçuray və mən də səni nə unvan aparum. Səhər Koroğlu baş tapa, mənim ruzgarımı qara edər. Hala bilmərəm nə çarə edim.

Aşıq Cunun dedi:

–Ay sodagər, qulaq ver, ta deyüm:

Bulbul azad olan vaxtə qəfəsdən,
Qənat vurur yetə öz məclisinə.
Xurd–xabi həram edər özinə,
Əli çata əqvamuna, əlinə,

Mən aşiqəm, bu dünyada yox malum,
Sənə qurban olsun, qocalan canum,
Koroğlu qorxusu pozub əhvalum,
Özümi vurmuşam xuda çölünə.

Xudam yetirübdür bu saət səni,
Az qalub aluşa ömrüm xərməni,
Görükən Koroğlu öldürür məni,
Ləşim salur Çamlıbelün çölünə.

Qorxusundan bilməm günüz–gecəni,
Gözüm görməz çala ilə ucanı,
Türkəmənə yetür məni-qocanı,
Yetür məni Türkəməninin elinə.

Söz təمام olub, dedi:

–Ay sodagər, məni sən apar, bu qədər olsun çatum Türkməndə
Qəşqayi-Türkmən şəhərinə. Daha Koroğlu ora gələ bilməz. Vəli,
həft taq Süleymanə gəldim, gəlür məni tapar öldürür.

Bazurganbaşunun ürəgi yanub, aşığa dəstur dedi. Çarvadarlar
götürüb atublar bir danə qaturun yüğü üstünə. Mal-hevanı bina
eylədilər surmağa. Dedi:

–Ay aşiq, biz səni aparax, ta görək sənün şərün bizi nə vaxt
dutsun?

Xülasə, bina elədilər gidməgə. Gəl sənə kimdən xəbər verüm,
Çamlıbeldən. Koroğlu gecə aşığı məclisdən qovub, qonaqlar
dedilər:

–Koroğlu, bu aşığa səhər bir kuşmal vergünən ki, laəql ömründə olsun.

Xülasə, o gecə Koroğlıya, məclisdəki qonaqlara acuğ bərzəx olub və əmma səhər tezdən gün çalub, genə yeddi min dəlilər yığılıb gəlüb. Məclis quruldu, qonaqlar ilə məşqul olub yemağ-ıçmağa. Koroğlu dedi:

–Gedün, Aşıq Cununa deyün gəlsün məclisə.

Bir nəfər gedüb gördi aşığın otağında heç kəs yoxdur. Aşıq çöğürün götürüb gedübdür. Xülasə, hər yandan aşıq soruşub, heç kəs bilmədi. Gəlüb Koroğlıya ərz elədi:

–Aşıq bilməm hara gedüb. Otağında heç kəs yoxdur və həmişə özi otağda olmasaydı çöğürü olirdu. Vəli, nə özi var, nə çöğürü.

Koroğlu dedi:

–Hətmən mənim abrum gidər.

Çün o zəman hər kəs məclis qurseydi, bir danə aşıq tapardı ki, o məclisdə çala və hər kəs tapa bilmidi, böyük eybdi. Xülasə, Koroğlu dəliləri çağurub dedi:

–Görün, bu nanəcib aşıq hara gidi, onu gətürün.

Dəlilər hamusu Çamlıbeli dolanub, tapulmadı. Bir nəfər nigahbanlardan dedi:

–Gecənün vaxtı mən aşığı gördüm. Çöğürün salub çiyinə, qərə Sıldırımdaş qalaya tərəf gedərdi.

Dəlilər gəlilər bu xəbəri Koroğlıya verdilər. Koroğlu dedi:

–Gedün, dolanun, görün harda bərkünüb.

Dəlilər gəldilər Qərədaş qala yolunda gördülər bir adam izi burdan Sıldırımdaş qalaya tərəf gedüb. Xülasə, o iz ilə gəlüblər Sıldırımdaş qaladan keçüb Qərətikanluqdan və sıldırım qəyələdən keçüb izi götürdülər, ta Ərzurum caddəsinə yetürdülər. Əmma baxub gördülər bu caddə ilə tazə bazurgan yabu-qatır ilə keçüb. Yolda çox at və qatır izi vardır. Dedilər, aşıq gəlüb bu caddədə, bu qatır sahibi ilə gedüb. Bu xəbəri dəlilər gəldilər Koroğlıya dedilər. Koroğlu rəngi-ruxi qərəlüb dedi:

–Mənim aşığımı hər kəs aparsun, nə onun mal-əmlakını qarət edüb, özlərini xurd-bərzək qıram.

Bu sözi dedi, bir dəli nəərə çəküb yedi min yetmiş yedi dəli Koroğlunu dörinə cəm olub dedilər:

–Ay Koroğlu, genə nəmə olub ki, sən dəli nəərə çəkdün.?

Koroğlu dedi:

–Qulaq verün, ta deyüm nə olub. Dedi:

Dəlilərim, Aşıq Cunun qaçubdur,
Dolanun dağları, tapun gətürün.
Kəsilüb taqətim, ruhum uçubdur,
Dolanun bağları tapun gətürün.

Aşıq gidsün, təmaşadur, təmaşa,
Tapulmasun işim yetişməz başa,
Əgər gedüb girüb sıldırımdaşa,
Fərhadı aparun, qazun gətürün.

Atlularum səvar olsun mərdana,
Yolda gərək toz qaruşa dumana,
Ac qurd kimin çatun o bazurgana,
Atu-qatırını alun gətürün.

Fürsət əldən vermün, yoxdur məcalı,
Dolanun çölləri, şəhrü-mahalı,
Mərəndi, Kəlatı, şəhri-Xəlxalı,
Elam şəhrün yıxun, çapun gətürün.

At belində mərd-mərdanə yatun,
Yıxun mahallatı bir yerə qatun,
Səğiri, kəbiri qol–qola çatun,
Qızıl–gümüşünü alun gətürün.

Koroğlu yetişüb bu saət cana,

Vurun çapun dəlilərim, hər yana,
Desün Abbas bu sözləri yazana,
Ondan bircə xəbər alun gətürün.

Koroğlu saz ilə dediklərini söz ilə dedi:

–Ay dəlilərim, Aşıq Cununu gərək tapub gətirəsüz.

Bu tərəfdən on nəfər dəlildən ərəbi atdardan çəküblər yazıya. Möhkəm zinü bərk edüb tənği-zir tənglərin çəküb amadə gidmaq olublar. Koroğlu hala gəlüb yerinə, sazun endirüb sinəsinə görək qoç dəlilərə nəmə sifariş edər:

At belinə dolan qoç dəlilərim,
Sizdən iki intizarum var mənim.
Təmam bir-birindən xoş dəlilərim,
İntizarda bu qərarum var mənim.

Məclisimi aşıq eyləyübdür xar,
Çamlıbeldən gecə edübdür fərar,
Əgər sizün varuz namus ilə ar,
Aşıq edüb məclisimi xar mənim.

Dolanun hər tərəf, gəzün dünyanı,
Təbrizi-miskin, şəhri-Yəzd, Girmanı,
Aşığımndan ta kətürün nişanı,
Gətürəndə iftixarum var mənüm.

Koroğlının sözi varidür əsər,
Hər yana, hər tərəf eyliyün guzər,
Türkəmən şəhrinə eliyün həzər,
Qaşqayınan səru karum var mənim.

Söz təmam olub, dəlilər səvar olub, Çamlıbeldən çıxub, Sıldırımdaş qaladan enüb, yol başlanub caddə ilə sürət təmam ilə at başı salublar. Və əmma bazurğanbaşı neçə aqac aralanmışdı. Belə dalı baxanda gördi bir caddə ilə atlu gəlür. Atdarun əyağı altundan toz çıxub gögdə dumana qaruşur. Bazurğanlar bu

həngaməni görəndə təmamun dodaqları qurudu. Dedilər, hətmən Çamlıbelün adamları bu aşığın dalıcək gəlullər. Əgər çatsular, bizi küllü-pamal edillər. Çarə nəmədür?

Bazurganbaşı forən³⁷ bir danə sənduğ boşadub aşığı çögürü ilə sənduğə qoydı, aparub yoldan kənarə bircə çuxura qoydı. Dedi:

–Ay bizi bəlayə verən, qal burda və səsün çıxatma ki, bizi və özüyü ölümə verdün.

Sənduğı orda qoyub, qeyri mal-qatırlara hərəkət verüb, bina edüb gitmağə. Bu tərəfdən atlular çatub, karvanları çəküb barbəndləri³⁷ qırub yükləri təmamən yerə töküblər. Bazurganbaşı qorxudan çəkilüb caddə kənarında dizlərini qucaqlıyub baxardı. Dəlilər təmam sənduğları dağudub hər tərəfi axtardılar. Aşığı tapa bilmədilər. Bazurganbaşı dedi:

–Ay cəvanlar, siz nəmə axtarursız?

Dedilər:

–Koroğlının aşığı Çamlıbeldən qaçub, onı axtaruruk.

Bazurganbaşı dedi:

–Ay cəvanlar, bu hikayətdən mənim bir cüzi xəbər varumdur. Qulaq verün, ta diyum. Mən caddəylə qafilə ilə gəlürdik. Çamlıbel tuşunda, caddə kənarında bir danə aşıq çögürü əlində bircə səvar ilə danuşurdi. Biz ordan rədd olanda ki, mən dalı baxdum, gördim o səvarə aşığı tərkinə çəkdi, Ərzurum caddəsi ilə gidillər. Hala bilmədüm daha kimdi. Xülasə, mətləb bu unvandır.

Dəlilər dedilər:

–Bəs niyə əvvəldən bu xəbəri vermədün?

Bazurgan dedi:

–Haçan, siz məndən sual elədüz ki, mən diyim. Mənə bir belə zərbət vurduz.

Dəlilər dedilər:

–Bəs bir danə qatır yükü ilə gətirün gidək Çamlıbelə. Koroğluya diyək ki, aşığı bazurgan aparmamuşdı. Bu qatırı da nişan verək ki, inansun.

Xülasə, bir danə qatır yükü ilə dəlilər gətürüb Çamlıbelə tərəf gidillər. Vəxti ki, nəzərdən itüblər, bazurgan gəlüb sənduği çaladan çaxardub dedi:

–Ay başibəlalı, az qalmışdı bizi girranə verə. Dur, sənduğdan çıx, yazıya gedək.

Aşıq sənduğdan çıxub, gəlüb bircə qatıra minüb. Malları caddə-təmam ilə sürdilər, gecə-günüz yol gəlüb Türkmən şəhərinə yetişdilər. Gəlublər şəhərin içində Tuccar meydanunda barxanəni açublar. Cəvanlar yığılub aşığın dörinə, dedilər:

–Ay bazurgan, bu aşığı ver, biz aparax məclisə, toy məclisimiz vardır, aşıq yoxumuz.

Bazurgan dedi:

–Bu aşığı hər kəs apara, görək yüz tümən mənə verə. Buna görə ki, mən bu aşığa yüz min tuman vermişəm.

Bu sözdə on nəfər Türkmən cəvanlarından əl aparub ciblərindən biri on tümən çıxardub yüz tümən aşığın tuvanını bazurgana verdilər. Aşığı gətürüblər toy məclisinə. Bəd az yemaq-ıçmaq, dedilər:

–Aşıq, çal-çağur görək, nə unvan çalursan.

Aşıq çögürünün ziyü-bəmin dutub aldı görək Türkmənin qeyrətli cəvanlarına, nəmə dedi:

Bir mahaldan mən qaçmuşam
Gəlmişəm bu Türkmənə.
Çox dərə-təpə açmışam,
Gəlmişəm bu Türkmənə.

Türkmənin var cəvanı,
Hamı bir yerdən əhyanı,
Yaxşı sürüblər döranı,
Gəlmişəm bu Türkmənə.

Türkmən şəhri basəfa,

Cəvanlarıdır bavəfa,
Yolda çox çəkmişəm cəfa,
Ta gəlmişəm Türkmənə.

Dərə-təpələr açmuşam,
Can ilə başdan keçmişəm,
Canum götürüb qaçmışam,
Gəlmişəm bu Türkmənə.

Aşiq Cunun çalır sazı,
Budur ki, sözümlün düzi,
Yatmadum gecə-gündüzi,
Ta yetişdüm Türkmənə.

Söz təمام olub, bir miqdar aşığa dörən verüblər. Vəlid, aşığı xəstə⁹⁷ görəndə dedilər:

–Aşiq, məlumdur sən yol gəlüb xəstə olmuşay. Dur əyağə, gid o biri otağda istirahət elə. Səbah xəstəluğun çıxsun, o vəxt gəl, çal, bir xoş olağ.

Eyvəz xan – Qəşqayi-Türkmənün oğlu aşığı götürüb öz dəstgahlarına. Və əmma, aşiq burda və toylarda çalırdu. Cəvanlar xoş olub çox dörən vurudular. Bular burda qalsun, gəl sənə dəlilərdən xəbər verüm. Dəlilər bazurganı axtarandan sora bir danə qatır yükü ilə Çamlıbelə apardular. Koroğlıya dedilər ki, təمام mahalı illa bazurganı Türkmən caddəsində axtarduq, əsəri-aşıqdan tapa bilmədik. Bu qatırı də nişanə gətürdük. Bazurgan dedi, bir nəfər aşığı səvar elədi Ərzuruma tərəf apardı. Biz də təمام Ərzurum və hamı dünyanı dolandık tapulmadı.

Koroğlı bu sözdə rəngi qərəldi və bəd aqardı. Gidüb bir saət baş atub yatdı və bəd əyağa durub o aşığı tapa bilmiyən dəlilərə görək necə söz dedi:

⁹⁷ Xəstə (f) - burada yorğun anamındadır.

Getdi daha adu-sanun, Koroğlu,
Bundan belə ruzigarun necolur?!
Ümid oldum mən on nəfər nadana,
İtirdilər, indi başum gic olur!

Bütün adu-sanum xub oldı para,
Düşdi sirrim düşmən içrə aşkara,
İndi gəldüm mən ömrimdən bizara,
İşiq günüm qəranluqlu gecolur.

Hamı kəsdə namus olmaz, ar olmaz,
Dəlilərdən daha mənə kar olmaz,
Ağ serçələr aluçı quş, sar olmaz,
Vurucu quş dümdügündən kəc olur.

Əfşara tez deyün gəlsün yanuma,
Ondan səva bir şairi tanuma,
Dua edsün bu qocalmuş canuma,
Tez de gəlsün mənim vəxtim gec olur.

Söz tamam olub, saz ilə dedigini söz ilə dedi. O aşığı tapa bilməyən dəlilələr dedilər:

–Ay Koroğlu, əvvələn, biz dünyanı dolandık, aşığı tapa bilmədik və bir də bir nəfər aşiq ki, qocalub qadere hərəkət dəgül, onun üstə bizə xiffət verürsən və halaanke, bir onı tapa bilmədik. İndi qaçub gedüb, məgər aşiq qəhətidür? Bir danə cəvan aşiq tapub gətürək. Aşiq Cunun otuz ildür burda çalır, hala indi nə olub?

Koroğlu dedi:

–Ay naşı cəvanlarum, qulaq verün:

Cəvanluğun sizə deyüm yolunu,
Əvvəl gərək namus ola, ar ola.
Əhdə vəfa edər bütün kişilər,
İqrarunda gərək etibar ola.

İşıqlı ulduzlar gəlüb ay olmaz,
İqrarşekən adam, adam sayulmaz,
Bimərifət al günüyçün alunmaz,
Biərşədur yox olaya var ola.

Bu dünya insanı edər imtahan,
Düşər hər bəşər yaxçıyu-yəman,
Dünyada qeyrətli vicdanlu cəvan,
Qoymazlar ömrində var-kar ola.

Koroğlu da indi olub biçara,
Aşiq salur mənim sırım aşikara,
Lazım olub xəbər verim Əfşara,
O da bu sözlərdən xəbərdar ola.

Saz ilə dediklərini söz ilə dedi. Dedi:

–Ay cəvanlarum, qırx ildür bir nəfərin bu Çamlıbeldən xəbəri yoxdur. Təمام məmləkətlərdən məşhur olan bir qüdrətli mahal qələmə keçüb. İndi Aşiq Cunun gidub təمام məmləkəti dolanur, Çamlıbelin olur – olmazun deyər. Səhər hər tərəfdən xanlar, paşalar baş tapub gəlüllər, bizim ruzgarımız birəhm olur. O vəxt rahatçuluq bizə həram olur. Odur ki, mənim halum vuruşub.

Bu sözdə on nəfər cəvanlardan Dəli Həsən, Tarıtanumaz, İsabalı... neçə nəfər pəhlivanlardan, ta on nəfər əcəg furən durublar atdarını zinlədilər, dedilər:

–Ay Koroğlu, əgər aşiq qənat çaxadub ölkə asimanə uçmuş ola, onı əvvələn endirüb gətürək.

Forən səvar olublar, istədilər gitsinlər, Koroğlu dedi:

–Ay dəlilərim, indiki sizün xəyaluzdadur aşığı tapub gətürəsiz, qulaq verün, sizə neçə nəsihət varum, onı deyüm. Sazun alub sinəsinə, görək nəmə dedi:

Sizə deyüm, cəvanlarum,
Aşığı sizdən istərim.

Şirpəncəli aslanlarum,
Aşığı sizdən istərim.

Zəhmətlərim zaya keçüb,
Əqlu–huşim sərdən uçub,
Daxi işim qeybdən keçüb,
Aşığı sizdən istərim.

Sənə deyüm, İsabalum,
Sizə qurban malu–halum,
Qoymuyun müntəzir qalum,
Sizdən aşığım istərim.

Telli Həsən sənə qurban,
Tarıtanımaz mənə can,
Yümuq Əhməddən bu zəman,
Aşığı səndən istərim.

Koroğlı intizar qalur,
Hirsindən rəngi saralur,
Aşiq gəlməsün xar olur,
Aşığı sizdən istərim.

Söz təمام olub, Koroğlı çox sifarişlər edüb, dəlilərin yüz–gözlərin öpüb yola saldı. Dəlilər atdarı cölanə gətürüb xudahavizluq edüblər, yüz döndərdilər məmləkətə tərəf sürət ilə atdarı qovmağə. Koroğlı görəndə halı gəlüb yerinə, sazun alub əlinə görək baqi–qalan dəlilərinə və xan və paşa olan qonaqlarına nəmə dedi:

Qoç igitlər at belinə dolublar,
Çamlıbeldən səfər idi hayana.
Atlarunun dırnaqundan, nalundan,
Toz qozanur, qaruşubdur dumana.

Bilməm hansı şəhri dutar hədəfə,

Verur milləti yeksər tələfə,
Yüz gər döndərsölər Kəbə tərəfə,
Şivən səsi o mahala qalana.

İsabalı hər mahalda savaşa,
O mahalda tamaşa var, tamaşa,
Dedi ki, sözlərin eyləmöz haşa,
Düşmən üstə yerləşində mərdana.

Dəli Həsənin gur olur nərəsi,
Düşmən bağrun yarur dəlilər səsi,
Meydan ortasunun qumu, qəyəsi,
İldırım tək çəkər gökdə zəbanə.

Söz təمام olub, qonaqlar dedilər:

–Koroğlu, bizim bağrumuzu yardun, daha bəsdür.

Xülasə, söz burda qaldı. Gəl sənə kimdən xəbər verüm, dəlilərdən. Çamlıbeldən çıxıblar hər tərəfdən və hər yandan axtarub tapa bilmədilər. Naçar qalub gəldilər Türkmən şəhərinə. Gələn vaxtə Qəşqayi-Türkməndə məclis qurmuşdı. Təمام Türkməndə olan xan və paşa hər tərəfdən izzətli, ucaboylu cəvanlar o məclisdə və aşıq Cunun da olarçün çalurdı və çağururdu. Bu tərəfdən xəbər verdilər Qəşqayi-Türkmənə ki, Türkmən sağ olsun, on nəfər səvarə neçə atlıdular, dərvazədə atların saxlublar, icazə istərlər. Qəşqayi-Türkmən dedi:

–Eyvəz xanum, qonaq gəlür, oları pişvaz edün.

Eyvəz xan və neçə nəfər nökrəldən forən durub əyağə gəldilər. Bu tərəfdən də dəlilər at dalunda möhkəm durublar. Bir vaxt gördülər dərvazə açıldı, bir danə cəvan bu imarətdən yazı gəlür. Xudavənd bir belə cəvan yaradməyub. Dəlilər hamusu bu cəvanun qədd-qamətinə və cəvanluğuna mat qalublar. Xülasə, Eyvəz xan dedi:

–Qonaqlar, təşrif gətürün.

Dəlilər atdarundan piyadə olublar. Nökərlər atdarı dutublar, Eyvəz xan qonaqlar ilə gəlublər. Daxili-məclis olanda, dəlilər baxublar gözləri Qəşqayi-Türkmənə düşüb. Gördülər belə cəvan əslən məmləkətdə yoxdur. Xülasə, Türkmənbaşı qonaqlarunan hal-əhval edüb, dəstur verdi, şam gətirüblər. Beş danə məcmiyə tələ təمام zurufati qızıldən və hər məcmədə ənvə-əqsan xurakət var, iki nəfərə bir danə quzi biryanı. Xülasə, şam tükəndi. Qəhvə və qəliyan gəlüb, məşğul oldular. Qəşqayi dedi:

–Mənim aşığım hardadır? Deyün, gəlsün, əziz qonaqlarumuz var, olarçün çalsun.

Bir nəfər gidüb o biri məclisdən aşığı çağurub. Aşıq Cunun zovq-şovq ilə gəlüb məclisə girəndə:

Xərnək markoş ba mar şod coft,

Ğəza ləb xənde zəd səd afərin qoft⁹⁸.

Aşıq məclisə girəndə dəliləri gördi və dəlilər də aşığı bu saat görəndə nə dəlilərdə qüdrət oldı aşıqdən bir söz soruşa, nə aşıq qüdrət elədi ki, bir söz diyə. Və əmma Qəşqayi-Türkmən dedi:

–Aşıq, dur əyağə, bir qədər çal, qonaqlarum xoş olsun.

Aşıq Cunun neçə müddətdür bu şəhərə gəlmişdi, özünü nişan verməmişdi və Çamlıbeldən tərifi eləməmişdi. Öz-özünə dedi, əgər mən bu saat Çamlıbelün qüdrətündən bu məclisdə diməsəm, səhər dəlilər Koroğlıa xəbər verüllər, aqibət kar pis olur. Bu fikri edüb, durub əyağə, sazın alub sinəsinə, görək Türkmən vilayətində, məclisi-Qəşqayda oturan cəvanlar və xanlar və tazə varid olan qonaqlara nəmə deyir:

Çamlıbeldən sizə verüm bir xəbər,

Qurub möhkəm daşdan qala Koroğlı.

Qıratını vura sıldırım dağa,

⁹⁸ Beytin tərcüməsi: İlanboğan ilanla oldu yoldaş,
Təsadüfən güldü ona yüz afərin dedi.

Dərəyə, tərəyə, yala, Koroğlu.

Yığıb neçə başı bəlli cəvanlar,
Qorxusundan qaçar bəgü-xaqanlar,
Bacu-xərac verur ona sultanlar,
Namə yazıya hər mahala, Koroğlu.

Qorxudubdur bəgü, sultanı, xanı,
Nənələr doğmıyub belə oğlanı,
Gündə açar məclis, verür fərmanı,
Yeyər-içər, gəlür hala, Koroğlu.

Aşiq qaçub Koroğlunun əlindən,
Bəlkə rahat ola onun dilindən,
Qasid gəlüb Çamlıbelün elindən,
Gəlür yəqin bu mahala, Koroğlu.

Söz təمام olub. Aşiq Cunun bu tərifi edəndə söz onda Eyvəz xana bərg dəgdi. Daxi taqət eləmədi, otaqun taqçəsində danənişan çögürü alub sinəsinə basandan və qonaqlardan icazə alub aşiqin cəvabunda körək nəmə dedi:

Sənə diyum, Dəli Aşiq,
Bizə Türkəmən diyəllər.
Bu sözlər dəgül yaraşiq,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Türkəməninin cəvanları,
Tozlu olur meydanları,
Saymazlar paşa, xanları,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Aşiq, açma söz başını,
Dimə Çamlıbel işini,
Çərçi soyandur qoşunu,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Koroğlu gər gələ bura,
Başun keçirdərəm dara,
Ağ günün elərəm qara,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Aşıqsan, olma divanə,
Laf eyləmə sən nadanə,
Dəgdi sözün Eyvəz xana,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Söz təمام olub. Eyvəz xan və Qəşqayi bilmirdilər ki, bu qonalar Çamlıbeldən gəlüb bu aşığı axtarullar. Əmma Eyvəz xan sözi təمام olub, qonaqlar baxdular bir-birinə, gördülər heç günə qudrət edüb danuşa bilməzlər. Başların salublar əşəgə rəng-ruxları qərəldi. Eyvəz xan gördi qonaqlar pərişan oldular, dedi:

–Ay əziz qonaqlarım, mən aşığı cəvabun dedüm, sizün halınız təğyir tapdı. Siz hardan gələn, hara gidənsiz?

Tarıtanmaz dedi:

–Bircə çögürün mənə, ta ərz eliyüm hardan gələn və hara gidənig.

Eyvəz xan danənişan çöqürü verdi Tarıtanımaza. Tarıtanımaz çöqürün zilü-bəmini dutub görək özlərin necə nişan verir:

Başıya döndüğüm Türkəmən zadə,
Mərd igidün hösələsi dar olmaz.
Kəşkəşana çəkilməsin uca dağ,
Əglənübdür sinəsində qar olmaz.

Saxlamaz bala dağ özündə qarı,
Hər mevə gül açə gətürməz barı,
Bu ölkədə olmaz Xunsarun narı,
Türkəmən cəngəli barı nar olmaz.

Laf eləmək hər cəvana ar olur,

Kəc adamlar bu dünyada xar olur,
Həqq yolunu gidən varu–kar olur,
İnçəlsə döləti, xaru–zar olmaz.

Çamlıbeldən Türkmənə gəlmişik,
Hər mahaldan sorağünü almışık,
Aşığı biz bu məclisdə görmüşük,
Bu gecədə goftugudan kar olmaz.

Söz təمام olub. Taritanımaş aşığun Çamlıbeldən qaçmağünü, dəlilər onı axtarmağünü əvvəldən ta axirə Türkmənbaşına tərif edüb. Türkmənbaşı qah-qah gülüb, dedi:

–Bəh-bəh, bəs lazımı olub biz Koroğlıya qonaq olak. Səhər tezdən siz aşığı aparun və mənim salamımı Koroğlıya yetirün. Və bəd deyün Türkmən on nəfər ilə qonaq gəlür.

Aşıq Cunun dedi:

–Ay Türkmənbaşı, əgər mən gedəm, Koroğlı məni öldürür.

Türkmən dedi:

–Koroğlı mənimnən qardaşluqdur. Əgər sənə çəb baxa gözlərini çağarduram və bəd Koroğlı heç vədə mənsiz Çamlıbeldə dura bilməz, qorxma.

Xülasə, gecə keçüb təمام məxluq gedilir. Məclis boşalub, qonaqlar yatdılar. Səhər olub yuxudan durdular. Bəd əz yemaq-ıçmaqdan sora dəlilər icazə alublar atdaruna səvar olublar və bir danə at aşığa verdilər. Aşıq da minub, xudahafizluğ edüb, yüz döndərdilər şad-xurrəm Çamlıbelə tərəf gəldilər. Ta Çamlıbelə çatublar, nökrələr atdarı dutub, dəlilər piyadə oldılar. Koroğlı aşığı görəndə hösələsi gəlüb yerinə, vəli bir sibillərin burdi, dedi:

–Ay dəlilərim, bu aşıq hara gidmişdi?

Taritanımaş dedi:

–Ay Koroğlı, aşığı Təkə-Türkməndən Türkmənbaşı məclisində tapdıq. Türkmənbaşı adı gələndə Koroğlı hirsinə dur elədi, dırub

məclisə giddi. Dəstur verdi, dəlilərə nəhar verdilər və bəd sual elədi. Aşığa dedi:

–Ay aşıq, tərif elə görək, hardan giddün, hara gəldün və Türk-mən mahalı necə mahaldur.

Aşıq Cununu sazın alub sinəsinə, görək məclisdə olan aqayalılara Koroğlunun cavabunda nəmə deyir:

Türkəməndən xəbər verum mən sənə,
Türkəmənün var cəvanı, Koroğlu.
Özüm Türkəməndə göz ilə gördüm,
Türkəməntək mahal hanı, Koroğlu?

Koroğlu dedi:

- Danış, de, görüm, nəmə gördün, kimsəni orda nişanə eyelədin?

Aşıq Cunun dedi:

Gözüm düşdü orda bircə cəvana,
Qərəqaş, durnatəl, mərdü-mərdana,
Bak eləməz, şiru-pələng aslana,
Nənə doğub tək oğlanı, Koroğlu.

Koroğlu dedi:

-Aya, bu cəvanlardan rəşiddür və qüdrəti bu dəlilərdən başdur?

Aşıq dedi:

-Qulaq ver, ta deyüm:

Bu ölkədə elə cəvan tapulmaz,
Qüdrətu–quvvətün disəm sayulmaz,
Rüstəm gələ, əl başuna çatulmaz,
Bəgənməz sultanı, xanı, Koroğlu.

Dedi, Koroğlu, bu qədər bil o cəvan tək cəvan gün altunda yoxdur. Belə cəvandır ki, necə onu nişanə eyeləyüm:

Aşıq Cunun tanur yaxçı-yəmanı,
Sənə verrəm o cəvandan nişanı,
Əşarı yazulur Əfşar zəmanı,
Oxu sən xəttü–nişanı, Koroğlu.

Söz təmam olub, saz ilə dedigini söz ilə dedi. Və təmam sərgüzəşti tərif edüb. Vəli bazurgan aparmağını dim di. Və bəd dedi:

–Türkmənbaşı on nəfər ilə gələcək sənə qonaq ola.

Korođlı  amlıbelde olan qonaqları dubar on gün dəvət elədi, dedi:

–Təkə-T rkm nden mənə qonaq g l r. Siz də qalun gedm y n.

Xülasə, Korođlı verdi yeddi min p rvar amad  edüb təmam aşıp zخان l r  dəyi on x rvar ilə verdi.  amlıbel  zinət ver b. Bir v xt nigahbanlar səsləndi:

–Ay Korođlı, Türkmən caddəsi ilə on nəfər atlu g l r. Atdarun n l nd n ot x rm nt k cadd ni roş n edər.

For n Korođlı on dan  g n c  d stur verdi. Atlular çatan sa tt  onların q bađında qurban edubl r.  zz ti təmam ilə Türkmənbaşı on c van türkmən ilə varid oldılar. Korođlı Eyvəzi görəndə hezar afərin diy b. Korođlı Türkmən ilə g r şdil r. Hamı yer-yerindən did baz did edüb Korođlı soruşdı, dedi:

–Türkmənbaşı, bu Eyv z xan s n n ođlundur?

Türkmən dedi:

–Eyv z s n n qulamundur.

Xülasə, burda yidil r-işdil r. B d  z on gündən sonra Türkmən dedi:

–Ay Korođlı, səhər biz mur x s olacađıq. Vəli səhər n hara qaz, ördək biryanı aşıp zخان y  hazir el s n. Daha davar biryanı b sd r.

Korođlı gəldi aşıp zخان y , dedi:

–Qaz və ördəklər harda vardur?

Yumuq Əhməd dedi:

–Qaz və ördək bu mahalda tapulmaz. M g r  rzrumda Cəfər paşanın g ll  bađında ola. Ora da gidmaq m şk ld r. Çox ötən dađlar qabaqda var. Xətərli yolları vardur və bir də Cəfər paşa bir qudr tli paşadur.

Korođlı g l b dəliləri  ađurub dedi:

–Kim gidə bilür Ərzurumdan Cəfər paşanın bağundan qaz və ördək gətürə?

Heç kəsdə qudrət olmadı. Tarıtanumaz dedi:

–Mən gedərəm.

Türkmənün oğlu Eyvəz də dedi:

–Mən Tarıtanumaz ilə gedərəm.

Koroğlu dedi:

–Sən qonağay, lazım dəgül, sən gidasən.

Eyvəz dedi:

- Mən gidərəm.

Koroğlu dedi:

–Sənün gidmağun səlah dəgül.

Xülasə, Tarıtanumaz atlanub gidə, Eyvəz də forən gedub ərəbi atı minüb gəldi, Koroğlıya dedi:

–Mənim ağama xəbər vermün, ta biz gedək, gələk.

Xülasə, Koroğlu hər tərəfə vardı ki, Eyvəz gedməyə. Gördi ki, gedir, dedi:

–Bəs qulaq verün, sizə sifariş edüm.

Eyvəz xan dedi:

–Koroğlu, sifarişün nəmədür?

Koroğlu dedi:

Gedər olduz Ərzuruma,
Tuşdur, bu dağun yolları.
Sağ caddəsi gedər Ruma,
Üçdür, bu dağun yolları.

Daqlarda aslan yatubdur,
Çəngəli qanə batubdur,
Kələ-kələyə çatubdur,
Ləşdür bu dağun yolları.

İsabalun götür nökar,

Atlar nalu–mıxun tökər,
Qul Əhməd məclisün çəkər,
Daşdur, bu dağun yolları.

Dağlarda vardur çox məğar,
Gərdəngahında yatub qar,
Müşküldür keçə bir səvar,
Qışdur, bu dağun yolları.

Söz təمام olub, Koroğlu dedi:

–Muvazibətluq insanda böyük sərmayədur. Gedün, bu dağlar xətərli dağlardır. Məbada, xudaye nəkərdə bir bərədə dara bənd olunar. Xülasə, muvazib olun.

Bu sözə Eyvəz xan taqət gətürmədi, Koroğlıya necə cəvab verdi:

Vəsfün vermə bu dağların, Koroğlu,
Türkəməndə mənə yəlil diyəllər.
Başı bəlli qırx min cəvan içində,
Mənə, valla, mərdi-əvvəl diyəllər.

Atı vurdum mən də sıldırım dağa,
Meydanda dolanam bir sola–sağa,
Düşmənimə sallam əldən əyaqa,
Meydan açan cəngü-cədəl diyəllər.

Atum sürüm dava günü meydana,
Sürsəm toz qozanur çatar dumana,
Çəngəlim şir kimin boyaram qana,
Tanuyanlar gərək əcəl diyəllər.

Əgər qəsdən hücum edəm kəffarə,
Ağ günün elərəm düşmənin qarə,
Sözlərümi Əfşar çəkər əşarə,
Oxuyanlar şerü-qəzəl diyəllər.

Söz tez dəgər hər qeyrətlü cəvana,
Xüsusən bu sözlər mən Eyvəz xana,
Mənim sözüm deyün şerim yazana,
Türkməndə mənə yəlil diyəllər.

Söz təمام olub, Taritanumaz Eyvəz xan ilə yüz döndərdilər
Ərzuruma tərəf gedmağa. Vəli, Türkmənbaşı hala bilməyir oğlu
Eyvəz hara gedüb. Xəbəri yoxdur, bilməz.

Ay əziz, qardaşlarum, bu dastan burda xatimə tapdı, yəni bu
dastan Aşiq Cunun qaçmağı dastanıydı. Yazdum, inşaəllah, əgər,
ömür oldu Taritanumaz ilə Eyvəz xanun qaz və ördək gətürmax
dastanun da talib olanlara yaza cəkəm.

Vəssəlam, söz təمام.

İslam Əfşar
Nəşri müvərrixə 1 .8.53

KOROĞLINUN TÜRKMƏN SƏFƏRİ

Qərar budur, dastan əvvəldən ta axıracək yazulsun. Çün Aşiq
Cunun Çamlıbeldən qəhr edüb getmişdi və Türkmən vilayətinə və
onun dastanun yazmuşam. Aşiq Abbas⁹⁹ nəvarə SALub və vəxti ki
Aşiq Cununu dübarə gətürdülər Çamlıbelə, Koroğlı ondan
Türkmən vilayətün soruşdı. Aşiq Cunun Eyvəz xanı Koroğlıya
tərif eləyüb. Koroğlı dedi:

–Mən gərək özüm gedəm o cəvanı görəm, əgər mənim dərdimə
dəgə, gətürəm.

Xülasə, o dastan yazılıb. İndi be omide xoda Koroğlinun Türkmən
səfəri ki, on birinci dastandır, dübarə yazaram. Oxuyan qardaşlar
oxuyub şad olsunlar. Bəs be omide xoda təvəccüh edün.

* * *

⁹⁹ Məlayirli Aşiq Abbas Qulami Qumda lentə yazdırdığı dastanlar arasında
«Koroğlu»da var. Ehtimal ki, söhbət ondan gedir.

Bismitaala.

Koroğlu Aşıq Cunundan Eyvəz xanun vəsf–osafun eşidüb dəxi taqət gətürmüyüb bir dəli nəre çəküb, yeddi min yetmiş yeddi dəli hər tərəfdən tökülüb gəlüb, çahar ətraf Koroğlunu əhatə edüblər. Ərz eylədilər:

– Ağa, gənə vaqə var, sənün qərarun kəsilüb?

Koroğlunun adətidi, bir qərarıydı, hər mövqə bir iradə edəndən qabaqdan bir nəre çəkərdi. Bu dəfə nəre çəküb dəlilər cəm olub cuya oldular. Koroğlu görək nəmə deyir:

Dəlilərim, Çamlıbəldən gedirəm,
Bu səfərdə bir niyyətüm var mənim.
Əvvəl sizdən mən məşvərət edərəm,
Bu səfərdə bir həsrətim var mənim.

İsabalı dedi:

–Ağa, əvvələni niyyətün mübarəkdir. Buyur görək, nə kari–xeyr varundur ki, çox həsrəti var?

Koroğlu dedi:

Aşıq Cunun gedib, gəzib cahanı,
Çahar iqlim–Hərat, Şiraz, Kirmanı.
Türkməndə görüb bircə cavanı,
Məlum olsun o söhbətim var mənim.

Aşıq Cunun götürüb oğlanun nə ünvan getməğün dedi:

Acığün gəlməsün sənün, Koroğlu!
Cəvanları Türkmənin cəridür.
Tanusular səni hətmən tutallar,
Caddələri şiru-aslan yeridür.

Koroğlıyun təbi gəlüb görək Aşıq Cununa nəmə dedi:

Aqıl olan divanətək danuşmaz,
Ot vurmasay yaşü-quru aluşmaz,
Qorxaq olan xeyrü-şərə qaruşmaz,
Hərəs yoxumdur, qüdrətim var mənim.

Dəlilər dedilər:

-Sən bir fərman versəy, biz itaət edərək. Hala əmrün nəmədür, buyurgunan.

Koroğlu dedi:

Gün çalanda Çamlıbelə vurubdur,
Qəvi düşmən qiyabunda durubdur,
Aşiq Cunun sözü məni yorubdur,
Yorulmuşam kəsalətim var mənim.

Söz tamam olub. Koroğlıyun halı böylədi. Əgər sözünün qabağına söz gətürsəydin ya tərəfi öldürərdi, ya üç gecə-gündüz baş atub yatardı. Bu dəfə dəlilərə dedi:

–Gedin, mən minnur fikrim cumubdur.

Dəlilər hamı döründən dağılıb. Koroğlu da gedib yatdı. İsabalı dedi:

–Aşiq, Koroğlu yatdı. Əgər, bu gün yuxudan dursun, sənə ənam verər. Vəilla, üç gündən sonra dura, əvvəl iki qulağı qaza və buna görə ki, sənə çox sifariş edib ki, bəzi mövqə mənim sözümə söz demə. Koroğlu oqatı təlx olub, yatub. Təvəkkül ol Xudaya ki, bu gün yuxudan dursun, vəilla, dedüm, neməti tamamdur.

Aşiq Cunun da Koroğlunun adətin bilirdü. Vəli bu dəfə çox xofə düşüb çögürün alub əlünə, zilü-bəmin dutub görək necə Xudadan istiyir ki, Koroğlu bu gün yuxudan dura:

Sidqinən çağurram qədri-ilahi,
Yuxudan tez bu gün dura Koroğlu.
Qorxusundan gedüb ürəgim ahı,
Xof edirəm durub vura Koroğlu.

Sən ağəhsən, onun yaman halı var,
Qüdrəti var, cəlali var, malı var,
Ənkirü–mənkirün nə suvalı var,
Durır məni basar gora Koroğlu.

Yuxudan ayılıb bu gün şad olsun,

Qoymagunan məniminən yad olsun,
Fikri bu bərədən çox azad olsun,
Durub gözəl məclis qura Koroğlu.

Aşiq Cunun duasın et icabət,
Yetiş harayıma vahid-ü əhəd.
Bu gün Koroğlunu yatıbdur, oyat,
Qoyma üç gün yata, dura Koroğlu.

Söz tərnam olub. Koroğlu yeddi saat yatmışdı. Aşığın duası isabət edüb Koroğlu yuxudan durdu. Bir dəli nəre çəküb dəlilər hamı tərəfdən tökülüb gəldilər dedilər:

-Ay Koroğlu, nə xəbər vardır?

Koroğlu dedi:

- Aşiq Cunun hardadur, gəlsin.

Aşiq Cunun gəlüb Koroğlu üç danə axça Aşiq Cununa verub dedi:

- Ay aşiq, mən istərəm gedəm Türkmənə. Sən Türkmən yolların getmişey. De, görüm, hansı caddə yaxıntəhərdür və hansı xəter var və hansı bixətərdür.

Aşiq Cunun dedi:

- Koroğlu, dörd danə caddə var Türkmənə gedər. Hər dördünün də vəsfini icazə versey saz ilə deyərəm ki, sən xoş olay.

Koroğlu dəstur verdi, bir məclis qurub, şərbəti-şərbət, yemağ-ıçmağ başlandı. Koroğlu dedi:

- Aşiq, de!

Aşiq Cunun sazını basıb sinəsinə çahar caddənin vəsfini belə deyir:

Çamlıbeldən Türkmənə gedəndə,
Əvvəl çatar Ərcistana, Koroğlu.
Dörd yolu var Ərcistandan aralı,
Hər biri gedər bir yana, Koroğlu.

Məğribdən yol salma, xəteri çoxdur,

Vəli bu yollardan çox-çox youqdur,
Dağ-daşdur, qardur-qışdur, souqdur,
Dağlar qərq olub dumana, Koroğlu.

Havaludur, basəfadur hər yeri,
Gülüstandu yolu, baği-İrəmi,
Yeddi yerdən yolu kəsüb hərami,
Yola qoymazlar quş qona, Koroğlu.

Toqat şəhri caddəsi də üç olur,
İkisi sərrastdur, biri piç olur,
Sərrast caddə axır gedər heç olur,
Gedən gedər biyabanə, Koroğlu.

Kəç olan caddədür Türkəmən yolu,
O caddədür dayim ticarət malı,
Üzülməz caddədən karvanun dalı,
Çox uzaxdır Türkəmanə, Koroğlu.

Aşıq Cunun deyər, budur nişanə,
Sol tərəf caddədür gedər Kirmanə,
Sağ caddədə gördün aşna biganə,
Yol vəsfini sən de ona, Koroğlu.

Söz təمام olub. Koroğlu yolları bildi. Vəli gördü Aşıq Cunun çox yolları xətərli eylədi. Forən durub ayaqa, bir dəst libasi-bazurganluq geyüb, altundan misri qılıcı bağladı. Şəmsirin və təمام əsləhədən müsəlləh olub Qırata minüb sazun alub əlinə, görək Çamlıbeli kimə tapşurur ki, gələncək mi vazibət eyləsünlər.

Dəlilərim, mən gedərəm, gəlincək,
Can kimi saxlayun bu Çamlıbeli.
Mən gedərəm xan Eyvəzun daluycaq,
Xan kimi saxlıyun bu Çamlıbeli.

Yumuğ Əhməd sənə verim fərmanı,

Dəli Həsən görsün dəlilələri sanı,
Gündə yiyün üç yüz şişək büryanı,
Çox əlvən saxlıyun bu Çamlıbeli.

Sifarişim budur dəlilərimə,
Əgər gedüm mətləb gəldi əlimə,
Əgərçi gəlmədim getdim ölümə,
Siz mizan saxlıyun bu Çamlıbeli.

Tökün, yiyün, Koroğlunun malıdır,
Vəsiyyətdür sizə sözümlə daldır,
Sizə böyük bu gün İsa balıdır,
Bigüman saxlıyun bu Çamlıbeli.

Söz təمام olub, dedi:

–Dəlilərim, sizün sərkərdəz bu gün İsa balıdır, sizə fərman verdi, əncam verin. Və bir də heç tərəfə kimsə getməsün, ta mən gəlinəcəm. Vəssəlam.

Xudahafizluq edüb Qırata bir nəhib vırdı. Sıldırımqayadan atılıb, Qərətikanlıqdan çıxdı, Daşqaladan rədd olub düşdi Şahcadd deyilən Ərcistana tərəf getməgə.

Bu tərəfdən Koroğlu gəlüb bir saat günbatana qalmışdı, həm özü və həm Qırat xəstə olub. Bir balaca kəndə çatub, aduna Tahirabad deyərdilər. Gəlüb Tahirabadın kənarına bircə dərvazəni dəxili-bab edib. Bu imarət bircə qərri arvadun ki, qırx ildə əri ölmüşdü. Bircə oğlu vardı, altmış salə qocalmışdı. Vəli, əl və gözdən tabınakdı, heç arvad almamışdı. Oğlan həmişə əvdə, qərri yünü əgürürdü, haqqını alub o çolaq oğlan ilə maaş edərdi.

Qərri gəlüb dərvazaya, gördü bircə kişidür, bu kişilərcək və bir danə ata minübmiş, bu atdar boyununda. Təəccüb qalub dedi:

– Qonaq, nəmə fərmayışün var?

Koroğlu dedi:

– Mənim atum yorulub, özüm də acam. Əgər mümkün olur, bir qədər yemağ və içmağ mən özümə və bir miqdar arpa-saman bu atuma alay və pul verəm.

Qərri dedi:

– Baba, mən nə səni və nə atunu tox eliyə bilməm.

Koroğlı əl eyelədi cibə, bir məbləğ ağ–sarıdan töküb qərrinin ətəginə. Qərri pulu görəndə dedi:

–Qonaqcan, xoş gəlmişey, səfa və qədəmün gözlərim üstə. Buyur içəri.

Koroğlı varid olub, dedi:

–Qərri nənə, dur bu pulları götür get qırx badman arpa al və bir danə də quzu büryanı. Miqdari çörək hazır eyelə, indi mənim rəfiqlərim gəlür süzlərə. Biz bazurganlıq varumuzdı, qafilə daldan gəlür.

Qərri bir çəp Koroğlıya baxub dedi:

–Məgər mən qərriyəm?! Mənim ərim üç aydır ölüb. Və on gün bundan qabağı çün bizim toyumuzun dağlardan səsi gəlirdi, hala altı aydır ki, biz toy eyeləmişdik. Mənim ərim ölüb.

Koroğlı gördü bunun təməi-nəfsanisi cuşa gəlüb, dedi:

–Bağışla, həqiqət sən tazə atdan düşən gəlin kimin. Mən əvvəl sənə baxmadum görüm.

Qərri sözdəri eşidüb bina eyelədi əzilməgə, hey qaş-göz tutmağa, dedi, əl-ayaqum hənasına bax. Axır Koroğlı dedi:

–Məgər gedmirsən arpa almağa?

Dedi:

–Gedirəm, əvvələn, de, görüm, məni alay, ya yox.

Koroğlı fikir eyelədi, dedi, əgər deyim allam, bisəri-səda, bu zəman aparur, vəli disəm almam, burda gərək şərin dərsün tütək.

Dedi:

–Qərri, mən səni allam.

Qərri deyəndə, düburə ki, acuğı gəlüb, dedi:

–Sən mənə genə qərri dedün? Bir həyətim, bir danə bağum vardır.

Koroğlu sazın alub əlinə, görək qərriyə necə cavab verüb:

Bu gün bir qərri gördüm,
Hənalı əl-ayağı var.
Gərək bu qərni mənə alam,
Bir həyəət, bir də bağı var.

Qərrinin acuğı gələub yüzün döndərdi o yana, dalun çövir
Koroğlıya. Koroğlu dedi:

Qərri deyirəm tozlanur,
Gələub deyirəm nazlanur,
Yüzünü mənədən gizlədür,
Heç bilmirmiş qonağı var.

Qərri dedi:

–Bilürəm, qonaq varum. Vəli mənə üç tovuq varum, naharda
qeyqanaq və beş danə geçi varum. Səhərlər hər şey verrəm sənə,
burda yeyək-içək şad olağ.

Koroğlu dedi:

Gəzmişəm uzağ-yovuğu,
Çəkmişəm isti-sovuğu,
Gələub varı üç tovuğu,
Naharda qayğanağı var.

Qərri gülüb dedi:

–Bir dəst rəxti-xab varum. İki qaşuq ağacdan və bir danə çanaq
ki, əlli ildür əslindən ərim gətürmüşdi, saxlamışam. Onda ikimiz
qəza yərik.

Koroğlu dedi:

Gələub mənə verür cavab,
İki qaşuq, bir rəxti-xab,
Sovün, daxi xanə-xərab,
Bir danə gər çanağı var.

Qərri dedi:

–Bu atı satgunan. Gəl, malı mala, canı cana qatağ, yeyək-içək,
bir dörən edək.

Koroğlu dedi:

Koroğlu Qıratı sata,
Malını malunə qata,
Gözəlinən yiyib yata,
Bircə kiçik otağı var.

Söz təمام olub. Koroğlu dedi:

–Mən səni allam.

Qərri xatircəm olub durub əyağə, geddi miqdari çörək və bir danə büryan və qırx batman arpa bazardan alub, verüb qabaqdan həmmal gətürüb. Həmmalə dedi:

–Buları apar, mənim ərim əvdə atunu bağliyub həyatə. Vər ona, ta mən gəl'im.

Həmmal buları gətürüb Koroğliya verüb qayıtdı. Ta qərri bazardan bir qədər sürmə alub gəlincə Koroğlu çörək ilə büryanı yedi və Qırat da arpanı tükətdi. Qərri gəlüb gördi arpanı pak at yeyüb, qonaq da büryanı, çörəgi yeyüb, fəqət sümükdi qalur. Qərri bir göz altı baxub dedi:

–Ay öyü abad, bu Koroğlıdur!

Gətürüb qərri dedi:

–Bəs qonaqlar gəlmədi? Sən bu gün nə tör bir danə büryanı yedün və atun da qırx batman arpanı yedi? Əvvələn mən səni indi tanudum ki, sən kimsən.

Koroğlu dedi:

–Əgər rastdur, de, görüm mən kiməm? Mən büryanı yemə-mişəm. Hələ səbr eylədim sən gəley, yarım yeyək.

Qərri dedi:

- Namərd təمام yiyüb, o vaxt deyir yeməmişəm.

Baxdı gördü bu Koroğlıdur, dedi:

- Ay qonaq, sən namıdarı mən tanıram.

Koroğlu dedi:

-Nə tör tanıdın?

Qərri dedi:

-İndi gör mən səni tanıram, ya yox. Götürüb görək nəmə dedi:

Təəccübəm, belə qonaq,
Hardan gəlüb tapub bizi?!

Mənə olub həlqə munaq,
Yalandur hər diyən sözi.

Koroğlu dedi:

– Necə yalandur, mən yalan danuşuram?

Qərri dedi:

Yalan sözündən utanmaz,
Yedigün boynuna almaz,
Əmisi Şəbannan qalmaz,
Heç yoxdur utanan üzü.

Koroğlu gördü ki, əmisin tanır, dedi:

-Şəban kimdür?

Çəp baxdı qərriyə. Qərri dedi:

Mən qurbanam ala gözə,
Xəşm əyləyüb baxdı bizə,
Atasıdur Xacə Mirzə,
Qırat üstə çıxdı gözü.

Koroğlu dedi:

-Ay qərri, əgər burda bu sözlərdən desən-deməsən, mən səni tanumuray.

Qərri dedi:

Qonaqım mənə yağıdır,
Axır təbləri vağudur,
Çar iqlimin boyayıdır,
Nəzaf itirəndə mazi.

Koroğlu dedi:

-Əgər rast deyirsən, de görüm mənim adum nəmədür?

Qərri dedi:

Koroğlıdur, Roşən xanay,
Mənim bu cismimə canay,
Qeys qızı Səlbidür anay,
Qırat vurub sınıb dizi.

Dedi:

–Koroğlu, mən səni kamilən tanudum. Sən Roşən Əli xan Xacə Mirzənin oğlu və nəşəbi Səlbə xanum Qeysəri Rumin qızı və əmisi adı Şəban xan. Qırat vurub nəşəsin dizi çatılıb. Hala mən səni tanıram, ya yox?! Əgər boynuna

almasay əlan gedərəm Türkmənbaşıya xəbər verərəm, səni tutalar. Burda sə-nün atun misqalı bircə tümən qırış olur. Bəli, bu şəhrin xalqı sənilə düş-məndir.

Koroğlu dedi:

–Mən səni allam, genə nə ərz varındur?

Qərinin qoşqunu boş oldu, dedi:

–Yox, amma bu atı gərək satay. Bu bizim hamu zadımızı yeyər tükədür.

Koroğlu dedi:

.....

Qərri girüb yer sala, Koroğlu dedi:

–Gözəl, hələ kəbin kəsilmiyib. İki yer sal.

Qərri dedi:

–Bir yer sallam, dalumuz bir-birinə dayansun.

Xülasə, hər tür yatdular, deyən özü bilsin nə ünvandır, eləcə yatublar. Səhər olub Koroğlu yuxudan durub vüzu alıb namAzun qıldı. Qərri durub əyağə, sarı yağ götürüb neçə toxm murq ilə zirqəlyan çay gətürüb yedilər. Gördilər car çəkünlər, gəlün toya. Koroğlu dedi:

–Gözəl, kimün toyudur?

Dedi:

–Bir nəfər çadur pa oğlunun toyudur. Elin bəgi özündən onun toyun tutub. İndi o cardur ki, xalq gedə toya.

Koroğlu dedi:

–Bəs sən övdə oturmusan, aparum Qıratu satum gəlüm, bahəm toya gedək.

Qərri dedi:

–Get, tez gəl.

Koroğlu dedi:

–Şayət şəhəri talomaya, gün batanda mən gəlləm.

Qərri qəbul edib. Koroğlu atun yüyənün çəküb, gəldi bir kər-vansərayə, dalandara dedi:

–Bu atun yerünü mürəttəb eylə, qırx tas da arpa buna tök və bir miqdar pul verib.

Dalandar zövq-şövqlə məşğul olub ata xidmət etməyə. Koroğlu gəlüb hücrədə libasun əvəz edib. Bir aşığluğ libası geyüb, çögürün

altundan salub getdi. Toy məclisində bircə tərəfdə oturub baxdı məclisə, gördü neçə cəvanlar gəlüllər.

Hər tərəfdən xanlar, bəglər və cəvanlar gəlüb, məclis mürəttəb olub. Dədilər:

–Durun əyaqə, ehtiram edun Türkəmənbaşı təşrif gətürür!

Məxluq hammı durub əyağə. Koroğlı gördü bir qəvi heykəl şəxs gəlür, kəlləsi günbəd düvar, sibilləri binaguşdən keçüb, gözləri kasəxun kimi, ucaboy şəfi-cəvan, necə cəvan tayı heç məmləkəttə yoxdur. Qızıl həmayul salub, qızıldan kəmərbənd. Sağ tərəfində bir danə cəvan gəlür, güntək süa verir, ağça, ucaboy, məstü-alagöz, qələmqaş. Əslən adam baxmağunan tox olmaz. Bu cəvan pəhlüvanun surəti on dörd geçəluğ ay kimin şöləvər. Başunun tükləri durna teli tək çin-çin olub. Çox ucaboy cəvandur. Koroğlı dedi:

–Əgər bu Eyvəz ola, Aşiq Cunun həqvarı başarməyub vəsfən verə, çox aşiq deməğundan başdur.

Xülasə, gəlülər məclisdə oturublar. Hamı, məxluq cəbərca oturub. Bir nəfər cəvanlardan əyağə durub dedi:

–Türkəmənbaşı sağ olsun, biz hər şəhərə getdik, aşiq tapulmadı. Boş gəlmişik. İndi fərmayüşün nəmədür?

Türkmen dedi:

–Əgər, aşiq tapulmaya, naçaram, Eyvəzi göndərəm Ərzurum vilayətində bir əcəm aşığı gətürələr. Mən gedirəm, gün batanda məclisə gəlləm, gərək aşiq tapula,–bunu dedi, təmam yerli-yerindən əyağə durub Türkəmənbaşını yola saldular.

Eyvəz qaldı. Cəvanlar yığılub Eyvəz başuna, misli-pərvanə şəm dörünə cəm olur. Bir nəfər dedi:

–Ay Eyvəz xan, bircə yekə adam məclüsün o başunda oturub, bir danə çögürü varudur.

Eyvəz dedi:

–Kimdür?

Eyvəz baxub görüb qəribədür. Dedi:

–Qonaqcan? Dur çögürün və özün təşrif gətür, bizim cələsəmizə.

Koroğlı dedi:

–Mən aşiq dəğüləm.

Eyvəz xan güldi, dedi:

–Bəs o başı yekə nəmədür?

Koroğlu dedi:

–Bu aşıq cəvabı verəndür.

Dübarə gəlüb dedi:

–Necə aşıq cəvabı verəndür?

Koroğlu dedi:

–Gər məclisdə aşıq oxusun və çalsun–çağursun, bu onun cəvabun verəndür. Mən lafçı adam dəgüləm. Mənim zatumda bir misqal ixtilaf yox. Sənə də ta məlum olur.

Eyvəz xan sazı basub sinəsinə. Təمام məclisün cəvanları xurd-büzürk mütəvəccı olub görələr Eyvəz xan nəmə sual edir. Eyvəz xan dedi:

Neçə sualum var cəvab verəndən,
O kimdür ki, ləşi yoxdur, başı var.
On əyağı, altı gözü, üç canı,
Aqzı yoxdur, vəli bircə dişi var.

Koroğlu sazını çiyindənən düşür, ruhsat səndədür. Görək Türk-mənzadənin necə cəvabun verdi:

Cəvabun ərz edüm Türkəmənzadə,
Ayü-gündür, leşi yoxdur, başı var.
On əyağı, altı gözü, üç canı,
Xışu-bərzigərdür, bircə dişi var.

Eyvəz xan dedi:

O nəmədür dəgmə deyəndə dəgər?
O nəmədür dəgər, dağ olsay, əgər?
Nəmədür görsənməz bir-birin çəkər?
O nəmədür bir dalı, üç döşü var?

Koroğlu dedi:

O dodaqdur, dəgmə, deyəndə dəgər,
O, töhmətdür, hətmən insanı əgər,
O, varis qanıdır, bir-birin çəkər.
Təpədür bir dalı üç də döşü var.

Eyvəz dedi:

Nə qüdrətdür nəmə çəkər gurlar,
O kimdür ki, dalu-döşün vurlar,
O nədür başı yanar təhi qurlar,

.....
Cəvab dedi:

Xuda qudrətündən bulut gurlar,
O davuldur, dalu-döşün vurular,
O qəliyəndür ki, küldən tutular,
.....

Eyvəz dedi:

O kimdür ki, hər nə veri qənədur,
O kimdür ki, hər yerdə çox fənədur,
Nədür issiz ölə qənat çalədur,
O nəmədür quyruğunda nişi var.

Koroqlı dedi:

O uşaqdur, hər nə varı qənəddur,
Məzur insəndür, fikri fəsəddur,
Qərrişca öləndə qənə qəğadur,
O əqrəbdür, quyruğunda nişi var.

Söz təməm olub. Bu sual-cəvabə hamı məclis xoş olub. Eyvəz xan gəndərüb atası məclisə gəldi, dedilər:

–Ay Türkmənbaşı, bu aşiq çox yaxşı aşiqdur. Eyvəz xanunna sual-cəvab edüblər, xülasə, məclisi şad-xurrəm edüblər.

Türkmənbaşı dedi:

–Aşiq haralıdır, hara aşiqdir?

Dedilər:

–Bilmərik haralıdır.

Türkmənbaşı dedi:

–Aşuğ sən haralısan?

Aşiq dedi:

–Türkmənbaşı, ehtiyac yoxumdur deyim haralıyam. Mən aşiq dəgüləm.

Türkmənbaşının acığu gəlüb dedi:

–Bəs o başı yekə nəmədür səndə?

Koroqlı dedi:

–Bu moxi yox, adam başıdır.

Türkmənün bədtər oqatı təlx olub, dübarə dedi:

–Aşıq, əgər, sənün əsli-nəsəbünnən baxəbər oleydüm, verərdüm səni öldürür, digər çox bikəmal aşuğay.

Koroğlu gördi Türkmənün mətləbünnən hali dəgül. Sazı alub sinəsinə, görək nəmə deyir:

Mən aşığam, vilayətlər gəzəyəm,
Görməmişəm sənün kimin kohənsal.
Böyükzadə olana belə söz dəgməz,
Zirəsi hər qədəri ola bikəmal.

Bu sözdə Türkmən bir fikir elədi, bir az hösələ tapdı. Koroğlu dedi:

Aşıq ağzı biri otdür, biri su,
Nijadı bəd olan olur iki xu,
Yüzdə bir pərdə var, adı abi–ru,
Bipərdə nişanı mənşay qərəmal.

Bu sözdə Türkmən şərməndə olub, başun salub əşağə, rəngi qızardı, dedi:

–Aşıq, ağzun qurban, de görüm.

Koroğlu dedi:

Böyügün rəsmidür yuxarı baxmaz,
Qədəmi fuladdur, payası axmaz,
Sultan olan əyağun biraxmaz,
Əgərçi qəlbi karü-lal ola.

Türkmən daha xoşhal olub əl elədi cibiyə, yeddi danə lirə aşığa verüb. Bu tərəfdən məclis adamları dedilər:

–Türkmənbaşı nə xəbərdür, bir belə pulı bu aşığa verdün?!

Türkmən dedi:

–Sizə mərbut degül.

Koroğlu dedi:

Əqli kəmlər fikr eləməz danuşur,
Böyüklərin qəmdən qəlbi aluşur,
Dərya gedir dəryalərə qaruşur,
Aşıq o dəryadə verir pərü-bal.

Söz təمام olub. Dedi:

–Yaq gedər yaq üsdünə, yarma qalur yavan.

Türkmənbaşa agah olub, bu aşığın bir mətləb varıdır. İnsan oqatı təlxi olanda, deyillər, xuda onı şadman eyləsünlər. Çox tohi-təb tapar və rəhməti-cuşə gəlür, ələlxüssüs, Böyükzadənin bu sözi. Türkmən dedi:

–Aşıq, əz qərar məlum, sən mali-dünyayə ehtiyac yoxundur. Sənün ayrı nəzər varun və əlan nəzərdə bəyan eləsi. Bu qədər bil hətmən bəraurdə edərəm. Məgər onı ki sənün mədd nəzəründə ola, Türkmən vilayətündə tapulmiya və yainki fərahəm olsün qeyri–mümkündür.

Mən sənün hacətün rəva eylərəm. Hala de, görüm, əsli mətləbin nəmədür? Tamamən təklif ilə gəlsün bu məclidə oturan cəvanlar da şad olsun və sən də canu-dil ilə çalub-çağaray, bizi xoş edək.

Koroğlu fürsəti qənimət bilüb aldı görək nəmə dedi:

Bu saət Türkmənbaşı,
Mən istərəm, ağa səndən.
Misali seldən, yağışi,
Dürrü-mərcan yağa səndən.

Bu sözdən Türkmənbaşı çox şad olub dedi:

–Əgər, bu aşıq məndən məmləkət dərxast eləsün, verəcəgəm. Aşıq, de görüm, mənzurun nəmədür?

Koroğlu dedi:

Ot tapulmaz ocağumda,
Əlim qalub qucağumda,
Mən isətərəm bu çağumda,
Düşməyəm irəğa səndən.

Türkmən dedi:

–Heyf olsun ki, sənün övladun yoxdur. Bavər edun, ey məclis cəvanları, mənim iki oğlum olseydi birini bu aşığə peşkeş edərdüm. Aşıq, de, görüm.

Koroğlu dedi:

Gər ən uca bir dağam,
Bilürəm Əlidür ağam,
Bircə sər çeşməli bağam,
Gəldim gül dərmağa səndən.

Dedi:

–Aşıq, ismət sözün de görüm, mənim əlimdən acılır, ya yox?!

Koroğlu gördi Eyvəz xan məst əslan kimi keçdi atasının sağ tərəfində oturdi. Koroğlu dedi:

Mən aşiq bu döranam,
Yandırur ot gərək yanam,
Mühtac bircə oğlanam,
O ki keçüb sağa səndən.

Bu sözü aşuğ deyəndə Türkmən gördi bu çox böyük hikayətdür. Dedi:

–Aşiq, bu mənim, Eyvəzim əlavə, mənim gözümün çırağıdır. Bəlkə bu məntəğənin cəvanlarının işıqlı ayudur. Bu cəvannlardan dəstur verənləridi. Bu malun iş yola salanı, məclis qurani Eyvəzdür. Məgər səndə o ləyaqət vardır ki, Eyvəzə bərabər?! Əvvələn ki, əgər Eyvəzün bir şoğl ki, münasib olmasa, Eyvəz qəbul eləməz. Hala, de görüm, mən Eyvəzi sənə versəm, sən onu ilə necə mamilə edəcəksən və bir də de, görüm sən haralısan və adun nəmədür və nəsl-i əslün nəmədür?

Koroğlu gördi Eyvəzün rəngi açuluşur, qızarur və ağarur. Dedi, hətmən Eyvəz böyründən dağuluz. Götürüb görək nəmə dedi, Eyvəz xana ki:

Başıya dolanım gül üzlü oğlan,
Cəvan mərdün hösələsi dar olmaz.
Böyük dağlarda qar qalır oğlanca,
Bala dağın damənində qar olmaz.

Eyvəz xana bu sözdə bir az hösələsi gəlüb dedi:

–Aşiq, sözün de.

Koroğlu dedi:

İki sözdür bir- birinnən saruşur,
Dəva olur, cəng-cədəl qaruşur,
Bir otunan məmləkətlər alışur,
Xəşmin utan cəvan köhənkər olmaz.

Eyvəz bu sözə küllən xəşm eləmişdi, xəşmini utub, gültək çəhrəsi açulub dedi:

–Aşiq de:

Çamlıbelidür əsl mənim məkanım,
Aləmə şöhrətdür bu adu–sanım,
Keçüb Koroğlınan keçən döranam,

İndi bilməm yox övlada var olmaz.

Bu sözdə məclis dəydi bir-birinə. Dedilər:

–Ay uşaq əcəb oldi, bu Çamlıbel adamlarınandur. Gəlün bunu dutax salax zindana, o vəqt kağəz yazax Koroğlıya ki, sən əgər vaqən qolçomaq zərəngi gəl Türkmənə, sənün adaşlarından birini tutmuşux zindandadır.

Türkmənbaşı dedi:

–Hala danışmıyun, görüm adı nəmədür, dedi:

–Aşuq adun nəmədur, de, görüm, Çamlıbeldən tərif elə görüm xəbər varun, nə unvandır?

Koroğlu dedi:

Bir qasidi bir mahala girəndə,
Sifarişi gərək bu qərar ola.
Cəfa sözi mərd igidə yaramaz,
Həqiqət söz gərək aşikar ola.

Kifayətli cavan bilibdür səndə,
O, mənəsb sahibi bu Türkməndə,
Ərz budur sənə, gəlmişəm mən də,
Gərəkər qasidi köhnəkar ola.

Koroğlu çox gedüb-gəzüb dünyanı,
Tapmıyıbdur ləyaqətli cavanı,
Onu edə dəlilərin sultanı,
Küllən Çamlıbelə o sərdar ola.

Türkmən bu sözə çox xoşı gəlüb, dedi:

–Əcəb, baxub gördi Eyvəz xanun rəngi açılıb. Məsələnki, bu hikayətə nəzəri varıdır.

Türkmən dedi:

–Aşuq, Koroğlu nə işə məşğuldur ki, bir belə adama möhtac olub?

Aşuq dedi:

MİN-min ağac olmaz bir şam ağacı,
Hamı quşlar ola bilməz aluci.
Hər dəmirdən olmaz Misri qılıcı,
Polad isdər təmiz cəhərdar ola.

Türkmən dedi:

–Bərəkəllah, əhsən! Xoşum gəldi. Hala, de, görüm, Çamlıbel nə qərardur, basəfədir, ya yox.

Koroğlu dedi:

Çamlıbel bir uca sıldırım daşdur,
Qeyrəz Türkəməndən hamudan başdur,
O vəqt Koroğlıya, millətə xoşdur,
Eyvəz kimin cavan sipəhdar ola.

Türkmənbaşı dedi:

–Xeyli xub, bəs vacib old bizə Koroğlının Çamlıbelinə gəlməg. Ziyarət və həm ticarət, beqələ qədimian görək necə mahaldur. Bəs indi durun gedün yatun. Səhər sənünlə biz neçə səvarə Çamlıbelə gəllik.

Aşıq dedi:

–Türkmənbaşı indi ki, lütf elədün, qulaq ver ərzim var.

Türkmənbaşı dedi:

–Danuş, arada daha sən bizimlə aşına oldun.

Koroğlının kefi gəlüb yerinə, sazı alub sinəsinün üstünə, görək nəmə deyir:

Bir ərzim var sənə, Türkmənbaşı,
Mərd igitlər ələ verməz mahana.
Dəva günü coşğun bulut bək coşar,
İldırım tək çağub girər meydana.

İcazə ver Eyvəz mən ilə gələ,
Girə bilməz hər kəs o Çamlıbelə,
Eyvəzün gəlmağun Koroğlu bilə,
Özü öz hesabın çəkər bəyana.

Böyüklərdə bu rəsmdir gidərlər,
Neçə gündən birəcə didən edərlər.
Çox fərqi var qoruq ola caddələr,
Müşgülə qeyri çarələr calana.

İcazə ver, Eyvəznən mən gidim,

Sizdə gəlmağizi baxəbər idim,
Qurbanluqlar kəsər qədəmbəqədəm,
Ögəc leşi caddələrdə qalana.

Söz tamam olub. Saz ilə dedigin söz ilə dedi. Dedi ki, Türkmənbaşı, əvvələn dünyadə rəsmidür cəvanı ki qüdrətmənd ola, lazım bilər bir nəfər onu bir soğlə tərəfluğ edə. Cəvan şirumənd və kardan parti istəməz. Buyur, sözüüm mətləbi dübarə Eyvəz xan özü mənim kəlamıma fi nəticə varı. Hər xan və xaqan və hər məmləkətdən paşalar, sultanlar və hər dəstə Çamlıbelə gələlər namə yazalar. Nobət gəlmağ Koroğlıdan alullar. O vaxt çox bac-xərac gəlürlər. Dünənnən ta bugünə kimdə qüdrət ölməyub, bizdən icazə var. Əvvələn, Çamlıbelə əmma Eyvəz gəlsün. Koroğlı bir ibrət aparsun, bilsün ki, Böyükzadələr bibak olullar və getməgə mətləb budur. Bu miğdar on gündən siz neçə atluynan didən və təfrih Çamlıbelə təşrif gətirir. Koroğlı o vaxtdür ücrətindən tirmə yollara salacağdır. Qədəmdə neçə qurbanluqlar kəsər. Hala mən bəd danuşuram, ya xoş onu da xuda bilir.

Ələlxüsus, Eyvəz çox pəsənd edüb, dedi:

–Ağacan, mən səhər gedərəm, siz də on gündən sora gəlün, döyran edün.

Söz tamam olub, Türkmənbaşı qəbul edub. Ta qalsun səhərə, görək Eyvəz Koroğlıyan istər Çamlıbelə gedə, ata-ana, Türkməndə olan cəvanlar, rüfəqələrindən necə üzr və xudahafizluq istər. Ümid xuda onu da ayrı məqulda yazaram.

Qardaşlar aşığün vədə-vəidləri və Eyvəzdən məğdur olmağı, atası da razı olmağı səhər gün çalup. Munadi nida verdi ki, Türkmən cəvanları cəm olsun, Eyvəz xan gedir müsafirətə, şayəd neçə muddət tul çəkə. Bu cara hər tərəfdən cəvanlar, rəfiqlər, aşınalar tökülüb gəlublər. Eyvəz bir-bir hamıyan görüşməğa başladı. Dedi:

Gəlün–gəlün rəfiqlərim,
Hələl edün mən Eyvəzə.
Rüfəqa-aşınalərim,
Hələl edün siz Eyvəzə.

Bu sözdə təmam ağladular, dedilər:

–Sən hara gedirsən?

Eyvəz dedi:

Hələl edün, həlallaşax,

Cəvanlari ki yoldaşix,
Həqiqət ilə qardaşix,
Hələl edün mən Eyvəzə.

Türkmənün cəvanları,
Nizami sazumanları,
Səvari pəhlüvanları,
Hələl edün mən Eyvəzə.

Eyvəz iradə edüb gedər,
Türkmənün tərkin edər,
Atacan olasən pəkər,
Hələl elə sən Eyvəzə.

Söz təمام olub. Hamı cəvanlar yığılub görüşdülər və ana, atadan xudahafizluq edüblər. Koroğlı dedi:

–Türkmənbaşı sağ olsun, səbr edün mən də gedüm atum gətürüm.

Koroğlı getdi at gətürə. Eyvəz libasi-faxir geyüb, təمام tac-tələi başuna qoyub, durna telli taçun üstündən alub, qızıl heykəl humayunu çiyinə çəp salub, qızıl kəmərbandı bağladı. Qızıl çəkmələrin geyüb, bir ərəbi ata səvar oldi. Xəlq təمام onun cəmalına məbhut qalmışdı. Bir vəxt gördilər aşıq bir at minüb gəlür. Dərvazanun qəbağunda dayandı. At belə uca, xoş xolq əslən ruzgarda belə at didə ruzgar görməyüb. Türkmənbaşı və təمام Türkmənü məxluqi bu atun heykəl hər tərəfinə məbhut qaldular. Türkmən soruşdi:

–Aşıq, bu at özünüdür, ya Koroğlı atıdır?

Koroğlı dedi:

–Türkmən, sağ olsun, bu Qıratdur, Koroğlıındur.

Türkmən dedi:

–Aşıq, deyillər Qıratda neçə xasiyyət var, gerçəkdir?

Koroğlı dedi:

–Bəli, dörd xasiyyət vari. Xasiyyətlərin deyərəm.

Türkmən dedi, de:

Koroğlı at dalundan sazını əlinə alub, Qırata fərman verdi. Hər turu mən çaldum, o tür sən əyaq götür. Koroğlı məşğuli-dimağ olub görək nəmə deyər və at necə dolanur:

Başıya dolanum yerişli-yollı,
Tavus bəzək, durna telli Qıratum.
Şirpəncəli, doşu mina sağılı,
Darçunlu, mixəkli, hillı, Qıratum.

Nə yaxşı yaradub səni yaradan,
Qaşları nəqşdür, o ayi-paradan,
Hər cəngdə salum çıxən aradan,
Gümuş yəhər, qızıl nallı Qıratum.

Girəndə meydana özün itirməz,
Jad olanı öz belində götürməz,
Qəbağunda olan dəvam götürməz,
On iki min adı bəlli, Qıratum.

Varı Koroğlunun Qırata niyaz,
Dəryalər üstündən edər taxtū-taz,
Qırat Koroğlunu edüb sərfəraz,
Düşməninə kəsən yolu, Qıratum

EYVAZIN DURNA GƏTİRMƏYƏ GETMƏSİ

Cəlali Qoş Koroğlu günlərin birində oturmuşdu, tamam dəlilərdə döyrəsində. Qoş Koroğlu bir zaman baxdı–gördi Eyvəz xan züm-rüdnışan taxtı, üstündə oturubdur. Vəli, Dəmirçioğlu, Dəli Həsən bular da muni döyrəsindələr, neçə dənə dəlilərdən. Baxdı–gördi Eyvəz çox sadə nəzərə gəlir. Bərayin ki, Eyvəz yeddi min yeddi yüz altmış¹⁰⁰ yeddi dənə dəlinin sərkərdəsidir. Baxdı–gördi Eyvəz da bir nəfər bulardakı sadə oturub buların vəsətində. Amma Qoş Koroğlu bir ahı çəkdi. Öz ürəgində fikr elədi, mən bir dənə dəlilərdən yollıyam gedə Toqata, getsin, əlbəttə, durna teli gətirə. Mən tutam qızıl suyuna, tikəm Eyvəz xanın başuna. Məlum ola Eyvəz xan bu dəlilərin sərkərdəsidir. Əlbəttə, yel vuranda durna teli əsənnə elə-belə mən baxam, ləzzət aparam.

Durub ayağı üstünə, bir cam şərbəti doldurub döürə səsləndi:

–Mənim qardaşlarım, bir nəfər istərim bu camı mənim əlimnən ala, içə, gedə Toqata, əlbəttə, durna teli gətirə, mən tutam təlaya Eyvəz xan başuna tikəm. Yel vura, Eyvəz xan başunda elə-belə aparanda mən baxam, ləzzət aparam. Hər cavan-mərđi hazır mənim əlimnən bu cami-şərbəti alsun nuş eləsin.

Koroğlu bir dörə dolandı dəlilərin içində. Eyvəz xanın nəzəri Koroğlıda idi. Baxdı–gördi heç kim əlini uzatmadı. İkiminci dördə Eyvəz xan özü durub ayağı üstünə əl uzadı kasiyə. Qoş Koroğlu vermədi Eyvəz xana, rədd elədi Eyvəz xannan. Yəni razı dəgildi Eyvəz xan gedə. Razı dəgildi Eyvəz xan bir saat yanundan gedə. Əlbəttə, üçüncü dəfə də Qoş Koroğlunun nəzəri Eyvəz xana düşdi. Gördü ağ dəsti xəncər çağadub dayub döşünə, bir əlin də uzadur Koroğlu tərəf, camı əlinnə şərbətin istər bilsin. Baxdı–gördi, əgər vermiyə Eyvəz xana, Eyvəz xan mümkündü özünü öldürə. Amma

¹⁰⁰ Adətən Koroğlunun dəlilərinin sayı yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi deyə göstərilir. Burada isə bir neçə dəfə altmış deyilir

bu kası ki, əlində vardı, doluydu şərbətnən, veribdir Eyvəzə. Eyvəz bu şərbət Koroğlunun əlindən nuş eliyibdir. Dəstur verdi didi:

–Mənim atum amadə eliyi.

Dəmirçioğlu baxdı–gördi Eyvəz xan vaqeən bir belə dəliləri sər-kərdəsidi istər gedə, didi:

–Dahı mənim qalmağum fayda eyləməz, sənin də mənim də atum amadə eliyi.

Dəli Həsən baxdı–gördi bu iki sər-kərdə buların içindən gedəri, ərzişi yoxi, dahı bular üçün, tələsdi:

–Mənim də atum amadə eliyi.

Qoş Koroğlu baxdı–gördi üç dənə sər-kərdələrinnən gedər, əgər xudanəkərdən bularçın bir kuçektərin pişaməd ola, didi:

–Mən hətmən biçarə ollam.

Bəs səsləndi:

–Uşaxlar mənim sazımı gətiri!

Saz gətiriblər, deyər, Eyvəzə bir neçə dənə dəlalət nəsihət eyli-yim, Eyvəz getmiyə bu səfərə, öz ürəgində. Əlbəttə, bu fikrlə, mən tavus teli gətirəm, tikəm Eyvəzin başuna, mənçün çətin bir iş dəgil. Qoş Koroğlu görək nə deyər:

Xan Eyvəzım, tərsad getmə,
Daşdur bu dağın yoları.
Boran olar, çiskin elər,
Yaşdur bu dağın yoları.

Qılıc oynaşar əllərdə,
Qalxan oynaşar qollarda,
Hərifi çoxdur yollarda,
Leşdir bu dağın yoları,

Sənə deyim olma nökər,
Nökər olan cəfa çəkər,
Atdar nal-mıxını tökər,

Daşdur bu dağın yoları.
Koroğlı ah çəkər ağlar,
Sinəsin çəp-ras dağlar,
Qar yağar kəmanə bağlar,
Qışdır bu dağın yolaru.

Eyvəz qulaq asmadı. Səvar olub ata yola düşdü. Əlbəttə, Dəli Həsən, Dəmirçioğlu Eyvəzi dalıycək. Bular şəhərdən çıxıblər. Müddəti yola gəliblər, məşəqətdən səvara özlərinə yetirdilər İstambul şəhrinə, üç ağac, ya bir ağac qalan, xilasə, bir bağ vardu, benami Tokat gölü deyirdilər bura. Bu əndazə yaxçıdu, basəfa yerdə yaxçı çeşmələr, dörd ətrafdan tökərdi gələrdi [durnalar] bura. Buranı xünkar dəstur vermişdir, əlbəttə, vila eləmişdilər. Əlbəttə, vilanın çahar ətrafı da bağdu. Bular yetişdilər bağı içinə. Gəliblər bu vilanın otağlarının birində oturublar. Nəfəslərini tazə eyləyiblər. Nahar yeyiblər. Pəs əz nahardan sonra Dəli Həsən baxdı–gördi bu əndazə, bu su başuna durna töküldü, hesaba gəlmədi. Amma çəkiblər ox–kamanlar və bir neçə dənə, xülasə, bu durnalardan vurublar. Amma vurandan sora gətiriblər otağı içində, buları amadə eliyiblər. Kəbab çəkməkçin hər tərəfə baxdular, bağ həm tazə çün düzəlmişdi, təmam ağaşları tazə mumaydu. Xan Eyvəz səsləndi:

–Uşaxlar, dur gedi bu bağı içindən quri ağaçı tapa biliz, gətiriz.

Dəli Həsən didi:

–Nəmə, dədəmiz gəlib, zəhmət çəkib nəcarluq eliyib, qapı düzəldib? Rəhmətligi oğlı, görmir mægər bağ içi tammam tazə mumadu. Bu qapulardan çağadım, sındırım burda, otağı içində kabab eləm. Elə hala biləxir İstambullı şah bir gün olar gələr, buranı görər, ayırdan qapı alar salar. Mægər qorxan yoxdur?

Əl atublar Dəli Həsən qapulardan, pəncərələrdən çığadublar. Gətiriblər sındırıblar otağın içində kəbabı çəkələr.

Qalmaxdan olsunlar, amma xəbər kimmən verək, ağa Qoş Koroğlıdan! Qoş Koroğlı əgləşmişdi Çardaxlı Çamlıbelədə. Əslan belə birdən səsləndi:

–Uşaxlar, mənim belə ürəgim qəmnak oldu, qəm tutdu məni. Mənim sazum gətiri.

Sazı gətiriblər Koroğlıçün. Koroğlı baxdı–gördi miqdari durna gögnən gediri, durnalar da qəmnak gediri. Amma beyti xatirinə gəlib söhbət elər. Qoş Koroğlı görək nə deyir:

Gögdən gedən beyt¹⁰¹ durnalar,
Eyvəzdən xəbər olmadu?
Diqqəti sərxoş durnalar,
Eyvəzdən xəbər olmadu?

Durnam gedər düzüm–düzüm,
Boynu qənətinnən uzun,
Eyvəz mənim iki gözüm,
Eyvəzdən xəbər olmadu?

Tökülər çaya, çəmənə,
Arzumanı qalar mənə,
Durnacan qalx havaya dönə–dönə,
Eyvəzdan xəbər olmadu?

Bu tərəfdən dəlillərdən yığışeylər Koroğlının döyrəsinə. Koroğlına baxdular gördilər çox narahatdu.

–Ağa əgər icazə versə, beyti yüz atla atlanığ. Bərayinki sən Eyvəzdən sarı narahat olay, biz səni narahatçuluğına dözə bilmək.

¹⁰¹ Ərəbcədən alınmış bu söz dilimizdə iki misralıq şeir anlamında işlədilir. Aşiq musiqisində də dubeyti saz havası var. Durnalar uçarkən qarşıda bir başçı olsa da arxasında iki sıra düzülür. Sonralar beyt durnalar sözü arxaikləşdiyindən onu beş durnalar kimi yazmağa və söyləməyə başlamışlar ki, bu da yanlışdı. Birncisi dilimizin qanunlarına görə beş sayından sonra cəm şəkilçisi olan lar işlənməməlidir.

İkincisi durnalar qatara düzüləndə beş-beş düzülüb uçmurlar, qatarda durnaların sayı çox olur.

Koroğlu deyir:

–Hala səbr eyləyün, görək nə cür olar.

Çartaxludur Çamlıbeli,
Açılbudur qızıl gülü,
Eyvəz Koroğlının şirin dili,
Eyvəzdən xəbər olmadı.

Dəlilərdən səsləndilər:

–Qoş Koroğlu əgər çinançı narahatay, dəstür verginən neçə dənə atlı atlanu.

İcazə vermiri Koroğlu. Koroğlu burda qalsun, xəbər verək dəlilərdən.

Dəlilər qalublar burda, bir neçə gün. Bu vilada damın qapısın, pəncərəsin qoymadılar qala. Amma xəbəri verək bağbannan. Bağban bir gün, günbatan çağı durub ayağı üstünə. Bağın su nöbəsində gəlir bağı suvara. Gələndə, dahi bu vilaya tərəf getmədi. Əlbəttə, gəlib gedibdir bağı üstünə. Burda bir göləklər düzəltmişdilər. Didi: «Yaxcısı budur mən bu gölə su bağlaram, bir sər xabim vuram. Çün o zamanı ayuldum, şuru elədim su suvaram, damı yoxlıya bilməm.

Onda gölə bağlıybdur bağban, belini qoyub yanuna. Bəna ey-lədi sər xab vurmağa. Yuxluyub, yarı gecə keçirdi–geçməzdi bağ-ban yuxusından ayulub. Amma ayulanda suyu bağladı, su gəldi ayağa. Özü də suynan gəldi ayağa. Gələndə gördi təmam bu bağın tazə mumaluru əgilib suya səlam veri. Yəni dəlilərdən bu oldu Eyvəz, səsləndi:

–Qardaşlar, bizim ağacumuz burda tükəndi.

Ağaşı fikr eylliyən Dəli Həsən didi:

–Qardaş, dahi ağaş yoxdur, gəli çıxax gedəx.

Dəmirçioğlu didi:

–Məgər biz bura namə gətirməgə gəldik, çatan saat verək çıxıb gedək? Gəlmişik burda bir neçə gün israhatçılıq eliyək. Sən niyə bir belə narahata, Dəli Həsən?

Bu cür deyəndə, durub gəlib bağı bir tərəfinə. Şəmşirinən xak tərəşi alıb yerə tökmüşdi. Bağban baxdı–gördi təmam bu tazə mumalar əgilibi suya səlam verilər, didi:

–Deyillər ildə bir dəfə, xülasə, ağaş suya səlam verilə. O zaman əgər hər kəsin əqidəsi pak ola, nəzərinə gələ, görə bilə əlində bel ola, qazma ola, külüng ola diyə «qızıl» qızıl olar. Beli dayadı qarnuna, didi: «Bel qızıl, bel qızıl!»

Xilasə, beləsinə yuxu apardı. Amma səhər tezdən ayuldu, gördi xəbərcilər yoxdur, belə iki batman da palçux yapuşub. Qızıl–mızıldan xəbər yoxdur. Belə baxanda baxdı–gördi xeyr, bular söhbəti səlam vermək degil. Buları dibdən xak tərəş eliblər. Durub ayağı üstünə, vilaya tərəf gəlməgə. Gəldi vilaya nəzdik oldu. Gördü vilanın qapularınnan tutun verir çölə. Didi:

–Hətmən, bu İsfahan lotularınan geçi–meçi tutublar, gətiriblər burda yeyilər. Ərz eyləyim xidmətinə, bu bağı ağaşların da bular kəsiblər.

Tamam bir miqdar vardı çata, bina elədi söyməgə:

–Siz belə olmuşuz gəliriz Cəfər paşanın bağında, aqacunu təmam xak tərəş eləyib yerə tökürüz?

Amma Xan Eyvəz səsləndi:

–Dəli Həsən, qulağ as, gör bağban dədəyə, gör necə dua eylər.

Gördülər, bəli, bağban əlini qoyub qulağına, sögə–sögə özünü yetirdi. Bulara qapudan baxanda baxdı–gördi üş nəfər burda oturub. Əslən, bu bir belə, bu yekəlikdə adam görmüyüb. İndicə birdən gəldi diyə, «salam» sözün itirdi, didi:

–Bismillah?!

Xan Eyvəz səsləndi:

–Əleykəsəlam bağban, biz cinik?

Didi:

–Yox! Vallah mən ərz eləmədim, siz ciniz!

–Keş gəl mənim yanımda otur!

Keçib Xan Eyvəzi yanında oturub. Əlbəttə, xub Xan Eyvəz beləsindən soruşdu:

–Xub, bağban sən bura nə vaxtlər gəliyə?

Gələn elə burda ərz elədi:

–Vallah, buranı o gün ki bünyadi bu bağ burda qoyulub, əvvələn mən bağbanı olmuşam. On gündən, on iki gündən bir, həftədən gəlləm bağı bir suvarram, çıxaram gedərəm. Bu gün nöbətində gəlmişəm, xülasə, görmüşəm yerindən bağ tamam xak tərəş olub. Eyb eləməz, olar keçər.

Müsəddən gənə ögrənib:

–Bağban can, səni nə qədər hüquq alıy, bu ərbabınan, İstanbul¹⁰² padşahınnan?

Didi:

- Vallah, mənə hüquq, mənə bir zad verməz, mən fəqət gəlləm. Hər zaman gəlləm burda üç dənə durna vuram, dörd dənə vuram, iki dənə vuram apararam üç qıran mənim haqqumu verər¹⁰³.

Bu didi:

–Şayət bir moqə on dənə apardı.

Didi:

–Əliyə üç qırana verər.

Didi:

–Bir moqə gəldi bir dənə apardı?

Didi:

–Elə üç qıran verər.

Səsləndi: –Dəli Həsən!-didi:–Həsən can, bu durnalardan beş-on dənə ver bu bağban aparsun, bu məsləkdən qalmasun, gündə üç dənə aparsun. Çün bu durnalara biz ox–kaman atmışaq, dahi bir müddət gəlməzlər. Bu biçərə gələ, hər rayumisindən qalmasun. Gündə üç qıranun alsun, biləxərə bir üç qıran da biz verək.

¹⁰² Əvvəldə Tokatdan söz getdiyi halda burada İstanbul yazılır

¹⁰³ Bağban indi ovçu kimi təqdim edilir

Beləsinə olmya bir moqə, xudanəkərdən biləsinə İstambul paşa ixrac eliyə, işindən əl salu.

Əlbəttə, Eyvəz bir ovucu tutan doldurub bağbanı ovcuna. Bağban baxdı gördi Osman zirəsidi. Amma Dəmirçioğlu didi:

–Pəs gəl mən də verim.

Dəmirçioğlu da bir ovuc verdi. Dəli Həsən bulardan çox verdi. Bağban töküb cibinə yavaş-yavaş gələrdi. Qapudan çıxdı, əlbəttə, öz ürəgində didi: «Pir didi, sizdən yandurum, aşıqlar dəstan eləsin ta qiyamətə desinlər. Siz gəliriz burda, yəni belə olmuşuz, gəliriz aqaş tərəşlir, yerə tökürüz».

Bağban çıxıb özünü yetirib xunkarın yanına. Durnaların leşi gətirib atu xunkarın bərabərində. Xunkar dəstur verdi, didi:

–Bunu ənamını veri!

Xub, üç qıran verdilər. Baxdı bu cibindəki üç qırana. Bu üç qıranı addı geddi.

Xunkar didi ki:

–Bağban, məgər dəli olmuşay?

–Xeyr, qurban, dəli olmamışam. Sən heç zaman bu ənamı bir tərəfən tənəzzül vermədi. Bağa getmişəm, Koroğlının dəlilərinən üç dənə gəlmişdi bağa. Hala dilim tutuldu səlam verə bilmədim, «bismillah» didim. Əgər, səlam versəydim bir qatır yükü mənə lələcəvahirat verərdilər. Mənə diyirsən sən həməşə məndən bu üç qıranı alanda dua elərdin, bu gün addın getdin. Didi, ərz elədim, səbr elə, ya bax, çibini görsəddi xunkara. Xunkar gördi, xeyr, cibi doludur oğlanın.

–Kim məgər vardı, bağda?

Didi:

–Üç dənə Koroğlının dəliləri. Sağluğa tamam qapı pəncərənin ağacunu çağadublar, yandurublar. Da hiş zad yoxdur. Bu gün şəhər də ki, bəğini də yandurallar.

Amma xunkar istədi neçə nəfər əyarlarından döyrəsinə, təgtə çala. Xülasə, biz gedək buları tutax. Bir cür tutax belələrini ki,

Koroğlıya şikəstlik verək. Yığılıblar, gəliblər. Amma əyar vəzir varyıdu. Əyar vəzir üç dənə bu tərəflərdən amadə elədi, didi:

–Siz ikiz çalız, biz oynarız.

Bu oynayana didi:

- Oynayın.

Didi:

- Oynıyan tənəb bazudur. Üç dənə mey dolduray, üçündə də içinə bihuşi darıdan dəxl elər, aparay verər. Bular üçləri, birdən-birə gələr yuxları. Üçləri də yıxılar, tutarık bilələrini.

Eyvəz xan səsləndi:

–Xub, qardaşlar dahi bəsdı, durna bundan çox olmaz, tel bundan çox olmaz! Dur yavaş-yavaş gedək biz, indi Koroğlı narahat olar.

Durubdular ayağ üstünə ayaxlarını qoyalar həlqeyi-rikaba, yola düşələr. Bu tərəfdən gördilər, bəli, bağın aşağı tərəfində mütrüblərin sərsədəsı çıxdı, bezənbekub berəks. Eyvəz səsləndi:

–Qardaşlar, bular hətmən bizi bürgəliyən işlərdır ki, biz gəlmişik. Gör bular da gəlüblər bizdən üç qıran alalar. Gəley gedək buları məclisində bir dəfə oturak.

Zamanı ki, buları tuddular. Dəmirçioğlı gəldi Eyvəzi başı üşünə baxdı gördi Eyvəz xan yatub. Amma bu əndazə Eyvəzə xudavəndə cəmalı beləsinə vermişdi Eyvəzin cəmalın görəndə, mübarizə apardı, ürəgi yandı. Eyvəz xan dur ayaq üstə. Dəmirçioğlıya deyərdi:

Şıkar eddim, tudum şuxi-tərlanı,
Əqlimi eylədi zayıllı, Eyvəz xan.
Şeyx Sənan kimi dinindən döndi,
Düşməni üstümüzə eylədi mail Eyvəz xan.

Oxu qoyub kamandara atallar,
Qulac qolu dal gərdana çatallar,
Musayı gələllər, bizi tutallar,

Əgər sərxoşisən, ayıl, Eyvəz xan.

Bəsdi oğlan bizə qıldın sən nazu,
Əcəl yorğanudur tutub üz-gözü,
Şəmsi Qəmər kimi görsədə üzü,
Gün kimin ağlama ayıl, Eyvəz xan.

Dəmirçioğlu der, haqdır yaradan,
Həqq saxlasun mərd igidi bəladan,
Hökm eyləsəm atlar keçər Tonadan,
Əgər sərxoşisən ayıl, Eyvəz xan.

Amma Eyvəz xannan xəbər olmadı. Qoşun töküldü buların dörd ətrafuna. Dəmiçioğlu bina eylədi bulardan qırmağa. Vəli, qoymazdı bular heç birləri, əlbəttə, Eyvəz xanın dörinə dolana. Bulardan miqdari qırıb cəng eyliyə-eyliyə. Əlbəttə, Dəmirçioğlu bağdan çıxıb qoşunu, xülasə, qatub şəmşirin qabağuna. Vəli, qoşun baxdular gördilər əgər bir yerdə olsunlar hərif olmazlar. Üç-dörd bölük oldular. Qoşun, əlbəttə, bir-iki bölüğün bu cəngildə, o birlər gəldilər Eyvəznan Dəli Həsənin qollarunu bağlyublar, hər birisini çəkiblər öz atını üstünə. Amma bir miqdarı, xülasə, Dəmirçioğlu bu qoşunnan qırıb. Pəs əz bir miqdardan sonra baxdı–gördi, xeyir dahi qol işdən düşdi, dahi qıra bilmir, didi:

–Baba, bir nəfər də gəlsün mənim qolum bağlasun.

Bir nəfər göndərdilər gəldü Dəmiçioğlanı qolunu bağlyıya, Dəmirçioğluna didi:

–Otur yerə, qolı bağlyıyım.

Baxdı bu kişiyə, didi, xudavənda, sezavardur, mən oturam yerə bir nəfər gələ qolum bağlyıya. Bunu çənəsinin dibini yümürügnan vuranda başı dıgırlandı, geddi kənardan düşdi yerə, didi:

–Baba, bu kimdi? Uşaxdu, sütəmər yollamısınız mənim qolum bağlyıya. Ağıldan bir böyüq adam yollay.

Bir yekə adam tapdular, didilər:

–Əmo, sən gəl get oğlanın qolunu bağla.

Didi:

–Onı kəlləsi hara gedə, mənimki hara gedəmmənəm. Məgər dəliyəm gedəm onun qolunu bağlıyam?! Sən gəl gedginən onu kəlləsi də mənim kəlləm də calqaxdu. Əslan mənim işim dəgil.

Amma bir nəfər bu yanda varudu, bu belə çox yekə–mekə idi. Vəli, işliyə bilməzdi. Yemək yeirsə fəqət yaxçıdu, hərdən iki batman yeyərdi, arvada əyilməz on iki ay. Evə gedəndə kötək vurardı, qovardı eşigə, beləsinə ki, işləmirsən gəlir evdə nəmi axtaray?! Bu didi:

–Xub, mən ki, dahi canumnan tox olmuşam, mən gedərəm. Əgər, mən mumi qolunu bağladım, diyəllər, filankəs Koroğlu dəlilərinin birisin qolunu bağliyub. Əgər vurdu öldürdi, de ki, rahat olam.

Əğldən arvadın kötəkləməgi gəldi, didi:

–Dayan, mən qoli bağliyum.

Xülasə, Dəmirçioğlu baxdı gördi bu busuda dayanub. Əlbəttə, qoli bağliyub bunu da çəküblər öz atunun üstünə, bular getməkdə olsunlar. Nəzdikdə İstambul şəhrini bular varid olalar. Bir zaman Eyvəz xan hava vurdu. Ayuldu, gördi belə Qaşğardan ticarət gəlir, Eyvəz xan tanurdu, bular içində bir tacirbaşı vardı, Əli tacirbaşı. Gözü sataşdı, baxdı-gördü üç dənə Koroğlunun sərkərdələrinə bağliyublar atdarı üstünə, aparıllar yavaş–yavaş. Gəldi Eyvəza tərəf, pəs necə bu cür. Didi:

–Vallah, cərəyanumuzu heç soruşma. Güman bizi aparullar öldürələr. Əgər, sən özi yetirə Koroğliya, Koroğlu bizim dadumuza çatar.

Xan Eyvəz səsləndi.

- Əlbəttə, bu raisi-qoşun da müsəlman vəziridi. Həm əyar idi, həm vəziridi ki, vəzir didi:

–Bəli.

Didi:

–Bizi aparullar öldürələr, bizim arzumuz ürəgimizdə qalar. Mən bir neçə kəlam söz yazum bu kağıza, bu Əli tüccar hərdəm bir bizim məmləkətə yolu düşərdi, bəlkə, inşallah, gedə bu kağız verə mənim anama. Mənim anam bu kağızınan məşğul ola. Mənim otumu pəramuş eliyə.

Didi:

–Eybi yoxdur, yazgınan.

Amma Əli tacir səsləndi:

–Əli tacür, məndən yazgınan, apar ver Koroğluya, deginən, özünü yetirməsə, bizi öldürəllər.

Görək Xan Eyvəz nə deyər. Eyvəz deyir:

Qoş Koroğlu, bəyan oldu halumuz,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.
Pus dağuldu, talan getdi malumuz,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Bizi tutdu neçə-neçə cüssələr,
Az qaldu qollarmuzu kəsələr,
İstambulda bizi dardan asalar,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Eşitmədim, sərxoşudum, tuddular,
Qulac qolum dal gərdana çaddular,
İstambulda bizi dustağ eddilər,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Eyvəz deyər, çıxmışdım mən ovuma,
Dov eylədim, heç kəs gəlməz dovuma,
Qoş Koroğlu özin yetir hovuma,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Əlbəttə, Əli tüccar yola düşdi. Əli tacir gəlməkdən, amma xəbər verək, əlbəttə, Qoş Koroğlıdan. Qoş Koroğlu çox narahat. Bir dənə

əyyarlarınan–dəlilərinən vardı, benami Yumuq Əhməd derdilər. Yumuq Əhməd çağurub:

–Əhmədcan, gəli sən gedə bir Tokat gölünə, gör pəs bu uşaxlar niyə gəlmillər. Deginən, yatax salmadız, bizim cigərimiz tükəndi. Cigərimizi yağı əridi, pəs niyə gəlmiriz?

Yumuq Əhməd didi:

–Mən getməm. Püşk atax bir nəfər düşsün getsin. Necə hammı müsafirət elər, mənəni yollırsız?

Gətiriblər püşk atıblar. Əlbəttə o kəs ki, püşk gətirdi, Koroğlu işarə eylədi ona, istirəm bu səfər Yumuq Əhməd gedə, bərayin ki, bu zirəngdi. Püşk çağardular Yumuq Əhmədçün. Püşkü görün döürdə yola düşdi. Amma yola düşüb, ağa, əlbəttə, Çartaxtlı Çamlıbeldən miqdari ara tutmuşdu.

Çamlıbelnən İstanbulun ortalarında gedərdi. Bir zaman gördi bir nəfər əlində bir kif belə qaçur, hesaba gəlmiyə. Gəlsə də qabağuna:

–Əmo, hara gedirəy, əlbəttə, Yumuq Əhməd soruşdu.

Bu qasid didi:

–Sənə nə məbuddu, mən hara gedirəm. Məgər, mən sənnən soruşuram sən hara gedirəy?

Didi:

–Xub, sən də soruş mən deyim. Adam vəxti ki, çöldə rəfiq oldu, xub dost oldu, bir–birinə, deyər hara gedirəm. Xub, mən gedirəm İstanbula. Sən hara gedirey, qardaş?

Didi:

–Təmam məkanları gərək mən bir həftiyə gəzəm,–didi– bu kifin içində görürsən bu təmam kağazdu. Koroğlının üç dənə qoçaqlarunnan tutmuşuk. Əlbəttə, xunkar dəstur verib, elaniyə eliyillər, təmam məkanlara dağudək. Bir neçə gün bundan sonra təmam töküləllər, çahar ətrafdan gələllər. Əlbəttə, günlərin birisində Qoş Koroğlını bu üç dənə dəlilərin dara vurak. Hamı bilə biz Koroğlıya şikəstlik vurmuşux.

Didi:

–Xub, qardaş, dahi bunun bir davası var, xub, olar necə adamdur? Məgər, üç nəfərçün ərz eliyəsiz təمام məmləkətlərə xəbər elirsüz.

Didi:

–Necə üç nəfər adamdular?! Vəli, bu əndazə, bular yekədilər, qəvi pəhlivandular! Yedi gününə Hindustana yollar döğüblər. Bular məgər üç nəfərdilər? Əgər, biz bu üç nəfəri öldürək, yeddi min yeddi yüz altmış¹⁰⁴ yeddi nəfərə biz şikəstlik vermişik.

Didi:

–Hay baba, yalannan?

Didi:

–Cançün, pəs bu üç nəfər nə cürdür?

Didi:

–Ərz elədim ki, bu üç nəfəri qəviligində heç pəhlivan yox.

Didi:

–Necə ağaş gətmişi İstambuldan buları?

–İstambuldan bura altı aqaşa gətmişəm, didi.

–Bu altı ağacın hər ağacuna üş tımən verəm, olur on səkkiz tımən. Qeydək, gedək sən bu üç nəfəri mənə görsət və qeyit gəl.

Bu bir fikr elədi, didi:

–Xub, mənə yol ortasında bir on səkkiz tımən tapam, pis dəgil.

Didi:

–Vermiyə?

Didi:

–Gəl ala, qoy cibinə.

On səkkiz tımən alub qoyub cibinə. Xülasə, Yumuq Əhməd bu məmuru qeytərdi dala. Fəraşla qeydiblər. Gəlhagəldə, nişan verdi, didi:

¹⁰⁴ Adətən yetmiş yeddi deyilir. Burada bir neçə dəfə altmış və ya altmış yeddi deyilir

–Odular, o siyah çaladadular.

Didi:

–Yox, kişi, gəl qanşara, qəşəng nişan ver.

Keşdi, gəldi qanşarda didi:

–Odu dana.

Amma Yumuq Əhməd baxdı–gördi buları, üçlərin də salublar siyah çalada. Üçləri də zəncirə bağludur.

Didi:

–Buları, deginən, toyladınız?

Didi:

–Ağacan, bular bir girdəcik.

Didi:

–Ağacan, sən mənim adamıma dəymir, on səkkiz tümən ver.

Biçarə qaldı məcbur, didi:

–Dirəm, bir belə yol mən gəlmişəm, hal indi dəymir on səkkiz tümən verəm.

Əgildi buları diyə. Xülasə, Yumuq Əhməd əgiləndə şəmşirən vurdu boynu düşdi, getdi quyuya. Gəllə tarağ–taraqunan quyuya düşdi. Əlbəttə, Dəmirçioğlu qanşardadı. Düşdi Dəmirçioğlunu yanına. Əlin adı tuta, gördi bəli bir dənə kəllə saldular. Səsləndi:

–Xan Eyvəz, bizə xilasə xəbərdarlıx verilər. Hala neçə gün qalub bizim dara çəkilməgimizə, bizim iqamə eyləməgimizə. Bizə deyillə sizün də kəllizi belə qopardaceyik.

Xan Eyvəz didi:

– Xub, bizə açux özin görsədür. Ay kəllə salan hər kəssən, əgər, Qoş Koroğlını ayağı dəgər bu məmləkətə, onda məlum olar kəllə qopardan kimdir!

Yumuq Əhməd səsləndi:

–Qardaşlar, narahat olmayın, mənəm. Bir nəfəriz öldürmüşəm ki, on min dənə düşməən gələcəkdi.

–Baxa, Yumuxcan, sən ərz elədin. Belə, Yumuq Əhməd özin yetir Qoş Koroğlıya, deginən bizi öldürülməgimizə daxi bir zad qalmıyb. Tez özini yetirsin bizə.

Yumuq Əhməd bilafasilə bu fərraşın libaslarını soyunub giyüb əyninə qeyidüb gəldi şəhərə. Qeyitdiyi bu gəlməkdən olsun, xəbər verək Əli tacürdən. Əli tacüri Qoş Koroğlı yarı gecədə bir zaman gördi qapunu vurular. Əlbəttə, nökərlərdən qapunu açdılar. Baxdılar–gördilər Əli tacürdür.

–Əli tacür, sən də gəlmiyə–gəlmiyə gələndə yarı gecə, ya səhərə yovuq gələrsən bura?

Didi:

–Vallah narəhətçülüğüm var. Bir kağaz var, istirəm verəm Qoş Koroğlıya.

Qoş Koroğlı kağaz adı gələndə hövül yuxudan aylubdur. Dəstur verib çıraqlar yandurublar. Kaqazı gətiribdir Əli tacir verib Qoş Koroğlıya. Mirzalardan çaqırddırub. Hər kəsə bu kağaz verdi görə, xülasə, bu kağazu oxudular. Gördülər çün yaman xəbərdir. Koroğlıya yaman xəbər verəndə öldürərdi, hər kəs olaydu. Birisi didi:

–Fransidi.

Birisi didi:

–Şikəstədi, biz oxuya bilmirik, bu kağazu.

Bu tərəfdən Yumuq Əhməd yetişdi. Gördü Əli tacür kağaz gətirib mirzalar heç biri oxuya bilmiri.

Didi:

–Ağa, mən oxuyaram. Mən bir ayağım qoyaram qapıdan içəri, bir ayağım qapıdan çölə. Oxuyaram beləy.

Didi:

–Oxı!

–Həri, oxıram, –didi. Özü biliri ki, mənim savatum bir belə yoxdur. Qaşdı çölə səsləndi:

–Eyvəz xan canıçün biləyə dimməm. Gəl kağaz oxuginan.

Didi:

–İndi daxi verdilər oxusun.

Mirzalar oxudu kağızu. Xülasə, Qoş Koroğlu baxdı–gördi bəli Xan Eyvəzi və bu üç dənə sərkərdə ki, burdan getdilər, buları tutublar. Eşidəndə Qoş Koroğlının tamam dünya başuna tirü-tar oldu. Səsləndi, tƏmƏm dƏlilƏr yığıldılar dƏrƏsinƏ. GƏtƏrƏb Əlin bir HƏsƏn vƏrdi, DƏli HƏsƏn xeyr, bu da bir HƏsƏndi, Rum uşaqıydu. Koroğlu ona dƏstur verir, deyir:

–SƏn gedginƏn TƏkƏ TƏrkƏmƏnƏ, QƏcƏr MustafƏ bƏg vƏrdi, Koroğlının dayusıdu. Bir kağız yazaram, aparur belƏyçü.

Qoş Koroğlu namƏ yazur QƏcƏr MustafƏ bƏgƏ:

HƏsƏn pƏşƏ tutub EyvƏz balını,
Yaz, TƏkƏ TƏrkƏmƏnƏn dayılar gƏlƏ.
EyvƏzsız neylirƏm dƏnyƏ malını,
Yaz, TƏkƏ TƏrkƏmƏnƏn dayılar gƏlƏ.

Amma HƏsƏnƏ sifariş elƏdi:

–HƏsƏncƏn, sƏnƏ qurban, dil cƏvƏbı da deyƏr Qoş Koroğlu,– dƏrdi–daxi mƏnim bundan yaman gƏnƏm heç olmaz.

Qoşunumu ucalardan aşuram,
Torpağımı torbanan daşuram,
Başı belƏ sərkərdənin düşürəm,
Yaz TƏkƏ TƏrkƏmƏnƏn dayılar gƏlsin.

HƏsƏn pƏşƏ üstümüzƏ yƏgƏndi,
EyvƏz dağı cigƏrimdƏ dƏgƏndü,
Koroğlu dƏr: imdad gƏni bu gƏndü,
Yaz, TƏkƏ TƏrkƏmƏnƏn dayılar gƏlƏ.

Əlbəttə, söz tƏmƏm olub, HƏsƏn yola düşib, TƏkƏ TƏrkƏmƏnƏn tƏrƏf getmƏgƏ. Koroğlının carçusı var idi. Carçı səsləndi:

–Ged, car vurgunan, tƏmƏm dƏlilƏr gƏlsin, işim vƏrdur.

Təmmam dəlilər yığılıblar, gəliblər. Qoş Koroğlının döyrəsinə dəstbəsinə durublar.

–Koroğlı, səni narahatçılığımıza biz taqət eyliyə bilməyik. Hər əmrin var, əmr eləginən.

Amma Qoş Koroğlı alub deyər:

–İstərik Dağıstana gedək.

Koroğlı deyər:

Səfər oldu Dağıstana,
Məniminən gedən gəlsin,
Namərd meydana girməsin,
Mərd badəsin içən gəlsin.

Koroğlının dəlilər döyrəsinə yığılıblar, fitva bilənnən icazə istilər, atlaşular.

Qalxanı çəgən üzünə,
Dünya gəlməz gözünə,
Əcəl göynəgini özünə,
Xələt deyib biçən, gəlsin.

–Qoş Koroğlı sənə qurbanız. Hər zaman sən hər tərəfə əmr eləmisən, məgər eləməmişik?! Biz əslən hazırıx təmmam sənin yolunda ölümə gedək.

Amma Qoş Koroğlı deyər:

–Qulaq as. Bura ki, biz gedirik, burda cəng vardır, hərə zində-ganluğundan toxanı asub gələ bilər.

Mənəm bu çölün əslanu,
Tutub şöhrətim dünyanu,
Qılıc qəbzəsindən damıyan qanu,
Şərbət deyib içən, gəlsin!

Koroğlı der: dəmhədəmdir,
İslam dini xub möhkəmdir,
Dögüş dəgil, toy–bayramdur,

Toy-bayrama gələn, gəlsin!

Elinə sözləri təمام olub. Burdan Həsənə qərar qoymuşdular, Həsəncan, dayum Mustafa bəgdir, siz də İstanbul gədiginə biz də İstanbul gədiginə.

Cəlali Qoş Koroğlını təمام dəlilər döyrəsində istilər hərəkət eyliyə. Amma Qoş Koroğlu baxdu gördi təمام atlanublar. Səsləndi ki, dəlilərim, mənim dünyada nə əndazə düşmən varımdur. Sizin bir miqdariz qalu bir miqdariz mənimmən gəley, istiriz hamız mənimmən gəliri, yaxçı bağuşlamaz.

Bilər, çün, bir miqdarı burda qalmağ, bir miqdar Koroğlınan yola düşüb, gəlhagəl gəliblər İstanbul gədiginə. Qəcər Mustafa bəg ki, dayısı olmuş ola, buynan qərar qoymuşdular İstanbul gədiginə, gəldilər İstanbul gədigində. Qoş Koroğlu dəstur verdi, didi:

–Burda ordular qalandı və görək nə xəbərdi, burda.

Töküblər qalmağa. Koroğlu səsləndi. Əlbəttə, dəlilərinən bir nəfər duray ayağı üstünə:

–Çün biz bu şəhəri rəsm rusumatuna əlan bilən deyilik. Bilmirik bular nə nəqş töküblər, aya bizi də tutalar, bizi də dəstgir eyliyələr görək bu şəhri rəsm rusumatı nə cürdür? Bir nəfər bu çöldə çobannan-çoluxdan, biçin dərənnən gərək tapay gətirə.

Hər cürdü dəliləri irisi durub ayaq üstə, əlbəttə, dolanıb bu çölü, baxdı-gördi bir nəfər qoca biçin dərir, səlam verdi.

–Əlekiməssalam.

–Qocam, Allah qüvvət versin,- didi.

–Koroğlını, didi, gorbagör düşsün.

–Canum, Koroğlu sənə nəmə eliyib? Məgər, sən nəmən Koroğlının əlinnən narahatay?

Didi:

–Vallah, əgər, istir rastünə mən sənçün tərif eliyim çoxa çəkər. Müxtəsər belə deyim, Qoş Koroğlını üş dənə sərkərdələrinən tutublar, gətiriblər. Üçləri də cəvandu. Bular, cümə günü

öldürəcəkdilər. Mən buları xatirinə, mənim gözüm bunları nahəqq qanına sataşmıya, mən narahatçılıqumnan çıxmışam, gəlmişəm, burda gecə–gündüz biçin dərirəm ki, mən şəhərə getmiyəm. Fəqət mən müsəlmanam, bu İstambulu içində cigərim kəbab olur. Hey yol gözlürük Koroğlu gələcək. Vaqəən Koroğlını bir belə tərif elərdilər, tərifinə görə dəgməzmiş.

Amma, dəli baxdı gördi, xülasə, bu qoca ki, söhbət elər belə çün luxt madərzad və yapışdı, aldı qucağına.

–Ay cəvan oğlan, qoy mən donumu geyim, hara aparıray məni?

–Səni aparıram bir nəfərin yanına, söhbət eliyə.

Götürüb gəlir Koroğlını yanına. Qoş Koroğlını bərabərində oturub yerə. Qoca səlam verdi. Didi ki, qurban, qoca səni dindirginən. Səsləndi:

–Qoca, məni allah qüvvəti versin, burda nəmə eliri?

Didi:

–Koroğlını dədəsi gorbəgör düşsün.

Didi:

–Baba, gecə tapub gətirənin bunan əlavə ağı olmaz didi,–Götür apar, rədd elə, getsin.

Didi:

–Yox qurban, şah zamanın axırı xoşdur.

Əlbəttə dəli didi:

–Narahat olma və onu tutdura biləni, qoca əmi, Qoş Koroğlu dünyanı qırıb, cəng eliyib, sənə ki, bir zülüm çatmıyıb?

Didi:

–Vallah, Qoş Koroğlını bu əndazə mənimçün tərif elərdilər, mən tərif görmürəm beləsində. Bərayin ki, üç dənə dərəcə yek sər-kərdələrinən tutublar, gətiriblər burda zindani eliyiblər, cümə bulları öldürəcəklər. Bu əndazə mən ah çəkmişəm, bu yola baxmuşam, cigərim təمام olub. Mən çün müsəlmanam, ürəgim taqət eləmiri, üç dənə cəvan bular nahəqq öldürələr. Amma, ona görə ki, gözüm oları nahəqq qanına dəgmiyə. O zamana ki, buları gətiriblər

şəhərə, gecə-gündüz bu çölü-biyabandayam. Arvad-uşağumın üzünə həsrət olmuşam.

Amma Qoş Koroğlının bu sözdən çox xoşu gəldi. Səsləndi ki, qocadır, eybi yoxdur. İnşallah, səni narahatçılığın əvəzi biz səniçün xidmət elərik, bundan belə. Amma, baxdı–gördi burda çox qoşun vardır. Didi:

–Sən Koroğlını heç görmüşə sögürə?

Ərz elədi:

–Xeyr, mən görməmişəm.

Didi:

–Elə sən məni gör, Koroğlını gör.

Ərz elədi:

–Pəs hətmən sən Koroğlısa?!

Didi:

–Bəli, Koroğlı mənəm, bu də mənim qoşunumdur. Amma, biz çün bu şəhəri rəsminə bələd dəgilik, istədik səni çağırax soruşax, bu şəhrin rəsm-rusumatı nə cürdür? Biz nə cür varid ola billik bu şəhrə?

Amma Koroğlı alubdur əlinə bir saz, qocanın qəlbin şad eliri. Gördük qocaçün söhbət elər, görək nə deyər:

Canum qoca, gözüm qoca,
Qoca, bu gün necə olacax?
Çəkəndə Misri qılıcı,
Çox ürəklər su olacax!

Pozaram yığıntıların,
Dağudaram tifaxların,
Sərin-sərin yaylaxların,
Eyvəz gəlib dolanacax!

Amma qoca Koroğlını bu söhbətlərinnən kef eliri, hər nə qocanın yoruluğu vardı çıxdı.

Koroğlı gədikdən atlar,

Baqrular yarılar, ürəklər çatlar,
Coşa gəlcək ərəb atlar,
Səhranı köpüklər yalanacax!

Səsləndi:

–Qocacan, sənə ərz elədim, bizə dəstur verginən. Aya, biz bu şəhrə nə cür varid ola bilək?

Didi:

–Sənə qurban Qoş Koroğlu, əgər, sən istiyəsən bu hacatnan bu şəhrə gedə? Gündə iki saat qalan qapılar səni qorxunan bağlanır, iki saat gün qovzananda qapı açılır. Heç zaman sənən gedib bi iş görə bilməz, da məgər iş sənin ticarətlik libasi giyə, libasi-cəngi üstündən. Bu dəlilərin də təmam iki bir, iki bir çapay. Bu atdarı üstünə benami ticarətlik səri, gecədən miqdari gedəndə varid bu şəhrə olay. Və əgərnə başara bilmiyə, heç iş görə.

Əlbəttə Qoş Koroğlu qocanı sözünnən çox xoşu gəldi. Səsləndi:

–Qoca, istirəm səni rahat eliyəm, bu xərmən dögməkdən. Bizim atdarımız astadular. İcazə veriyə sənin xərmənini dögülə. Sən elə nəqdlən sizdən algunan.

Qocanın xərmənnən döğüblər, gərzəlin də götürüblər. Bəli, dəstur verdi bu əndazə qocaya ənam verdilər. Qoş Koroğlu, əlbəttə, qocanın dəsturuna əməl eliyib. Durub ayağı üstünə gəlib gəzdi ki, İstambul qələsi olanda təmam bu nökərlər iki bir, iki bir hey çatullar, bu atdarı üstünə çatullar. Vəqtiki, çatdular qapuya, Qoş Koroğlu qapunu dəbdülbab elədi. Dərban səsləndi:

–Kimdi?

Didi:

–Vallah, mən tacuram.

–Pəs indi hardan gəlirey?

Didi:

–Vallah, biz ayrı şəhərdən çıxdik. Gün batmışdı çıxdik, idtifaqən bizə didilər indi çıxmıyaq, qalız gecə çöldə. Gəlmişik, xülasə,

burçə gəlmişik. Əgər, sən icazə versən, müzahim olmasax, aş çöldə qalmıyax, səzəvar dəgil çöldə qalmağumuz.

Didi:

–Vallah sizi içəri gəlməgiz, ya gəlməməgiz mənimçün mühüm dəgil.

–Aş qapun.

Didi:

–Qapu açılmaz. Sənin məgər o zaddan xəbərin yoxdu?

Ərz elədi:

–Xeyr, məgər, nə xəbərdi?

Didi:

–Vallah, Koroğlını qorxusundan gündən iki saat qalan qapı bağlanur, gündən iki saat qovzananda qapu açılır və mən heç günə başarmaram qapu açam.

Didi:

–Kişi nadan olma, qapun aşgunan. Əgər, Koroğlını adını gətirməseydin, biz gecəni səhər qalardix qapunu dalında. Amma mən bir öng zəhmət çəkmişəm, mali–dünya yığdırmışam, tacir olmuşam. İndi Qoş Koroğlu gələ, əgər, mənim özümü də öldürməyə də, mən gəlib qədimgi Məlik tüccar olmam. Təmam darlığım qarət elərəm, didi, sərâyında tutaram ətəgindən, bir qiyamətdə, aş qapun mənim balalarımə rəhm elə.

–Osmanlı başına and olsun, qapunu aşmam.

Didi:

–Xub, qapını açmuray? Hələ bir əlini gətirginən çölə, bir yolu çay məndən alğunan.

Əlini gərib çölə, dərban baxdı–gördi Koroğlu ovucu hər nə qəd tuta doldurdu Osman zirəsinnən. Əlin çəkdi içəri baxdı gördi ovuc dolu–doldu Osman zirəsiynən. Bunu necə ömrü ki, varıb tükənməz. Səsləndi:

–Ürəgim yandı biləyən.

–Amma, biləyi fori tamamilə çək içəri ki, heç kəs xəbəri ol-
miya, bizdən.

Dedi:

–Gözümə minnət.

Qapını açıbdur, əlbəttə, Yumuq Əhmədə didi:

–Sən kəsginən dərbanın yanun. Olmuya dərban birdən baş tapa,
qaça əlimizdən. Bizə heş zad eliyə bilməzlər, gedələr Eyvəzi
zindənda öldürələr. Onda suvay təmam dünya mənə veriblər
mənimçün ərz etmən yoxdur.

Yumuq Əhməd kəsib əlbəttə, dərvazəbanın yanın, qoymur
təkan yiyə yerindən. Qatır gəldi tükənmədi, bir zaman dəvazadan
baxdı–gördi hər at ki, qarıdan rədd olur, bir miqdar gəlir qabağa,
üstündən iki dənəsi-bir yoğun düşür.

–Ay dədəm yandı, əcəm tacirbaşı, bular sənin malidünyamuş.
Əlin ağrıməsən, tükənmiyək. Əlan səhər olar.

Didi:

–Belə səninən biz söhbət elirik, qaçır gedir içəri, eybi yoxdur.

Dəstur vermişdi qoca, gediriz Şah Abbasi var, İstanbul
şəhrinin içindən. Qafilə tükəndi, Koroğlu dəstur verdi, Yumuq
Əhmədə didi:

–Öldür beləsini.

Didi:

–Gözüm oyular və didi, nəmənə pulu bulara o kişi mənə verdi,
o bizi mədərhesabımızdır. Hər yerə gedərik pullarımız verək ona,
o xərşlər. Bizim üçün yolu vermən. Neçə il yaşamışay?

Didi:

–Təqribən əlli dörd, əlli beş, əlli üç.

Didi:

–Çox ömür, əlbəttə, pulu ver mən.

Pulu alıbdur bu biçərə dərbanı öldürdü. Dərban libasları Osmanlı
libasıdı. Libaslarına girib, eynən kilid sancub belinə oldu dərvazəban.

Gəliblər Qoş Koroğlının dəliləri, üz gəliblər yığılıblar həman Şah Abbasıya. Qoş Koroğlu bulara dəstur verdi, didi:

–Bura ba nəzdik-i sübhü. Ürəgim istir səhərçün, xinkarın hər neçə nigahbanı var öldürəyiz. Özizdən nigahban qoyez yerinə.

Tamam bu şəhərdə hər neçə nigahban vardı bular öldürüblər. Özlərindən nigahban qoyublar yerinə. Hər nigahban öldürdülər libasların geyirdilər əyinlərinə. Amma zindan dövrəsinə neçə dənə nigahban qoyarız. Fəqət belə əgər bilsə yalvar-yaxar elər çağadarız. Beləsinə biz xutkarı tutub öldürə bilərik təmam dəsturlarına mubəmu icra elədilər.

Dəlilər Qoş Koroğlını görəncə, necə oldu o sübhüdü özünü yetirdi tarsaz əminin dükanı yanına. Əlbəttə, dəlilərə didi:

–Mən gedirəm, tarsazı dükənina. Mənim sazımu üzü bir az batıbdur, bir neçə dənə də sədəflərindən düşüb. Mən gedim sazın verim qeyirsinlər. Mən gərək aşıqların libasunda casusluğ eliyəm, görəəm hara haradu və nə xəbərdi?

Qoş Koroğlu aşıqlux libasunda özünü yetirdi tarsazı dükəninin qarşında oturdu. Tarsaz ol səhəri də gəlmişdi dükana. Baxdı–gördi ədlbedil, xülasə, qapunu tutdu. Dəxi gün qapudan içəri düşmür.

–Hay ustamız, bu sazın düzəldən? Aşığam, gəlmişəm burda bir neçə dənə toy var, buları çalam. Sazım xərab olub. Bunı düzgünən.

Didi:

–Baba, çəkil kənara. Mürdəşür sənə, o sazıya da verüm, özüyə də. Kişi əvvəli sübh sən bizim dükənımızın qapusın tutdun, dahi tapulımır məğər aşıq, de, sən təki.

Amma bu yerə oturanda şagirdin gözə sataşdı, gördi paltovu dibinnən şəmşiri–zümrüd-nigar və ucu görüşür. Bildi, hey dad, bu adam qurddur, qoyun cildində gəlibleyir. Səslədi:

–Ustacan, əvvəli sübh gəlilib, qəribdi–biçaradu, pəs icazə, sazunu mən qeyirim.

Amma, usta bir səxt sillə şagirdə üzünən.

–Sən mənim şagirdim, mənə dəstür verir. Mən qeyirrəm özüm billəm, qeyirməm, qovaram gedər, özüm billəm.

Amma Koroğlu səsləndi:

–Usta heyif olsun, bir neçə kəlam xatirimə gəlibdir, bilginən sazımı qeyirəsən.

Koroğlu deyir:

Çamlibeldən mən buraya gəlmişəm,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.
Sınıb sazum, mən sərgərdan qalmuşam,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Endim gəldim İstambulü düzünə,
Mən aşiqəm şagirdinün gözünə,
Cərgə sədəflərdən doğra üzünə,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Yoluya qoymuşam bu şirin canı,
Bazara tökülər ustanı qanu,
Tanu, mənəm Çəmlibelin sultanu,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Mən səndən soruşdum: dəstürüz neçə?
Amma dəstürüzü Koroğlu eylədi heçə,
Höküm elərəm əlan Misri qılıca,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Əlbəttə, sözüm təmam oldu. Vəli, ustanu öldürüp, bu tərəfdən baxdı–gördi şagird sazu düzəltdi. Mürəttəb elədi:

–Ağa, məni də öldürə?

Ərz elədi:

–Xeyr, səni öldürməm, vəli, bir şərtən?! Əgər bu şəhərdə mən bir zaman gələm–görəm, xəbər tapam kuçekdərin sən mənim adum demiş, dörd nəfər bilər mən bu şəhərə gəlmişəm, birisi qocaydu

müsəlmandu öldürmədim, birisi dərvazadandı öldürdüm, birisi ustadu, birisi də sən.

Didi:

–Mənim ağzum daşdan bərkdi, bu sözlər əslən mənim ağzuman çıxmaz.

Sözləri təmən olub. Durub ayaq üstünə, gəlib mənzilə. Koroğlu səsləndi:

–Uşaxlar, vəz nə cürdür?

Ərz elədilər

–Ağa, vəz çox mürəttəb, mürəzzəndir.

–Xub, mən istirəm aşiqlix libasında bir çölə çıxam, gör nə cürdür.

Qoş Koroğlu bir dəs qarə libas geyib, üz-gözüne qarə yaxdı, çölə çıxıb. Xəbər verək Həsən paşa cəşn bepa eləmişdi otağunda. Xoşluq idu. Səsləndi:

–Vəzir, gedə bir dənə aşiq gətirə, bizim üçün sənət eliyə.

Əyar vəzir, çölə çıxanda baxdı–gördi bir qarə aşiq gələ, yekə qarqaradır, Mazəndəran kürələrindən çıxıb.

–Dadaş, sən aşiqə?

Ərz elədi:

–Bəli, aşiqəm, məgər nə cürəm?

Didi:

–Vallah, çox qarayay.

Didi:

–Hələ mən dudurğuyam, əgər, pədurqa göreydi ürəgi çatlandı.

–Nə cür yəni sən dudurqiyay?

Didi:

–Hala mənim nənəm ağumuş, mən dədəm qaramuş, vay olardan ki, həm dədəsi qara olur, həm nənəsi.

–Xub, hər nəmiyə özüyə. Söz yaxçı oxuya bilə?

Didi:

–Xülasə gərək məni aparay, oxuda, ta bilən sözlərim nəmədi.

Götürüb gəlib xünkarın yanuna. Xünkarın gözi sataşanda bu aşığa, bədəni titrəşdi:

–Tapmadın, bu aşığı tapub gətirdigin?

Didi:

–Məgər, nə cürdür bu?

–Çox qaradur. Bir dənə ağ aşıq qəhəddi, sən tapay, gətirəy?

Didi:

–Vallah, şansa çıxdı, bu qədəruma gəldi, götürdüm gəldim beləsini.

–Xub, hələ söhbət eləsin, görək nə cür söhbət olur. Aşıq söhbət elə bizimçün deyər.

Gözü möhnət Koroğlu, görək nə deyir. Koroğlu deyər:

Girmişəm aşıq pustuna,

Sövlə gəlirəm handan mən.

Çəkəndə Misri qılıcı,

Tökərəm qızıl qannan mən.

Həsən paşa didi:

–Vay-vay, bu aşıq özü qaradu, sözləri də nə qədər acudur. Aşıq yaxçı söhbət eləginən!

–Çəşm.

Təpələr qabağunda duran,

Oxumu–yayumu vuran,

Təmam Osmanlunu qıran,

Ziyanam yüzdən, minnən mən.

Koroğliyam, qorxum yoxdur,

Pərtəxçiyəm sayım yoxdur,

Öldürəm aşağum yoxdur,

Paşadan, bəgdən, xannan mən.

Səsləndi:

–Da demə!

Didi:

–Eybi yoxdur, istəyir, deməm. Mənim huququm verginən. Məgər, canıya qənim oldu?!

–Nə qədər?

Didi:

–Huququm alay, üç kələmə demişəm, gəlməsə, iki yüz tümən.

–Məgər, sənki tiryak çəkən misqal tərəzinəndür?

Didi:

–Vermə, oxuyaram.

Çün oxumagunna Həsən paşanın bədi gəldi, didi:

–Vəzir, hər nə qədər istir ver, qoyma oxusun. Pir olay, inşallah. Əslan bunun bu əndazə sözləri acudur, təmam Koroğlıdanı deyir. Xub, sən Koroğlıdan demə!

Didi:

–Xub, mən Koroğlı sözlərinən ögrənmişəm.

Yola saldılar Koroğlınu. Koroğlı çıxıb üzünü yetirib mənzilə, didi:

–Uşaxlar, xilasə, tazə bələt olmuşam. Amma, huququm da veriblər.

Yetişibdir bir dəs gög libas geyib, bir gög rəng sürtüb üzünə. Ginə vəzirə səsləndi:

–Dur ayaq üstünə, dur aşıq tap gətir.

Durub ayaq üstünə xiyabana çıxanda baxdı–gördi bir gög aşıq gələr, belədi gömgög. Səsləndi:

–Qardaş, sən aşığa?

Ərz elədi:

–Bəli, məgər, nəyimdir?

–Yox, belə pis dəgil. Çox gögə.

Didi:

–Mən girançuluxda başa düşmüşəm. O zaman çörək tapılmaz və dədəmnən nənəm beçaralar gög ot yeyiblər. Bu gög oddan odur ki, mən olmuşam. Mən od uşağıyam, çörək uşağı degiləm. Amma sözlərim sarıyanı qoxusudur.

Gedək–görək, götürüb gəlib. Paşa gördi bir dənə gög aşıq.

–Pəs necə bu aşıq gögdür?

Didi:

–Gögdür, da mən nəmiyə eliyim. Mən didim, niyə sən gögəy və sən deri sözlərin sarıyanı qoxusudur.

–Geçib, gəlib söhbət eləsin.

Koroğlu görək nə dir:

Sənədir Həsən paşa,
Avaz-avaz ürpərsən.
Osmanlıni əqli kəm olar,
Bu çoxu aza verirən.

Əlan dəlilərim durar,
Duranda bığların burar,
Beylə səni şəmşir vurar,
Təğyir asta sözə verərsən.

Həraşam səni dəstində,
Cəlladlar canı qəsdində,
Bizim Eyvəz xan üstündə,
Neçə bəgzadə verərsən?!

Amma, səsləndi:

–Dur! Bunu da rədd elə getsin. Tapmayıb bu aşığunnan. Hər yerdə gedər qərə aşığnan gög aşıq tapıb gətirər.

Koroğlu sözün etməz haşa,
Şəmşirini çəkər daşa,
Sənə deyər: Həsən paşa,
Kəlləni bada verərsən!

Sözü təمام oldu. Durdu ayaq üstə, didi:

–Dur bunun da məvacübün ver getsin!

Durublar ayağı üstünə, Koroğlunu vəzir mücəddədən həq hüququn alub gəldi öz mənzilinə. Səsləndi:

–Uşaxlar, mən yakçı tapmuşam xunkarı mənzinilin. Əgər, inşallah müvəffəq olax, əlbəttə, qeyidib bu dəfə görək nə iş gördim.

Bir dəfə ağ libas geyibdir, üzünə ağ rənginən vurdu. Üzün ağardub, saz çiyində çıxıb xiyabana. Xunkar səsləndi ki, vəzir, bircə yaxçı aşıq gətirmədi, bu dəfə görək bizimçün nə cür aşıq tapub gətirə bilər. Vəzir xiyabanunna gəlirdi, baxdı–gördi bir aşıq gəlir, çox ağdur. Ərz elədi:

–Dadaş, sən aşığa?

Ərz elədi:

–Bəli, məgər necəyəm?

Didi:

–Vallah, sən çox ağa.

Didi:

–Vallah, mən dünyanı aşıq degiləm. Mən ölmüşdüm o dünyadaydım, mənə yer olmadı. Gəlmişəm Məhəmməddən bu dünyaya.

Səsləndi ki, aşıqcan elə o qarə aşıqlar səndi, o göy aşıq da səndin, bu ağ aşıq da elə sənsən! Qurban, əgər, sən Koroğlıyay, mənim cigərim kəbab oldu. Mən özüm müsəlmanam, mənə vaqəən deginən, əgər, sən Koroğlıyay? Çox təkrar eliyəndən sonra, çün hər üç mərtəbəsində təkrar eləmişdi, sən Koroğlıyay, demişdi, xeyr. Vəli, baxdı–gördi vəzir cani–dilindən xəbər alur, biləsindən, ərz elədi:

–Bəli, mən Koroğlıyam.

Amma, vəzir bu əndazə xoşbəxt oldu. Əlbəttə, didi:

–Xub, sən ol gün mənə deseydi, nə sən zəhmətə qalardı, nə mən zəhmətə qalardım.

Vəzir beləsini götürdü gəldi, xunkar baxdı–gördi bir dənə aşıq gətirir, çox ağdur. Səsləndi ki, vəzir tapmaya bu aşığı tapduğunnan?

Didi:

–Qurban, bu qiyamət aşıqdur!

Vəzir, əlbəttə, şərabdan verib xunkarı xurduna. Xunkar məst oldu, səsləndi:

–Xub, aşıq söhbət eləsin, görək nə deyər.

Koroğlı deyər:

Sənə diyü xunkar paşa,
Şəhrə vəlvələ sallam, inşallah.
Qıram Osmanlınu təmam eyləyəm,
İstambulda sikkə çallam, inşallah.

Çağuram Allah, vuram qılıcı,
Əli evladunun çox olar gücü,
İstambul içində dolanan gürcü,
Nökəri, mihtəri allam, inşallah.

Koroğlı dir: neynəmişəm, neynərəm,

Xəncərinən bağrun başun yeylərəm,
Osmanlını qırram təmam eylərəm,
Xunkarı təxtindən sallam, inşallah.

Xunkar deyər:

–Vəzir! Bu aşıq yaxçı söhbət elər, o birilərdən yaxçı söhbət elər.

Ərz elədi:

–Qurban, demədim bu aşığın məlumatı çoxdur.

Koroğlını gecə vəzir qoymadı dahi gələ. Koroğlı gecə qalıb burda. Xunkar paşa səsləndi ki, vəzir aşığı qoymagünan gedə. Sübh əvvəli vəqt inşallah Koroğlını noçələrin dara çəkəndə bizim üçün oxusun, biz xoş olak.

Deyər:

–Mən gözümə minnət.

Əvvəli sübh dəlilər ayağı üstünə, gəliblər meydana. Amma, xəbər verək, Koroğlı gördi dar qurulubdur. Amma, Koroğlunu ah–nəhadunnan çəkildi: «Pərvərdigara kaş mənim gözüm kor olaydı, mən bu darı görmiyeydim». Amma Koroğlı oturub meydanın bir guşəsində. Dəli Həsən gəliblər meydana. Dəli Həsən gözlərini zindəda bağlıyblar, gətirirlər meydana, meydana beləsini dara çəkillər. Zaman ki, Dəli Həsən yetişdi meydana, gözü ki, bağlıydu baxdı–gördi sər–səda çoxdur. Bildi ki, bəli, bura meydandır, Həsəni gətiriblər. Həsən səsləndi:

–Aya, bir nəfər istirlər öldürələr, möhlət vardır vəsiyyət eyliyə?!

Görək Həsən nə dir meydana:

Göylüm istər qoç Koroğlı,
İndi girə bu meydana.
Çəkə batmanan qılıcı,
Meydanı döndərə qana.

Amma Koroğlı kənarda durmuşdu. Keyf elədi Həsənin sözünnən. Ürəgində deyir, qorxma, burdayam, Həsəncan.

Mərdlər meydana oturub,
Namərd şəmşirin götürüb,
Qıratı ağzı köpürüb,
Gəlir daşlana-daşlana.

Başuna qoyubdur börkü,

Mərd kişi meydanda gör kü,
Biz aslan, Osmanlılar tülkü,
Tülkü neynər bu aslana.

Həsən sözün deyər yana,
Yandı bağrum düşdü qana,
Bizim ikimizi öldür,
Dəyməginən Eyvəz xana.

Müsəlman vəzir indi bilir Koroğlu burda meydannadır. Səsləndi:

–Öldürməyə gedey, o yerlərdə bir dənə, bir dənə gətirey, üçünü də bir dəfə vurax.

Gələylər bu tərəfdən Xan Eyvəzi gətirmədilər. Çün xan Eyvəz Qoş Koroğlu çox istərdi. Didilər, bu qalsın axırə, axurda bunu öldürək. Koroğlunun cigərinə biz dağ çəkək. Dəmirçioğlunu gətirdilər. Dəmirçioğlu zamankı yetişdi meydana, xunkar səsləndi:

–Vəzir, aşığumuza deginən, bir neçə kəlam söhbət eləsin, istirik Koroğlu qoçaxların dara vurax.

Dəlilərim, bu gün meydan günüdür,
Gəlsin bu meydana beşi beyişlərimiz.
Səf-səf olun düşmən bizi görməsin,
Girək bu meydana, beşi-beşlərimiz.

Xunkaru həvası cəmdədir, vəzir aşığə deyər gecəki təki söhbət eləmir.

Qədəm vurey bu meydanı izliyəy,
Düşmən bağrun mıxa çəkib duzluyay,
Dava günü bir-birinə gözliyey,
Arada qalmasın leşlərimiz.

Girəm dost bağuna gül dərəm dəstə,
Təbərrük eyləyüm yolluyum dostə,
Çək qılıclar, leş tək leş üstə,
Ta pasdan arınsun qılıclarımız.

Qoş Koroğlu deyər:

Getdim dahi bu candan,
Heç qorxmuram həştat belə meydandan,
Ya budur Eyvəz çəkəm zindandan,

Ya gedə başam başlarımız.

Əlbəttə dəstür verdilər məmurlara, gedey Koroğlını o bir qoçaqun da gətirey.
Gəliblər Koroğlını Xan Eyvəzini zindandan gətirələr. Amma, Qoş Koroğlının
gözü sataşdı Xan Eyvəza, ah-nəhadundan çəkildi. Zəmani ki, Eyvəz gətirdilər
meydana, Eyvəz səsləndi:

–Ağa, yan bir nəfər istir öldüreyiz, icazə varı bir kəlam söhbət eliyə?

Uca dağların başında,
Eliyəm ey havar, ey havar.
Tutubdur arzumu gələr,
Zülüm ey havar, ey havar.

Mən gələndə ağladular,
Cigərimi dağladular,
Nagəhandan bağladular,
Qolum ey havar, ey havar,

Gedey deyin: qardaşuma,
Rəhmi gələ göz yaşuma,
Nə bəla gəldi başuma,
Dilim ey havar, ey havar,

Hanı gedibən gələnlər,
Baqrumın başun dələnlər,
Qürbətdə qərib ölənlər,
Ölüm ey havar, ey havar.

Xan Eyvəz durar oturur,
Mevlasun dilə gətirər,
Mən öləndə kim götürər,
(Kəfənsiz) Canum ey həvar, ey həvar.

Vəli, bu tərəfdən xəbər verək. Qacər Mustafa bəg bu tərəfdən
qoşununan yetişib qapunun daluna, qapunu dəqq ül-bab elədi. Əhməd
qapunun dalundan səsləndi:

–Kimey?

Didi:

–Yumuqcan, sənsən? Mən Mustafa bəgəm, gəlmişəm Koroğlının köməginə.

Didi:

–Qaş get işə, burda hesab yox. Sən gəlmişey çapay. Bu şəhər bizim özümüz də izafə olmaz.

Hər qərar Mustafa bəg yalvardı–yaxardı:

–Yumuqcan mənəm, mən Korolunun dayısıyam, aş qapını.

Didi:

–Qapını aşmam.

Amma, Koroğlu meydana girən söhbətdir. Meydanda, əlbəttə, Qəcər Mustafa bəg ki, Koroğlının dayısudur. Nəzər bu yerə çatdı, bu Yumuq dahi qapını aşmaz. Əlində şəşpər vardı. Şəşpər pərtab elədi, gəlib meydanın vəsətindən düşdü yerə. Bir zaman Qoş Koroğlu baxdı–gördi dayısının şəşpəri gəldi meydanın ortasında dəgdi yerə. Uşaxların birisinə işarə elədi, hətmən Yumuq qapunu aşmur, getginən qapunu açsun. Amma Qoş Koroğlının bu tərəfdən Qəcər Mustafa bəgi gəlməginnən, bu tərəfdən dəliləri salim görməginnən xoşbəxt olubdur. Alubdur Qoş Koroğlu Qəcər Mustafa bəgi cəvanlığından tərif eliyə:

Gəldi xəyalumnan getdi,
Cavan oğlan Mustafa bəg.
Baqrum başun dəldi getdi,
Cavan oğlan Mustafa bəg.

Qoş Koroğlu əlbəttə, dayim Mustafa bəgin tərifin elərdi. Bir dənə dəlilərdən gəldi qapunu aşdu. Qəcər Mustafa bəg qoşununan varid oldu İstambul şəhrinə.

Cidasunun başu qanlı,
Ağ otaxlı, əlvən xonlu,
Cəvanlıxda adlı-sanlı,
Cavan oğlan Mustafa bəg.

Hay deyəndə haya basar,
Hoy deyəndə gögdən asar,
Koroğlını çaya basar,
Cavan oğlan Mustafa bəg.

Mustafa bəy varid oldu, əlbəttə, İstanbul şəhrinə içinə. Qoş Koroğlu baxdu–gördi dörd ətrafı öz qoşunları alub. Ortaluq osmanlı, eynə buqdanı içində hər yerdə bir dənə çodar olar, yüz nəfər bir nəfər osmanlıdır. Qoş Koroğlu xoş oldu:

Dəli göylüm abdal olsun, dolaşsun,
Dəlilərim, bu gün meydan günüdür.
Bir tərəfdən mən şəhəri talaram,
Balaları qapı–qapı dilənsin.

Eyvəzi dərdindən mən oldum xəstə¹⁰⁵,

¹⁰⁵ Bundan sonrakı səhifə yoxdur

KOROĞLINUN ŞILAT SƏFƏRİ

Koroğlu Şilat şəhrindəki Hüseyinqulu xanunun dəva eylədi və Hüseyinqulu xanı əsir edüb və Şilatı qarət edüb, yeddi min dəlilərlə ilə gəlürdülər. Hüseyinqulu xanun da qollarun bağlamuşdular, gətürürdülər. On ağac Çamlıbelə çatan iki dağın arasında bircə da dirəxtli, basəfa kənd var idi. Adı Fəzlabad idi. Bu kəndün yaxşı basəfa gərdisəğahı var idi.

Əhməd paşa neçə nəfər səvarilərinən iki gündü gəlmişdilər Fəzlabadun çəmənlərində həvaxorluğa və çəmən üstündə hammı, bədəz, bircə rüb günortadan keçmişdi, naharların yemişdilər və yatmışdular.

Bir nəfər Əhməd paşanın səvarilərindən təmiz yuxulamamışdı. Gördi bir qoğa səsi gəlür. Forən durub ayağa, hər tərəfə baxub bir kəsi görmədi. Dübarə durbin salub gördi Şilat caddəsində qoşunun gəlmağunun və atluların qıçının yerə vurmağının tozu asimana dayanur və hay-hu səsi Fəzlabad xəlqini dəhşətə salub. Təmam damlardan Şilat caddəsinə baxub qorxuşullar.

Forən gəlib Əhməd paşa çəməndə təxtinin üstündə tazə yatmışdu, yuxu gördi, neçə qurd üstünə həmlə eylədi, o tərəfdən bircə şir çatub o qurdları bərtərəf edüb əlindən alub. Eylə bu yuxu içində Əhməd paşanın o qoşunu görən səvari Əhməd paşanı oyatdı, dedi:

–Paşa sağ olsun, dur gör nə xəbərdür?!

Əhməd paşa yuxu ki, görürdi, bunun xəbəri ilə tuş gəlüb. Hərasan durub ayağa səsləndi:

–Tez əsbabi–cəngi gətürün, atdara səvar olun. Əlan qoşun çatar.

Bu tərəfdən kəndün koxası gördi çəməndə Əhməd paşa səvariləri ilə amadə olub, səsləndi:

–Ay kənd xəlqi, arvad və uşaq! Gəlün, cəm olun Əhməd paşanın daluna. Bu qoşun ki, gəlür, bular qoymazlar sizlərə azar çata!

Bu sözdə təmam kəndin uşaq, böyük və kiçik təmam öylərini bıraxub gəldilər Əhməd paşaya pənəhəndə oldular. Əhməd paşa

durbin saldı, gördü hay-hu yaxunda, gəlüllər, amma həddi–hesabı yox. Ah-nəhadindən çıxub səsləndi:

–Səvarilərım, çarə nəmədür?

Səvarilərdən biri dedi:

–Əhməd paşa, bu qoşun kimindür gəlür?

Əhməd paşa dedi:

–Mən bilmirəm.

Vəli, bu qoşundan salim can çağatmağluğ çox səadətdür. Dəstur verdi, dedi:

–Durun küçənün ağzunda. Əgər qoşun istədi kəndə girə, əvvəl yalvarun, doyyomən acuqlanun, sevvom gördüz qəbul eyləmədilər, vuruşun. Ta mən görüm bu qoşunun sərdarı kimdür, hardan gəlüb hara gedüllər.

O zaman rəsmidir hər kəs, istədi birinci sərdarın yanuna gedə, bircə namə yazardı vururdu bircə aqacın başuna, özünü vururdu qoşunun içinə. Onu o namə ilə sərdarə çatdurardılar.

Əhməd paşa bir namə yazıb vurub aqac başuna, yatub bir ata, hey urub qabağa giddi. Bu tərəfdən qoşun çatub, baş-başdur, əyaq-əyaq. Əhməd paşanın naməsün oxumadular, baxmadular. Dəlilərdən biri, İsaballu onu tutub dedi:

–Sən nəçi karəsən?

Dedi:

–Mən Çənlibelin azad şodəsiyəm.

Bunu deyəndə İsabalı təəccüb qalub, dedi:

–Bəs mən səni qoymam öldürələr. Sən get bizim böyügümüz yanına.

Əhməd paşa dedi:

–Sizin böyügüz kimdür?

İsaballı görək necə bundan sual-cavab eylədi. Böyüklərin qarşusunda İsaballı sazun alub əlinə, dedi:

De görüm, sən Koroğlını tanuray,

Bəyan eylə sən mənə sözün düznü.

Adın nədür, nə səmtinə yararay,
Pərdə qoyma sözün xurdü-rizini.

Əhməd paşa dedi:

Çamlıbelə mən bir dəfə gəlmişəm,
Mən görmüşəm Koroğlunun özünü.
O gün kü mən gəldim Qırat vurmuşdu,
Sındırmışdı anasının dizini.

İsabalı dedi:

Girməmişəm nahəq bir kəs qanuna,
Düşmən gərək həqiqətnən tanuna,
Dur aparum Koroğlunun yanuna,
Koroğlunun orda sən gör özünü.

Əhməd paşa dedi:

Neçə gündü təmam olub əlifim,
Yeddi süvaridur mənim rəfiqim.
Kərəm eylə, çıxsun bu xəstəligim,
Oları tap, mən bir görüm üzünü.

İsabalı dedi:

O kəndin sərvəti küllən çapulur,
Bircə mahal küllən yağma yapulur,
Qorxma süvarilərin sənün tapılır,
Fələn qoşun dutub gedün dörəni.

Əhməd paşa dedi:

Əhməd paşa adum mənim yazulub,
Bu babətdən ruzigarum pozulub,
Olsun süvarülərim rişəm qazılıb,
Mənim ruzigarum daha təng olur.

İsabalı dedi:

İsabalı deyir, bu sözüm təmam,
Əhməd paşa eyləmə sən fikrü-xam,
Hər səmitə, hər karidə, hər məqam,

İgid gərək rast danuşa sözüni.

Söz tƏmam olub. Dedi:

- Əhməd paşa, dur gedək Korođlı indi yuxudan durub, gƏrək səni tanur?

Əhməd vƏ İsabalı hər ikisi gƏlib gƏrdilər ki, Korođlı dƏstur verƏb bir kimsƏ bu kƏndƏ daxil olmuyub. KƏnddƏn kƏnarada qoşun tƏmam istirahƏtƏ mƏşğuldular.

Dedi:

-SüvarilƏrin atdarunu alublar. ÖzlƏrini Korođlınun çadırı yanında zindan edƏblƏr. İsabalı çatub Korođlıya ehtiram eylƏdi, dedi:

- Ađa, bu kişini tanuray?

Korođlı baxub, dedi:

- Ay Əhməd sodƏgƏr, sən hara, bura hara. GƏl otur gƏrƏm.

Əhməd sodƏgƏr gƏlƏb Korođlınun əlindən ƏpƏb, gƏtirƏb Korođlıdan süvarilƏrünün zindandan xilas olmađunu belə istƏyƏb:

Başına dƏndƏgƏm, sƏnƏn Korođlı,
BƏyək mƏtlƏb varum, mƏn Əlan sƏndƏn.
Qurban olsun bu can sƏnƏ Korođlı,
Qorxubdur bƏgƏ-sultan, xan sƏndƏn.

Yeddi süvariynƏn gƏldƏm bu kƏndƏ,
SƏbrƏ gƏldi, bu kƏndƏ mƏn gƏlƏndƏ,
Adamlarum bu gƏn salublar bƏndƏ,
Olar olubdular nagiran sƏndƏn.

MƏnim adamlarum salublar dara,
Olardan olmuşam mƏn yƏzi qara,
Olaru bađuşla, mƏni çək dara,
KimsƏ yox girov çəkƏ qan sƏndƏn.

Qoç Korođlı, Əhməd deyƏr bu zaman,
BircƏ xƏbƏr verƏm sƏnƏ mƏn Əlan,
Şilatun şƏhrində HƏseyinqulu xan,

Qoşun sanı görür, dutub yan səndən.

Dedi:

–Koroğlu sağ olsun, mən üç gün bundan qabaq gəldim bu süvarilərinən bu kəndə. Gələndə xəbər gəldi, mən xəbərə qulaq vermədim. Gəldikə, vəli, çatan gün eşitdim ki, Şilata Hüseyinqulu xan qoşun yığub, gələ Çamlıbelə. Mən süvarilərim ilə əhdi-peyman qoşduq ki, əgər belə ola, biz burdan hamudan qabaq onun qoşununa cilogirluq edək. Buna görə süzin qoşunuz gələndə biz belə xiyal eylədik ki, Hüseyinqulu xanun qoşunudur. Dəstur verdüm, süvarilər cilogirluq edələr. Olar hətmən təcavüz edüblər. İndi olar iştibah edüb bilmiyüblər. Bitəqsirdülər.

Koroğlu bu sözdə Eyvəz xandan soruşdu, dedi:

– Eyvəz xan, bu yeddi süvarə ki, zindan eyləmişən, bunları nə səbəbdən sən buları dəsgir eylədün.

Eyvəz dedi:

– Bular şəmşir çəküb bizim bu kəndə gəlmağımıza mane oldular. Odur ki, mən dəstur verdüm buları tutdular. Zindan eyləmişəm.

Koroğlu dedi:

–Əhməd paşa, rast danuşur. Gedin, o yeddi nəfəri gətirün, verün Əhməd paşanın təhvilinə.

Forən gedüblər yeddi nəfəri atdarı ilə gətirüb Əhməd paşaya verdilər. Əhməd paşa şad olub dedi:

– Koroğlu, hardan gəlib, hara gedirsən? Şilat şəhərində Hüseyinqulu xan səninlə ədavətü var. Hətmən qoşun təhiyyə edir. Gələcəkdir.

Koroğlu sazı alub sinəsinə görək Əhməd paşaya necə cavab deyir:

Əhməd paşa, daha belə söz demə,
Çamlıbel bir yerdür didəbanı var.
Şadu–xürrəm otur, daxi qəm yemə,
Yetmiş min dəlinün hər gün sanı var.

Çamlıbeldə mənim varım Eyvəz xan,
Hər gün verər dəlilərimə fərman,
Xam xiyal etmişdi Hüseynqulu xan,
Əlimdə, ölmüyüb hələ canı var.

Əhməd paşa dedi:

–Şilətdən gəlüriz, hanı bəs Hüseynqulu xan?

Koroğlu dedi:

Açılbudur Çamlıbelün gülləri,
Yıxmışam Şilədi, nəmərd elləri,
Yeddi gündür bağlı qalub əlləri,
Zindanımdan hər gün nahiyyəni var.

Əhməd paşa dedi:

– Koroğlu, mən səndən bircə xahiş edirəm. Məni onun yanına aparay, mənim ona da bircə sözlüm var.

Koroğlu dedi:

Tanur səni məgər Hüseynqulu xan?
Var nə sözlüm, sənün bu gün onıyan?
Dəstür verüm gətirsünlər mən əlan,
Tanuray, de görüm nə nişanı var?

Əhməd paşa dedi:

–Koroğlu, Hüseynqulu xan tayifə-yi məcusdandır və özü bir bədsəkil, qəviheykəl, dürüst danuşan adamdır.

Koroğlu dedi:

– Barəkallah, hala sözlüm nəmədür.

Əhməd paşa dedi:

–Qulağına mən diyüm. Vəli, özü burda oleydi, eşideydi, yaxçıydı.

Koroğlu dəstür verdi, Hüseynqulu xanun zincir ilə gətürdülər Əhməd paşa olan məclisə. Hüseynqulu xanun gözi Əhməd paşaya düşəndə şərm edüb o halətə başun salub aşağa. Əhməd paşa dedi:

Günlərin bir günü bircə otağda,

Oturmuşduğ neçə sultanu-xaqan.
Söhbət düşdü hər tərəfə o çağda,
Hər kəs öz nəzərün edərdi bəyan.
Çamlıbel söhbəti gəlüb miyanə,
Dedilər, dəyişüb bu gün zəmanə,
Koroğlu qocalub gəlibdür canə,
Bu sözə qovzandı Hüseyinqulu xan.

Dedi: yaran, gəlin eyliyək qiyam,
Qocalub Koroğlu alağ intiqam,
Dəlilər başundan dağulub tamam,
Çamlıbeli yıxağ, eyliyək viran.

Mən dedim, bu sözü demə divanə,
Çamlıbel bir yerdür, dönməz viranə,
Başarmıyan işi alma nişanə,
Qurur edüb olma bu sözdə nadan.

Dedi, çox qorxaqdur bu Əhməd paşa,
Mən dedüm, bu sözü gətürmə başa.
Qərətikanluqdan Sıldırımdaşa,
Geçə bilməz olay Samü-Nəriman.

Təmrüd eyləyüb Koroğlu sənə,
Əfv bəxşiş olur böyükdə gənə,
Xuda rizasına bağışla mənə,
Mən edərəm dua sənə hər zəman.

Bu sözdə Koroğlu qeyrəti cuşa gəlüb dəstur verdi, Hüseyinqulu xanın qolların açdular. Bakəmali-azad qılıblar. Çamlıbeldə Koroğlu bir məclisi-şadluq qurub Əhməd paşa və Hüseyinqulu xan və neçə nəfər əyan ilə neçə gün şad-xürrəm olublar. O vaxt Koroğlu oları mürəxxəs edüb özü ayrı elə daxil olub.

Vəssəlam, risə təmam.

KOROĞLINUN SƏRDAR PAŞA DASTANI

Bir gün Koroğlu məclis qurmuşdı. Yeddi min yeddi yüz və yetmiş yeddi dəlilər səf-əndərsəf və neçə nəfər əyan və əşraf oturmuşdılar. Aşiq Cunun sazını sinəsinə basub bu məclisün yaxçılığun və İsabalınun sifarişün Koroğlıya belə hali edər:

Xəbər verim Çamlıbelün səfasun,
Hər mahaldan havalıdur, havalı.
Mərmərdən saldırub bürcü-qalasan,
Tutubdur şöhrəti küllü mahalı.

Koroğlu bir baxub aşuğa tərəf:

Koroğlının hər mahalda əli var,
Fərmanuna yüz tərəfdən bəli var,
Əl şəmşirli neçə yüz min dəli var,
Bu tərəfdən rahat olub, xəyalı.

Koroğlu fikr eyelədi dedi, hətmən bir hekayət var, mən bilmirəm.
Dedi:

–Aşiq, roşən danuş!

Soruş özündən dəlinün halını,
Namərd meydanunda əgməz dalını,
Kəsalətluğ tutub İsabalını,
Neçə gündür yatıb, bəd olur halı.

Koroğlu dedi:

–İsabalı məgər, bu məclisdə dəgül?

Aşiq dedi:

Qəhr eliyüb, bu məclisə gəlmədi,
Tüfə verdüm, mənə baxub gülmədi,
Çox yalvardum, əsla məhəl almadı,
Gördüm yoxdur, danışuğun məcalı.

Söz təmam olub, dedi:

- Korođlı, İsabalı dedi g nd r Korođlı mənim s z m  cavab vermiy b. Bu gün məclisdə sən mənim s z m  danuř.  g r i g n  Korođlıdan mənə xəbər olmadı, Sıldırım q yadan, Q r tikan-luđa ařaram. An v xt Korođlı bil r, mən hər nə soruřdum, dərdin nədür, dedi, Korođlı  z  bilər.

Bu s zdd  Korođlı qah-qah g l b səsləndi:

–Qonaqlar m řđuli yemađ v  i mađ olsunlar v  qulax vers nler mənim s z m .

Təmam əyan- řraf sakit olub, Korođlı sazun alub sinəsinə, g r k nəmə deyir:

Dəlilərim bu gün biri qəhr edüb,
Tezt r durun, onı gedin, gətirin.
Q z bl ndi,  g r, bura g lmađa,
İltimas–iltica edin, gətirin.

Bu s zdd  təmam məclisdə oturanlar baxdular bir–birinə, dedilər:

–Korođlı kimə fərman verər?!

İsa bařun salub ařađı. Korođlı dedi:

Biriz n h qqi yox bař tikə yerə,
Davt l b istərəm, gedə, gətirə,
Onu bu q m h lak t  yetirə,
Sizl r durun, gedin, onı gətirin.

Sərdar pařa gördü Korođlı c ng   alıřur v   z məclisində güc söz deyir, bařun qovzadı, dedi:

–Korođlı, kimə fərman ver ri, ařkar deginən. S lah oldu gedər, s lah olmadı getməz.

Korođlı bir  p baxub S rdara, dedi:

Sən mənə qonaqřan, uca danuřma,
 amlıbel n sən iřin  qaruřma,
T vanludur bu söz, söz bařun a ma,
Hər qonađa dem m, gedin gətirin.

Sərdar pařa dedi:

–Heylə, əgər, burdan çıxdım, bu sözün tələfisün açaram.

Koroğlunun bu yerləşsüz sözüdür,

Yeddi min dəlisi və bir özüdür,

İsabalı onun bir sağ gözüdür,

Dəlilərim, gedin onı gətirin.

Söz təمام olub, Dəli Həsən durub ayağa dedi:

–Koroğlu, bu dəlilər necə ildir deyillər İsabalı Koroğlunun sağ gözüdür, Eyvaz xan sol gözü. Hala ki, bu töürdür, biz gedək onı gətürək?

Koroğlu bu sözdə görək nəmə dedi:

Dəlilərin əcəb nədan olubdur,

Bundan belə ruzigarun necolur?

Hər biri bir xəyalata dolubdur,

Fikrün gedər hətmən başın kəc olur.

Bala dağlar saxlamaz özündə qarı,

Sumax verməz bəhri-Savalan narı,

İncilün bərinde əkmə çınarı,

Əkərsənsə, ərzi təhi necolur?

.....çala bilməz qılıcı,

Hamıya tək ola bilməz alucı,

..... ola bilməz vurucı,

Vurucı quş dimdigünnən kəc olur.

..... alub bu sözü deyər,

Aslan olan pünhan sökübdür yiyər,

..... gör səni dağudar, yeyər,

Hər nə yesə genə gözü ac olur.

Söz burda təمام olub. Koroğlu bircə cam doldurub alub əlinə, dedi:

–Ay cəməət, kimdir bu cami əlimdən ala, mərdanə başuna çəküb içə və gedə mənim gözümün nuru İsabalını bu məclisə gətürə.

Yumuq Əhməd ayağa durub camı alub çəküb başuna, sonra dedi:

–Ay Koroğlu, mən gedərəm, hər tör olar İsabalonu gətürərəm. Vəli, bunnan əlbət bu məclisün dərhəm-bərhəmiolur. Bəs səbr eylə qonaqlar getsünlər şayəd İsabalonu mən gətirüm.

Bu sözdə təmam dəlilər dedilər:

–Bu, hesabi sözdür.

Çün, dəlilərin İsabalonun mətləbindən xəbər varları idi. Vəli, Koroğlunun xəbəri yoxıydı. Koroğlu gənə fikrə gedüb görək bu əsrərə nəmə dedi. Çögürün alub sinəsinə hirsinnən qah-qah gülüb dedi:

Dəlilərim, sizə huşdar verirəm,
Yuxulanur çərxi-fələk dolana.
Bu havanun nəsimindən bilirəm,
Görürəm qovzanur rəngi solana.

Dəlilər dedilər:

–Koroğlu nəməyə nəzərə alıb, əlbəttə, xətər yuxudur. Məgər nəmə olubdur?

Dedi:

Bu havanun nəsimindən bilürəm,
Pişamədin vermədən ölərəm,
Vidən gedür mən hirsimdən gülürəm,
Az qalubdur heysiyyətüm talana.

Dəlilər təmam özlərini cəm edüb Koroğlunun dörünü tutublar, dedilər:

–Nəmə olub?

Koroğlu dedi:

Düşmənlərim məkanımda yatubdur,
Yeriş edüb Çəmlibelə çatıbdur,
Bilməyənlər bilənləri atubdur,
Namus gedər, qeyrət az, var çalana.

Dəlilər az qaldı ağıyalar, dedilər:

–Korođlı, axır de görək nəmə olub? Bizim ürəgimizdə huş qalmadı, nəmə olub? Korođlı dedi:

*Mətnin sonrakı səhifələri əlimizdə yoxdur

ƏLİ KAMALİNİN ÇAP ÜÇÜN HAZIRLADIĞI MƏTİNƏR

AŞIQ CÜNUNUN ÇƏMLIBELDƏN QAÇMASI

Bir gecə Koroğlu məclisdə nədənsə Aşiq Cünuna acıqlandı və onu məclisdən eşigə saldı. Aşiq Cünun öz-özünə dedi:

–Koroğlunun yemək-işməkdən sonra başı ayırd olsa bir daha yaxamdan tutub vuracaqdır, yaxşısı budur ki, fürsətdən faydalanaraq aradan çıxım. Buna görə çögürü çiyində yola düşdü və gəlib Daşqaladan endi, Qaratikanlıqdan keşdi, Sıldırımqayalardan sovuşdu. Çox gələndən sonra Arzulum qırağına çatdı. Cadanın qırağında bir qayanın dibində gizləndi. Bir azdan sonra bir tacir karvanı gəlib oradan keçdikdə aşiq Cünun ayağa qalxdı və qabağa yerişib tacirbaşuya salam verdi. Onu görə bazarqanbaşı “əleykəssalam” deyib soruşdu:

– Ay aşiq, burada neyləyirsən, nə üçün qaşqabağın aşağıdır?

Aşiq Cünun cavab verdi:

– Tacir başı, dərdim bir-iki deyil. Mənim kimi olanın gərəkdə qaş-qabağı aşağı ola.

Tacirbaşu soruşdu:

– Aşiq, sən dərdin nədir?

Aşiq Cünun sazını kökləyib tacir başuya xitabən görək nə söyləyir!?

Sənə deyim xan bazarqan,
Dərdim başımdan aşıbdır.
Günüm keçib qocalmışam,
Ürəyim başı şişibdir.

Cavan ömrüm gedib bada,
Qocalmışam bu arada,

Giriftar oldum dünyada,
Dərdim, qəmə qarışdır.

Çıxıb bu yerdən qaçaram,
Qanadım olsa uçaram,
Can ilə başdan keçərəm,
Qəm ürəyimdən daşıdır.

Aşıq Cunun edər havar,
Başında şur o qovğa var,
Məni savar edib apar,
Kömək ol, işim düşübdür.

Sovdagər bu sözləri eşidib dedi:

–Aşıq ticarətlə bu aşıqlıq tutmaz. Mən səni apara bilmərəm,
bizdən əl çək.

Görək Aşıq Cunun sovdagərin bu sözüne nə cavab verir:

Sənə deyim xan Sovdagər,
Mübarəkdir səfər sənə,
Sən məni özünlə apar,
Faydası çox yetər sənə.

Yükündə var tirmə qumac,
Qocalıb olmuşam möhtac,
Gəl eylə dərdimə əlac,
Xudam eylər nəzər sənə.

Hacılar gedərlər haca,
Baxmazlar yoxsula, aca,
Mən eylərəm çox iltica,
Duamda var səmər sənə.

Sən məni mindirsən ata,
Aparsan Ruma, Şamata,
Ya Türkmən, ya da Kalata,

Apar çatmaz xətər sənə.
Aşiq Cünun haqq aşığı,
Məclislərin yaraşığı,
Vardır qəlbimin işığı,
Uğurludur səhər sənə.

Tacirbaşı aşiq Cünunu tanıdı. Buna görə ona xitabən dedi:

–Aşiq, sən Koroğlunun aşığı olan Aşiq Cünunsan. Mən bilmirəm nə üçün onun əlindən qaçırısan. Amma, bilirəm ki, Koroğlu sənə qoşularaq qaçmağın bilsə malımı qarət edərək özümün də dərimə saman doldurar. Qoca aşiq sazını bağrına basaraq söylədi:

Bülbül azad olan çağda qəfəsdən,
Qanad vurur çata öz məhəllinə,
Yeməkdən, içməkdən üzər əlini,
İstəyərsən çata öz tayifa, elinə.

Bir aşığam yoxdur dünyada malım,
Koroğlu qorxusu pozubdur halım,
Daha istəmirəm yanında qalım,
Bir daha qayıtmam Çəmlibelinə.

Xudam yetiribdir bu saat səni,
Az qalıb alışı ömrüm xərməni,
İtəmə öldürə Koroğlu məni,
Leşimi sala Çəmlibel çölünə.

Qorxusundan seçməm gündüz-gecəni,
Gözüm görməz alçaq ilə ucəni,
Qafiləyə qoşaraq bu qocəni,
Aparıb çatdır Türkmənlər elinə.

Tacirbaşı razi olan deyildi. Amma, Aşiq Cünun o qədər yalvardı, yaxardı ki, tacirbaşı üzə qaldı və yetim çarvadarlara dedi:

–Bu aşığı götürüb bir qatırın yükünün arasına qoyun. Görək nə vaxt bunun şərri bizi də yaxalayacaq, özünü də?!

Çarvadarlar qoca aşığı götürüb bir qatırın yükünün arasına qoyub yollandılar. İndi Aşiq Cünun tacirlərlə yol getməkdə olsun, görək Çəmlibeldə nə xəbər vardı?!

Sabah yenə Koroğlu məclis qurub dəlilərlə yemək–içməyə başlarkən Aşiq Cünunu istədi. Aşiq Cünundan haray olmadı. Onun çadırına adam göndərdi. Çadırında da tapılmadı. Gəlib Koroğluya,– «nə özü çadırdadı, nə də qopuzu»,– söylədilər. Belə görən Koroğlu dedi:

–Hər yerdə olursa tapılıb gətirləndilidir.

Dəlilər hər yeri, hər dəlik–deşiği axtardılar. Ondan xəbər olmadı. Nəhayətdə gözətçilərdən biri dedi:

–Yarı gecə çögürü çiyində Qara Sıldırımdaş qalaya sarı gedirdi. Bu xəbər Koroğluya verildi. Koroğlu dedi:

–İzini tutub, gedib onu tapmalısınız!

Dəlilər gözətçinin göstərişi ilə onun izini tutub gəldilər sıldırım qayalardan və qara tikanlıqlardan keçib Arzulum yolunun qırağına çatdılar. Yolda Aşiq Cünundan iz yoxuydu. Ancaq çoxla at, qatır izi gördükdə bildilər ki, oradan bir karvan keçibdir. Onlar bir-birlərinə dedilər:

–Aşiq Cünun buradan keçən karvanla gedibdir. Sonra geri qayıdıb bu xəbəri Koroğluya çatdırdılar. Bu xəbəri eşidən Koroğlu bahar buludu kimi var gücüylə bir nəhrə çəkdi. Onun bu bağırması dağ–daşı titrətdi. Bütün dəlilər onun dövrəsinə toplaşdılar. Koroğlu onlara xitabən söylədi:

Dəlilərim, Aşiq Cünun qaçıbdır,
Dolanın dağları tapın gətirin.
Kəsilib taqətim, ruhum uçubdur,
Hər nə yaparsınız, yapın gətirin.

Aşiq getsə tamaşadır tamaşa,

Tapılmasa işim yetişər başa,
Bilsəz gedib girib sıldırım daşa,
Fərhad kimi daşı çapın gətirin.
Atlılarım, ata minin mərdana,
Yollar boyu qatın tozu dumana,
Hər yerdə yetişdiz o bazırqana,
Var yoxunu alın, qapın gətirin.

Bazərgana vermək olmaz macalı,
Dolanın hər şəhəri, kəndi, mahalı,
Salması, Mərəndi, Xoyu, Xalxalı,
Ərdəbil, Sarabı çapın gətirin.

At belində mərdi-mərdanə yatın,
Yıxın obaları bir-birə qatın,
Səğiri, kəbiri qol-qola çatın,
Qızıl-gümüşümü qapın gətirin.

Koroğlu az qalır qüssədən yana,
Dəlilərim, at çapırın hər yana,
Araz kimi çaya, dağa, arana,
Ondan bircə xəbər tapın gətirin.

Koroğlu sazla dediyi kimi söz ilə dedi:

–Gərək Aşıq Cunun tapıla. Yoxsa mənim abırım gedəcəkdir. Dəlilərdən on nəfər yaraqlanıb ata mindilər və Çəmli beldən yol-
lanmaq istədikdə Koroğlu bir daha sazını götürüb dəlilərə xitabən
başladı:

At belinə çıxan qoç dəlilərim,
Sizdən böyük intizarım var mənim.
Bir-birindən olan xoş dəlilərim,
Cunun etdi məclisimi xar mənim.

At çapın axtarın bütün dünyanı,

Təbriz, Qaradağı, Şəki, Şirvanı,
Tez tapıb gətirin ondan nişanı,
Gətirməsəz dünyam olur dar mənim,

Suya dönüb qumsal yerdə batsa da,
Qubar olub buludlara çatsa da,
Duman olub uca dağa yatsa da,
Tapılmasa baş sizindir, dar mənim

Koroğlu sözüə son qoyaraq onların getməsinə buyuruq verdi. Dəlilər at belində Çəmlibeldən aşağı endilər və bazurğınların getdiğı yolu tutub at çəpdilər. Tacirlərin karvanı uzaxlaşmışdısa, onlara yaxınladılar. Tacirlərdən biri dönüb dalıya baxdıqda gördü ki, arxada qoyduqları yolun üstündə toz duman göyə qalxır. Göründüyünü tacirbaşuya göstərdi. Tacirbaşı bildi ki, gələnələr Koroğlunu atlılardır. Onlar Aşiq Cununu aparmağa gəlirlər. Buna görə Aşiq Cununu bir sandıqda oturdub sandığı da yol qırağında bir çuxur yerdə gizlədərək aşığa dedilər:

–Səsin çıxartma ki, Koroğlunun dəliləri gəlirlər!

Karvan yoluna davam etdi. Dəlilər çatıb əllərində ki, yaraqlarıyla yüklərin iplərini kəsərək yükləri yolun üstünə dağıtdılar. Bütün bağluları axtardılar. Amma, aşığı tapa bilmədilər.

Tacirlərin heş biri dillənə bilmirdi. Tacirbaşı da yolun qırağında dizlərini qucaqlayaraq oturmuşdu. Dəlilər bütün yükləri axtardıqdan sonra dayanıb bir birinin üzünə baxmağa başladılar. Belə görə tacirbaşı irəli gəlib onlardan soruşdu:

–Oğullarım nə axtarırsınız?

Onlar dedilər:

–Koroğlunun aşığı gecə ilə Çəmlibeldən qaçıbdır. Onu axtarıq.

Qoca tacir dedi:

–Mənim bir balaca xəbərim vardır. Əvvəlcə soruşsaydız mən deyərdim.

Bunu eşidən dəlilər dedilər:

–Biz belə bildik ki, sən onu öz matahların arasında gizlətmisən. İndi ki belə deyil, de görək ondan nə xəbərin var?

Tacirbaşı başladı:

–Biz Çəmlibelin qabağına çatdıqda bir qoca aşıq qopuzu da çiyində olaraq bu yandan Arzuluma sarı gedən bir atlıyla danışırdı. Biz onların yanından keçib bir az aralanmışdıq ki, mən dönüb geri baxdım. Qoca aşıq o altının tərkinə minərək Arzuluma sarı yollandılar.

Bunu eşidən dəlilərdən biri dedi:

–Amma, biz bu sözü Koroğluya inandıra bilmərik. Bir qatır yükü bu matahlardan bizə ver. Biz onu Koroğluya aparıb inandıraq ki, biz qafiləyə çatdıq. Amma Aşıq Cünun o qafilədə deyildi.

Tacirbaşı qəbul etməyə məcbur olub bir qatır yükü matahlardan onlara verib yola saldı. Dəlilər Çəmlibelə sarı döndülər. Tacirlər də dağılan matahları yoldan yığıb dəvələrə və qatırlara yüklədilər. Aşıq Cünunu da götürüb yola düşülər. Tacirlər gündə iki mənzil yol gedirdilər. Nəhayət, bir gün Türkmən elinə çatdılar. Yükləri düşürüb, matahları bazarda satmaq istədilər. Türkmən cavanları qocaman aşığı tacirbaşının yanında gördükdə dedilər:

–Tacirbaşı, bu gün bizim toy məclisimiz var. İcazə ver, bu aşıq bizim toyumuza gəlsin. Tacirbaşı dedi:

–Mən bu aşığın yolunda çoxlu zəhmət çəkmişəm. Çoxlu matahım talanıbdır. Hər kim bunu toya aparmaq istəyirsə, mənim talanmış matahlarımın pulunu ödəməlidir. Bunu eşidən türkmən cavanları tacirin istədiyi qədər qızıl, gümüş verib, aşığı toya apardılar. Toy başlandı. Qoca aşıq çögürü götürüb ayağa qalxdı, onu kökləyib çalaraq sözə başladı:

Mən Çəmlibeldən qaçmışam,
Gəlmişəm Türkmən elinə.
Çox dəre dağdan aşmışam,
Gəlmişəm Türkmən elinə.

Türkmənin qoca, cavanı,
Hamısı qeyrətin kanı,
Yaxşı qurublar dövrünü,
Gəlmişəm Türkmən elinə.

Cununam çalaram sazı,
Heç vaxt deməm yalan sözü,
Bir edib gecə-gündüzü,
Gəlmişəm Türkmən elinə.

İndi Aşıq Cunun türkmən toylarında olsun, çalmaqda-oxumaqda, görək Çəmlibeldə nə xəbər vardı. Dəlilər yükü üstündə bir qatırla Çəmlibelə gəldilər. Aşıq Cununun tacirlərlə getmədiyini söylədilər. Tacirbaşidan eşitdiklərindən, yəni bir qoca aşıq bir atlının tərkində Arzuluma sarı getdiyindən söhbət saldılar. Bu sözləri eşidən Koroğlunun rəngi qaraldı. Acığından dinə bilmədi. Bir az uzanıb yatdıqdan sonra onu tapmamış qayıdan dəlilərə xitabən dedi:

Getdi daha adın-sanın Koroğlu,
Bundan sonra gör dövrünün necə olur?!
On nəfər nadana tapşırıdım işi,
Peşman oldum daha başım gic olur.

Yerimi-yurdumu tapacaq əğyar,
Gizli sırım daha olacaq aşkar,
Buna görə oldum canımdan bezar,
İşıqlı gündüzüm qara, gecə olur.

Hər adamda namus olmaz, ar olmaz,
Seçilə, tanına yaxşı ilə yaman,
Cunun gedib sirrini etsə əyan,
Biləcəksiz gələn necə yaxşıdır.

Koroğlu sözünün sonunda əlavə elədi ki, keçən qırx ildə heş kim Çəmlibeldə, xəbər bilməmişdir. Dünya üzündə alınmaz bir qala kimi tanınan Çəmlibel Aşığı Cunun getməsi ilə açılmış və hamıya tanınmış kimidir. Aşığı Cunun oba-oba, oymaq-oymaq dolanaraq Çəmlibeldə nə vardı, kimlər yaşayırlar, hətta say-hesabımızı da hamıya bildirəcəkdir. Bundan bu yana paşalar və sultanların əlindən dinc nəfəs çəkmək bizə çətin olacaq. Bu sözü eşidən dəlilər başa düşülər ki, Aşığı Cununun getməsi, neçəyə başa gələcəkdir. Buna görə Dəli Həsən, İsbəllü və neçə nəfər ayrısı ayağa qalxıf dedilər:

–Aşığı Cunun su olub yerə batmışsa da, quş olub göyə uçmuşsa da onu tapıb gətirəcəyik. Sən arxayın ol. Onlar bu sözləri deyib, silahlanıb atlarını yəhərlədilər. İşi belə görən Koroğlu sazı götürübü dəlilərə xitabən belə söylədi:

Yola düşən cavanlarım,
Aşığı sizdən istərəm,
Qoçaq igid aslanlarım,
Aşığı sizdən istərəm.

Qorxuram iş-işdən keçə,
Əməgimiz gedə heşə,
Əqlim, huşum başdan uça,
Aşığı sizdən istərəm.

Sənə deyim İsbəllüm,
Qoyma yaman olsun halım,
İstəməm müntəzir qalım,
Aşığı sizdən istərəm.

Koroğlu qəmlərə dalır,
Qəzəbdən rəngi saralır,
Tez olun vaxtınız daralır,
Aşığı sizdən istərəm.

Dəlilər yola düşmək istədilər, Koroğlu da onların üzündən-gözündən öpüb yola saldı. Dəlilər ildırım yeyinliyində sıçrayan atların belində Çəmli beldən aşağı endilər. Koroğlu da qayıdıb, sazı götürüb və dövrəsində qalan dəlilərə xitabən başladı:

Qoç igidlər at belinə qalxdılar,
Çəmli beldən yürüyürlər hayana?

Atlarının dırnağından, nalından,
Toz qovzanıb qarışacaq dumana!

İsaballı hər məhlədə savaşa,
O məhlədə tamaşa var tamaşa,
Dedigi sözünə eyləmöz haşa,
Düşmən üstə hücum edər mərdana.

Güclü olar Dəli Həsən nəhrəsi,
Düşmən bağrın yarar dəlilər səsi,
Meydan ortasının qumu-qəyəsi,
İldırım tək çəkər göydə zəbana.

Koroğlu sözünə son qoydu, gedən dəlilərin ardınca baxdı. Onlar o qədər uzaxlaşmışdılar ki, daha gözdən itməkdə idilər. Onlar oba-oba, oymaq-oymaq, kəndbəkənd və şəhərbəşəhər hər yeri dolandılar, hər kəsdən soraqlaşdılar, nəhayət gəlib Türkmən elinə çatdılar. Qonaq olmaq üçün Türkmənlərin başçısı olan Qaşqay Türkmənin evin soruşdular. Qaşqay Türkmənin evini Koroğlunun dəlilərinə göstərdilər. Dəlilər onun qapısına gəldilər. O gün Qaşqay Türkmən böyük bir məclis qurmuşdu. Çoxlu qonağı var idi. Dəlilər qapıçıdan içəri girmək üçün, icazə istədilər. Qapıçılar türkmənə xəbər verdilər ki, on nəfər atlı qonaq gəlibdi və içəri gəlmək istəyirlər. Qaşqay Türkmən oğlu olan Eyvazı çağırıb dedi:

–Oğul, qonaqları hörmətlə qarşılıyıb içəri gətir.

Eyvaz onları qarşladı. Onlar Eyvazı görüb onun gözəlliyinə, boyuna, yaraşığına və ədəb-ərkanına heyran qaldılar. Onlar bu günə kimi belə bir igid görməmişdilər. Eyvaz qonaqları içəri gətirdi. Dəlilər atlardan endilər. Nökərlər onlardan atları təhvil aldılar. Eyvaz dəliləri məclisə gətirdi. Atası ayağa qalxıb onları öpüb, məclisin yuxarı başında oturtdu. Qonaqlara yemək-icmək gətirdi. Hamı yeyib doyduqdan sonra, Qaşqay türkmən nöqərlərinə dedi:

–Aşığı məclisə çağırın. İstəyirəm bir az çalıb–oxumaqla uzaqdan gələn qonaqların yorğunluğunu çıxarsın.

Aşığın ardınca gedib, onu məclisə gətirdilər. Aşiq Cunun şöqü-zövlə məclisə girdikdə gözü Koroğlunun dəlilərinə düşdü. Dəlilər də onu gördülər. Amma, nə dəlilər onu dindirə bildilər, nə də o dəlilərə bir söz deyə bildi. Nəhayət, Qaşqay Türkmənin buyruğuna əsasən, sazı kökləyərkən öz-özünə belə düşündü ki, mən bu məclisdə Koroğludan deməsəm, dəlilər gedib Koroğluya deyərlər. Hardasa o da məni ələ keçirəcəkdir. Bəs bir iş görüm ki, onda mənim dərimi boğazımdan çıxartmasın. Nəhayət, sözə başladı. Görək Qaşqay Türkmənə və uzaqdan–yaxından gələn qonaqlara Çəmlibeldən və Koroğludan nə deyir:

Çəmlibeldən sizə verim bir xəbər,
Qurub daşdan, tikib qala Koroğlu.
Qıratı vuranda sıldırım dağa,
Girişəndə çalhaçala, Koroğlu.

Yığıb necə başıbəlli cavanlar,
Qorxusundan qaçar bəy, paşa, xanlar,
Ona bac verərlər böyük sultanlar,
Namə yaza hər mahala, Koroğlu!

Qorxudubdu çoxlu sultanı, xanı,
Analar doğmayıb belə oğlanı,
Bir dəfə də yeyər bircə azmanı,

Gələr Çəmlibeldə hala Koroğlu!

Aşiq qaçıb Koroğlunun əlindən,
Bəlkə birazca dincələ dilindən,
Qasid gəlib Çəmlibelin elindən,
Gəlir məni sizdən ala, Koroğlu!

Aşiq Cunun sözünə son qoyuldu. Bu məclisdə olan qərib qonaqların yanında Koroğlunu öymək Eyvaza ağır gəldi. Buna görə də öz çögürünü götürüb ayağa qalxdı və atasından icazə alıb görək Aşiq Cünunun sözlərinin cavabında nə deyir?

Sənə deyim dəli aşiq,
Bizə də Türkmən degərlər.
Sözündə yoxdur yaraşiq,
Bizə də Türkmən degərlər.

Türkmənlərin cavanları,
Töz oluru meydanları,
Saymazlar paşa, xanları,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Aşiq açma söz başını,
Demə Çəmlibel işini,
Çərçi soyandır qoşunu,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Qoç Koroğlu gəlsə bura,
Boynundan asaram dara,
Ağ günün eylərəm qara,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Aşiq gəl olma divana,
Bu sözləri qoy o yana,

Sözün dəydi Eyvaz xana,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Eyvaz sözünə son qoydu. Aşiq Cunundan başqa bir adam qonaxların haradan gəldiyini bilmirdi. Eyvaz yerə oturduqdan sonra qonaqların tərəfindən alqışlanmadığı üçün təəssübləndi və onların üzlərinə baxdıqda onların acıqlı və qaşqabaqlı olduğunu hiss etdi. Bu vəziyyəti Eyvaz, atası və başqa yerli qonaqlar gözləmədi. Buna görə Eyvaz özünü saxlaya bilməyib qonaqlardan soruşdu:

–Hörmətli qonaqlar, mən Aşiq Cununun sözünə cavabdan başqa bir söz demədim. Siz nədən incidiniz? Bir də buyurun görək siz kimsiniz, haradan gəlmişsiniz. Buraya gəlməkdən məqsədiniz nədir? Söz buraya çatdıqda Dəli Həsən Eyvaza dedi:

–Sazını mənə ver, haradan gəldiyimizi və kim olduğumuzu söyləyim.

Eyvaz sazı Dəli Həsənə verdi. Dəli Həsən sazı bağına basaraq dedi:

Başına döndüyüm Türkmənin oğlu,
Mərd igidin hövsələsi dar olmaz.
Başı buludlara çatmayan dağın,
İl başabaş sinəsində qar olmaz.

Saxlamaz alçaq özündə qarı,
Hər gül açan ağac gətirməz barı,
Olmaz hər ölkədə Savənin narı,
Hər adamda namus olmaz, ar olmaz.

Koroğlunun səsi dağları yıxar,
Namərd boğazını əlində sıxar,
Hər bir mərəkdən üzüağ çıxar,
Heç döyüşdə zəlil olmaz, xar olmaz.

Dəliləri ələ alsayarağı,
Bəy – paşanın, xanın sönər çırağı,

Üstünə tökülsə min quldur, yağı,
Vurar, tökər, meydan ona dar olmaz.

Çəmlibeldən bura at çapmışıq,
Oradan qaçanı burda tapmışıq,
Çəmlibelə qaytarılar bu aşıq,
Burada qalması sizə var olmaz.

Dəli Həsənin sözü başa çatdı. Saz ilə dediyi kimi sözlə də dedi:

–Biz Koroğlunun dəlilərindənik! Çəmlibeldən qaçıb buraya gələn Aşiq Cununu aparmağa gəlmişik.

Bu sözü eşidən Türkmənbaşı dedi:

– Siz sabah Aşiq Cununu apara bilərsiniz. Biz Koroğlunun elçilərini əli boş yola sala bilmərik. Bu sözdəri eşidən Aşiq Cunun böyük Qaşqay Türkmənin yanına gəlib onun qulağına dedi:

–Mən bunlarla getsəm və siz orada olmasaz Koroğlu icaəsiz buraya qaçıb gəldiyimə görə mənim dərimi soyacaqdır.

Türkmənbaşı cavab verdi:

–Koroğlu mənimlə qardaşdır. Mən səni ona tapşıraram.

Nəhayət qonaqlıq məclisi başa çatdı. Getməli qonaqlar getdilər. Dəlilər gecəni yatıb səhər çağı duraraq yola düşməyə hazırlaşdılar ki, Böyük Türkmən gəlib Aşiq Cununu onlara və onların vasitəsilə Koroğluya tapşırırdı. Dəlilər Aşiq Cununu da götürüb Çəmlibelə sarı yola düştülər. Gecə-gündüz yol gəlib qırx gündən sonra Çəmlibelə çatdılar. Koroğlu Aşiq Cununu gördükdə sevindi və onun haradan tapıldığını soruşduqda dəlilər dedi:

–Necə getməlidisə, Böyük Türkmən elinə getmişdi. Biz aşığı Böyük Türkmənin məclisindən tapdıq. Türkmən adı gələndə Koroğlunun hirsli soyudu. Dəlilərə yemək-içmək gətiddirdi. Aşiq Cununa da üz tutaraq soruşdu:

–Aşiq de görüm Türkmən eli necə el, bir o yanlarda nə xəbər var?

Aşiq Cunun sazi köynəkdən çıxarıb bağına basaraq başladı:

Türkmənlərdən xəbər söyləyim sənə,
Türkmən tək mahəl hanı, Koroğlu?
Öz gözümlə Türkmənlərdə görmüşəm,
Çox igit, qoçaq, cavanı Koroğlu.

Gözüm düştü orda bircə oğlana,
Uca boylu, enli kürək, mərdana,
Üstün gələr hər qaflana, aslana,
Tarix görmüb bu oğlanı, Koroğlu!

Aşiq Cunun seçər yaxşı, yamanı,
Sənə verim o cavandan nişanı,
Yıxar Söhrabı, Rüstəmi-dəstanı,
Sami, Zalı, Nərimanı Koroğlu!

Aşiq Cunun saz ilə oxuduğu sözləri bir daha Koroğluya ap–açıq söylədi.

–Çəmlibelə qonaq gələcəkdir.

Bu sözləri eşidən Koroğlu Çəmlibeldə türkmən qonaqlarının gəlməyinə görə hazırlıq gördü. Neçə gün yol gözlədilər, bir gün yola baxan gözətçilər uzaqdan on atının Çəmlibelə sarı at çapmasını gördülər. Atların ayaqları daşa dəydikcə caddənin tozunun içində elə qor səpirdi ki, elə bil bulud arasında ildırım çaxırdı. Atlar gəlib Çəmlibelə çatdılar. Koroğlunun əmrilə onların qabağında neçə qurban kəsildi. Onlara çox ehtiram edildi. Koroğlu Böyük Türkmənin sağ yanında gedən cavanı gördükdə onun gözəlliyinə, igidliyinə mat qalmışdı. Nəhayət, gəlib Koroğlunun öz çadırında oturdular. Koroğlu Böyük Türkməndən – «bu Eyvaz xan sənın oğlundur?» – deyə soruşduqda Türkmənbaşı dedi:

–Qardaş, Eyvaz sənın qulundur.

Türkmənlər on gün Çəmlibeldə qonaq olduqdan sonra Böyük Türkmən Koroğluya dedi:

–Qardaş, biz sabah Türkmən elinə sarı yola düşməliyik. Səndən istəgim budur ki, sabah ki, yeməgimizə qaz, ördək biryan elətdirəsən. Koroğlu ona “baş üstə” dedi. Amma, Çəmlibeldə qoyun, quzu, qoç sürü ilə tapılsaydı da ördək, qaz bir dana də tapılmazdı. Koroğlu dəlilərin yanına gedib onlardan qaz, ördək haradan tapılacağını soruşduqda dəlilərin biri dedi:

– Buralarda elə bir zad tapılmaz. Qaz, ördək istəsək gərək Arzulumda olan Cəfər paşanın dağından gətirək.

Bu sözü eşidən dəlilərdən biri dedi:

–Cəfər paşa, çox adlı-sanlı bir paşadır. Onun çoxlu pəhləvanları var. Habelə, Arzulumun yoları dağlıq və qorxmalıdır. Hər kəs o yollardan keçə bilməz. Koroğlu dəlilərin içinə gəldi. Cəfər paşanın dağından kim qaz, ördək gətirə bilər, soruşdu. Heç bir igid hazırlıq göstərmədi. Təkcə Dəli Həsən irəli yeriyib dedi:

–Bu iş mənim işimdir. Mən gedib gətirə bilərəm.

İşi belə görə Dəli Həsənin oğlu Eyvaz dedi:

–Yolu tanısaydım mən tək özüm gedərdim. Tanımadığım üçün tək gedə bilməsəm də Dəli Həsənilə getmək istəyirəm.

Koroğlu ona dedi:

–Yox sən getmə qoy Dəli Həsən özü tək getsin.

Nəhayət Dəli Həsən atlandı. O yola düşdükdə Eyvaz da atlanıb getmək istədi. Koroğlu gördü, Eyvaz əl çəkən deyil. Buna görə ona da icazə verib sazı götürdü və Eyvaz xana xitabən belə söylədi:

Sənə deyim xan Eyvazım,
Döşdür bu dağın yolları.
Sağ caddəsi gedər Ruma,
Üçdür bu dağın yolları.

Dağlarda aslan yatıbdı,
Dırnağı qana batıbdı,
Kəllə–kəlləyə çatıbdı,
Ləşdir bu dağın yolları.

İgit gərək kəsib–biçə,
Dağı–daşı dəlib keçə,
Bağlanan yolları açə,
Coşdur bu dağın yolları.

Aslanlar kəsərlər yolu,
Keçən qorxudan tük salı,
Atlar tökər mıxı–nalı,
Daşdır bu dağın yolları.

Qaz, ördək, durnanı tutsan
Xoşdur bu dağın yolları.

Bu sözləri eşidən Eyvaz Koroğludan sazı alıb başladı:

Dağlarnan qorxutma məni Koroğlu!
Mənə Türkmən elində “yel” deyərlər,
Başı bəlli qırx min cavan içində,
Qoç igitlər mənə “əvvəl” deyərlər.

Atımı vuraram sılıdırım dağa,
Meydanda gəzərəm həm sol, həm sağa,
Düşməni salaram əldən ayağa,
Məni görçək “gəldi əcəl” deyərlər.

Dava günü at sürərsəm meydana,
Yerdən toz qozanar çatar dumana,
Aslan tək dırnağım boyanar qana,
Yürüşümə “cəngü–cədəl” deyərlər,

Yüyürsəm hər zaman yağı–köffara,
Ağ günün onların eylərəm qara,
Meydanıma gələn güclü sərdara,

Məni tanıyanlar – «cahil» – deyərlər.

Eyvaz sözünə son qoyub Dəli Həsənlə Arzulumda Cəfər paşanın dağından ördək, qaz gətirməyə yollandılar.

Söyləyən: Əfşar

KOROĞLUNUN TÜRKMƏN SƏFƏRİ

Aşıq Cünun Türkmənistan səfərindən qayıtdıqdan sonra Eyvazın yaraşığını, igitliyini və ərđəmini Koroğluya bildirdi. Ocağı kor olan Koroğlu ki, belə bir igidi tapıb özünə oğul eləmək qəsdindədir. Aşıq Cünunun sözlərini eşidib öz-özünə dedi:

–Haradasa gedib onu gətirib, özümə oğul etməliyəm.

Koroğlunun bir adəti vardı, hər vaxt dəliləri bir yerə toplamaq istəsəydi, bir nərə çəkərdi. Koroğlu Eyvaz barədə olan fikrini hamıya bildirərək, onların da fikrini öyrənmək üçün bir nərə çəkdi. Dəlilər qaçaraq gəlib onun dövrəsinə topladılar və «buyuruğun nədir?» – deyə, soruşduqda, Koroğlu sazı bağrına basaraq dedi:

Gəlin–gəlin, dəlilərim başıma,
Sizə görə söz–söhbətim var mənim.
İstirəm siz ilə məsləhətləşəm,
Bilirsiz ki, bir həsrətim var mənim.

Aşıq Cünun gedib gəzib dünyanı,
Ərzurumu, bütün Azərbaycanı,
Türkmənlərdə görüb bircə cavanı,
Onu gətirmək niyyətim var mənim.

Ardıyca gedərəm mən eldən-elə,
Eyvazı taparam, tutaram dilə,
Oğul edib, gətirərəm Çənlibelə,
Gəlməsə, gücüm–qüdrətim var mənim.

Dəlilər Koroğlunun sözünü eşitdilər. Aşıq Cünunu gətirməyə gedən dəlilər: – Aşıq Cünunun sözü düzdür deyə, – Koroğlunu Eyvazı gətirməyə getməyə daha artıq qurşadılar. Koroğlu dəlilərlə artıq danışıqlar apardıqdan sonra, gecəni yataraq sabah səhər tezdən Türkmənistana yollanmaq qərarına gəldilər. Gecə yatmalı vaxt oldu. Koroğlu Aşıq Cünunu çağıraraq dedi:

–Aşiq Cünun, səhər çağı mən gün çıxar–çıxmazda yola düşmə-
liyəm, məni yuxudan oyatmaq sənə baxır.

Aşiq Cünun «baş üstə» dedi. Koroğlu öz yatağına getdi. Aşiq
Cünun səhər çağı Koroğlunu oyadacağı üçün gecə yatmamalıydı.
Onun oyaq qalmasını görənlər gözlərdən biri,

–Aşiq, niyə yatmamısan? – soruşduqda aşiq cavab verdi:

–Səhər çağı gün çıxmamış Koroğlunu oyadacağam. Ona görə
gedib yatmamışam.

Dəli dedi:

–Sənin qaçmağının acığı Koroğlunun canından çıxmayıbdır.
Özünü oyatmağı sənə tapşırıqda, şübhəsiz, səni incitməyə bir
mahana axtarır! Dua elə, sən çağıranda oyansa da, özünü yuxu-
luluğa vurub sonra «məni oyatmadın» deyər, səni incitməsin.

Koroğlunun qəsdı belə bir zad olmasaydı da, bu söz aşiq
Cünunu qorxutdu. Aşiq Cünun gecəni ayıq qalaraq bu sözləri
tərənnüm edirdi:

Sən mənə kömək ol, qadir Allahım!

Bu gün tez yuxudan dura Koroğlu.

Qorxusundan çıxar, göylərə ahım,

Qoyma qulağımı bura Koroğlu.

Deyirlər, acıqlı, yaman halı var,

Qüdrəti var, cəlalı var, malı var,

Durmasa başımın qalma-qalı var,

Basacaqdır məni gora Koroğlu.

Arzum budur oyanarkən şad olsun,

Gözü aydın, ağızı dolu dad olsun,

Qoymaginən mənimlə o yad olsun,

Durcaq dar ağacın qura Koroğlu.

Nəhayət, dan ulduzu çıxdı, hava işıqlandı. Aşiq Cünun Koroğ-
lunu oyatmağa gəldi. Bir dönə çağırıqda oyandı. Koroğlu ya-

raqlandı, sazını da götürüb Qıratın belinə qondu və bir nəərə ilə dəliləri öz dövrəsinə topladı. Sonra Aşıq Cünunu yaxına çağırıb, neçə sikkə qızıl ona verərək soruşdu:

–Aşıq Cünun, sən Türkmən ölkəsinə getmişən. De görüm, mən hansı yoldan getsəm oraya tez çataram?!

Bu sorğunu eşidən Aşıq Cünun Koroğludan icazə alıb yolların necə olduğunu saz ilə söyləmək istədi və sazı kökləyib başladı:

Çənlibeldən Türkmənə gedəndə,
Əvvəl çatar Ərcistana Koroğlu.
Dörd yana ayrılır yol Ərcistanda,
Hər biri gedir bir yana, Koroğlu!

Məğribdən gedən yol çox-çox yavıxdır,
Amma ordan getmə, xətəri çoxdur,
Dağdır–daşdır, qardır–qışdır, soyuxdur,
Dağlar batıblar dumana, Koroğlu!

Yol gedir Təbərstanda üç olur,
İkisi düz gedir, biri piç olur,
Düz gedənlər gedir-gedir heç olur,
Gedir çatır biyabana, Koroğlu!

Tutub getməlisən o ayrı yolu,
O yol ilə gedir ticarət malı,
O yoldan üzülməz karvanın dalı,
Uzaqdır isə Türkmana, Koroğlu!

Aşıq Cünun deyir, budur nişana,
Ondan sağ yol dönür gedir Kirmana.
Sol caddə də görsən tanış, bigana,
Hər sirtin var söylə ona, Koroğlu!

Koroğlu haralardan keçəcəyini Aşıq Cünundan öyrəndi. Sonra sazı kökləyib dəlilərə xitabən söylədi:

Dəlilərim, mən gedirəm, gəlincə,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli!
Mən gedirəm xan Eyvazın dalınca,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.
Dəli Həsən görsün dəlilər sanı,
Yumuq Əhməd sənə verrəm fərmanı,
Gündə yeyin üç yüz şişlik biryanı,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

İstər orda mətləb gələ əlimə,
İstərsə gəlməyə, gedəm ölümə,
Tapşırığım budur hər bir dəlimə,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

Mənim başım sevdalıdır, qallıdır,
Hər kimsənin vəzifəsi bəllidir,
Sizə böyük bu gün İsaballıdır,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

Koroğlu tapşırıqlarını da bitirdi və dəlilərlə vidalaşib Qıratı sürdü. Qırat sıldırım qayalardan sıçrayıb yel kimi Çənlibeldən uzaqlaşdı və o qədər çəkmədi ki, Çənlibeldən baxanların gözündən itdi. Qırat quş kimi uçurdu. Başu uca, il başa-baş qarlı dağları arxada qoyurdu. Daşqın çaylardan üzüb süvüşürdü. Gəlhagəl, günlərin birində bir kəndə çatdı. Koroğlu həm özü, həm də Qırat çox yorğunudu. Buna görə Koroğlu bir qapını döyüb orada dincəlmək istədi. Bir qarı arvad qapını açdı. Koroğlu, – bura kimin evidir deyə, – soruşduqda, qarı dedi:

– Bura mənim evimdir. Məndən başqa bir adam burada yaşamır.

Koroğlu qarı arvada dedi:

–Mən bir qərib yolçuyam, ac və yorğunam. Bu gecə bu evdə qonaq olmaq istəyirəm.

Qarı cavab verdi:

–Mən bir qara ləçək arvadam. Çoxandır ərim ölübdür. Səni qonaq eləməyə bir zad yoxumdur.

Koroğlu əl atıb cibindən bir avic qızıl çıxarıb qarı arvada verib dedi:

–Özündən bir zad istəməyirəm, bunlarla məni qonaq elə.

Arvad qızılları gördükdə gözləri parıldadı. Əl uzadıb qızılları ala-ala dedi:

–Çox xoş gəldin, içəri buyur.

Koroğlu dedi:

–Qarı nənə, verdigim qızıllarla on batman arpa alıb atıma yedirt! Bir az çörək və bir biryan olmuş quzu mənə al!

Qarı çəp-çəp Koroğluya baxıb dedi:

–Mən qarı deyiləm! Altı ay bundan qabaq ərə getmişəm. İki ay toydan sonra ərim ölübdür. İndi sən mənə qarı deyirsən?!

Koroğlu gördü ki, qarı deyəndə, arvadın acığı gəlir, dedi:

–Xanım, bağışla, mən yorğun olduğum üçün əvvəlcə sənə diqqətlə baxmadım.

Bu sözü eşidən qarı əzilə-əzilə dedi:

–İndi ki bildin mən qarı deyiləm, de görüm, mənimlə evlənməyə hazırsan?

Koroğlu cavab verdi:

–Səndən istədiyim şeyləri alıb gətirincə mən də bir az fikir eləməliyəm.

Bu sözü eşidən qarı arvad tərmə-tələsik bazara geddi. On batman arpa ilə bir biryan pişirilmiş quzu və bir qədər çörək alıb bir hammala verdi və ondan istədi ki, onları onun evinə aparsın. Hammal yükləri evə gətirincə Koroğlu atını bir bucaqda bağlayıb özü də uzanıb yatdı. Amma Koroğlu ilə evlənməyə can atan qarı bazarda dolanaraq bir az sürmə alıb gözlərinə çəkdi və bir qədər ənlük və kirşan alıb bəzənmək üçün evə gəldi. İçəri keçib Koroğlunun yanına gəlməmiş bir gizlin yerdə ənlük, kirşanla özünü də bəzəyib qıycana-qıycana Koroğlu olan otağa girdi. O, yolu gələ-gələ deyirdi:

–İndi qonaq mənim yolumu gözləyir ki, mən evə çatam və biryən olmuş quzu ətini birlikdə yeyərək evlənməgimiz üçün artıq danışaq.

Amma içəri gerdikdə Koroğlunun qanı soyuqluqla yanaşmasıyla üzbəüz oldu. Buna görə də dillənib dedi:

–Qonaq, indi məni alırsan, ya yox?!

Koroğlu dedi:

–Görürsən ki, mənim bir atım var, bir özüm. Var–yox pulum da elə o idi ki, verdim, bazara apardım. Sənin də ki bir zadın yoxdur, bununla belə bu evlənmək nə dərdə dəyər?

Bunu eşidən qarı dedi:

–Qoy mən deyim nələr varımdır:

–Üç toyuğum vardır, gündən sənə qeyqanaq pişirirəm. Beş keçi varımdır ki, hər gün süd, qaymax yeyəcəksən. Bir dəst yorğan–döşək, iki ağac qaşiq, bir çanaq və başqa şeylər də varımdır. Genə də görsək keçinə bilməyirik sənin atını satırıq.

Söz buraya çatdıqda Koroğlu sazı köynəgindən çıxarıb çala-çala başladı:

Bu gün bir qarını gördüm,
Xınalı əl-ayağı var.
Deyir, qızam, gəl al məni,
Bir həyəti, bir bağı var.

Qarı deyirəm, tozlanır,
Gəlin deyirəm, nazlanır,
Üzünə baxcaq gizlənir,
Heç bilməyir qonağı var.

Gəzmişəm iraq-yovuğu,
Çəkmişəm isti-soyuğu,
Gəlinin var üç toyuğu,
Naharda qeyqanağı var.

Gəlin mənə verir cavab,
Deyir, sevin, xanəxarab,
İki qaşığı, bir rəxt–xab,
Bir dana də çanağı var.

Deyir, qonaq atın sata,
Malını malıma qata,
Mənimplə də yeyib–yata,
Bircə kiçik otağı var.

Koroğlu bu sözləri oxuyarkən qarı o yan, bu yana göz gəzdirib gördü ki, bazardan alıb, göndərdiyi biryan olmuş quzunun ətlərini yeyib tükədidir, təkcə sümükləri qalıbdır. Ayağa durub atın arpasına baxdı. Ondən da bir zad qallmAmışdı. Belə görən qarı, bu nə işdir, deyə çox düşündükdən sonra yadına düşdü ki, deyirlər, Koroğlu hər oturumda bir davarın ətini biryan edib yeyir. Qırətı da on batman arpa ilə doymaz. Buna görə qayıdib Koroğluya dedi:

–Səni tanıdım, sən Koroğlusən! Yoxsa bir davarın ətini bir oturumda yeyə bilməzdin. Habelə, atın da o qədər arpanı tükədə bilməzdi. İndi mənimplə evlənməyə hazır olsən sözüüm yoxdur, hazır olmasən bu yerin adamlarının hamısı sənin qanına susuzdurlar, çıxıb hamıya xəbər elərəm və onlar tükülüb sənin ətlərini diricə–diricə doğrayarlar. Koroğlu cavab verdi:

–Xanım, mən bir aşığam, Koroğlu hara mən hara?!

Qarı söylədi:

Mən bilirəm ki, bu qonaq,
Hardan gəlib tapıb bizi.
Sözümə verməyir qulaq,
Yalandır dediyi sözü.

Koroğlu dedi:

–Qarı, mən nə üçün sənə yalan deyirəm, yoxsa səndən qorxuram?

Qarı başladı:

Düz sözü boynuna almaz,
Deyir, məndə yalan olmaz,
Əmisi Şabandır qalmaz,
Əcəb utanmazdır özü.

Koroğlu gördü ki, qarı arvad bunun əmsinin də adını bilir. Buna görə ona acıqlı–acıqlı baxdıqda qarı artırdı:

Mən qurbanam ala gözə,
Qəzəb ilə baxır bizə,
Atasıydı Xoca Mirzə,
Qırat üstə çıxdı gözü.

Adı qonaq, özü yağı,
Gözləridir qan çanağı,
Tacirsə neylir yarağı,
Aşığın olar bir sazı.

Mən tanıram Roşən xanı,
Mənim bu cismimə canı,
Anan adı Səlbibanı,
Qırat vurub sınıb dizi.

O arvaddan, bu sözləri eşidən Koroğlu dedi:

–Sağ ol, xanım, bəllidir ki, çox ayıq və bilikli qadımsan. Sən də mən-
dən keçsən mən səndən keçməyəm! Qoy atı bazara aparıb SATım və
pulu ilə hər nə gərəksə alım, qayıdım gedək kəbin kəsdirək.

Bu sözləri eşidən qarı çox sevindi. Koroğlu da saz çignində Qı-
ratı minib aradan çıxdı və bir daha qarının evinə dönmədi. Koroğlu
çox yol getdikdən sonra bir gün Türkmən vilayətində Aşıq Cünun
Eyvazı gördüyü şəhərə çatdı. Qıratı bir karvansarada yemləyib saz
çignində şəhərə çıxdı. Xalqın danışığına, söz–söhbətinə qulaq asa-
sa şəhərdə dolanırdı ki, bir toy məclisinin başlanmasından xəbər
tapdı və axtara–axtara gedib o məclisi tapıb içəri girdi. Heç kəsi

tanımadığı üçün nə dinirdi, nə də danışdı. Sazı bir bucaqda gizlədərək gəlib–gedənlərə baxırdı.

Məclis qonaqlarla dolana yaxınıydı ki, gördü hamı ayağa durdu. Koroğlu da ayağa qalxıb yanındakı qonaqların birinə kim gəlir, deyə sual verdikdə, o cavab verdi:

– Türkmənbaşı gəlir.

Koroğlu qarıya göz tikmişdi ki, gördü bir ucaboylu, enli kürək, gözləri piyalə kimi, burma bıqları da qulaqlarının üstündən arxaya aşırılmış yaşlı kişi qabaqda, bir gözəl–göyçək, boylu–buxunlu, qollu–biləklili igid də onun ardınca məclisə girdi.

Oğlanın yaraşığına heyran qalan Koroğlu yanındakı qonaqlardan, bu igid kimidir–deyə soruşduqda, onun Eyvaz xan olduğunu söylədilər. Koroğlu ona baxdıqca artıq qanı qaynayırdı və öz–özünə deyirdi, Aşiq Cünunun haqqı vardır, olduğu kimi bu igidi tərif edə bilməyə. Günçixandan günbatana bütün ölkələri dolansam belə bir igid tapanmaram.

Nəhayət, yemək–içməkdən sonra məclisin yuxarı başında oturan Türkmənbaşı toy adamlarından bəs niyə aşiq gəlməyib, aşiqsiz da toy olarmı, soruşduqda cavab verdilər ki, şəhəri dolandıq, hər yerdən soraqlaşdıq aşiq tapa bilmədik. Hamısının vaxtı alınmışdı. Hamısı başqa toylara getməyə söz vermişdi. Bu sözü eşidən qonaqlardan biri toy adamlarına üz tutaraq əlini Koroğlunun çigninə qoyub dedi:

—Mənim yanımda oturan bu qərrib qonağın da sazı vardır. Amma bilmirəm çalıb–oxumaq başarır, ya yox?

Toy adamları ona, aşiqsən, dur ayağa, dedikdə, Koroğlu cavab verdi:

–Yox, qardaş, mən aşiq degiləm.

Bu sözü eşidən Eyvaz atasının üzünə baxdı. Böyük Türkmən başını qovzayıb bir bucaqda oturan Koroğluya dedi:

–Kişi, aşiq deyilsən? Niyə özünə qopuz dolandırırısan?

Koroğlu bir az dizi üstə dikləndikdən sonra söylədi:

–Bununla aşıq cavabı verərlər, amma aşıqlıq etməzlər.

Bunu eşidən Böyük Türkmən dedi:

–Hansı aşığın cavabını verə bilərsən?

Koroğlu söylədi:

–Mənə fərqi yoxdur, hansı aşıq və hər kim olur olsun.

Bu söz Böyük Türkmənə ağır gəldi. Buna görə də nöqərlərindən birini çağıraraq dedi:

–Get, Eyvazın qopuzunu buraya gətir.

O qədər keçmədi ki, Eyvazın qopuzunu gətirdilər. Böyük Türkmən Eyvaza dedi:

–Oğul, ayağa durub saz ilə bu qonaqdan neçə söz soruş. Görək necə cavab verəcəkdir?

Eyvaz baş üstə deyib saz əlində ayağa durdu. Belə görünən Koroğlu da sazı köynəkdən çıxarıb ayağa qalxdı. Eyvaz məclisin aşağı başında dayanan ortayaşlı, boylu–buxunlu, qollu–biləkli, bığlarıburma, ancaq tanımadığı aşığa xitabən başladı:

Aşıq, sualımın söylə cavabın,
O nədir ki, leşi yoxdur, başı var?
Altı göz, üç canı var, on ayağı,
Ağzı yoxdur, amma bircə dişi var.

Koroğlu cavab verdi:

Cavabın söyləyim Türkmən oğlu!
Günlə ayın leşi yoxdur, başı var.
On ayaqlı, altı gözlü, üç canlı,
Əkinçi xışdır bircə dişi var.

Eyvaz:

O nədir ki, dəymə deyəndə dəyər?
Hansı iki yoldaş bir-birin yeyər?
O nədir, deyilsə insanı əyər?
O nədir ki, bir dalı, üç döşü var?

Koroğlu:

O dodaqdır, dəymə deyəndə dəyər,

Dəğirman daşları bir-birin yeyər,
Töhmətdir vurulsa insanı əyər,
Başdır, bir dalısı, üç də döşü var.

Eyvaz:

Nə qüdrətdir nəre çəkər, guruldar?
O nədir ki, dal-qabaqdan bir olar?
Nədir başı yanar, dibi quruldar?
O nədir ki, quyruğunda nişə var?

Koroğlu:

O buluddur, nəre çəkər, guruldar,
O göydür ki, dal-qabaqdan bir olar,
Qəlyandır baş yanar, dibi quruldar,
O əqrəbdir quyruğunda nişə var.

Nəhayət, Eyvaz hər nə soruşdu, Koroğlu bir–bir cavab verdi. Hamının qərib aşıqdan xoşu gəldi və Türkmənbaşidan istədilər ki, aşıqdan kim olduğunu soruşub, toyda olanlara bildirsin. Türkmənbaşı Koroğluya xitabən, «Aşıq, sən kimsən, haralısən?» soruşduqda, Koroğlu dedi:

–Xan sağ olsun, mən aşıq deyiləm, bir qərib qonağam.

Türkmənbaşı soruşdu:

–Bəs əlindəki qopuz nədir?

Koroğlu:

–Bu toxmaqdır, bununla çox başları əzmişəm, çox başları da əzəcəyəm.

Bu söz Türkmənə oxdan bərk dəydi. Buna görə də dedi:

–Bizlərdə qonağın hörməti çoxdur, yoxsa bu yekə–yekə danışmağına görə sənin qulağın burardım.

Koroğlu bu sözləri eşidib ayağa qalxdı və bir daha sazı kökləyib Türkmənbaşuya söylədi:

Mən qəribəm, vilayətlər gəzmişəm,
Görməmişəm sənin kimi kuhənsal.
Əsil kişilərə belə söz dəyməz

Acı söz deyən olsa hər bikamal.

Bu sözdən Türkmənbaşının qaş–qabağı açıldı. Koroğlu da onu görüb sözə belə davam etdi:

Aşığın bir ağzı otdur, biri su,
Bədəsil olanlar olar iki xu,
Üzdə bir pərdə var, adı abi–ru,
Pərdəsizlə eyləməyin verü-al.

Böyük Türkmən bu sözlərdən daha da maraqlanaraq aşığın sözə davam etməsini istədi. Koroğlu da sözün davamında dedi:

Rəsmidir böyüklər yuxarı baxmaz,
Verdigin heç yerdə başına qaxmaz,

Sultan olan ölkəsini buraxmaz,
Əgərçi milləti ola karu–lal.

Türkmənbaşı cibinə əl atıb bir avıç cəvahir çıxarıb Koroğluya vermək istədi. Koroğlu onun əlini qaytarmaq istəmədiyi üçün ondan alıb məclisin aşağı başında olan kasıb yoxsullara sarı sovurub sözə davam etdi:

Bəzi adam var–dövlətə aldanar,
Tamahkar var görsə, hər zadı danar,
Arif olan mənim dərdimi qanar,
Niyə gərək gəzəm mahalbamahal?!

Türkmənbaşı belə gördükdə bildi ki, bu aşığın dünya malına ehtiyacı yoxdur. Bu ayrı məqsəd ilə gəzə–gəzə gəlib buraya çatıbdır. Buna görə də dedi:

–Aşıq, bəllidir ki, sən başqa bir zad axtarırsan. Sənin sözlərindən elə xoşum gəldi ki, hər nə istəsən verəcəyəm. Hər nə istəyirsən və bilirsən ki, Türkmən ölkəsində tapa bilərik, məndən istəyə bilərsən. Arxayın ol ki, əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm.

Bu sözləri eşidən Koroğlu fürsəti qənimət sayıb sözü başladı:

Sənə deyim Türkmənbaşı!
İstərəm bir ağa səndən.

Nisan yağışı misali,
Dürri–mərcan yağa səndən.

Od tapılmaz ocağımda,
Əlim qalib qucağımda,
Mən istərəm bu çağımda,
Düşməyəm irəğa səndən.

Əsilsən, uca bir dağsan,
El içində üzü ağsan,
Güllü, bulaqlı bir bağsan,
Gəldim gül dərməyə səndən.

Söz buraya çatdıqda Eyvaz atasının sol tərəfindən durub sağ tərəfinə keçdi. Belə görün Koroğlu əlavə etdi:

Son sözüm budur Türkmənə,
Arzum var sözüm inana,
Mən möhtacam o oğlana,
Keçdi indi sağa səndən.

Bu sözləri eşidən Türkmənbaşı dedi:

–Aşiq, bir söz de ki, uyarı olsun! Mənim bircə oğlum var, o da elə budur. Habelə bu oğlan bütün türkmən igidlərinin başçısıdır. Mən də versəm türkmən igidləri razı olmazlar. Qonaq olmasaydın bir söz də deyərdim, ancaq qonaq olduğun üçün ondan vaz keçirəm.

Bu sözü eşidən Koroğlu soruşdu:

–Türkmənbaşı, nə söz deyəcəydin? Çəkinmə, hər nə istərsənsə, söylə!

Türkmənbaşı dedi:

–Eyvazı yerdən tapmamışam ki, hər yoldan keçənə verə biləm! Nə adın–sanın bəllidir, nə haralı olduğunu söyləyibsən, sənə necə inanmaq olar?

Koroğlu dedi:

–Mən Çənlibəldən gəlmişəm, Eyvazı da Koroğluya oğul eləmək üçün istəyirəm.

Bu söz bir az Türkmənbaşının acıq odunu söndürdü və bu sözləri eşitdikdən sonra Koroğludan istədi ki, Çənlibeldən və Koroğludan söz açsın. Koroğlu bu sözü Türkmənbaşından eşidib başladı:

Hansı qasid Çənlibelə gedəndə,
Gərək sədaqətli, düzilqar ola.
Əyri sözlər düz igidə yaramaz,
Həqiqət söz gərək aşikar ola.

Koroğlu çox gedib gəzib dünyanı,
Tapanmayıb Eyvaz kimi cavanı,
Onu edər dəlilərin sultanı,
Gərək Çənlibeldə o sərdar ola.

Hər dəryanın olmaz inci–mərcanı,
Qılınc alsan onun poladın tanı,
Aramışığı bütün Təkə–Türkmanı,
Yox Eyvaz tək polad, cövhərdar ola.

Çənlibel dövrəsi sıldırım daşdır,
Türkməni keçsək, hər yerdən başdır,
Koroğluya, dəlilərə o xoşdur,
O məkanda igit Eyvaz var ola.

Bu sözləri eşidən Türkmənbaşı dönüb Eyvazın üzünə baxdıqda Eyvazın belə bir zada razı olmasını duydu. Eyvaz da öz–özünə dedi:

–Aşıqla birlikdə Çənlibelə gedərik. Oranı və Koroğlunu yaxından görərəm. Ağlımız kəsərsə, bir iş görərik, kəsməzsə, qayıdıb gələrik.

O özü ilə belə qərara gəldikdən sonra başını qozayıb Koroğluya dedi:

–Aşıq, gecəni yatıb dincəl, sabah beş–on nəfərlik bir karvanla Çənlibelə sarı yola düşərik. Görək ora necədir? Həm də yaxından Koroğlu ilə tanış olarıq.

Koroğlu Türkmənbaşının sözünə cavab olaraq başladı:

–Türkmənbaşı, icazə ver, qabaqca Eyvaz mənimlə gəlsin, Çənlibelə gedək. Sonra siz də gələrsiz. Çünki Çənlibelə gəlmək istəyən qasid göndərərək gələcəyini bildirməsə, onu Çənlibelə yol verməzlər. Bir də ki, elə dünyada rəsmidir, bir böyük adam bir yerə getmək istəsə, əvvəlcə oraya elçi göndərüb gedəcəyini bildirməlidir, yoxsa orada lazım olan hazırlığı görməzlər. Bu da hər iki tərəfə pis olar. Eyvaz mənimlə Çənlibelə gəlsə, sizin də gələcəyinizi xəbər verərik. Koroğlu da orada hazırlıq gördürər, qurbanlıq hazırladar və siz gələndə ayağınız altında ipək parçalar döşətdirər. Eyvaz kimi igid oğlan da uşaq deyil ki, yançıya ehtiyacı olsun.

Bu sözlər Türkmənbaşının xoşuna gəldi. Eyvaz da belə bir səfərə getməyə hazırlığını bildirdigi üçün Türkmənbaşı dedi:

–Belədirsə, mənim sözüm yoxdur. Sabah yola düşə bilərsiniz.

Nəhayət, gecəni yatdılar, sabah Eyvaz tanımadığı aşıqla Çənlibelə getməli oldu. Bu xəbəri carçılar bütün şəhər əhlinə carladılar. Bütün şəhər əhli, xüsusilə, cavanlar Eyvazı yola salmağa gəldilər. Belə bir vaxtda Eyvaz da sazını sinəsinə basaraq cavanlara xitabən belə söylədi:

Gəlin, gəlin, yoldaşlarım,
Halal edin siz Eyvazı!
Mənim əziz qardaşlarım,
Halal edin siz Eyvazı!

Gəlin, sizlə halallaşım,
Bu aşığıyla yollaşım,
Çaylar keçim, dağlar aşım,
Halal edin siz Eyvazı!

Türkmənin cavanları,
Qeyrətli pəhləvanları,
Olun atam oğlanları,
Halal edin siz Eyvazı!

Çənlibelin yolları daş,
Olub bu aşığa yoldaş,
Gedəcəyəm ora birbaş,
Halal edin siz Eyvazı!

Eyvaz saz ilə dedigi kimi, söz ilə də haraya və nə üçün gedəcəyini söylədi. Yoldaşlarıyla qucaqlaşib öpüşdü. Ata-anasının əlindən öpüb öz atına mindi. Koroğlu da Qıratı gətirməyə getmişdi. Elə ki onu gətirdi, hamı ona heyran qaldı. Çün o gözəllikdə və o böyüklükdə atı o günə kimi onların heç biri görməmişdi. Belə görən Türkmənbaşı hələ də aşığın kim olduğunu bilmədiyi üçün ona xitabən soruşdu:

–Aşıq, bu atın adı var, ya yox? Mən indiyə kimi belə bir at görməmişəm.

Bu sözün cavabında Koroğlu dedi:

–Bu, Koroğlunun öz atıdır. Buna Qırat deyərlər.

Türkmənbaşı dedi:

–Eşitmişəm Qıratın necə yaxşı xasiyyəti vardır. Hətta özü də adam kimi dil bilir. Belədirmi?

Koroğlu dedi:

–Doğrudur, örnək olaraq bir xasiyyətini indicə göstərəm.

Koroğlu bu sözü dedikdən sonra sazı köynəgindən çıxarıb Qırata xitabən söylədi:

–Qıratım, mən sazı çalacağam, sən də onun havasıyla oynayacaqsan.

Sonra sazı çalmağa başladı. Qırat da onun sazı-avazıyla ayaqlarını yerə döyürdü. Koroğlunun çaldığı havayla oxuduğu sözləri bunlarıydı:

Başına döndüyüm yerişli, yollu,
Üzü tavus, durna telli Qıratım.
Dırnağı altında dağı titrədən,
Ala gözlü, qara yallı, Qıratım.

Nə yaxşı yaradıb səni yaradan,

Hər döyüşdə sağlam çıxan aradan,
Meydanı yağı düşməyə daradan,
Qızıl üzəngili, nallı Qıratım.

Meydana girəndə özün itirməz,
Yad olanı öz belində götürməz,
Qabağında olan duruş gətirməz,
On iki min adı bəlli Qıratım.

Döyüş meydanında şahinü-şəhbaz,
Dəryalar üstündə edən taxtū–tac,
Hər döyüşdə məni edən sərəfraz,
Ağ zini yaşılı, allı Qıratım.

Söz başa çatdı. Onları yola salan türkmənlər hər ikisini öpüb yola saldılar. Onlar neçə gün yol gəldilər. Nəhayət, Çənlibelə yaxınlaşdılar. İsaballı gözətçilərə tapşırmışdı ki, hər vaxt Koroğlunun gəlməyini gördülər, xəbər versinlər. Buna əsasən bir gün dəlilərdən biri İsaballının yanına gəlib dedi:

–İki atlı Çənlibelə sarı at çapırlar. Şübhəsiz ki, biri Koroğludur.

Dəlilər onlar gələn tərəfə baxdılar. Atların ayağı altından qovzanan toz buludlara qalxırdı. O atların birinin Qırat olmasına söz yoxudu. İsaballının əmriylə neçə qurbanlıq hazırlandı və onlar gəlib çatan kimi qurbanlıqlar kəsildi. Eyvazla Koroğlu hələ atdan yerə enməmişdilər ki, Eyvaz dəlilərə göz gəzdirdikdə Koroğlu soruşdu:

–Eyvaz, kimi axtarırsan?

Eyvaz dedi:

–İstəyirəm görəm Koroğlu bunların hansıdır?

Bu sözü eşidən Koroğlu sazı çıxarıb bağına basdı və at üstündə olaraq Eyvaza xitabən söylədi:

Başına dolanım, əziz Eyvazım!
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm–mən.
Dəlilərin başçısıyam mən özüm,

Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm–mən.

Sizin eldə yalan satdım özümə,
İndi şərməndəlik gəlir gözümə,
İndi inan bu həqiqət sözümə,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm–mən.

Orda söyləmədim, dedim, bilməzsən,
Mənimlə yollarda deyib gülməzsən,
Türkməndən Çənlibelə gəlməzsən,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm–mən.

Koroğlunun çatıb əllyə yaşı,
Xanlar, paşalarla edər savaşı,
Səni eyləyəyəm dəlilə başı,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm–mən.

Koroğlu sözünü bitirər-bitirməz dəlilərin davranışından Eyvaza aşığı Koroğlu olması bəlli oldu. Nəhayət, atlardan enib dəlilərlə öpüşüb görüşdülər. Nigar xanım Eyvazı öz yaxasından keçirdi. O gündən Eyvaz Koroğluyla Nigarın oğlu sayılırdı.

SÖZLÜK

Abi-kövsər – cənnət suyu
Aqibəte-kar – işin nəticəsi
Amadə – hazır
Arameş – sakitlik, rahatlıq
Arzumənd – arzu, istək
Asiman – göy, səma
Aşina – tanış, dost
Atəşi tuzağ – cəhənnəm odu
Bac – vergi, rüsum
Badi-sərsər – soyuq külək
Bak – qorxu, xof
Barbənd – yük ipləri, yol kəməri
Barxanə – yük yeri
Bavər – inam
Bexatere – görə

Bəd – sonra
Bədəz in – bundan sonra
Bədpəsənd – bəyənilməyən
Bəna – əsasən başlanğıc
Bəna-bina - başladı
Bərdə – qul, kölə, əsir
Bihud – əbəs, nahaq yerə
Bimiqdər – azca
Cabəca – yerbəyer
Cadda – yol
Calalana – parlama, parıltı, şüa
Car – səs, çağırma
Cəbə – səbət, qutu
Cədəl – mübahisə, qalmaqal,
dava

Cəlal – böyüklük, ululuq, şöhrət
Cələsə – toplanti, məclis
Cəng – vuruş, döyüş
Cəngəl – meşə

Cəngi-cədəl – müharibə, dava, qalmaqal
Cəngi-zərqərə – farsca deyim, mənası sözlə savaş
Cərahəti – yara
Cəri – dəliqanlı, cürətli
Cida – mizraq, süngü
Cilogirluq – qabağını almaq
Cirə – yemək, pay
Civar – ətraf
Cuya – axtaran
Cüda – ayrı
Çadur pa – çadır gözətçisi
Çar-cada – dörd yol
Çəp – sol
Çənd – neçə
Çəp-rast – çarpaz, sağ-sol
Çərəkə – dördü bir
Çərm – gön, işlənmiş dəri, burada yüyəndəki dəri
Çərxəki - fırlanma
Çəşn – qonaqlıq, şənlik, bayram
Damən – ətək
Damənə – dağın ətəyi
Dari-dünya – dünya evi
Davtələb – könüllü
Dərham-bərham-qarmaqarışuq
Dəxül-bab – qapını döymə
Dərce-dəhan – yerləşdirmə

Dərxast – istək
Dərvağə – gerçəkdə, əslində
Dəstgir – tutuqlama, ələ keçmə
Dəst – əl
Dəstur – əmir, fərman, göstəriş
Did – bazdid edüb – gözdən keçirib
Didar – görüş
Didargah – ziyarət yeri, görüş yeri
Didban – qarovul, keşikçi
Didə ruzkar – yer üzü
Didəbanı – gözətçisi
Didəm nəmi – gözüm yaşı
Dovvomən – ikincisi
Dutər – tərlı
Dübarə – ikinci dəfə, bir daha
Dürdənənəvşə – mirvari dənəsi sərpişmiş
Eyd – bayram
Əcələ – tələsik
Əciri bəsat – şənlik
Ədli-divan – ədalət divanı, ədalət məhkəməsi
Əfimək –yoğunlamaq, şişmək
Əğət – həqiqət
Əhəli təsənnün – sünnü
Əhyanı-əyan – aydın
Əqd – nigah, saziş
Əqəllən – ən azı
Əlan – bu an, bu vaxt, indi
Ələm – bayraq
Ənibal – mallar
Ənva-əqşan - növbənöv

Ərvah – ruh
Ərz – şikayət, dərd söyləmə
Ərsə – meydan.
Əsbabi-cəngi – döyüş paltarı
Əslikar – əsili
Əsrar – seirlər
Əza – təsəlli, yas
Faiq – üstün
Fələyi-firdos – cənnət küləyi
Fərar – qaçma, sovuşma
Fərmandeh – əmir verən
Fərmayeşe duste – dostun
buyruğuyla
Fərzənde – övlad
Filhal – dərhal, indi
Firqə – dəstə, qrup
Foc - bölük
Forən – dərhal, anındaca
Gəllə – sürü, naxır, ilxı
Gomanam, begomanəm —
zənnimcə, belə güman edirəm
Gənc – xəzinə, dəfinə
Gərdanə – boyun, keçid, aşırım,
gədik
Gərdəngah – dağın aşırımını
Gərdişgah – gəzməli, gəzinti yeri
Gərm – isti
Gir – düyün
Giran – ağır, dözülməz, çətin,
əziz
Goftu-gu – söhbət
Hamu zad – hər şey
Heykəl – boy-buxunlu
Hezar – min

Həmbab – tay-tuş
Həras – qorxu, həyəcan
Hərasan – diskinərək
Hərəmgah – hökmdar sarayında
kənar şəxslərin girməsi qadağan
olan yer, qadınların olduğu yer
Hərəmsarı – hərəmlər saxlanılan
yer
Həşəmim – qulluqçu, nökər
Həvaxorluğa – hava almağa,
dincəlməyə
Hijdəgah – gərdək
Hiclə – bəzənmiş otaq
Xədəng – ox
Xam – sadə
Xanə-xərab - evi yıxılmış
Xar – zəlil, həqir, alçaq.
Xaru-bar – ərzaq
Xəm – əyri
Xərac – vergi
Xərvar-çəki vahidi
Xəstə – yorğun
Xəşm – qəzəb, hirs
Xətərli – təhlükəli
Xiz – duran, oynayan, qalxan
Xoşnud – razı, məmnun
Xoşxolq – xoşxasiyyət
Xuy – xasiyyət, qılıq
Xub – yaxşı
Xudəyi-xab – Allah yuxusu
Xuda nəkərdə – Allah eləməsin
Xumra – tuluğ, kuzə
Xurak – yemək, xörək
Xuraman – nazlı, qəmzəli

Xurd-büzürk mütəvəccī – kiçik-
dən böyüyə diqqət kəsilib,
maraqlanıb
Xurdü rizini – az-çox
Xurək xab – dərin
İcabət – yerinə-yetirmə
İddə - qrup, dəstə
İftizadı – rüsvalıq, abırsızlıq
İqrarşekən – sözüə əməl etmə-
yə
İnqarı – elə bil, sanki
İsmət – təmizlik, ərdəm
İsmi-şərif – şəərəfli, nəcib
İstəbil – tövlə
İştibah - yalnız, səhv
İttila – xəbər
Kamī-ərkan –böyük arzular,
böyük istəklər
Kamı-busə – arzulanan öpüş
Kan – quyu
Kar – iş
Kasəxun – bir çanaq qan
Keşiydə – sillə
Kəmərbəzəncir – beli zəncirli
Kəminimdə – pusqumda, mA-
rıqda
Kəm-kəm – az-az, bala-bala
Koşlandı – qaynamaq
Kohənsal – yaşlı, qoca, keçmiş,
qədim
Küllü pamal – məhv etmək
Küşdi-koşdi – güləşmə
Qadere – təvan, güc
Qəhr – qəzəb, pərtlik

Qəza – yemək
Qıyar-qiyamətə – burada qiya-
mət günü
Qoftar – söhbət, söz
Laəqəl – heç olmasa
Laf – söz, söhbət, danışıq
Lavid - vacib, çarəsiz, hər halda
Ləc – tərslik, inad etmə
Lətmək – zədə, kələk, fırıldaq
Mahi-təvan – parlaq ay
Malikən –sahib, yiyə
Müamilə – ticarət sövdələşməsi
Məbhut – heyran
Mədat – kömək, yardım
Məğdur – razı, qadir
Məxsus – aid
Məqulda – hissədə, parçada
Məllə və illa – və yoxsa, olma-
saydı
Mərbut – əlaqə, bağlı
Mərdanə – kişi kimi
Mərdum – insanlar, adamlar
Mərəz – xəstəlik, dərd, bəla
Mik – sormaq, əmmək
Miqdari – bir az
Mina – cənnət quşu
Misl-inki – elə bil ki, sanki
Mivazibət – qayğı göstərmək
Moxi – beyin
Mövc – dalğa, ləpə
Munadi – əzan verən
Munis – ünsiyyət edən, adama
yovuşan
Muş –sıçan

Muvazibətluq – qayğıkeşlik
Muzu – hiyləgər
Mücazat – tənbeh
Mürəttəb – düzəlib
Müsafirət – səfər
Müşəxxatını – şəxsiyyəti bəlli edilmiş, tanınmış
Müzd – maaş, zəhmət haqqı
Nabud – yox olan, məhv olan.
Namdar – adlı-sanlı, tanınmış
Nar – od
Naşayistə – yaraşmayan, layiq olmayan.
Nəhadundan – içindən
Nəhib – qısqıncıq, ağılama
Nəxşə – plan, xəritə
Nəsəb – kökü
Nəşrli müvərrixə – tarix
Nəvəd – doxsan.
Nəvər – vuruşma, çarpışma
Nəzdiklik - yaxınlıq
Nigahban – qarovul, gözetçi
Nigin - üzük qaş, qiymətli daş
Nijad – soy, nəsil, irq, tayfa
Noinən – nə cür, necə
Noqatə - yerlərə
Öqdə – düyün, dərd
Paquşi - quş ayağı
Pamal – ayayqaltı, məhv olan
Porzur – güclü
Payas – kök
Peykar – döyüş, müharibə
Pəkər – kefsiz, qüssəli

Pəncə – beş, burada əl anlamında
Pəncənərm – yumşaq ovkələmə , əli basıb sıxmaq
Pənci dü – beş-iki
Pərvar – bəslənmiş, burada davar anlamında
Pərvəriş – yetişdirmə, bəsləmə
Pəsənd –bəyənmə
Piç – dolanbac
Pilək – üzük, qolbağ, boyunbağı
Pişaməd – hadisə, olay
Poşt – arxa, dayaq
Pursəfər-xətar – çox qorxulu yolçuluq
Rast – düz, doğru, sağ tərəf
Rəf – rədd etmə, aradan qaldırma
Rəxt-xab – yorğan-döşək
Rənc – əziyyət
Rəngi-ruxi – üzünün rəngi
Rəvac – keçərli
Rəvağ – burada gəlin gərdəyi anlamında
Rikab – üzəngi
Rişə – kök
Roşən – aşkar, aydın, işıqlı
Rubaru – üzbəüz
Rubut – ad
Rux – üz, sifət
Ruze əvvəl – əvvəl gün
Ruzigar – həyat
Ruzi məhşər – qiyamət günü
Rüfəqa – dostlar, yoldaşlar

Rütbi-lisan – şirin dil
Sahibi-xanə – ev sahibi
Saxt – düzəltmə
Sail – soruşan, dilənçi, dərviş
Salah – məsləhət
Salə – yaş
Salim –sağ, salamat
Salmani – dəllək
Sepidə dəmi – səhər çağı, səhər
tezdən
Seri – sıra
Sevvom – üçüncü
Sejd – ağa, rəhbər, başçı
Səfa – əyləncə
Səfəndərsəf – cərgəbəcərgə
Səha-salim – sağ-salamat
Səhlən – asanlıqla, çətinlik
çəkmədən
Səngi-məhək – yoxlama daşı,
məhək daşı
Sərazir – başı aşağı
Sərdar – başçı, canişin
Sərə – Orta İran türkləri iki
dərənin arasındakı ucalığın
başına Sərə deyirlər
Sər ilə kannan – can-başla
Sərkərgər – fəhləbaşı, briqadir
Sərkeş – baş qaldıran, üsyankar,
inadkar
Sərpəncəli – əl-ayaqlı, cəld
Sərpuş – baş örtüyü
Sər-sida – səs-səmir
Səru-karum – əlaqəm, işim
Sibil – bığ

Six – şiş
Sinn - yaş
Sipər – qalxan
Sirtab, sirtapiyaz – sarımsaqdan
soğana və ya əvvəldən axıra
Sitarə – ulduz
Sövlətiyə – şiddət, qırğın
Sud – fayda, qazanc
Suziş – yangı, ağı
Şajəd – ola bilər ki, bəlkə
Şani-şövkət – əzəmətli, qüdrətli
Şəbxum – gecə basqını
Şəddə – bağı, topa
Şəhləlanmaq – şölələnmək
Şəkənkədə – nöker, qulluqçu
Şəmaədət – bədxahlıq, başqasının
müsbətinə, dar gününə sevinmə
Şəmşir – qılınc
Şərm – həya
Şoğl – iş, peşə
Şuxluğ – zarafat, hənək
Şukar – şikayətçi
Tabutir – qıvrıq, cəld
Tac təlai – qızıl tac
Taxt o taz - çapmaq
Ta kunun - indi, indiyədək
Talar – sütun üzərində qurulmuş
taxt, ev, talvar, zal
Taruf – hədiyyə
Tayifeyi məcustan – islam
olmayan tayfa
Tey – xalis, qatqısı olmayan
Teyy – sarıma, bükmə, ərzində
Təbərrük – bərəkət

Təfrih – gəzinti
 Təkyə – söykənmə, istinad etmə, dərvişlərin toplandığı yer
 Təla - qızıl
 Təməi-nəfsanisi – nəfs istəyi.
 Tənab – örkən, çatı
 Təng - dar
 Təh - dib
 Təhiyyə – hazır
 Təvan – qüdrət, bacarıq
 Tip – silahlı qoşun hissəsi.
 Tir – yaydan atılan ox
 Tiri-xədəng – yay-ox
 Toxm murq – yumurta
 Tul – uzun
 Tur – növ, çeşit
 Türfə – tapılmayan, misli bərabəri olmayan
 Uqab – qartal, qaraquş.
 Ücrət – zəhmət haqqı, mükafat
 Varid – gələn, yetişən, daxil olan

Vəilla əlan – o andaca
 Vəsət – orta, mərkəz, köbə
 Vücut – var olma, şəxs, varlıq
 Yan – yalan, boş söz
 Yəl – igid, qəhrəman, pəhləvan
 Yəlda – ən uzun qış gecəsi, çillə gecəsi
 Zağ – qarğa
 Zanu – diz
 Zar – ağlayan
 Zəban – dil
 Zəxm – yara
 Zəminə – əsas
 Zərbaf – qızıl sapla toxuyan
 Zillət – zəhmət, əziyyət
 Zin – yəhər, qantarğa
 Zində – diri
 Zirqəlyan – qəlyanaltı
 Zirə– bitki
 Zurufa – zərif

Dialekt sözləri

Adava – mat qaldı
 Binək –ölçü qabı, çəki vahidi
 Bir çən – birdən
 Cığ – qamış
 Çan – vaxt, zaman
 Çindiri – göstərdi
 Damır –abgərdən, böyük qulplu qab
 Deyindirmək – döyüntüyə salmaq

Dəbərmək – tərpnəmək
 Dov – hərbə-zorba
 Dolannə – dalına
 Doluna – dövrəsinə, ətrafına
 Əxi –axur
 Ejdir-ejdir – damla-damla
 Göynü – könlü
 Heş kəmsənə – heç kimsə
 Həpirbaba – bayağı
 Hissab – hesab

Hüs – qəflətən
İzginçi – izləyən
Körpə – quzu
Qamır – göz zilləmək
Qırmıqul – qalmaqal
Qovzamaq – qaldırmaq
Qurud – burada diz qapağı.
Ancaq bəzi bölgələrimizdə yay-
da qatıq, ayran süzməsini
yumru-yumru edib günəş altın-
da qurudurlar ki, qışda qatıq
məhsulları olmayanda ondan
istifadə etsinlər. Ona da qurud
deyirlər.
Quruş, qurriş – çığırmaq, nəyə
çəkmək
Quşmal vergünən – qulaqbur-
ması ver, cəzalandır
Muc – ovuc
Munu – bunu
Nəmə – nə mənə, nə üçün
Neyit - birinə həmlə etmə,
qorxutma
Ontarlığ – otlaq
Oratmaq – toplamaq, yığmaq
Osanma -usanma, incimə
Ot – od

Otuşmamış - otarmamış
Paca – baca
Pasko – polis məntəqəsi,
qərargah
Payıq – üstün
Səx – sərt, uca
Səiyə – burada südü sərmək
anlamındadır
Sənirədi – səyirdi, sıçradı
Sukə – yamac
Taqə – parça bükümü, dəst
Təbə – təpə
Tərkə – nazik, incə
Təsmək –qapaz
Turşamış qız (m)–ərə getməli
vaxtı keçmişdir
Uzqun – dərin, uçrum
Yazı – çöl, bayır
Yarağan – xəstəlik
Yeginiyi – yeməyini
Yərtan –yirtici
Yoğunnarı-yomuşdarı – əyri-
üyrü, dərə-təpə
Yumuncu – sir gizlədən, sirdaş
Yomuş – yoxuş, yamaclardakı
əyri yol, çətin yol

İÇİNDƏKİLƏR

<i>Folklorumuzun üföqləri (H.İsmayılov).....</i>	<i>5</i>
Əli Kəmalı arxivindəki «Koroğlu» dastanının variantları (Əli Şamil).....	9
Aşıq Əliəkbərdən yazıya alınmış mətn.....	27
Bu Koroğlunun Çəmlibelə gəlməgidi və Ərəp Reyhanı görməgidi.....	28
Bu Koroğlunun dəgirmənda Qıratı Həməzəyə verməgi və onu geri almağıdır.....	43
Bu Koroğlunun Nigar səfəriydi ki, getdi Nigarı gətirdi.....	65
Bu Koroğlunun Eyvaz dastanıydi ki, getdi Eyvazı gətirdi.....	98
Bu Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki, ərz elədim.....	128
Bu Eyvazın durna səfərinin dastanıydi ki, ərz elədim.....	158
Bu da Eyvazın Türkmənə getməgidi və ata-anasını toyuna dəvət etməgidi.....	233
Bu dastan Koroğlunun Bolu Sərdarı axtarmağıdı.....	243
Əli Kəmalinin topladığı və sifarişlə yazdığı mətnlər.....	253
Dastani-Koroğlu və Nigar xanım	254
Bu dastan Aşıq Cünunun qaçmağı dastanıdı.....	263
Koroğlunun Türkmən səfəri	286
Eyvazın durna gətirməyə getməsi.....	308
Koroğlunun Şilat səfəri.....	343
Koroğlunun Sərdar paşa dastanı.....	350
Əli Kəmalı tərəfindən çapa hazırlanmış mətn.....	354
Aşıq Cünunun Çəmlibeldən qaçması.....	354
Koroğlunun Türkmən səfəri.....	371
Sözlük.....	388

“Koroğlu” dastanı
(Əli Kamali arxivindəki variantlar),
Bakı, “Nurlan”, 2009.

Nəşriyyat direktoru:
Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
Elçin Abbasov

Kompüterdə yığdı:
Aynurə Məmmədova

Korrektor:
Səkinə Qaybalıyeva

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Yığılmağa verilmiş: 26.08.2009

Çapa imzalanmış: 22.09. 2009

Kağız formatı: 60/84 1/32

Mətbəə kağızı: 11

Həcmi: 404 səh.

Tirajı: 500

Qiyəti müqavilə ilə.

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, “Nurlan” NPM-də
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.